A

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

I. FERENCZ JÓZSEF.

XIV. KÖTET.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1891.

FISCHER ISTVÁN ÉS F. KÖNYVNYOMDA-INTÉZETE.

TARTALOM.

Lap.

I. Fejezet . . . . . *1—44-ig.*

A költségvetési vita befejezése. — Az uj választások. — A kormány politikája. — A trónbeszéd. — Báró Wenkheim lemondása.

II. Fejezet . . . . . *45—79-ig.*

A Tisza-kormány 1875. végeig.

III. Fejezet . . . . . *81—149-ig.*

Nemzetiségi röppentyü. — A közigazgatási viták. — A külhelyzet.

IV. Fejezet . . . . . *151—177-ig.*

Az 1876—77-iki törvények. — A fegyelmi eljárásrul. — Dohányjövedékrül. — Deák Ferencz halálárul és emléke megörökitésérül. — 1877-iki törvények és költségvetés.

V. Fejezet . . . . . *179—204-ig.*

Külhelyzet. — A császár látogatása Pétervárott. — Bosnyák lázadás. — Orosz-török háboru. — Török irányu tüntetések. — A kormány politikája. — Plevna kapitulál. — Az osztrákokkali vám-, kereskedelmi és bankalkudozások. — 1876. szeptember 28-án a szabadelvü-pártbul 20—30-an kilépnek, de a közösügyi alapot kis kivétellel megtartották. — Szeptember 28-án Simonyi

Lajos a kormánytul kilép. — 1877. február 10-én Tisza Kálmán lemond. — Sennyeyt a kormányelnökséggel megkinálják, visszautasitja. — Tisza Kálmán marad.

Lap.

VI. Fejezet . . . . . *205—226-ig.*

Az 1873., 1874., 1875-iki törvények kivonata és birálata.

VII. Fejezet . . . . . *227—293-ig.*

1876. és 1877-ik törvények kivonata és birálata.

VIII. Fejezet. Beszédek :

Simonyi Ernő. A román kereskedelmi szerződésrül. — 1875. deczember 18. *297—308-ig.*

Mocsáry Lajos. A megyei javaslat tárgyában. — 1876. január 10. . . . . *308—331-ig.*

Báró Sennyey Pál. . . . . *331—346-ig.*

Kállay Béni. A közigazgatási bizottságrul. — 1876. január 21. . . . . *346—349-ig.*

Kállay Ödön. Január 12. . . . . *349—355-ig.*

Simonyi Ernő. 1876. január 24. (Kivonat.) . . *355—370-ig.*

I. FEJEZET.

A költségvetési vita befejezése. — Az uj választások. — A kormány politikája. — A trónbeszéd. — Báró Wenkheim lemondása.

A Wenkheim-kormány, bár Tisza Kálmán épen a pénzügyi rosz gazdálkodás és a költségvetés miatt inditott irtó háborut a Bittó-kormány ellen, az idő rövidségének ürügye alatt az ostromolt költségvetést elfogadta és beterjesztette. A dörgéssel kezdett vita simán végződött, a töredék ellenzék nem ellenezte komolyan, mert mind Simonyi, mind Sennyey, Tisza meghivásában reménykedtek. A valódi ministerelnök már ekkor is Tisza volt, pártjából tehát többeket főispánnak nevezett. A kereskedelmi szerződésnek már ideje lejárt, ha tehát a kormány kedvezőbb feltételeket akart volna kivivni, felkellett volna a szerződést mondani, adatokat kellett volna szerezni az osztrák előny és követelések ellensulyozására, a kormány azomban harczias babérok után nem vágyott, nem zavarta az osztrák ministerek és tőzsérek álmát.

Az ellenzéket a fusio elkábitotta, a vidék nagyrésze azt hitte, hogy a Deák-párt olvadt be a Tisza-pártba. Tisza a régi embereket elkergeti és ellenzéki programmját a jövő országgyülésen érvényesiti; a szélsőbal egy része tehát nem állt szembe Tiszával, mert Tisza régi programmja életbeléptetése által a szélsőbal programmjának kis része érvényesül, a másik rész hallgatott, mert Tiszát jobban szivelte a Deák-pártiaknál. A Sennyey-párt nem mozgott, mert Sennyeynek hagyományaival, személyiségével ellenkezett az erélyes ellenzékiség, nem, mert a párt azt hivé, hogy Tisza Sennyeyt a minister-

elnökséggel meg fogja kinálni és a legutolsó közlegény legalább is főispán vagy ministertanácsos lesz. Tisza a a hangulatot felismerve, a szilaj szélsőbalt hagyta szenderegni, hatalmát a kormányképes, de lehetetlen Senynyey-párt szétmorzsolására használta fel és 46 képviselő közül megbuktatott 26-ot. Deák-párti titkos elleneivel kegyelmesen bánt és csak azokat buktatta meg, kik barátjait a mult választásnál kevés vagy erőszakolt többséggel buktatták meg, pedig ha akarta volna, mindenkit megbuktathatott volna, mert azon kormány-hivatalnokok és főispánok, kik még a választás előtt 6 hónappal a sárga földig gyalázták az ellenzéki Tiszát, Tisza minister szavait hajlongva lesték és parancsára apjokat is megbuktatták volna. Tisza a választásokat nem erőszakolta, de mint jó hadvezér saját hiveibül a többséget minden eshetőségek ellenében biztositotta. A választások legtöbb keserüséget okoztak a korcsmárosoknak, kortesvezéreknek és czigányoknak, a pártok szüneteltek, a személyes becsvágy szendergett, a választásokat a jelölt lakhelyén kiskörü ebéd előzte meg, az előljárók a község költségén a választóhelyre bepályáztak, a megválasztott képviselő baráti kézszoritással bucsuzott el csekély számu választóitul. A többség kétségkivüli többség volt, mert a kormány nyomást nem gyakorolt, a nagyférfiak nem vesztegettek, sajnos, hogy ez máskor nem ismétlődött.

Tisza az országgyülés szünete alatt komolyan hozzá fogott a közigazgatás, az árvaügyek rendezéséhez, számos fontos törvényjavaslatot készittetett, a pénzügyminister az adóprést megélesitette, a jól táplált sajtó dicséneket zengett a kenyér urára. Az országgyülést szeptem-

berre hivták össze, Tisza még eddig nem ösmert többséggel rendelkezett. Az ellenzék 50-re zsugorodott, a megnyitás előtt népszerübb volt Deák Ferencznél, mert a Deák pártja 1865-ben a többséget csak hatalmi nyomás, itatás által tudta megszerezni, a kisebbség Deákot jogfeladással vádolta. 1865-ben a Deák-párti képviselők választóikat 1848. teljes helyreállitásárul biztositották, az országos közvélemény bár tévesen 1848. alatt az önálló magyar hadsereget is értette, a delegatió pedig még 1865-ig ismeretlen remek volt, tehát a jelöltek a közönséget tévutra vezették, ennélfogva a többség ámitás által szereztetett meg, 1875-ben ellenben Tisza Kálmán óvadék nélkül elfogadta a kiegyezést, a kiegyezésnek a minister sem reformját, sem eltörlését nem igérte, csak vak vagy elfogult remélhette tehát az ellenzéki vezér programmja valósitását.

Az országgyülés következő trónbeszéddel nyittatott meg szeptember 7-én:

Főrendek és képviselők, kedvelt hiveink!

Reménynyel és bizalommal üdvözöljük önöket jelen országgyülés kezdetén, mely nagyfontosságu kérdések megoldására van hivatva.

A közélet és kormányzat majd minden ágában mélyen beható törvénykezési intézkedések szükségesek, hogy kedvelt Magyarországunk a szellemi és anyagi jólét azon magaslatára emelkedjék, melynek elemeit birja gazdag természeti forrásaiban és melyre az országot emelni atyai szivünk forró óhajtása.

Ennek első és nem mellőzhetlen feltétele az ország pénzügyeinek rendbehozatala.

Halasztást nem türő teendőink között komoly megfontolásukat és folytonos figyelmüket első sorban az államháztartás rendezése és az ezzel kapcsolatos kérdések megoldása fogja igénybevenni.

Magyarország tekintélye, hitele és állami létének biztositása egyiránt parancsolja, hogy a szükséglet és a fedezet között a sulyegyen minél előbb helyreállittassék.

Ismerjük a feladat sokoldalu nehézségeit.

Elvállalt kötelezettségek, monarchiánk biztonságának elutasithatlan követelményei, a közigazgatás és fejlődés szükségletei állanak itt szemben a legnagyobb takarékosság jogosult követelményeivel.

De bizton hiszszük, hogy ha a kormányzat minden ágára nézve a jó gazdálkodás érdekében megtörténik mindaz, minek megtörténnie kell és minek az állam létfeltételeinek, biztonságának és fejlődésének veszélyeztetése nélkül megtörténni lehet:

ha czélszerü és gyökeres kormányzati és igazságszolgáltatási javitások eszközöltetnek;

ha a nemzet hiven egész multjához, készséggel és nemes kötelességérzettel meghozza azon áldozatokat, miket a kitüzött üdvös czél hazafiságától követel;

ha a hitelviszonyok javitása és rendezése, a termelés, kereskedelem és ipar fejlesztésére szükséges egyéb intézkedések által az adóképesség emelésérül és a vállalandó terhek könnyebb elviselhetésérül gondoskodva leend;

akkor, de csakis akkor fogunk sikeresen megküzdeni a helyzet nehézségeivel.

Ugy az államháztartás rendezése, mint az ország

szellemi és anyagi érdekeinek előmozditása czéljából kormányunk számos javaslatban bő anyagot nyujtand törvényhozói működésüknek.

Az állam pénzügyi helyzete az ország és az egyesek hitelviszonyaival szoros kapcsolatban áll és mindkettő egyiránt s közvetlenül összefügg a jó közigazgatás és igazságszolgáltatással, a nép műveltségének emelésével, a termelési, kereskedelmi és iparviszonyok, ugy a közlekedési rendszer javitásával.

Mindezek pedig együttesen döntő befolyást gyakorolnak az adóképességre, mely viszont az összes államügyek kedvezőbb alakulásának egyik főfeltételét képezi.

Mindezekre tehát ki kell a törvényhozás figyelmének terjedni: ha az ország s egyes lakosainak jólétét sikeresen előmozditani akarja.

Kormányunk javaslataiban nem mellőzendi ezen szempontok egyikét sem; ki fognak azok terjedni a legsürgősebb teendőkre, a közélet minden ágában.

Nem szándékunk egyenkint felsorolni a kész és készülőben levő javaslatokat, de azokon kivül, melyek az államháztartás akadálytalan vitelére, a pénzügyek rendezésére s az ezzel közvetlen kapcsolatban levő kérdésekre vonatkoznak, különösen felhivjuk még önök figyelmét azon javaslatokra, melyeknek czélja:

Összhangzatba hozni a közigazgatás külömböző ágazatainak működését.

A közigazgatást és igazságszolgáltatást gyökeresen javitani és pótolni az észlelt hiányokat.

A közlekedési és közmunka-ügyet minden irányban

rendezni és a vasuthálózatot a legsürgősebb szükséglet határai közt kiegésziteni.

Melyek végre a főrendiház korszerü rendezésére, a nemzet szellemi fejlődésére s a vallási és házassági kérdéseknek az élet szükségei által kivánt mérvben való megoldására irányulnak.

Mindezen s az ezekkel összefüggő kérdéseknek elintézése önöknek jutott feladatul; és nem kételkedünk, hogy tapintattal, czélszerü sorozatban és helyes időbeosztással fogják megbirálni és megalapitani az illető törvényeket, amint ezt az ország érdeke kivánja.

Bizalmunkat helyezzük e mellett a nemzet józan felfogásába, mely nem fogja félreismerni, miszerint a legüdvösebb intézmények, a legjobb kormányzat is csak előmozdithatják a népek jólétét, csak biztosithatják a munka gyümölcsét; de hogy ezt csak a nemzet támogatása érlelheti meg, hogy a közjólétet emelni, megteremteni és tartósan megszilárditani csak a valódi hazafiság, az egyéni szorgalom és kitartó munka képes.

Kormányunk az érintetteken kivül egész buzgalommal törekszik a bankkérdés jogos és czélszerü megoldására.

Ezenfelül monarchiánk másik államának kormányával az 1867: XVI. törvényczikk által kijelölt módon tárgyalásokat folytat, e törvény némely szabványainak módositása iránt.

Végre az országgyülés lejárta előtt tárgyalás alá kell, hogy jőjjenek azon egyezmények is, melyek monarchiánk két állama között az 1867. és 1868. évben 10 évre köttettek.

Ezekre nézve azon reményünket akarjuk kifejezni, hogy e tárgyalásokat a kölcsönös méltányosság szelleme fogja átlengeni.

Uraim, főrendek és képviselők!

Az idő, az ország helyzete s az előkészitett javaslatok nagy száma erélyes és buzgó cselekvésre int, s önök követni fogják ez intelmet, mert minden vesztett percz, a haza vesztesége lenne.

A külhatalmasságokkal fennálló szivélyes viszonyunk azon reményre jogosit, hogy a béke a legujabb időben felmerült események daczára fenn fog tartatni és igy önök háboritatlanul fogják törvényhozó hivatásukat teljesithetni.

A trónbeszéd rendes viszonyok közt, midőn a régi megállapitott programm és iránynyal biró párt kormányoz, midőn ezen párt vezérférfiai a képviselői többség daczára erkölcsi hitelöket elvesztették, a többség vesztegetés, hatalmi nyomás kifolyása, a vezérek királyi kegyenczek, tehetetlen, középszerü, szük látkörü ingatag egyének: a trónbeszéd unalmas czifraság, mert mindenki tudja, hogy a trónbeszéd nem egyéb diplomaticai ámitásnál, a kormány igéreteit sem nem tudja, sem nem akarja beváltani; középszerü becscsel birnak még akkor is, midőn az ország pénzügyei rendezettek, a nagyhorderejü pénzügyi és nemzetgazdászati müveletek feleslegesek, a földmüvesosztály gazdag és rendezett, az ipar kifejlett, a kereskedelem élénk, mert ezesetben csakis igazgatni kell. A belreformok kérdései ily viszonyok közt csak másodfontosságuak, mert a nemzet a szükség által nem nyomatván, nyugodt; a főbb

reformok a kor kivánalmai, melyek élénk ellenzésre ritkán találnak és ha esetleg létesitésöket a butaság, az önzés megakadályozza, örökre el nem temettetnek, mert a kor eszméi ruganyosak, szivósak, ha pillanatra elnyomatnak is, kedvező alkalommal feltámadnak és diadalmaskodnak, elodázásukat a gazdag nemzet nyugodtan türi, mert a tömeg gazdag lévén, elodázásuk csak kevés egyeseket sujt. A trónbeszéd elmondásakor az ország viszonyai kedvezőtlenek voltak, a Deák-kormányok az országot több százmillió forint adóssággal boldogitották, a földbirtokososztály az elszegényedés lejtőjén állt, mondhatjuk a mindennapi kenyérért küzdött. Az országos pénzügyeket sötét szinben tüntették fel, az ipar hanyatlott, a kereskedelem pangott. A közjogi harczok szenvedélye elhamvadt, a szélsőbalokat az osztrák-barátok nem tartották többé sem forradalmároknak, sem földosztóknak; a szélsőbalok az egyezkedő többséget nem vádolták hazaárulással, sőt némelyek a kormánynyali kiegyezés lehetőségére is gondoltak. A Deák-párt és emberei azomban lejárták magukat; Tisza Kálmán, az ellenzéki vezér, a corruptió ellen kereszteshábort inditott, az ország regenerátióját, anyagi boldogságát igérte, hitelét még nem vesztette el, a nagy többség Magyarország messiásának tekintette, eddigi tétlenségét az idő rövidségének rótták fel; a trónbeszédet tehát programmnak tekinték és azt remélték, hogy csillogó igéreteit befogja váltani és reformjait a trónbeszédben röviden, de szabatosan elő fogja adni.

A trónbeszéd azomban a régi keretben forgott, mindent igért, de semmit sem biztositott; sokat foglal-

kozott az egyensuly eszméjével, de nem karolta fel az ország és egyesek anyagi állásának biztositását és fejlesztését; az adóképességet hangoztatta, de nem jelezte sem az adók reformját, egyenlősitését, sem az adóképesség emelhetésének eszközeit; az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szerződés megujitását, a katonaviszonyok fenntartását határozottan kimondta; általában Tisza Kálmán ezen trónbeszéddel elődei nyomába lépett és határozottan bucsut vett a régibb ellenzéki eszméktül. Magyarországban ez időben kormányelnöki képességgel csakis Tisza Kálmán birt, a nagy többség tehát örömriadással fogadta a halvány trónbeszédet. A trónbeszédi válasz az ellenzéknek kedvezőtlen tárgy, mert a trónbeszéd megtámadását a korona megtámadásának tekintik, a hajlongó Sennyey-párt, ingatag, túlloyalis vezére által uralva, tehát hallgatott és elfogadta a kormánypárt következő válaszfeliratát:

Reménnyel és bizalommal üdvözli Felséged hodoló tisztelettel vett legmagasabb trónbeszéde, reménnyel és bizalommal tekintünk mi is a megnyitott országgyülés elé.

Felséged atyai szivének forró óhajtása, hogy a magyar állam a szellemi és anyagi jólét azon magaslatára emelkedjék, amelyre gazdag természeti forrásainál fogva utalva van, a mi hazafiui törekvéseinknek is ez egyedüli czélja.

Bármily nagyok e tekintetben az országgyülésre váró feladat nehézségei, meg vagyunk győződve, hogy egy nemzet hazafias törekvéseitül, amelyet fejedelmének óhaja támogat, a siker nem maradhat el.

A siker egyik kiváló biztositékát látjuk mi abban is, hogy az állam sulyos pénzügyi helyzete nem kerülte ki Felséged magas figyelmét, sőt fejedelmi bölcsesége már ki is jelölte azon irányt, melyben haladnunk kell, ha a bajt gyökerében orvosolni akarjuk.

Halasztást nem türő első és legfőbb teendőnknek tartjuk mi is pénzügyeink rendezését s az államháztartásban a sulyegyen mielőbbi helyreállitását. Azt hisszük mi is, hogy a magyar állam tekintélye, hitele és állami létének biztositása egyiránt követeli, parancsolja ezt. Ismerjük mi is a rendezés nehézségeit, tudjuk, hogy e nehézségektül visszariadnunk nem szabad, tudjuk, hogy el kell mennünk a takarékosság azon legvégső határáig, ameddig az állam fenntartása és fejlődése veszélyeztetése nélkül el mehetünk, tudjuk, hogy a szükség ugy hozván magával, készen kell lennünk a legnagyobb áldozatokra.

Megvagyunk győződve arrul is, hogy egyoldalu, csupán pénzügyi intézkedések és rendszabályok a bajt gyökeresen nem orvosolhatják. Rendezni kell a hitel-, a közgazdasági és közlekedési viszonyokat, gondoskodni kell az adóképesség emelésérül a termelés, kereskedelem és ipar fejlesztése által; javitó kezekre, összhangzatos reformokra van szükség a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a közoktatás terén, szóval az államélet majdnem minden ágában.

És mert a bajt egész nagyságában érezzük és annak orvoslását törvényhozási kötelességünkbül folyó elutasithatlan kötelességünknek tartjuk, teljes odaadással várjuk és veendjük tárgyalás alá mindazon javas-

latokat, amelyeket Felséged királyi kormánya előterjeszteni fog.

Örömmel értesülünk Felséged fejedelmi nyilatkozatából, hogy a kormány a bankkérdés megoldására egész buzgalommal törekszik. Teljes készséggel fogjuk e törekvést támogatni, mert a bankkérdés jog- és czélszerü megoldása hitelviszonyaink javulásának egyik elengedhetlen alapfeltétele.

Nagy fontossággal birnak azon tárgyalások is, amelyek az 1867 : XVI. törvényczikk némely szabványainak módositása iránt folyamatban vannak. Bizonyára nem rajtunk fog mulni, hogy azok mielőbb megnyugtató eredményre vezessenek.

Ami pedig az 1867. és 1868-ban 10 évre kötött s a jelen országgyülés alatt tárgyalás alá veendő egyezményeket illeti, biztosithatjuk Felségedet, hogy idevonatkozó elhatározásunkban a Felséged iránti őszinte ragaszkodás, szeretett hazánk java és a méltányosság tekintetei lesznek irányadók, mi is a méltányosság kölcsönösségében látjuk a megnyugtató megoldás legnagyobb biztositékát.

Élénk örömmel tölti el szivünket Felséged azon biztató reménye, hogy a béke a legujabban felmerült események daczára nem fog megzavartatni, Felséged hü népei boldogságában keresi és találja fel a trón és az állam erejét. E boldogság egyik feltétele az állandó béke. Hisszük, reméljük, hogy Felséged bölcseségének sikerülni fog azt minden lehető bonyodalommal szemben fenntartani.

Azok után, amelyek a határőrvidék polgárositása

érdekében Felséged saját kezdeményezése folytán a közelebbi időben történtek, nem kell ismételnünk azokat, amelyek a magyar szent korona területi épségének teljes helyreállitására nézve a közelebbi országgyülések válaszfeliratában foglaltatnak. Ezuttal csak azon meggyőződésünknek adunk kifejezést, hogy Felséged ismert bölcsesége kellő időben és alkalommal bizonyosan meg fogja találni azon módokat, amelyek az e tekintetben fennforgó, általunk is jól ismert nehézségek elháritására szükségesek.

Felséges Ur!

Mi a lefolyt évek során a fejedelmi bölcseség meg-megujuló jelenségével találkozánk. Engedje meg Felséged, hogy az ország jelen komoly helyzetében egész bizalommal ismét oda fordulhassunk, ahol válságos pillanataiban a nemzet vigaszt és segélyt talált: Felséged atyai jó szivéhez, alkotmányos érzületéhez és emelkedett lelkéhez.

A trónbeszéd valódilag három részbül áll: az I-sö rész nagyszabásu és számos mindenre kiterjedő reformokkal biztatja az országot, ez általában nem uj, mert mindezen reformokat 1869. óta már minden kormány hangoztatta, Tisza Kálmán tehát a trónbeszédben a régi dalt csak ismételte; a II-ik rész az anyagi érdekekkel foglalkozik, jó tanácsokat ád az éhezőknek kenyér helyett, áldozatokat kiván a koldusoktul, az országot Austria iránti kötelezettségeire serkenti, munkásságra, takarékosságra inti és azt a vagyonosodás majdnem egyedüli alapjául állitja fel; a III. rész fátyolozva ugyan, de igen érthetőleg kimondja, hogy az ország

önálló magyar bankra nem számithat, az önálló vámterület ábránd, szó csakis egyes részletek módositásárul lehet.

Az első rész nem felelt meg a helyzetnek, mert jelezte ugyan a reformoknak a király általi helyeslését, ez azomban felesleges szóvirág volt, mert ebbeli szándékát, mondhatjuk igéretét ő Felsége már 1869-ben és 1872-ben kifejezte; mindenki tudta, hogy a reformok nem azért maradtak el, mert a király nem akarta, de nem létesültek, mert a Deák-ministeriumok az időt részint elpazarolták, részint a javaslatok szerkesztését ügyetlen és lomha kezekre bizták, ennélfogva a törvényjavaslatok el nem készültek; a trónbeszédben tehát, miután a reformok megemlitettek, nem szabad lett volna általánosságban maradni, de egyenkint elő kellett volna sorolni a javaslandó reformokat. A II. rész, mely az anyagi érdekekkel foglalkozik, a fősulyt nem főleg a polgárok anyagi izmosodására, de az adóképességre fekteti, pedig az államéletben nem az a főczél, hogy az ország lakosai a katonaságot, a bureaucratiát fizethessék, de az, hogy saját szükségleteik fedezetén felül az állami terheket a nélkülözhető feleslegbül megerőltetésük nélkül fizethessék. Az ország méltóságát, önérzetét, áldozatkészségét méltatlanul sértette az Austriának lekötött összeg fizetésérüli figyelmeztetés, mert Magyarország mióta Austriával az egyességet megkötötte, kötelezettségét mindig pontosan teljesitette s hogy ezt továbbra is pontosan teljesithesse: gazdálkodott mellőzhetlen szellemi és anyagi beruházásaival, drága uzsorás adósságokat csinált, a szerződés megkö-

tése után még a szélsőbal sem ajánlotta sem az országgyülésen, sem a hirlapokban, sem a hatósági gyüléseken a kötelezett összeg megtagadását vagy leszállitását, sőt az országgyülés még a szelvények megadóztatásával Austria által nyert számos milliókbuli aránylagos hasznot sem követelte, pedig ezt méltányossági szempontbul méltán követelhette volna; ezt tehát a magyar kormánynak nem illett a trónbeszédben kimondatni. A III. részben a korona túlment hatalmi körén, mert ezen nyilatkozat által előre jelezte, hogy a nemzeti önálló bankot nem hajlandó megadni, ezáltal tehát befolyásolta, nyomást gyakorolt az országgyülési tanácskozásokra; ez annyival inkább jogtalan volt, mert Magyarország az önálló bankrul nem mondott le, az önálló bankot a közvélemény erősen követelte, a magyar bank az osztrák állam érdekeit nem sértette, sajátlag az osztrák bank kiváltságos uralma vagy egy vegyes osztrák-magyar bank felállitása csakis néhány osztrák, kevés magyar zsidó tőzsér érdekében állt, kik a bank segélyével a magyar hitelt uralták, illetőleg a magyarországi hitelhiányt saját érdekükben kiaknázták; ezen szennyes érdekek mellett nem illett a magyar király hatalmát a mérlegbe vetni. Helytelen volt az osztrák-magyar szerződés melletti nyilatkozat is, mert a szerződés 10 évre szólt, a 10 év elmultával tehát nem a szerződés megujitásárul és módositásárul, de uj szerződésrül volt szó, káros volt ez Magyarországra nézve azért is, mert ez Austriát előlegesen biztositá arrul, hogy a magyar törvényhozás egyenjogu tényezője: a magyar király az önálló vámterületbe

nem fog beleegyezni, sőt ezt a magyar kormány sem akarja, az osztrákok errül biztositva lévén, természetesen nem engedtek, sőt józanon nem is engedhettek, mert ezen nyilatkozat által a magyar kormány legerősebb fegyverét széttörte. Kétségkivül a trónbeszéd a magyar országgyülést nem kötötte, de a király szava minden időben, nagy sulylyal bir a gyengékre, a csuszókra és ezek a szabadok ellenében azzal mentekezhettek: haszontalan az ellenállás, mert a király, kitül a törvény megerősitése függ, már előlegesen kimondta, hogy önálló bankot nem akar, hogy nem uj szerződésrül, de csakis a régi megerősitésrül lehet szó. Ezen nyilatkozat tehát a nemzeti bank lehetőségét, a vámszerződésnél az osztrák engedményeket lehetetlenné tette.

Az uj kormánypárt, mely a megboldogult Deákpárti kormányt alázatosnak hirdette, a legkisebb engedményért szolgaisággal vádolta, válaszfeliratában királyibb lett a királynál és teljesen aulicus köntöst öltött fel, mert nemcsak viszhangozta, helyeselte a trónbeszédet, de még imelygős, alázatos hizelgéssel halmozta el a királyt. Ezen felirat hasonmása volt azon istenben boldogult németországocskák diziratainak, melyeknek fele udvari tanácsosokbul és fizetett udvari hivatalnokokbul állt és másik fele tanácsos és udvari dijas akart lenni, emlékeztet a mult század azon feliratairа, midőn az ország java részint a csatatéren elhullt, részint idegen földön bujdosott, de ezen időben legalább a hatalom és nem zsidó consortiumok előtt hajoltak meg és a király tömjénezéséért, az adott nagy

előnyökért a nyomott viszonyok daczára legalább a jogmaradványokat biztositották.

Önérzetes államférfiak ezen feliratot egészben nem fogadták volna el, az összes ellenzéknek lett volna feladata ellene felszólalni, különösen kedvező alkalmat nyujtott ez a Sennyey-féle ellenzéki töredéknek a kormánynyal ellenkező álláspontja, alkotmányos, független érzelmei igazolására. Ezen párt ugyan a kormány politikájával egyetértett, mert báró Sennyey nem kivánta a nemzeti önálló bankot, a vámközösséget óhajtotta fenntartani, de mint szigoru, alkotmányos férfi, nem helyeselhette azt, hogy a király e kérdések alkotmányos vitáját megelőzve, mindezekbe határozottan nyilatkozott és ezáltal illetéktelen nyomást gyakorolt császári alattvalói érdekében a magyar törvényhozásra, tehette volna ezt túlzó loyalitása megsértése nélkül, mert alkotmányos fogalmak szerint a trónbeszédben nem a király, de a felelős kormány nyilatkozik, a trónbeszéd megbirálása tehát nem a király, de a kormány megtámadása. Tenni kellett volna ezt azért is, mert ezen urak alkotmányos conservativ elveket negélyeztek, a fennálló alkotmány megőrzése pedig a valódi conservativ elvek alapját képezi. Báró Sennyeynek tenni kellett volna ezt azért is, mert miután 1848-ban a 48-as zászlót nem követte, mert alkotmányellenes tárnok volt a provisoriumban, mert a magyar alkotmány védbástyáit programmjában megtámadta, a nagyközönség még mindig udvaroncz-politikusnak tartotta, báró Sennyey azomban politikai pályáján mindig habozott, nemcsak a magyar király, de

a császári ház iránt is túlságos loyalitással viseltetett, ennélfogva a kedvező alkalmat elszalasztotta és mélyen hallgatott.

A szélsőbal a feliratot nem fogadhatta el, hagyományai és határozott programmjánál fogva és következő ellenfeliratot terjesztett be:

Felséges császár és apostoli király!

Hódolatteljes tisztelettel hallottuk a trónbeszédet, melylyel Felséged az országgyülést megnyitotta.

Örömmel hallottuk, hogy Felséged reménynyel, bizalommal nyitja meg a jelen országgyülést, mely nagyfontosságu kérdések megoldására van hivatva.

Annál nagyobb örömmel telt el szivünk azon biztató szavak hallatára, minél nagyobb az aggodalom, melylyel hazánk állapotára tekintünk.

Tisztelettel párosult, feszült figyelemmel hallgattuk végig a biztató szavakkal kezdődő trónbeszédet, de fájdalommal vagyunk kénytelenek kijelenteni, miszerint annak egész folyamában nem találtuk fel azt, ami bennünket feljogositana osztozni Felséged bizalomteljes reményében.

Azt vártuk és a parlamentaris kormányzat természetébül kifolyólag biztosan várhattuk, hogy ezen trónbeszédben, melyet Felséged felelős ministerelnöke kezébül vett át, fel fogjuk végre találni főbb elveit azon törvényhozási intézkedéseknek, melyeket Felséged kormánya az ország bajainak orvoslására, zilált pénzügyei és hitelviszonyai rendezésére az országgyülés elébe terjeszteni szándékozik.

Azomban Felséged királyi beszédének meghall-

gatása után, épen oly kevéssé vagyunk tájékozva Felséged kormányának nézetei, szándokai és politikája iránt, mint eddig voltunk, pedig midőn az ország állapota oly komoly, annyira aggasztó, sőt vészteljes, hogy Felséged maga királyi székérül tartotta szükségesnek bennünket arra figyelmeztetni, hogy Magyarország állami létele, tekintélye, hitele van koczkán: nem tennénk eleget sem hazánk, sem Felséged iránt tartozó kötelességünknek, ha, mint a nemzet képviselői, Felséged felelős kormányától az ország nagy bajainak orvoslására, pénz- és hitelügyeink rendezésére czélzó intézkedésekrül kellő felvilágositást nem követelnénk.

Igenis, Felséges ur, mi élénken érezzük és mély fájdalommal látjuk hazánknak romlását és azt első sorban az 1867-ben létrejött államrendezésnek, továbbá az ország kormányán egymást azóta felváltott miniszterek rosz kormányzásának és gazdálkodásának tulajdonitjuk.

Azon közjogi törvények, melyek a szent István koronájához tartozó országokat és tartományokat közösen érdeklő viszonyok szabályozása tárgyában az 1867. évben alkottattak, lehetetlenné teszik az ország állami létének megszilárdulását, szellemi és anyagi jólétének felvirágzását.

Ezen törvények által országunk az állami lét nélkülözhetlen kellékeitül fosztatott meg. A nemzet csak akkor érezheti jogait, szabadságát és a jólét fejlődhetését biztonságban, ha törvényhozása, Felséged szentesitésének hozzájárulásával, idegen beavatkozás nélkül

intézheti minden ügyeit. Már pedig tagadhatlan az, hogy a delegatio, a közös ministerium, a közös hadsereg intézményei Magyarország törvényhozásának ezen önrendelkezési jogát és igy az állam önállását és törvényes függetlenségét mélyen sértik és csorbitják, amennyiben idegeneknek is engednek befolyást ezen főfontosságu ügyek intézésében.

Ismerve az ország jövedelmi forrásait, fontolóra véve azon sajnos körülményt, hogy hazánk a keresztény czivilizáczió védelmében és a nemzeti létért folytatott nehéz küzdelmei közt a fejlődésben hátramaradt; megvagyunk győződve a felül, hogy nem képes elviselni azon terheket, melyeket az országgyülés az 1867-iki törvények által elvállalt, ha nem akar, a minden anyagi és szellemi fejlődés előmozditására szükséges eszközök alkalmazásárul, minden hasznos beruházásrul és igy a polgárosodás nagy czélja felé haladásrul lemondani.

Az 1867-iki törvénynek ilyen hatásához járulván még azon fonák kormányzati rendszer, mely tévesztett irányban s a nemzet geniusával ellentétben vezettetett, valamint azon rosz, minden okszerü számitást mellőző, minden előrelátást nélkülöző, pazar gazdálkodás, melyet Felséged kormánya a lefolyt évek alatt követett, hazánk a kétségbeesésig szomoru állapotban s az anyagi és szellemi végromlás határáig sodortatott.

Állami pénzügyeink, melyek 1868-ban, midőn a magyar felelős kormány azoknak vezetését átvette, még rendezetteknek voltak mondhatók, amenyiben az

ország jövedelmei az állam kiadásainak fedezésére elegendők voltak, ma már, bár az akkor 100 millióra menő tiszta jövedelem 50 millióval szaporodott, nemcsak nem elegendők költségeink fedezésére, hanem évenkint egy nevezetes, 30 milliót meghaladó hiányt mutatnak fel, melynek fedezése már évek óta nagyrészben csak roppant uzsora-kamatok fizetésével csinált uj adósságok által eszközölhető.

Miután a pazar gazdálkodás és a minden rendszer és meggondolás nélkül vezetett pénzügyi kezelés az állam pénztárait kiüritette s az állam fizetésképtelensége naponkint fenyegetőbbé vált, a kormány és az országgyülés többsége folytonos adóemeléshez és az adók kiméletlen behajtásához folyamodott, de az ország pénzügyi bajain segiteni az óriási szükséglettel szemben ezen eszközök is elégteleneknek bizonyultak be.

Hozzájárulván ehez több évi rosz termés, mely földmüvelő országban az ország főjövedelmét, sőt a nemzeti vagyon alapját érzékenyen csökkenti, hozzájárulván továbbá az 1873. év tavaszán páratlan mérvben felmerült pénzválság, mely nálunk önálló hitel és hitelintézetek hiányában állandóvá lett; beállott az általános pénztelenség és a polgárok kimerültsége, tág tért nyitván a mértéktelen uzsorának, mely a leggondosabb földmivelőt és iparost is uzsorások kezébe juttatván, oly adósságokba bonyolitotta, melyektül menekülni képtelen.

Ijesztő mérvben terjed a vagyoni tönkrejutás, az ország lakosainak vagyona, a földbirtok rohamosan

kerül idegenek kezébe, kiket sem a szülőföld iránti kegyelet, sem a multak történelmi emlékei, sem családi vagy rokoni összeköttetésök a hazához nem csatolnak.

A hitel hiánya, a nehéz pénzviszonyok és a sulyos adók terhe alatt keletkező iparunk csirájában elfojtatott; igy például czukor- és szeszgyáraink, melyek máris némi lendületet vettek, nem levén képesek sem ezen nehéz viszonyokkal megküzdeni, sem a mienknél sokkal kedvezőbb körülmények és jobb hitelviszonyok közt olcsó pénzzel dolgozó szomszéd országok és tartományok gyáraival versenyezni, legnagyobb részben kénytelenek voltak munkájokat megszüntetni vagy csekély mérvre leszállitani.

A kisipar, miután sulyosan küzdve a pénztelenséggel, nélkülözve a pangó földmivelés támaszát, versenyzésre késztetve a szomszéd országok erős gyáriparával — általában nem boldogulhat, nemcsak a becsületes munka jogos nyereményére nem számithat, de családjuk nagyrészének életfenntartására is alig képes.

Hol a földmivelés pang, hol az ipar nem fejlődhetik és virágzásra nem juthat, hol pénz és hitel nincs, ott a kereskedelem sem nyerhet lendületet.

A közlekedési eszközök létrehozása körüli intézkedések voltak egyedül azok, melyek képesek lettek volna kereskedelmünk érdekét előmozditani, de e részben is csak a nyers terményekre nézve drága vasuti szállitásra fordittatott minden gond, az ezeknél sokkal olcsóbb vizi közlekedés és a belforgalmat közvetitő kőutak mellőzésével és elhanyagolásával. A vasutak

létrehozásánál a kormány oly minden terv és rendszer nélküli eljárást követett, hogy ezek nem egyedül országos érdekek szempontjából, hanem egyes vidékek és befolyásosabb családok javára és érdekében épitettek. És épitettek oly szédelgő gazdálkodással, melynél a nyerészkedő üzletiség és a magán haszonlesés a közérdeknek nyiltan felébe emelkedett.

Ha az ország pénzügyi és államgazdászati állapotárul annak szellemi fejlődését illető törvényhozási és kormányzati politikára tekintünk, ez eredményeiben talán még annál is aggasztóbb állapotot tüntet fel. 1867. óta ugyanis az országgyülési többséget képező és Felséged kormányát támogató párt szakadatlanul a közigazgatási hatalom összpontositásának a nemzet geniusával és az intézvényes önkormányzattal teljes ellentétben álló politikáját követte.

A nemzet ezredéves életével összeforrt önkormányzati intézvények, az ősi magyar alkotmány alapelvei kiforgattattak, aláásattak és az azokkal merőben ellentétes összpontositási rendszer irányába tereltettek a ministeri felelősség illusoriussá tételével.

Az utolsó három országgyülés oly nagyszámu és terjedelmü törvényt alkotott, amennyit békés időben alig alkotott ugyanannyi idő alatt valaha egy alkotmányos nemzet törvényhozása. De mindezen törvények közt alig van egy, mely a polgárosodás haladásával lépést tartva, tisztán a nemzet jólétére, a szabadság okszerü kiterjesztésére, a polgárok jogainak biztositására, szóval az emberiség érdekeinek előmozditására lett volna irányozva. A józan haladás helyett a

határozott hátralépés jelezi ezen országgyülésnek törvényhozási intézkedéseit, mintha a czél az lett volna, hogy az ujabb kor vivmányai fokozatosan eltörültetvén, a nemzet az alkotmányos önkormányzat helyett a merev összpontositás és korlátlan uralom kormányzatára vezettessék vissza.

Az ország polgárainak alkotmányos jogai sokoldalulag megcsonkittattak és az utolsó országgyülés már annyira ment, hogy az 1848 : V. tcz. által kiterjesztett választási jogot megszoritva, az ország polgárainak jelentékeny részét választói jogától megfosztani nem átallotta.

Oly törvényhozási intézkedés ez, melyet, hogy népképviseleten alapult törvényhozás követett volna el, alig mutat fel példát az alkotmányos nemzetek története.

A közigazgatás, valamint az igazságszolgáltatás, mely az egyéni és polgári jogoknak, a tulajdon szentségének és ezzel kapcsolatban az egyéni jólétnek legfőbb biztositéka, politikai pártczéloknak rendeltetett alá.

Nagy hatással voltak mindezek arra, hogy a nemesebb polgári érzelmek eltompultak és az önzetlen, áldozatkész hazafiság helyébe az önérdek hajhászata, hivatalvadászat, a szabad vagy nem szabad nyereség utáni féktelen törekvés lépett.

Ilyen, Felséges ur, Magyarország jelenlegi állapota és ilyenek az okok, melyek azt előidézték.

És, mert ha ezen bajok mihamarább nem orvosoltatnak, méltán lehet attul tartani, hogy a történe-

lem folyamában felmerülni szokott válságok alkalmával nem lesz feltalálható sem az áldozatképesség, sem azon készség, mely a honpolgárok egyetemét vallás-, nyelv- és pártkülömbség nélkül a haza és trón oltalmára tömöritené és mert a királyi szék sorsa elválhatlanul a nemzet sorsával van összekötve, mi nem tennénk eleget sem hazánk, sem a királyi szék iránt tartozó kötelességünknek, ha felismerve a veszélyt, az ország valódi állapotát nem tárnók fel egész őszinteséggel és nyiltsággal Felséged előtt.

Mélyen érezzük mi, Felséges ur, hogy az ország ily állapota, midőn az nem a felháborodott szenvedélyek vihara közt elkövetett téves lépés, nem egy pillanatnyi aberratió műve, hanem béke idején, minden rendkivüli esemény és körülmények közbejötte nélkül nyolcz éven át következetesen folytatott kormányzati rendszer természetszerü következménye: az ország tekintélyének és hitelének sülyedését eredményezte, sőt magának állami létünknek biztonságát ingatta meg.

Mélyen érezzük azon feladat nagyságát, mely a Felséged által most megnyitott országgyülésre vár.

Az országnak előadott állapotával szemben, midőn egyrészrül az állam kincstára ki van merülve, hitele megingatva, másrészrül a polgárok adóképessége, hitele és egész anyagi állapota meg van rontva s a közerkölcsiség mélyen sülyedett: mi áthatva azon sulyos felelősség érzetétül, mely ily körülmények közt a népképviselői állást terheli, hazafiui aggodalommal gondolkoztunk a módok felett, melyekkel az ország bajait orvosolni lehetne.

Mi is ugy vagyunk meggyőződve, miként azt Felséged királyi székéből mondott beszédében jelezte, hogy az országgyülés gondoskodását elsősorban az államháztartás rendezése és az ezzel kapcsolatos kérdések megoldása kell, hogy igénybe vegye; mert mig más bajaink megszüntetése a kormányzat és törvényhozás hosszabb időn át folytatott összevágó működésének lehet eredménye, pénz és hitelünk rendezése általában nem tür halasztást.

Határozott készséggel kinyilatkoztatjuk Felséged előtt, miszerint mi a lehetőség határáig és alkotmányos uton készek vagyunk megtenni mindent, mi az ország bajait enyhitheti. De a lefolyt 8 év tapasztalása, az ország bajainak és ezek okainak szorgos tanulmányozása után egész határozottsággal kijelentjük abbeli meggyőződésünket, hogy az ország sulyos finánciális helyzetén az 1867-ik évben alkotott közösügyes törvények eltörlése és az ország törvényes függetlenségének helyreállitása nélkül gyökeresen segiteni nem lehet.

Az elvállalt kötelezettségek teljesitésének, az ország és trón biztonságának követelményeit, mi is elutasithatlanoknak tekintjük. De mi ezen biztonságot nem a népek erejét kimeritő állandó hadseregek létszámának mértéktelen szaporitásában, hanem a népek védképességének anyagi erejükhöz mért és nemzeti jellemükkel összhangzó kifejtésében véljük feltalálhatni s e czélra mi jelen védrendszerünknek teljes és gyökeres megváltoztatását, egy önálló magyar nemzeti véderőnek szervezését tartjuk ugy az ország és

trón biztonságának érdekében, mint sulyos pénzügyi helyzetünk tekintetébül első és mellőzhetlen feltételnek.

A hitelviszonyok javitására mi elsősorban egy önálló magyar jegybank felállitását véljük szükségesnek, e nélkül a pénz- és hitelviszonyok javitása és rendezése lehetetlen, ép ugy, mint lehetetlen az ipar és kereskedelem fejlesztése, mert ezek olcsó és könnyü hitel nélkül nem fejlődhetnek.

Felséged trónbeszédében arrul méltóztatott bennünket értesiteni, hogy kormánya egész buzgalommal törekszik a bankkérdés jog- és czélszerü megoldására. Engedje meg Felséged, tiszteletteljesen megjegyeznünk, hogy mi akár más törvényeinkben, akár a Felséged uralkodása alatt álló országok- és tartományokkal álló, 1867-ben kötött egyezményekben mit sem találunk, ami egy önálló magyar jegybank felállitását kérdésessé tehetné.

Mélyen érzi Magyarország ily hitel- és pénzintézet hiányát, melylyel Európa legkisebb országai és tartományai már régóta birnak és mely nélkül az anyagi jólét fejlődése teljes lehetlen.

Nincs az összes kormányzati törvényhozási intézkedések közt oly tárgy, melynek szükségére és sürgősségére nézve az ország közvéleménye oly hangosan és egyetértőleg nyilatkozott volna, mint azt egy önálló magyar jegybank mielőbb felállitására nézve évek óta tette és teszi. Nincs semmi tekintet, nincs semmi szerződési kötelezettség, ami a nemzet ezen kivánságának kielégitését, anyagi jóléte fejlődhetésére ezen első és

mellőzhetlen feltételnek mielőbbi teljesitését akadályozhatná. És valóban nem vagyunk képesek felfogni az okokat, melyek Felséged kormányát nyolcz esztendőn át akadályozták az önálló magyar jegybank felállitásában.

Tekintve hazánk rosz kormányzatát és az elvállalt aránytalanul nagy terhek és kötelezettségek által okozott valóban szomoru, majdnem kétségbeejtő helyzetét, tekintve az ország lakosainak, különösen a földmivelő és iparososztályoknak a végromlással határos általános elszegényedését és pusztulását: mi népképviselői kötelességünknek tartjuk Felséged előtt nyiltan és minden tartózkodás nélkül kijelenteni, hogy mi egy önálló magyar jegybank felállitásának még továbbra való elodázását Felséged kormánya részérül menthetlen vétkes mulasztásnak volnánk kénytelenek tekinteni.

A magyar pénz- és hitelügy szilárd alapokra fektetett önállósitásán kivül, mint a termelés és kereskedelem nélkülözhetlen feltételét, az önálló magyar vámterület felállitását tartjuk szükségesnek.

Felséged a trónbeszédben azt mondja, hogy Felséged magyar kormánya a Felséged uralma alatt álló másik állam kormányával tárgyalásokat folytat az 1867: XVI. némely szabványainak módositása iránt.

Ezen törvény a Magyarország és a többi császári államokkal kötött vám- és kereskedelmi szerződést foglalja magában, amely szerződés hazánk anyagi érdekeire nézve annyira káros, hogy amig ezen szerződés fennáll, Magyarország iparának és ezzel kapcsolatban földmivelése és kereskedelmének fejlődése lehetetlen.

Életkérdés ez reánk nézve, Felséges ur! És ezt az említett törvény némely szabványainak módositása által megoldani nem lehet. Ezen szerződésnek törvényszerü felmondása és önálló magyar vámterületnek felállitása az egyedüli megoldás, melyet hazánk anyagi érdekei parancsolólag követelnek.

Önálló vámterület alapján készek vagyunk a Felséged uralkodása alatt álló többi országok- és tartományokkal az érdekek kölcsönös méltánylása, a szomszédi és barátsági viszony fenntartásának szempontjából vám- és kereskedelmi szerződésre lépni, megtenni mindazt, mit az ő érdekeik kimélete tekintetében tehetünk, de az önfenntartás ösztöne, hazánk iránti kötelességünk parancsolja, hogy saját érdekünk megóvására legalább is annyi gondot forditsunk.

Nem hisszük, hogy csalódnánk, ha hazánk pénzügyi bajainak legnagyobb részét ezen vám- és kereskedelmi szerződés következményének tekintjük, ha azt mondjuk, hogy az önálló vámterület felállitása, melynek az önálló magyar kereskedelmi politika természetes következménye, a vámtarifáknak Magyarország érdekeinek megfelelő megszabása önmagában is elegendő azon hiány tetemes része megszüntetésére, mely állami háztartásunkban létezik.

Önállóság vám- és kereskedelmi ügyeinkben, iparunk és kereskedelmünk fejlesztése, kutforrása lesz a jólétnek és az állam fenntartása által szükségelt terhek könnyebb elviselhetésének.

Felséged a magyar nemzet multjára hivatkozva, azt azon áldozatok hozatalára szólitja fel, melyeket

pénzügyeink rendbehozatala hazafiságától követel. Önérzettel hivatkozhatunk a történelem tanuságára, mely azt bizonyitja, hogy a magyar nemzet mindenkor kész volt meghozni azon áldozatokat, melyeket tüle a haza és trón érdekei megkivántak.

Azomban kénytelenek vagyunk Felséged előtt nyiltan kijelenteni, hogy azon közterhek, melyeket népünk évek óta visel, a nemzeti közvagyonnal semmi arányban nincsenek és a nép adóképességét már is tetemesen felülmulják.

Számszerint kimutathatnók, ha nem volna köztudomásu, hogy Magyarország népe az, mely Európában a legnagyobb egyenes adót fizeti. Ezen adóknak még magasabb fokozása annyit tenne, mint elvenni a néptől mindazt, amit még a föld termékenyitésére az amugy is csekély ipar folytatására forditani képes, minek is az volna következménye, hogy a nemzet adózóképessége még alább csökkenvén, az elvállalt terhek és kötelezettségek teljesitésére minden áldozatkészség mellett is képtelenné válnék.

Teljesen osztjuk Felségednek azon figyelmeztetését, miszerint a legüdvösebb intézmények, a legjobb kormány is csak előmozdithatják a népek jólétét, csak biztosithatják a munka gyümölcsét, de ezt csak a nemzeti támogatás érlelheti meg, hogy a közjólétet megteremteni, kellő fokra emelni és tartósan megszilárditani csak a valódi hazafiság, az egyéni szorgalom és kitartó munka képes.

De kötelességünknek érezzük a legnagyobb őszinteséggel kijelenteni azt is, hogy valamint sem a va-

lódi hazafiság, sem az egyéni munka és szorgalom nem képes elviselni a közvagyonossággal semmi arányban nem álló terhek folytonos fokozását; ugy nem képes leküzdeni az akadályokat, melyeket a pénz és hitel hiánya, oly törvények és szerződések gördítenek elébe, melyek a nemzet anyagi érdekeinek fejlődését lehetetlenné teszik.

Ezen akadályok elháritását a nemzet méltán várja kormányától és a törvényhozástul, méltán várja azt is, hogy Magyarország törvényhozása előtt a törvények alkotásánál, egyezmények és szerződések kötésénél irányadók egyedül a magyar nemzet érdekei legyenek.

Készséggel fogjuk tárgyalás alá venni azon előterjesztéseket, melyeket Felséged kormánya a reformkérdéseket illetőleg előnkbe terjesztend.

A főrendi háznak Felséged által figyelmünkbe ajánlott korszerü rendezése sürgősségét mi is érezzük. A törvényhozás ezen része alkotásában nincs öszhangzásban a választási alapra fektett képviselőházzal és nem bir azon függetlenséggel, mely a kormány ellenőrzésére és a nemzet valódi érdekeinek képviselésére megkivántatik.

A nemzet szellemi fejlődését a közoktatás terjesztése és javitása által előmozditani a törvényhozás legkiválóbb kötelességei közé sorozzuk.

A vallásszabadság kérdésének valahára megoldásával és a kötelező polgári házasság intézményének behozásával a magyar nemzet régi óhajtása fog teljesülni és az életben gyakran tapasztalt hiány fog ki-

pótoltatni. Mindezek és más, a népek javának és jólétének előmozditására czélzó javaslatokat a legkiválóbb figyelemmel veendjük tárgyalás alá és azok iránti megállapodásainkat annak idejében Felséged királyi szentesitése alá terjesztendjük.

Szemünk előtt tartván Felséged legmagasabb intését, hogy minden vesztett percz a haza vesztesége lenne, erélylyel és buzgalommal fogunk törvényhozói tisztünkben eljárni. Szemünk előtt tartandjuk másrészrül a lefolyt 8 év tanuságát is, mely világosan bizonyitja, hogy érzékenyebben semmi sem sujtja a nemzetet, mint az, ha kellő megfontolás, minden oldalruli megvitatás nélkül, elhamarkodva alkottatnak törvények, melyek a gyakorlatban az élet szükségleteinek és a kitüzött czélnak meg nem felelnek.

A lefolyt három országgyülésen ily módon alkotott törvények által okozott károknak orvoslása, sok viszás intézkedéseknek megszüntetése lesz nézetünk szerint feladataink nem legkönnyebbike.

A katonai határőrvidék egyrészének immár végrehajtott polgárositását s az alkotmány jótéteményeiben részesitését örömmel üdvözölve, lehetlen ismételve nem hangsulyoznunk ez alkalommal is sarkalatos törvényeink alapján a magyar korona területi épsége helyreállitásának elkerülhetlen szükségét.

Megrongált pénzügyeink s aláásott jólétünk mellet az ennek és azoknak is helyreállitására irányzott törekvéseinknek közepette más nem szükségesebb, mint a békének állandó fennmaradása. Nagy megnyugvásunkra szolgált tehát Felségednek azon biztatása, mely sze-

rint a béke, daczára a legujabb időkben felmerült eseményeknek, fenn fog tartatni, remélve, hogy a szomszéd déli államban megzavart nyugalom, a be nem avatkozás elvének fenntartása mellett, Felséged és a többi hatalmak kormányai jó tanácsa nyomán, a humanitás törvényeinek szemmeltartásával mielőbb helyreállittatni s a szabadság és humanitás által követelt intézmények alapján állandóvá tétetni fog.

Mély megilletődéssel és bánattal töltötte el keblünket azon gyászos esemény, mely Felséged uralkodóházát V. Ferdinánd, Magyarország királya és Austria császára ő Felségének kimulása által érte. A dicsőültnek uralkodása alatt és szentesitésének hozzájárultával ment végbe Magyarország alkotmányos életében a legfontosabb és legnagyobb horderejü átalakulás. Szomoru kötelességet teljesitünk, midőn Felséged uralkodó háza gyászos veszteségében való mély részvétünknek kifejezést adni bátorkodunk. Beadják: Simonyi Ernő, Mocsáry Lajos, Szalai Imre, Kiszeli Ernő, Sós Gábor, Hegedüs László, Ragályi Nándor, Szongot Jakab, Semberi István, Duka Ferencz.

A fusio siroccója lankasztólag hatott az egyedüli komoly ellenzék, a szélsőbalra is, feliratát a mult hagyományaitul eltérve, kormányképes mezbe öltöztette, irályában sok tekintetben utánozta a mult századok jobbágyi szellemét; nem a Rákóczy és Kossuth Lajos hangja volt ez, de egy loyalis királyi ellenzéké, feliratát bármely hű kamarás vagy excellenciás ur elolvashatta az epidemia félelme nélkül. Az 1848-as zászlót lobogtatta már 1849-es toldás nélkül, követelte

ugyan 1848-at, azomban már nem a tárogató, de a fuvola méla kisérete mellett, a közjogi egyességet kárhoztatta ugyan, de alkotóit sem hazaárulással, sem a közvélemény meghamisitásával, sem a választások erőszakolásával nem vádolta többé. Egyrészt azomban túl lőtt e czélon, másrészt a legkedvezőbb jogos támadási indokot nem használta fel.

Az ellenzéknek első sorban fel kellett volna szólalni a kereskedelmi szerződés és bank tárgyában tett királyi nyilatkozatok ellen, mert a trónbeszédet, bár azt sajátlag nem a király, de miniszterelnök fogalmazza, a nagy közönség az alakot lényegnek tekintve, királyi nyilatkozatnak tartja; a király szava, daczára a demokratikus szólamoknak, mindenütt nagyhatással bir, bir különösen Magyarországban, mely a számos forradalmak daczára Európa legmonarchikusabb országa, ily nyilatkozat nyomasztólag hat különösen a számos gyengébb elméjü és ingatag képviselőre azért, mert a gyengéket főleg a siker reménye és nem a jogérzet vezérli, a siker reményét pedig ezen nyilatkozat egészen megsemmisitette, mert mind a magyar bank, mind az önálló vámterület csakis ugy létesülhetett volna, ha a magyar király a többség határozatát megerősiti, miután azomban a király már előlegesen elutasitólag nyilatkozott, a királyi szentesitést senki sem remélhette; ezen nyilatkozat megingatta a király és nemzet közti egyensulyt, az egyensuly elve szerint ugyanis a nemzet szabadon választja képviselőit, szabadon tanácskozik és határoz, a király a törvényhozás határozatát egyszerüen vagy indokolva elveti, ez eset-

ben azomban a király már a tanácskozás megkezdése előtt elvetette, tehát a szabad tanácskozást, a független határozást elzárta. Sérelmes volt ez, mert a kiegyezéskor az ország a bankügy közösségét el nem ösmerte, a nemzet a magyar bankot folytonosan szorgalmazta, a Deák-párt vezetői és kormányai soha sem merték beösmerni, hogy ideiglenesen is a bankrul lemondtak; a bank nemcsak jog-, de nyereményes üzlet, melyért Austria 80 millió kamat nélküli kölcsönt élvezett, Austria tehát és a banktársulat ideiglenesen, saját előnyére, Magyarországnak egy jövedelmező jogát elkobozta és ezen visszaélést a trónbeszéd elnézte és a közösséget ajánlotta. Sérelmes volt a vámszerződés tárgyában tett nyilatkozat azért is, mert a vámszerződést, mint az egyedüli lehetőséget tünteti fel, csakis módositásokrul beszélt, ezáltal az önálló vámterület lehetősége felett nyiltan pálczát tört, nekünk pedig az osztrákok falánksága ellen egyedüli fegyverünk csakis az önálló vámterület volt, mert ha Magyarország önálló vámterületet alakit, Austria gyártmányai nagyrészét nem lett volna képes eladni, a vámterülettüli félelembül kényszerült volna nyers terményeinknek kedvezményeket adni, ez esetben tehát az alku esélyei egyenlők lettek volna; a magyar trónbeszéd azomban az osztrákokat biztositotta, hogy a magyar király, kinek jóváhagyása nélkül az önálló vámterület fel nem állitható, ezt jóváhagyni nem fogja; ezáltal megszünt az egyedüli indok, mely az osztrákokat a méltányosság utjára terelhette volna. Az ellenzéknek tehát ezen szempontbul kellett volna a trónbeszédet megtámadni,

ezt azomban az ellenzék teljesen mellőzte és főleg az önálló nemzeti bank és külön vámterületnek czélszerüsége mellett harczolt.

A felirat főrészét a Deák-párt és kormány vádja képezte; ezen vádak részben valók voltak, de a vád czéltalan volt, mert a nagy vezér, Deák Ferencz már ekkor haldoklott, vezérférfiai a politikát nem befolyásolták, a párt maga feloszlott, beolvadt a szabadelvü vagyis Tisza-pártba; e támadás csakis azon esetben birt volna éllel, ha a szélsőbal bebizonyitja, hogy Tisza Kálmán e párt politikájának örököse és a kormánypártot még most is a Deák-párt férfiai vezetik, ezt azomban a felirat mellőzte és a holtak ostorozásánál maradt.

A felirat az ország anyagi bukását főleg az egyesség által elvállalt terheknek tulajdonitja; ezen állitás valótlan, mert kétségkivül a kiegyezés Magyarországra nagy terheket rótt, de a kiegyezés első évében az ország szükségletét sajátjából fedezte, a nagyszámu katonai kiadások nem az egyesség, de a világpolitikai viszonyok kifolyásai voltak. Az osztrák-magyar kormány 1866 óta nem vitt támadó politikát, nem avatkozott más nemzetek ügyeibe, a hóditási álmokrul teljesen lemondott, nagy sereget kellett azomban tartani, mert minden szomszédja, általában minden európai nemzet nagy hadsereget tartott, kénytelen volt tehát magát a politikai eshetőségek ellen biztositani és védeni; kénytelen lett volna Magyarország ezt tenni, ha önálló és független is, mert Magyarország maga nagy területtel, sok lakossággal birt, ennélfogva Sweicz mintájára sem-

leges nem maradhatott, nem azért sem, mert a keleti kérdés megoldása Magyarországot is érdekelte; minekünk tehát fegyverben kellett állanunk azért is, hogy Oroszország az Aldunát el ne nyelje és szárnyai alatt egy Magyarországgal ellenszenves szláv birodalom ne alakuljon. De a hadseregre elkölött milliókat mi megbirtuk volna: ha a magyar kormány egy bureaucraticus hadsereget nem állit, ha a 15 millió deficzittel küzdő vasutakat nem épiti, ha terményeinknek olcsó kiviteli csatornákat épit, ha az országos hitelt megalapitja, ha az ipart emeli, ha az ország nagy vagyonát okosan, tisztességesen kezeli, ha a kölcsönökbül egyesek üzletet nem csinálnak, ha a corruptio el nem hatalmasodik, ha az adót a termelés külömböző ágai közt egyenlően és arányosan osztják fel. Hogy ügyeink fonákul, bután és lelkiismeretlenül vezettettek, ezt nem az osztrák egyesség, de az ország rosz kormányzata, az uralgó párt erkölcstelensége okozta.

Végre bajaink egyedüli orvosságául az osztrák-magyar szövetség felbontását ajánlja; ez oly orvosság, mely ha bűverővel birna is, ma már alig alkalmazható, mert a szövetség csakis a király és császár, az osztrák birodalom hozzájárulásával eszközölhető, mert a király-császár kedvencz eszméje a benső szövetség, az osztrákok nálunk nélkül meg nem élhetnek, ennélfogva a szövetség felbontásába beleegyezni nem fognak. De másrészrül be kell ösmernünk, hogy Magyarország, a létező európai viszonyok közt, megingatott anyagi helyzetében magában, szövetséges nélkül, fenn nem állhat és nekünk Austria legtermészetesebb szö-

vetségesünk, mert Austriától magyar nemzetiségünket nem félthetjük, Austria egymagában gyenge, szövetséges nélkül fenn nem állhat; az osztrák-németek nem tarthatnak attul, hogy az osztrák-szlávokat a németek rovására támogatni fogjuk, mert nincs érdekünkben Austria szlávizálása, viszont az osztrák-szlávok nem félhetnek, hogy az osztrákoknak a szlávok elnyomására segédkezet nyujtunk, mert a lengyelekhez többszázados rokonszenv füz; az elnémetesedett Austria a már eddig is nagy Németbirodalomhoz csatlakozhatna, a szlávelem elnyomásával elidegenitenénk szláv polgártársainkat; anyagilag Austria Magyarország nélkül meg nem élhet, mert gyártmányainak legjobb vevői vagyunk és nyomorult, általunk megerősitett viszonyainknál fogva leszünk még sokáig. Gyakorlatilag tekintve a viszonyt, habár a nemzet akarná is, békés uton meg nem szabadulhatunk, mert Austria császárja egyszersmind Magyarország királya, ő Felsége és az uralkodóház pedig hatalma alapját, egész jövendőjét ezen szövetségre fekteti, ennélfogva, ha Magyarország összes meghalt szónokai feltámadva, a jelenlegi szónokokkal egyesülve, az uralkodóházat a szövetség felbontásárul megakarnák is győzni, ez soha sem sikerülhet, mert az érveknél, a logikánál erősebb az önérdek. Kétségkivül a közjogi kiegyezés, a hadseregrüli egyezmény nem tökéletes mű, sokban sérti ez Magyarország méltóságát, több jogot elkobzott ez mi tőlünk, sőt Austriától is, miken segiteni kell és lehet; a szövetség merő megtámadása tehát czélszerütlen szélmalmi harcz, módositása azomban czélszerü,

kivihető hazafiui kötelesség. A szükséges és lehető módositásokat már a 9-ik kötetben elősoroltam, a viszonyok azóta nem változtak; ismétlésök tehát felesleges.

A felirati viták 15-én kezdődtek és négy nap alatt befejeztettek, a helyzet a kormánynak kedvezett, Senynyey és kis pártja az ellenzéki állásba nem találta bele magát, a szélsőbal egyrésze Tiszában még remélt, nem keseredett el, mert a választásoknál Tisza irányukban kiméletesen járt el, ennélfogva a parlamenti vitát nem erőszakolta, élesen nem támadott, a nemzetiségek nagyon összeolvadtak, Miletics Polyttal feliratot nyujtott be, melyben nemcsak Tiszát, de az egész parlament eddigi eljárását kárhoztatta. A vita ezen felirat kinyomatási kérdésével kezdődött; Miletics a felirat beadásával elkésett, a kormány ezen alaki hibát olcsó tapsok szerzésére használta fel. Ghiczy elnök által megrovatta a gyenge feliratot és a késedelem ürügye alatt a kinyomatást eltiltatta. Ezen eljárás kicsinyes és alkotmányellenes volt; mert feliratot a vita megkezdése előtt bármely képviselő adhat be, ami az országgyülés elé beadatik, azt a szabályok és parlamenti szokás szerint ki is kell nyomatni, az időhiány nem akadály, mert ma már nem Guttenberg korában élünk, rövid felirat kinyomatására három óra is elegendő, tehát a Miletics-felirat már a viták második napján is kiosztható lett volna. Alkotmányos szabad országban mindent szabad megirni, elmondani a köztéren, a hatósági gyüléseken, a törvényhozás termeiben, mi a nemzet és király felségét nem sérti; aki és ami pedig ezt sérti, azt nemcsak meg kell róni, de

meg is kell büntetni, mert a képviselői büntetlenség nem nemzet- vagy királysértési szabadalom ; Miletics feliratát felolvasta, ezáltal ez országgyülési közokmánynyá vált, minden okmánynak pedig az irományok közt ki kell nyomatni, midőn tehát az országgyülés kinyomatását eltiltotta, alkotmányellenes cselekményt követett el. Nem menti ezt azt sem, hogy az alkotmányellenes országgyülési okmányok veszélyesen hatnak, mert az országgyülési iratokat a képviselők hozzászámitásával összesen 10 ember sem olvassa el, nem a képviselők, mert azok hallják, nem a közönség, mert az irományok csak a képviselők számára nyomatnak ki, a boltokban nem árulják, de ki nem szakpolitikus, a beszédek nélkül nem is érti, az irományok drágák, mert csak egyes képviselőktül kaphatók, olvassák tehát kizárólag a szakirók, ezek pedig Magyarországban fehér hollók. Kicsinyes eljárás volt azért is, mert a nemzetiségnek nevezett párt alig pár emberbül állt százakkal szemben. Tisza Kálmán a rövid vita végén kijelenté, hogy a kinyomatást, ha el nem késik is, ellenezte volna, mert ezen felirat sérti a királyt és országot, hogy azomban mi vagy mik ezen sértések, azt nem jelezte, ugylátszik ezen tételt magyarázták annak : „a magyar királynak Dalmáczióban megjelenése Törökországban a lázadás zászlójául szolgált.“ Ez tényleg sem minket, sem a magyar királyt nem sértette, mert alakilag a magyar király czimében meg van ugyan Dalmáczia, de tényleg Austriához tartozik, ott tehát a császár-király nem mint király, de mint császár uralkodik, ennélfogva nem

mint király, de mint császár jelent meg. A tények elferditése tehát csak az osztrák császárt, az osztrák országgyülést sérthette.

Az igen rövid hadi séta után a feliratot a többség előadója, Horváth Lajos ajánlotta a feliratot visszasugárzó alázatos indokokkal, utána az ellenzék részérül Simonyi Ernő ajánlotta a szélsőbal feliratát és támadta a kormányét; beszédét a budai várpalotára kitüzött sárga-fekete zászló elleni hagyományos tiltakozással kezdte, megrótt egy magyar zászlós urat, ki idegen udvari tiszt helyetteseként működött; érvelése a következőkben összpontosult:

A trónbeszédet kormány programmnak tekinti, nem helyesli, mert határozottan nem nyilatkozik; tekintve az aggasztó helyzetet, a kormánytul megkivánta volna, hogy a kormány politikáját főbb vonásokban jelezze.

Kivánja, hogy a hitel- és pénzügyek gyorsan orvosoltassanak, mert a földbirtokososztály vonaglik, szerinte Magyarország alapját ezen osztály képezi, ő nem akarja, hogy ezen törzsökös magyar osztály helyét közönyös idegenek foglalják el.

A pénzügyi és anyagi bajok főokát a közjogi egyesség- és a vámszerződésben látja, a közjogi egyesség az országra oly terheket rótt, oly viszonyokat teremtett, melyek folytán az anyagi romlás kikerülhetlen.

Önálló vámterületet akar azért is, mert Magyarország Austriábul 400 millió értéküt hoz be, mi csak 8 százalékkal megadóztatva 32 millió évi jövedelmet adna.

Kétségkivül a behozatal ennyit tesz, talán többet is, de arra szónok ur nem gondolt, hogy ha mi megadóztatnánk az osztrák terményeket, az osztrákok megadóztatnák a mi nyers terményeinket is, minek értéke megközelitőleg legalább 200 millióra tehető. Simonyi beszédjét nem fejezhette be, mert a hű házelnök figyelmezteté a sietésre, miután $1^1/_2$ órakor az országos fontosságu kérvények tárgyalandók; az országos érdekü trónbeszédi vitát tehát a törpe kérvényekért bezárták.

Polyt: Ellenzi a feliratot, szerinte a főérdek, mely mindenekfelett áll, a nemzetiségek kielégitése; a nemzetiségi törvény módositandó, a nemzetiségeket megyei nemzetiségi autonomiával kell kárpótolni.

Osztrák-Magyarország törökebb a töröknél, mig a felkelés Dalmácziára szoritkozott, hallgatott, később a törökök átszállását megengedte. Augusztusban, midőn Szerbia beavatkozása várható volt, kijelentette, hogy Szerbiát ez esetben megszállja. Osztrák-Magyarországnak nem szabad a barbárokkal szövetkezni, de pártolni kell a kereszténveket, az ország lakosai egyrészének fajrokonait. Polytot beszédközben a szószékre tessékelték, csakis ketten maradtak, mert az ország még nem felejté el 1849-et és hálából az egész ország a törökökkel rokonszenvezett.

Báró Sennyey a közjogi kiegyezésbe helyezi az ország boldogságát, ezenkivül Austriával az anyagi kapcsot is fenn akarja tartani, meg van elégedve a loyalis felirattal és pártolja.

Helfy Ignácz: A kormánynak a vámkérdésbeni el-

járásával elégedetlen, a kormány ügyetlenül, osztrák érdekben működik, semmit sem készit elő; az önálló vámterületet óhajtja, a kormánytul magyar érdek-politikát követel.

A kormánypárt részérül erélyesen és okasan csak Tisza Kálmán beszélt, visszaverte az ellenzék támadását.

18-án a nagy többség elfogadta; a szélsőbal elszigeteltségét látva, névszerinti szavazást sem kért; 19-én a pénzügyminister a költségvetést beterjesztette. Az országgyülést november 4-éig elhalasztották.

Az országgyülés elhalasztását semmi sem indokolta, csakis azért halasztatott el, hogy a ministerelnöki változás egész kényelemmel eszközöltessék; a változást tudta mindenki, senki sem neheztelte, sőt inkább az ellenzék is óhajtotta, hogy a becsületes szalmaember helyt adjon az erélyes vezérnek, a valódi ministerelnöknek.

II. FEJEZET.

A Tisza-kormány 1875. végeig.

Báró Wenkheim teljesitette feladatát, az átmeneti hid szüksége megszünt, a ministerelnökség után nem vágyott, a ministerelnökséget csak barátságbul vette át, régi gondtalan ministerségébe visszalépett és ő Felsége az eddigi valódi ministerelnököt, Tisza Kálmánt törvényes ministerelnökké nevezte. Tisza Kálmán nem unta meg jó társait, a Deák-pártiak hűség- és engedelmességben a balközépi ministerekkel versenyeztek, Tisza tehát ministertársait megtartotta, vagyis volt egy ministerünk 7 ministeri főnökkel, mert a kegyelmes urak Tisza eszével gondolkoztak és mindenben vakon engedelmeskedtek; de önállólag, még ha hajlam és tehetséggel birtak volna is, nem léphettek volna fel, mert magán kivül egyik sem számithatott sem a képviselőházban, sem a pártban egyetlen szavazatra sem. Ezért a minister urakat akkor és azóta gyakran kigunyolták, pedig ez máshol is ugy van, a nagy fa árnyékában a cserjék sohasem erősödhetnek meg; nagy tehetségek mellett a törpék még jobban eltörpülnek. Kifejlett alkotmányos országokban az országgyülési többség vezére lesz ministerelnök és kormányát, a párt jóváhagyásával, a párt kitünőségeibül alkotja és ezen kitünőségek mindenike többeket vezet, a többség csekély, ennélfogva az egyes ministerek elbocsájtása az egész kormány bukását koczkáztatja, a kormány tehát együtt él és hal; nálunk ez már kezdetben sem igy volt, mert a többség vezére

Deák Ferencz, a kormány elnöke gróf Andrássy Gyula volt, tehát hiányzott az egység ; a kormány a párt kitünőségeibül alakult ugyan, de a pártot Deák Ferencz uralta, a párt nem gondolkozott, akinek elbocsájtásába Deák beleegyezett, azt Andrássy a válság félelme nélkül elereszthette és kénye szerint helyettesithette. A változásoknál később nem a tehetség, de a kegy volt mérvadó; Kerkápolyi bölcsészettanárt kinevezték pénzügyministernek, bár e szakmával nem foglalkozott és csak egy párthive volt Eötvös Károly; belügyérnek kinevezték Rajner Pált, ki a párt kitünőségei közé sem tartozott; közoktatási ministernek Pauler jeles tanárt, ki nemcsak képviselő nem volt, de politikába eddig nem vett részt. Lónyayt Andrássy kinevezte ministerelnöknek társai megtartása feltétele alatt. Szlávy, Bittó ministerelnökök lettek párt nélkül, igen helyesen nevezte el tehát Tisza a Deák-párti ministeriumokat dicasteriális kormányoknak. A Deák-párt kitünőségei 7 év alatt elmosódtak, hitelüket és népszerüségüket elvesztették ; a balközépben csak három tehetség volt: Tisza Kálmán, Ghiczy Kálmán, Sontagh Pál ; Ghiczy idő előtt fusionálván, minister nem maradhatott, Sontagh nem vállalt ministerséget, Tisza tehát csakis a középszerüségekbül alkothatott kormányt. A középszerüségek, igen természetes, földig hajoltak a geniális és erélyes ministerelnök előtt és lettek főnökök ministerek helyett. A politikai dictaturának ezen neme az országnak nem ártott, mert a czélszerü kormányzatnak egyik főfeltétele a ministerek egysége, ez pedig csakis ugy érhető el, ha a szakministerek egymás közt és a ministerelnökkel nem versengenek. Ez

csakis akkor veszélyes, ha a ministerelnök a kormányelnökséget erőszak, vesztegetések, vagy a király és udvar előtti csuszás által szerzi meg. Tisza Kálmánt ő Felsége ministerelnöknek nevezte, mert az ország igen nagy többsége ministerelnöknek óhajtotta, mint belügyminister és pártvezér vezette a választásokat, de a választásokra a kormány soha kevesebb nyomást nem gyakorolt, mint 1875-ben, a dictaturát tehát nem alacsony utakon szerezte, de a nemzet hamisitatlan többségétül nyerte.

Tisza Kálmánt ellenei hittagadással vádolták ; ezen vád alaptalan, mert politikában hittagadással csak az vádolható, ki az ország sarkalatos jogait feladja, ki, midőn az általa hirdetett kivánalmak diadala biztos, a fegyvert leteszi és az ellenség táborába vonul. Tisza Kálmán egyiket sem tette, mert midőn az ellenzéki vezérpálczát széttörte, az ország jogaibul nem adott fel semmit, de elfogadta azon álláspontot, melyet az ország nagy többsége magáénak vallott, mely az övétül lényegileg igen keveset külömbözött, mint azt már munkám 8-ik kötetében kifejtettem; nem áldozta fel a közeli sikert sem, mert a 8 éves küzdelem daczára a balközép az országban nemcsak meg nem gyökerezett, de sőt inkább fogyott, a párt nagyrésze megunta a küzdelmet és Tisza befolyása nélkül is jobbfelé hajlott; kétségkivül a Deák-párt többsége vett szavazatokbul alakult, de aki eladja magát, arra semmi körülmények közt nem lehet számitani, ha tehát Tisza Kálmán politikáját meg nem változtatja is, az általa képviselt ügy egy lépéssel sem halad előre. Nem tagadta meg tehát hitét, de politikáját megváltoztatta, a politika megváltoztatásáért azom-

ban senkit elitélni nem lehet, mert senki sem csalhatlan, a politikának a viszonyokhoz, a körülményekhez kell alkalmazkodni; ami ma jó és czélszerü, az holnap már káros és kivihetetlen lehet; a politika a czélszerüség művészete, az elvont elvekeni nyargalás, buta csökönyösség, vak rajongás; csakis a létező alap, nemzeti alapjogok feladása bün és árulás. Tiszának pártváltoztatását nemcsak becsvágya, de a haza érdeke is parancsolta, a corruptió elhatalmasodott, az állam vagyonát pazarolták, a hitel ingadozott, a többség fejei az ország bajain segiteni nem tudtak, minden Deák-párti kitünőség lejárta magát, csakis Tisza magaslott ki a középszerüségek közül, Tiszának tehát kötelessége volt a kormányzat gyeplőit megragadni, ezt pedig csak ugy tehette, ha a balközép papiros pánczélját eldobja és az ország többsége által elfogadott intézményeket elösmeri. Ezen nagymérvü politikai átalakulásnál csalással, ámitással, bizalmi visszaéléssel nem lehetett vádolni sem Tisza Kálmánt, sem a balközépet, mert az országgyülésnek a költségvetés megállapitásánál már az országgyülés bezártáig egyéb teendője nem volt. Tisza és pártja programmja mellett a mandátum valódi tartamáig hiven harczolt, megbizatásának tehát eleget tett, az ellenzéket nemcsak ő képviselte, de a szélsőbal is, a választásoknál a nemzet választhatott az ellenzéki és a fusionális politika között.

A belügyeket megtartotta Tisza Kálmán, pénzügyér maradt Széll Kálmán, vallásügyi minister Trefort Ágoston, igazságügyi minister Perczel Béla, honvédelmi minister Szende, kereskedelmi minister báró Simonyi

Lajos, közlekedési minister Péchy Tamás. A ministeriumban Tisza után kétségkivül legjelesebb egyéniség volt Széll Kálmán, a pénzügyi bizottság jegyzőségét 4 évig viselte, ezen minőségében a magyar pénzügyek minden részleteivel megösmerkedett, szorgalmas, nyilt fő, a takarékosságot kedvelte, magasabb nemzetgazdászati eszmékkel azomban nem birt, figyelmét főleg a kincstár érdekeire irányozta, a polgárok anyagi fejlődésére azomban nem gondolt, mi különben főleg a kereskedelmi és földmüvelési minister feladata is lett volna.

Széll Kálmán az elnapolás előtt, szeptember 19-én benyujtotta a költségvetést és következőleg ajánlotta:

Bajainkon csak a következők segitenek:

1. Kiadásaink megszoritása, mert a jelenlegiek az ország erejét meghaladják.

2. Az államjövedelmek pontos és szigoru behajtása.

3. Az államjövedelmek fokozása, mert a jelenlegiek a szükségletet nem fedezik.

4. Gyors megoldása azon kérdéseknek, melyek az adóképesség fejlesztését eredményezik.

Komolyan tárgyaljuk a valuta helyreállitását, mely nélkül consolidált közgazdászati állapotok nem képzelhetők és egészséges pénzügyi politika meg sem állapitható.

A bankkérdés tárgyalás alatt áll, az ország jogai kétségtelenek és preoccupálva nincsenek, oly irányban akarjuk ezt megoldani, mely az ország érdekeit minden tekintetben kielégitse.

A rendes kiadásoknál 5.200,000 forintot megtakaritottam, a rendkivülieket kevesbitettem 3.264,775 frttal. Az állambérleteknél a hátralék 15 perczentre szállt le.

Az egyensuly helyreállitására uj adó szükséges, ajánlottam tehát a jövedelmi adót; ezen adó terhel minden jövedelmet, mely ingatlanbul, keresetbül, tőkébül vagy bármi más foglalkozásbul származik, akár van megadóztatva, akár nincs; kivételt képeznek:

1. A 3000 forintig megadóztatottak.
2. A családtagok.
3. Kézművesek.

Jövedelemnek tekintetik: Földnél az adó négyszerese, házbérnél a házbérösszeg, házosztály adónál a tizszeres adó.

A személykereseti adót eltörlöm, teend az adó 10 százalékot, ezen adóbul remélek bevehetni 8 milliót.

A bevétel az uj kataszter által is tetemesen fog növekedni.

A vas- és kőszénbányák nem jövedelmeznek, ezeket tehát kedvező alkalommal el kell adnunk.

Az államerdőkbül csak a bányaerdők adhatók el.

Az állambirtokok terjedelme ma következő:

1. Belsőség	11,016	hold.
2. Rét	98,315	„
3. Szántóföld . . .	406,000	„
4. Szőllő	2,718	„
5. Erdő	2.700,000	„
6. Horvát	1.000,000	„

Ma azomban az eladást czélszerünek nem tartom, mert ezen birtokokat a közép- és kisbirtokosoknak kell eladnunk, ma azomban ők a vételre elegendő pénzerővel nem birnak, az országnak kell tehát az eladást záloglevelek által közvetiteni.

A hosszas ministeri beszéd, mint ezen rövid kivonatbul látható, pénzügyi eszmét, uj rendszert nem tartalmaz, a valuta és bankkérdésben pedig a bécsi tőzsérek álláspontját foglalja el, kik sem a magyar bank felállitását, sem a valuta rendezését nem akarták. Egészen a régi absolutisticus kerékvágásban döczög, mert nem csinál ugyan adósságot, de pénzügyeink egyik főbaját, az adónem közti aránytalanságot, a földbirtok túlterheltetését nem szünteti meg, az egyensulyt helyreállitotta ugyan, de oly magas adót hozott be, mely magát az egyesek tőkéjét támadta meg és ezáltal az ország anyagi haladását is megakadályozta. Ellenben nem emelte az államvagyon jövedelmét; a hirhedt költségvetésben reális haszonnak a 8.200,000 forint kiadási megtakaritás azon része tekinthető, melyet a beruházások meg nem szüntetése nélkül eszközölt.

A bank fel nem állitása iránti szándékát jelzi a bankkérdés megoldása; a bankjog kétségtelen joga volt a nemzetnek, a magyar bankra az európai tőzsérek versenyeztek volna, ha tehát fel akarták volna állitani, egyszerüen az idegen pénzemberekhez kellett volna Austria engedelme nélkül fordulni. A valuta helyreállitása sem Magyarországnak, sem Austriának nincs és nem volt érdekében, mert az osztrák gyártmányok s a nyerstermények keletét a külföldi piaczokon csakis az agio tartja fenn, amely pillanatban tehát a valuta helyre áll, megszünik a kivitel és mindkét ország saját zsirjában fog megfuladni, az állam ugyan kevesebbet fog fizetni kamatokban néhány millióval, de lézengő polgárai adóképtelenek lesznek.

Általában óriásilag tévednek azok, kik azt hiszik, hogy a bankjegy csekélyebb értékét az ezüstteli beváltás beszüntetése teszi, mert minden pénzember tudja azt, hogy a bank az ezüstteli fizetést azonnal megteheti, mihelyest az állam a banknak tartozását kifizeti és tudja azt is, hogy ezen adósság csekély és azt Austria és Magyarország megerőltetés nélkül bármikor megfizetheti; de nincs bizalom az osztrák-magyar pénzben, mert Austria az erőszak birodalma, félnek tehát, hogy az osztrák-magyar birodalom, ha megszorul, a bankot erőszakkal ki fogja aknázni; nem biznak az osztrák-magyar pénzben, mert nem biznak az állam anyagi helyzetében, miután az adó a legmagasabb fokra van csavarva, mindkét állam kincseket pazarol bureaucratiájára, hadseregére és mindkét államban minden állami vállalat, felszerelés, épitès aránylagosan legdrágább, legroszabbul kezeltetik és mindkét állam folytonos deficzittel küzd és pazarol, Magyarország pénzének legnagyobbrésze az államadósságok, a vállalatok kamataiba, idegenek zsebébe vándorol.

1876. évi költségvetés.

Bevétel:

I. Rendes	214.418,775
II. Rendkivüli	3.041,163
III. Hitelműveleti	6.964,745
Összesen	224.424,686

Kiadás:

I. Rendes	201.036,397

II. Rendkivüli		26.225,186
III. Hitelműveleti		5.534,745
	Összesen	232.796,328

I. Rendes kiadások:

1. Királyi udvartartás		4.650,000
2. Országgyülés		890,315
3. Közösügyi hányad		28.074,174
4. Absolut nyugdijak		217,833
5. Magyar nyugdijak		3.558,404
6. 1867-iki közös adósság kamatjai . .		30.515,228
ebben törlesztés . .	1.000,000	
8. Földtehermentesités		16.460,561
ebben törlesztés . .	4.055,940	
9. 1867-iki kölcsönkamat		5.237,295
törlesztésre . . .	578,400	
10. 1871-iki kölcsönkamat (gömöri vasuti)		404,814
11. 1871-iki kölcsönkamat		2.131,938
törlesztés	484,000	
12. 1872-iki kölcsönkamat		3.917,480
törlesztés	854,000	
13. 1873-iki kölcsönkamat		5.153,615
14. 1874-iki kölcsönkamat		5.153,615
15. Függő adósság		399,600
16. Horvátország		5.148,600
17. Fiume		84,980
18. Állami számszék		136,000
19. Ministerelnökség		312,620
20. Bécsi minister		51,063
21. Horvát minister		36,340

22. Belügy		7.559,266
ebben a megyék .	5.200,885	
23. Pénzügy		40.781,986
Következő főbb tételekkel:		
a) Ministerium . . .	762,229	
b) Pénzügyigazgatóságok	1.151,968	
c) Horvát	102,909	
d) Adóhivatalok . .	1.434,119	
e) Pénzügyőrség . .	2.220,000	
f) Kataszter	591,000	
g) Egyenes adó kivetése, beszedése . .	474,000	
h) Fogyasztási . . .	229,170	
i) Határvám kezelése	324,519	
k) Bélyeg	159,166	
l) Jogilleték és dijak	377,166	
m) Dohány	11.800,404	
n) Lottó	2.216,013	
o) Só	2.133,785	
p) Államjószágok . .	1.757,500	
q) Államerdők . . .	4.244,050	
r) Bányászat . . .	1.078,613	
s) Nyomda	438,419	
24. Közlekedés		9.814,612
Főbb tételei:		
a) Ministerium . . .	261,945	
b) Kőutak fenntartása	2.650,923	
uj utak	190,000	
c) Viziutak fenntartása	246,805	

d) Ujak	328,400	
e) Államvasutak kiad.	5.136,000	
Gépgyár	540,000	
25. Kereskedelem		10.429,270
Főbb tételei:		
a) Központ	287,887	
b) Gazdasági czélokra	50,000	
c) Gazdas. intézetekre	227,750	
d) Állami ménesekre	2.419,888	
e) Posta	4.767,000	
f) Távirda	1.972,300	
26. Vallás		3.999,169
Főbb tételei:		
a) Ministerium . . .	197,500	
b) Tanintézetek . .	3.012,058	
c) Közmüv. czélokra	214,500	
d) Felekezetek segélyére	310,000	
27. Igazságügy		9.752,900
Főbb tételei:		
a) Ministerium . . .	218,884	
b) Főbb bíróságok .	1.108,587	
c) Királyi ügyészségek	2.202,230	
d) Kir. törvényszék, járásbiróság . . .	5.620,000	
e) Orsz. fegyintézetek	595,899	
28. Honvédelem		6.090,865
Főbb tételek:		
a) Ministerium . . .	296,994	
b) Intézetek	192,978	

c) Parancsnokságok .	258,181	
d) Csapatok	5.297,212	
e) Segélyezés . . .	45,000	

II. Rendkivüli kiadások.

Rendkivüli kiadások		26.225,186
Főbb tételei :		
a) Belügy	9,376	
b) Pénzügyi beruházások	417,000	
c) Vasuti kamatpótlék	15.000,000	
d) Kataszter	2.000,000	
e) Sors. kölcsönre . .	153,971	
f) Állam-birtok eladás	1.200,000	
g) Vizszab., Fiumére .	1.136,000	
h) Összekötő vasutra .	1.000,000	
i) Vasuti beruházások	154,500	
k) Földmüvelés és statisztika	29,500	
l) Tanintézetekre . .	25,400	
m) Országos intézetekre	16,100	
n) Honvédelemre . .	323,863	

III. Hitelmüveleti kiadások.

Hitelmüveleti kiadások		5.534,745
Főbb tételei :		
a) Szőllő-dézsma válts.	3.975,116	
b) Maradvány földek váltsága	100,000	
c) Sorsolási kölcsön .	1.224,000	
d) Margit- és lánczhid	1.446,120	

A) Rendes bevételek.

Rendes bevételek			214.418,775
Főbb tételei:			
1. Földadó			37.559,321
2. Házadó			9.300,000
3. Kereseti			17.203,000
4. Vállalati			2.500,000
5. Bánya			120,000
6. Kamat és járadék			2.200,000
7. Jövedelmi			138,000
8. Malom			46,284
9. Kereskedelmi és ipar			361,000
10. Vasuti és gőzhajózási szállitás . . .			2.400,000
11. Cseléd, teke, kocsi, ló			400,000
12. Vadászat			200,000
13. Jövedelmi pótadó			9.200,000
14. Késedelmi kamat			1.500,000
15. Adóbehajtás			208,000
16. Adóhátralékok			4.000,000
17. Szesz	6.150,000		
18. Bor	2.900,000		
19. Hus	2.200,000		
20. Sör	1.180,000		
21. Czukor	832,000		13.262,000
23. Bélyeg			8.016,000
24. Jogilleték			16.419,000
25. Dijak			486,260
28. Dohány			27.979,050
Kiadás	11.800,404	+	16.179,050
22. Határvám			453,307

29. Lotto			3.908,700
Kiadás	216,000	+	1.692,700
30. Só			13.000,000
Kiadás	2.133,725	+	10.866,225
31. Álamjószág			5.440,385
Kiadás	1.757,500	+	3.682,885
32. Államerdők			6.550,000
Kiadás	4.244,050	+	2.225,950
33. Bányászat			10.579,534
Kiadás	10.618.615	—	39,000
36. Államvasutak, gépgyár			2.480,000
Kiadás			2.480,000
37. Ingó államvagyon			478,162
38. Államvasutak	5.136,000		
39. Államgépgyár	540,000		5.676,000
Kiadás	5.676,000	=	semmi.
40. Államménes			1.939,270
Kiadás	2.419,088	—	480,088
41. Posta			5.600,000
42. Távirda			1.610,400
43. Zálogház			256,000
44. Vallási ministerium			442,403
45. Rabtartási téritmény	200,000		
46. Fegyintézetek	115,913		315,913
Kiadás	595,900	—	280,000

B) Rendkivüli bevételek.

Rendkivüli bevételek			3.041,163
Főbb tételei :			
47. Állambirtok eladásbul			1.785,814
48. Állami értékpapirbul			545,000

C) Hitelmüveleti bevételek.

Hitelműveleti bevételek	6.964,745
Főbb tételek :	
49. Szőllődézsma	3.975,116
50. Maradványföldek	100,000
51. Láncz- és Margit-hid bevétele . . .	673,000
52. Külömböző előlegekbül	1.430,000
53. Községi adópótlék	153,971
Összes, a 76½ milliós kölcsönbül pótolandó hiány	8.371,645

Ezen költségvetésben a kormány nemcsak az egyensulyt helyreállitotta, de valósággal még többletet mutatott ki, mert adósságot törlesztett 6.972,471 frtot, vizi és vasutakra, hidakra kiadott 3.580,000 frtot, a vasutakra előlegezett 15.000,000 frtot, vagyis befektetett 25.550,471 frtot, ellenben a kincstári hiány tett 8.371,645 frtot, állambirtokot és kötvényeket eladott adóhátralékbul 6.633,000 frtot, vagyis az összes hiány és birtokapadás tett 15.704,645 frtot.

Ennélfogva az állam vagyona ez évben növekedett 10.544,806 frttal. Kedvezőbben alakult pedig a költségvetés a Ghiczy költségvetésénél a következő tételek alapján :

A kiadásoknáli megtakaritások.

Horvátország és határőrség	11,400
Állami számszék	6,000
Ministerelnökség	6,560
Bécsi minister	731

Pénzügy	151,302
Pénzügyigazgatóságok	101,375
Adóhivatalok	107,476
Pénzügyőrség	330,796
Kataszter (állandó)	51,000
Egyenes adókivetés	80,000
Fogyasztás	830
Határvám	1,281
Dohány	94,800
Só	666,000
Államjószágok	302,500
Államerdők	660,029
Bányászat	512,880
Államnyomda	184,200
Közlekedési ministerium	18,000
Kőutak fenntartása	448,000
Uj utak	145,000
Vizi utak ujak	336,600
Vasutak és gépgyár	194,000
Állami ménesekre	150,000
Posta	240,000
Távirda	213,700
Vallás	53,769
Igazságügy	247,150
Honvédelem	149,790
Összesen	5.564,869

Ghiczy Kálmán hitel- és pénztárműveleti kiadása 5.072,132 forint, Széll Kálmáné 5.534,745 forint, tehát több volt.

A bevételeknél.

	Több:	Kevesebb:
1. Földadónál	916,871	—
2. Házadó	474,145	—
3. Kereseti	—	1.834,320
4. Vállalati	700,000	—
5. Kamat és járadék . . .	500,000	—
6. Jövedelmi	18,000	—
7. Kereskedelmi	—	38,804
8. Vasuti és szállitási . . .	700,000	—
9. Cseléd, teke, kocsi, ló, vadászjegy	100,000	—
10. Jövedelmi pótadó . . .	9.200,000	—
11. Késedelmi kamat	960,000	—
12. Szesz	—	50,000
13. Bor	165,000	—
14. Hus	166,000	—
15. Sör	—	320,000
16. Czukor	—	168,000
17. Bélyeg	623,000	—
18. Jogilleték	956,500	—
19. Dijjak	—	150,000
20. Dohány	—	678,950
21. Só	—	790,000
22. Államjószág	319,000	—
23. Államerdők	—	802,980
24. Bányászat	—	1.058,500
25. Államvasutak, gépgyár . .	—	530,000
26. Ménesgazdaság	—	147,000
27. Posta	277,000	—

	Több:	Kevesebb:
28. Távirda	—	278,000
29. Rabtéritmények	64,300	—
Összeg	16.139,816	6.836,050

Többet tett tehát Széll Kálmán rendes bevétele 9.303,766 frttal, vagyis ezen különbözetet főleg az uj jövedelmi pótadó okozta; az államerdők, a bányászat bevételei azért kevesbedtek, mert ezek ideális alapon számittattak; a földadó szaporodott, mert sok ártér és gyep került adó alá, a 2., 4., 5., 8., 11., 19. pont alatti adók azért növekedtek, mert Széll az adókat kegyelem nélkül hajtatta be, a bélyeg- és jogilleték szaporodott, mert a földbirtokosok rohamos eladósodása következtében a perek, az eladási százalékok nagyban növekedtek.

A rendkivüli bevételek Ghiczynél többet tettek 2 millió 563,000 forinttal kerek számban, mert több előlegek fizettettek vissza.

A hitelműveleti bevételek ellemben Széllnél többet tettek 3.426,000 forinttal, mert Széll a visszafizetett előlegeket ezen rovatba tette, a szőllődézsma nagyobb összeggel szerepel, a kettőt összesitve: Széll bevétele, mert értékpapirokat adott el 500,000 forintig, 400,000 forinttal magasabbra számitotta a szőllődézsma jogos bevételét. A valódi különbözetet tette a rendes kiadásoknáli megtakaritás 5.564,000
és bevétele többet tett az ujadóval 9.200,000
a közösbül uj teher nem terhelte, mint Ghiczyt 1.597,000
a Margit-hid Ghiczy alatt bevégeztetett, mi tett 1.000,000
A vizi és vasutakra kevesebbet ruházott be . 2.300,000
Összesen 19.661,000

A valódi hiány, mint már megvilágitám, Ghiczy alatt sem létezett. A Széll többletét a megtakaritás és uj adó állitotta elő, a megtakaritás helyeslést érdemel, az uj adó általi többleti művelet azomban az országnak inkább ártott, mint használt, mert a nagy adó megterhelvén az adózót, a tőkeszaporitást megakadályozta, a túlterhelt földbirtok romlását elősegitette. Tisza Kálmán ezen költségvetés által az egyensuly helyreállitásárul adott igéretét teljesitette.

A költségvetésben a Sennyey ellenzék komoly ellenzéki jellegét teljesen elvesztette, mert a költségvetést vita nélkül elfogadta. Aki és amely párt ezt elfogadja, az csak akadékos, duzzogó ellenzék, mert a költségvetés az anyagi jólét, tehát a nemzet fennállásának egyik főtényezője; a költségvetés a kormányra bizalmi és létkérdés, mert ha a többség a költségvetést megtagadja, a kormány, a kormányzat eszközeitül megfosztatván, tovább az országot nem kormányozhatja, a kormány kénytelen ezt bizalmi kérdésnek tekinteni, mig más törvényjavaslatnál ez nem áll és magát a többség véleményének pirulás nélkül alávetheti.

A szélsőbal a költségvetést nemcsak visszautasitotta, de következő különvéleményt nyujtott be:

(Kivonat.) Alulirottak készséggel elismerjük, mikép a kormány által benyujtott előirányzat a mult éviekhez képest nevezetes haladást jelez a megtakaritásokban. Nem vonjuk kétségbe, hogy az egyensuly csakis a költségek megszoritása és a jövedelmek fokozása által eszközölhető.

Ámde az előirányzatot áttanulmányozván, nem is-

merhetjük el, hogy a kormány a megtakaritásoknál element volna azon határig, melyet az ország végzetszerü pénzügyi helyzete eléje szab, annál kevésbé pedig, mert érintetlenül hagyta azon ágakat, melyeknél a megtakaritások leginkább elérhetők, másfelől sajnálattal kelle tapasztalnunk, mily ferde fogalmakkal bir a jövedelem fokozásárul, melyet adóemelés által vél elérhetőnek, meg nem gondolva, hogy ez túlhajtva közgazdászati hanyatlásra vezet.

Lehetetlen volt továbbá a a fedezeti módban a reális alap, az őszinteség hiányát nem észlelni. Ezek nyomán kötelezve érezzük magunkat különvéleményünket beterjeszteni.

I. Szükséglet.

Nagy hibának tekintjük, hogy a kormány nagyreményü reformtörvényjavaslatait az előirányzattal egyidejüleg be nem terjesztette, mert majdnem minden ajánlott jelentékenyebb lerovásnál a kormány erre utalt és ezáltal a lerovást megakadályozta.

Még ennél is sulyosabb körülmény a folytonos virement. Virement kérnek ugyanis az igazságügyér, a honvédelmi, igazságügyi, pénzügyi ministerek. A nagymérvü virement a budget-jognak egyenes megsemmisitése.

Első sorban szembeötlik a központi igazgatás nagysága. Merőben lehetetlennek tartjuk, hogy egy ministeriumban 3—4 ministeri tanácsos, 10—12 osztálytanácsos, 10—15 ministeri titkár, 16—20 fogalmazó és 20—40, sőt néhol 98, a pénzügyministeriumnál 257 számtanácsos, számtiszt és gyakornok kivántassék.

Meg vagyunk győződve, hogy e téren nagy megtakaritások eszközölhetők, az idő rövidsége és az adatok hiánya miatt azomban csak a főbb rovatokra terjeszkedhetünk.

Kétségkivül az általunk javasoltak sem teljes megtakaritások a nyugdij miatt, de mégis tetemes összeget eredményeznének.

A ministerium a megtakaritásoknál különös rendszert követ.

A földtani intézetnél törli a mellőzhetlen térképeket.

A statisztikai hivatalnál törli a statisztikai közlönyt.

A selmeczi iskolánál gazdálkodni akar a taneszközökkel. A központi megtakaritásokon kivül még másutt is lehetne megtakaritásokat eszközölni, a kormány azomban nem akar vagy képtelen az országos helyzet szinvonalára állni.

Nem képes a belügyi költségeknél, még kevésbé képes a közös ügyeknél; pedig a törvényhozás a takarékosságot e téren is elrendelte és ennek daczára 1876-ra a közös kiadásokat $3^1/_2$ millióval emelte. A delegatio előtt a közös hadügyér a költség emelését hangsulyozta, ennek következtében a két delegatio versenyre kelt és az évi költség $3^1/_2$ millióval emelkedett, ez eset kétségkivül ujólag meggyőzött a delegatio káros voltárul.

II. Hiány.

Az expose szerint a hiány 14 millió frt.

A pénzügyi bizottság hiánya 15.682,000 frt, tehát több 1.682,000 frttal, a rejtélyes 2 millióval 17.682,000 frt.

Ezen nagy hiány még aggasztóbbá válik, ha a ri-

deg valót tekintjük, tartanunk kell, hogy a közös költségek s a kamat-agio miatt a hiány még növekedni fog, a hiány növekedése azért is remélhető, mert, miután tavaly az adóhátralékbul csak 300,000 folyt be, ma 4 millió befolyását nem remélhetjük. Nem hihetjük, hogy a 8 millióval emelt egyenes adó mind befizettessék. Nem lehet reméleni a keresetadónak $2^1/_2$ millióvali emelkedését.

III. A hiány fedezete.

A hiánynál még megdöbbentőbb a fedezeti mód; az előbbi ministerium februárban 13 millió adóemelést kivánt, e javaslatot jelenlegi minister ur elviselhetlennek jelezte és a kormány ezért bukott meg.

És ime, mi történik: ma 1 millióval több adót és kölcsönt követelnek, mint februárban, még ha tudnánk is, hogy a nemzet képes lenne ily nagy teher elviselésére, még akkor is tiltakoznunk kellene a nemzeti vagyon ily direkt megtámadása ellen. Ám de az ország ily nagy adó elviselésére képtelen és ezen képtelenségnek szomoru bizonyitéka a 38 millió adóhalmaz, a fogyasztási adók apadása, a köznyomor. A polgárok jövedelmét kell fokozni, ha az adót akarjuk nevelni, a kormány azomban e részben semmit sem tett, ennélfogva javasoljuk:

a) Utasitsa a ház a kormányt a magyar nemzeti banknak még ez évbeni felállitására.

b) Utasitsa a ház a ministeriumot az önálló vámterületnek felállitására.

c) Utasitsa a ház a ministeriumot a közös activák tisztába hozatalára.

d) Utasitsa a ház a kormányt az állami bérhátraléki számlák tisztázására és behajtására.

e) A kormány az 1876-iki költségvetést a fenntjelzett elvek alapján idomitsa át és terjessze a ház elé.

Simonyi és Helfy p. b. tagok.

Az előirányzattal szemben ajánlott törlések:

1.	A ministerelnökség rendelkezési alapja .	200,000
2.	Ő Felsége melletti ministerium	5,856
3.	Horvát-szlavon	7,858
4.	Belügy	33,430
5.	Földtehermentesitési alapnál	11,018
6.	Dologi kiadásoknál	7,992
7.	Főispánoknál	8,525
8.	Általános közigazgatásnál, közbiztonsági .	150,000
9.	Hivatalos lap	4,000
10.	Rendkivülinél	8,000
11.	Pénzügyministeriumnál	120,043
12.	Központi állampénztár	12,220
13.	Dologi kiadások a törült személyek után	41,918
14.	Pénzügyi igazgatóságok és számvevőségek	161,930
15.	Fiumei és zágrábi igazgatóságok . . .	35,000
16.	Zágrábi hadparancsnokságnál	38,700
17.	Horvátországi pénzügyi hivatalok . . .	28,000
18.	Magyarországban 25 adóhivatal	103,990
19.	Horvát	55,978
20.	Pénzügyőrség	220,001
21.	Vám- és adóőrség	77,300
22.	Dologi kiadások és jogügyi igazgatóságok	80,000
23.	Állandó kataszter	26,240

24.	Jogilletékek és dijak	10,940
25.	Központi személyzet és dologi kiadások a közlekedésnél	75,103
26.	Vasuti és hajózási felügyelőségek . . .	42,700
27.	Mérnökségek	72,000
28.	Földmívelési ministerium	62,002
29.	Ipar és kereskedelmi czélok	35,000
30.	A gazdaság emelésére	50,000
31.	Lótenyész gazdaságok	410,000
32.	Bányakapitányságnál	7,000
33.	Tengeri és révügy	7,310
34.	Statisztikai kongresszus	13,000
35.	Igazságügyministerium, személy és dologi törlés	126,046
36.	Fegyenczeknél	15,000
37.	Vallás- és közoktatásügy, központ . . .	91,622
38.	Tanintézetek	36,200
39.	Tanfelügyelőségek	163,606
40.	Közművelődés	16,580
41.	Egyházi czéloknál	31,000
42.	Honvédelmi ministerium	136,000

Ezenfelül minden hivatalnok fizetésébül levonandó $^{10}/_{100}$-lék, mely tenne 2.500,000 forintot.

Ezen különvélemény kevés gyakorlati becscsel birt, mert főleg a hivatalnoki kart támadta meg, mert 14 államtitkárt, 14 ministeri tanácsost, 48 osztálytanácsost, 46 titkárt, 50 adófelügyelőt és ellenőrt, 58 fogalmazót, egy csomó irodatisztet kivánt rögtön eltávolitani egy csapat alárendelt egyéniséggel; mindezek kétségkivül elbocsájthatók lettek volna, mert a fennmaradt nagy csa-

pat is elintézhette volna az ország ügyeit, de ezen változás még évekig sem kimélte volna meg tetemesen a kiadásokat, mert a hivatalnokok nagy számát nem az elbocsájtandó hivatalnokok okozták, de a gondatlan kormány, mely pártfogási őrületbül a hivatalnokok számát folytonosan nevelte; méltányosan, becsületesen tehát X. tanácsost azért büntetni nem lett volna szabad, hogy Y. minister tanácsosnak kinevezte, a hivatalbuli elmozditás pedig a legnagyobb büntetés, mert a hivatalnok más pályára nem alkalmas, mert minden más pálya különleges szakértelmet, a legtöbb pénztőkét igényel, sok rögtön nem jövedelmez, az elbocsátott hivatalnoknak, sőt a szolgaszemélyzetnek is legalább fél nyugdijat kellett volna fizetni, tehát a nyugdij által a megtakaritás leszállt volna felére. Első esztendőben azomban felére sem, mert papiroson az elbocsájtást könnyü kimondani, az életben azomban ezt rögtönözni nem lehet, mert először is a ministernek uj munkafelosztást kellett volna megállapitani, mi nagy ügyforgalom mellett nem órák műve; másodszor meg kellett volna birálni, kik az alkalmatlanok, ezt a Tisza-ministerium könnyen nem birálhatta volna meg, miután Treforton kivül a többiek szakmájokat csak hónapok óta kezelték, tehát a személyzetet alaposan nem ösmerhették, nehezen ment volna azért is, mert minden ministeriumban cliquek vannak, mindenik érdekcsoport tehát még a rágalom fegyverével is harczolt volna pártoltja mellett, de meg kellett volna a ministernek még a ministeriumon kivüli védnökökkel is küzdeni.

Igazságtalan és czélszerütlen volt a hivatalnokok

fizetését 10 perczenttel megadóztató terv. Igazságtalan, mert a hivatalnok fizetése nem örök tulajdon, de csakis ideiglenes haszonélvezet, felületesen tekintve ugyan 400 holdbul a tulajdonos, ha bérbeadja 2,400 frtot vesz be, 40,000 frt tőke 2,400 frtot kamatoz, a titkári fizetés 2,400 frt, tehát mindhárom egyenlő jövedelmet ád, de a 400 hold, a 40,000 frt tőke örökké megmarad, ellenben a titkári fizetés nemcsak az örökösökre nem száll, de egy évig sem biztos, mert a titkárt, tanácsost és minden rangu hivatalnokot főnöke, az államtitkár, a minister egy év előtt is kiboszanthatja. Igazságtalan, mert a ministertanácsos, államtitkár, minister kivételével a többi hivatalnok nemcsak felesleggel nem bir, de tekintve a társadalmi követelményeket, csakis alig tengődik. Czélszerütlen, mert ha 10 perczenttel megadóztatik, az illető családját nem birja fenntartani, ennélfogva a szükségtül kényszeritve lelkiismeretét életfenntartásáért kénytelen áruba bocsájtani és jóbul lesz becstelen hivatalnok. Az állam tehát ezáltal közegei erkölcstelenségét idézné elő, a közigazgatást, az igazságos biráskodást zavarná meg. Elméletileg azt lehet ugyan mondani, aki 300 frt fokozott adó miatt eladja magát, az külömben is árucikk, ha sültre nem telik, egyék burgonyát, igyék vizet, az asszony főzzön, vagyis éljen ugy, mint egy mesterember, a becsületes hivatal az osztálytanácsosig czifra nyomoruság, nélkülözések harcza, burgonya és rizs élet ez, melyben minden garas nélkülözhetlen, mert a hivatalnok müvelt férfi, a társadalomban bizonyos rangot foglal el, nem járhat egy ingben egy hétig, nem ebédelhet a Laczi konyháján, felesége hátán nem czipelheti haza a barom-

fit és zöldséget, leányát a lebujokba nem viheti üdülni, lukas csizmában, rongyos ruhában nem járhat, mert kigunyolják és megvetik; tehát csak ugy élhetne meg a 10 perczent levonása után, ha krumplival és levessel él, ez pedig az elmét, a rugékonyságot tompitja.

A javaslat eltörli a rendelkezési és közbiztonsági tételt, ez kivihetetlen és czélszerütlen, mert az idegen ármányok, izgatások szemmeltartása mellőzhetlen, a magyar kormány rendelkezésére csakis ezen két összeg állt; a rendelkezési alapbul ugyan minden időben sokat költöttek a vesztegetésekre, de viszont ebbül segélyezték a rokkant honvédeket és családjukat; ha tehát ezt az országgyülés eltörli, a kormány sötétben marad és sok szerencsétlen kenyerét veszti; elfogadható és rögtön alkalmazható törlési tételek voltak a lótenyészgazdaság törlései, ellenben a pénzügyőrségi tétel csak azon esetben lett volna alkalmazható, ha az állam a dohány egyedáruságot bérbeadja.

Az önálló bank felállitásárul, az önálló vámterületrül szóló utasitások a költségvetési vita keretébe egyáltalában nem tartoztak és ezek vita és utasitás tárgyát logice csak azon esetben képezhették volna, ha az ellenvéleményezők az önálló bankot, az önálló vámokat bizonyos meghatározott mennyiségben, jövedelmi tényezőként állitották volna fel. Miután azomban a szélsőbal költségvetési tényezőül egyiket sem állitotta fel, a költségvetésnél egyik sem volt tárgyalható. Általában Magyarország pénzügyi bajainak alapját nem az összadók mennyisége képezte, mert az összes adó 184.225,000 forintot tett, ezt Magyarország megbirta volna, ha az adó

a külömböző tényezők közt arányosan oszlik fel, de veszélyes teherré vált, mert főleg a földbirtokot terhelte, a pénz- és értelmi tőketulajdonos a teher alul kisiklottak, a sulyos egyenes adó divott, a közvetett adókra kevés sulyt fektettek, vagyis rosz volt az alap : az adórendszer. A szélsőbal az adórendszert hallgatólag elfogadta és kisszerü megtakaritások által kivánt könnyiteni, támadása tehát személyi támadás szinével birt; Tisza Kálmán népszerüsége fényesen ragyogott, az országgyülés tehát a költségvetést a szélsőbal kivételével elfogadta.

Ez évben még három fontos ügy került szőnyegre. A Romániával kötött vámszerződés, az évjáradéki kölcsön, a jövedelmi-adó.

A török bonyodalmak naponta élesebbé válván, Austria Romániát leakarta kötelezni, a drága kötelék megszerzésére az osztrák politika Magyarországot szemelte ki; az osztrák-magyar kormány tehát Romániával kereskedelmi szerződést kötött. Ezen szerződés a román gabonának szabad behozatalt engedélyezett, viszont némely osztrák és magyar áruczikkeknek Romániába szabad, de nem kizárólagos bevitelt engedett. A kormány ezen gyászos vámszerződést következőleg indokolta :

1. A szerződés előnyös, mert Románia gyártmányainknak vevője.

2. A román gabona emeli malomiparunkat.

3. A román gabona szárazföldi utját mi nem zárhatjuk el, hasznosabb tehát az országra, ha ezt az osztrák-magyar vasutak nyerik el.

4. Az oláh gabona a magyarnál roszabb, tehát versenyétül nem félhetünk.

5. A szerződést meg kell kötni, mert külömben Románia más államokkal fog szerződni.

6. Romániában Osztrák-Magyarország kivisz fában, bőrben, lenben, üvegben, agyagnemüekben 115,000 mázsát, 16 millió frank értékben.

Románia Osztrák-Magyarországba behoz főleg gabonában és állatokban 73,000 mázsát, 33—38 millió frank értékben.

7. Reményünk lehet a szesz- és sörkivitelre, mely eddig tilos volt.

Rosz szerződést soha gyengébben, ügyetlenebbül nem védelmeztek a kormányközegek, mint ezen gyászszerződést védelmezte az előadó és az érdek fonalaival a kormányhoz füzött Wahrman képviselő.

Nem áll az első érv, mert Austria ugyan vitt ki Romániába gyártmányokat, de Magyarország nem; ezen előnyt tehát Austriának és nem Magyarországnak adta.

Valótlan a második indok, mert a magyar liszt kiviteli képességét a liszt jó minősége állapitotta meg és tartja fenn; jó lisztet csak jó buzábul lehet készitени, a román buza rosz, tehát ezt a kiviteli liszt előállitására használni nem lehet, a másodrangu belfogyasztási liszt előállitására pedig gyengébb, ennélfogva olcsóbb honi gabona is használható, de ha nem lehetne is, néhány zsidó nyervágyának nem szabad a hazai nagy termelőközönség érdekeit feláldozni.

Nem áll az, hogy Románia gabonáját egyenlő feltételek alatt szállithatja, tehát minket kikerülhet, mert Francziaországba, Olaszországba, Angliába, Hollandiába szerződéssel vagy szerződés nélkül, mindig ten-

geren fogja szállitani, mert olcsóbb ; Németországba és Sweiczba pedig minden eshetőségek közt, mindig Magyarországon át fogja szállitani és pedig nem vasuton, de a Dunán és Rajnán, mert ezen szállitás sokkal olcsóbba kerül, mintha Triesztig vizen és Triesztből vasuton, vagy az orosz és porosz vasuton szállitaná gabonáját, miután ez kétszerannyiba kerülne.

Valótlan az, hogy a gyengébb minőség a jobbal nem versenyezhet, mert Magyarország szegény lakossága nem fehér kenyérrel, nem zsemlyével, de fekete kenyérrel, goromba liszttel él, erre pedig a rosz épen ugy alkalmas, mint a jó, ennélfogva a rosz minőségü oláh gabona Magyarországban fog a középszerü magyarral versenyezni és pedig előnyösen, mert az oláh gabona előállitása a magyarnál kevesebbe kerül.

Alaptalan azon fenyegetés, hogy ha mi nem szerződünk, mással fog szerződni, mert Románia a mi terményeinknek különleges előnyt nem biztositott, tehát ha a szerződést megkötjük is, akkor is megengedi mások gyártmányainak behozatalát, valamint ha meg nem kötjük, minket sem zárhatott volna ki, mert saját érdeke azt parancsolta, hogy minél több gyártmány hozassék be, miután a nagyobb verseny olcsóbb árakat teremt.

A hatodik érveléssel konstatálta a kormány, hogy a kölcsönös kereskedelmi viszony fenntartása nem magyar, de román érdek, a szerződés által Románia és Austria nyernek és Magyarország veszit, mert az osztrák-magyar kivitel 17—22 millióval tett kevesebbet a román kivitelnél, tehát Románia pénzértéke ezen szer-

ződés által átlag véve, 18 ½ millió frankkal növekedett, mig a mienk ugyanannyival fogyott. A szerződés pedig Magyarországot évenkint átlagban 14 millió forint veszteséggel fenyegette, mert Románia ennyit-hozott be állatokban és magterményekben; a román szerződés nélkül a fogyasztó Austria ezt kizárólag Magyarországbul kényszerült volna fedezni, a román szerződés után pedig fedezte Romániábul, tehát ezáltal Magyarország évi bevétele ezen összeggel fogyott; az egyenes veszteségen kivül káros befolyást gyakorolt ez az osztrák vámszerződésre is, mert ezen szerződés alapján már Austria 14 millióig biztositotta fogyasztási szükségletét.

Mindezeknél fogva a magyar országgyülésnek, ha hazafi érzelmekkel bir, ha értelmes, ezen szerződést visszakellett volna vetni; az értelmiség azomban eltörpült, a szabadon választott nagyférfiak sem politikai értelemmel, sem függetlenségi érzékkel nem birtak, a legfontosabb kérdéseknél a képviselők egynegyede falun bitangolt, a nagy tömeg bölcsességét posványos hirlapjaibul meritette, a párt nagyrésze régtül fogva Deák vagy Tisza eszével gondolkozott, most, midőn a komoly ellenzék megszünt, a más eszéveli gondolkozást is feleslegesnek tekintették, szavaztak csengő szóra, idejöket mulatság és konczkeresés közt osztották meg, az uj emberek feltétlen engedelmességgel igyekeztek az Imperator kegyeit megnyerni. A szélsőbal tehát egészen magára maradt és erősen küzdött a veszedelmes szerződés ellen. Mocsáry Lajos megérinté a valódi indokot, a felbőszült közlekedési minister előszobai kémkedéssel vádolta Mocsáryt, ez már elvontan is szarvas gorombaság volt, de

különösen roszul alkalmazták Mocsáry Lajosra, mert Mocsáry kitünő társadalmi állást foglalt el és nem a komornyikok- és segédfogalmazókkal, de a ministerekkel társalgott, nagy ösmeretséggel birt, mert először a Deák-párthoz tartozott, innen elment Tiszához, végre a szélsőbalon helyezkedett el, ösmerte tehát a kormánypárt minden tagját. A vitánál érdekes politikai tant állitott fel Wahrman zsidó képviselő, a kormányok bizalmasa és viszhangja, azt állitá, hogy a ministerek által kötött szerződést mindig el kell fogadni, mert elvetése megrontaná az ország hitelét, vagyis : miután a felek az országgyüléssel nem érintkezhetnek, a minister szerződése törvény és az országgyülés csak beirási joggal bir ; ez a szolgai országgyülésnek tetszett és csak azon csudálkoztunk, hogy az alkotmányosság ezen fényes nyilatkozatát törvénybe nem iktatta ; kiköpte továbbá, hogy ő ugyan nem tudja, nem hallotta, mert a ministerek dolga, de ezen szerződésnek más politikai oka is lehet, ez azt jelentette : Bécsben ezt kivánják, ez a külpolitika következménye, ha a hatalom jótéteményeit élvezni akarjátok, ne okoskodjatok, de szavazzatok ; a bölcs hazafiak az intést megértették és a szélsőbal kivételével mindnyájan hűségesen megszavazták a drága román borravalót, az osztrákok jutalmát.

Az évjáradéki kölcsönt a kormánypárt lelkesedéssel fogadta, a pénzügyminister az adott meghatalmazás nyomán 80 millió járadékkölcsönt kötött, ebbül Rothschild és társai 40 milliót átvettek 80 árfolyammal, 40-et 81 és $^1/_2$-el ; az ország minden száz után kamatban fizetett 6 forintot, vagyis a kifizetett összeg után valósággal fize-

tett 7 1/3 százalékot. A kölcsön nem volt olcsó, mert más államok 4—5 perczentet fizettek, tehát a legdrágább kölcsönök egyike volt, drága volt ez a jelzálogi kölcsönökhöz mérve is, mert a jelzálogi kölcsönnél az adós 7 1/4 perczenttel adósságát 34 év alatt teljesen törlesztette, mig a rente-kölcsönnél az adósság örök időkre fennmarad; Magyarország ezen kölcsönre nem szorult, mert nagyterjedelmü államuradalmaira, gazdag sóbányáira 150 millió jelzálogkölcsönt könnyen szerezhetett volna, a bárgyu képviselők azomban nem ösmerték a pénzpiaczot, nem tudták azt, hogy nem 100, de valósággal 80 után fizetik a 6 perczentet és a valósággal nem 6, de 7 1/3-ot. Simonyi Ernő megvilágitotta ugyan a helyzetet, megtámadta, mert nem nyilt ajánlat utján, köttetett, mert drágaságát bebizonyitotta, szavai azomban nem hatottak. A jövedelmi adót is diadalmas gőzerővel szavaztatta meg az ur, egy csomó léhütő meg sem jelent, távol volt 139, elfogadta 232, ellenezte 67.

III. FEJEZET.

Nemzetiségi röppentyü. — A közigazgatási viták. — A külhelyzet.

A nemzetiségi kérdés, mely 1849-tül kezdve oly sokáig izgalomban tartotta az országot, mely a kiegyezési engedményeknél indokul használtatott fel, lassankint elaludt. A köznép szakadár vágyakat, területi ábrándokat soha sem táplált, Szvatopluk Marot, Zalán hagyományaiért nem lelkesedett, nem kivánt csatlakozni a maroknyi Szerbia, a kis Romániával, a nagy kancsuka-birodalommal. Az 1848. és 1849-iki lázadás sem volt nemzetiségi, de földosztó és rabló mozgalom. A nemzetiségi csekély számu értelmiség részben elismerte a nemzetiségi törvény méltányosságát, csatlakozott tehát elismerésbül, részben belátta azt, hogy a nemzetiségi mozgalom Bécs és a dinastia segélye nélkül pehely, melyet a leggyengébb magyar ministerelnök is elfujhat. A magyar kormány a nemzetiségek alkalmazható részét kinevezte, a szerbek-, oláhok-, tótoknál az értelmiséget az ügyvédek, papok, bukott Bach-huszárok, Schmerling-labanczok képezték, a kormány a papoknak és rokonaiknak némi segélyt, a többieknek hivatalt, állást adott, tehát elhallgattak. A papság, miután a bécsi és dinasticus magyarszellemü áramlatrul meggyőződött, csatlakozott vagy visszavonult s jóindulatu semleges állást foglalt el. Csak a horvát agráriusok henczegtek, de a nyomorult magyar-horvát szerződés Horvátország államiságát elismerte, a magyar kormány nem ragadhatta meg a horvát communisták üstökét. Tisza a

választásoknál a nemzetiségek ellenében cselekvő állást foglalt el és kis kivétellel a nemzetiségi jelölteket megbuktatta. A nemzetiségi mozgalom tehát megszünt, de paulini Tóth Vilmos szerepelni akart, a tót ismeretterjesztő felföldi matica társulatot a politika porondjára vitte és meghuzta a nemzetiségek vészcsengőjét. A kormány urát ezen ártatlan kongás kellemesen lepte meg, mert a politikusok mindenütt nagy adag hiuság és uralmi vágygyal vannak ellátva; a magyar politikus a külpolitikában nem szerepelhetett, mert ez kizárólag a királytul függ, a hadsereggel nem foglalkozhatott, mert magyar hadsereg nincs, a szélsőbalt anarchiával, forradalmi vágyakkal vádolni nem lehetett, mert ezen urak nagyon megsimultak, a nemzetiség lecsépelése tehát a legkedvesebb erőmutatvány volt, mert ezalkalommal a legengedelmesebb bukfencz is felegyenesedett, verte mellét és kiabálta: hogy ő hű, igaz magyar, az országot nem hagyja, a hitvány nemzetiségeket el kell tiporni. Tisza Kálmánnak tehát paulini Tóth Vilmos nagy szolgálatot tett. Turócz-Szentmártonban Moyses beszterczei püspök irodalmi czimen pánszláv-társulatot alakitott, a társulat vigan élte világát, mig a beszterczei magyar püspöki uradalom erdőségeit el nem pusztitották, mig Moyses püspök élt, mig az ideiglenes kényuralom alatt a kormány védelme alatt rakonczátlankodhatott. A magyar kormány azomban az irodalmi köpenyt csakhamar lerántotta és a társulatot a politika mellőzésére hivta fel. Moyses halála után paulini Tóth Vilmos, Francisci hirhedt pánszláv izgatók vezették a társulatot, főleg politikai czéljaik elérésére kivánták felhasználni. A Bittó-

kormány vizsgálatot inditott a matica ellen. Tisza Kálmán a vizsgálati iratokbul meggyőződvén, hogy a társulat hatáskörét túllépte, hogy a szláv ifjaknak ösztöndijakat adott és azokat szláv hűségre és magyargyülöletre kötelezte; a maticát novemberben feloszlatta, tőkepénzét és vagyonát elkobozta, egyszersmind azomban megigérte, hogy azt, ha később szláv irodalmi társulat alakul, azon társulatnak fogja átaladni.

Miletics Szvetozár Tisza Kálmánhoz interpellátiót intézett. Tisza deczember 15-én következőleg válaszolt:

Miletics képviselő ur azt kérdi:

1. Miben áll a szláv matica-egylet szabályellenes működése és kezelése?

A szláv matica alapszabályai határozottan azt mondják, hogy minden néven nevezendő politikai és vallásos iránytul és mozgalomtul tartózkodnia kell. Ennek ellenében a matica kezdettül fogva a pánszláv politikai irányt szolgálta, magyar államellenes tankönyveket terjesztett az iskolákban, ezen könyvekben a történelmet elferditette, a magyar fajt gyalázta és a szlávokat felszólitotta, hogy a magyar uralom alul igyekezzenek menekülni. 1867-ben két horvát pánszláv ügynököt fogadott. 1874-ben a zágrábi egyetem megnyitására küldöttséget menesztett, a küldöttség akkép nyilatkozott, „hogy a zágrábi egyetemet a magyar pánszlávok magukénak tekintik és remélik, hogy a magyar pánszlávokra is jobb idők fognak virradni és kimondja, hogy a magyar pánszlávok nem dicsekedhetnek saját jogaikkal, mert élvezniök kell a magyar szabadság keserü gyümölcseit;“ a matica jegyzőkönyvei szerint a

küldöttség jelentése tudomásul vétetett és a küldöttségnek a matica szelleme hű kifejezéséért köszönetet szavaztak. Ezenkivül nem volt Európában, pánszláv vagy szláv szempontbul tekintve, magyarellenes összejövetel, melyben a matica részint küldöttei, részint üdvözlőiratok vagy levél által részt ne vett volna. A maticának tudományos nyomtatványokat kellett volna kiadni. Igaz is, hogy forditott erre bizonyos összeget, de jövedelme tetemes részét a vezetőkhöz közel álló gyermekek ösztöndijazására adta ki; a matica összesen 70 és néhány ezer forintrul rendelkezett és ebbül 14,000 forintot szabályellenes célokra adott ki.

2. Tartott-e a kormány fegyelmi vizsgálatot, kihallgattattak-e a matica közegei, közgyülése?

3. Valjon az egyletnek közegei valamikor megintettek-e rendetlenség, visszaélés, szabálytalanság miatt? És ha nem, mivel menti az egylet rögtöni feloszlatását, miért büntette az egyletet közegei hibáiért?

Az első és másodikra megjegyzem: az egylet közegeinek feleletrevonása nem volt a vizsgálat feladata, mert a vizsgálat feladata magának az egylet működésének megbirálása volt és ez kitünt nyomtatványai és kiadványaiból.

4. Min alapszik a belügyminister ur illetősége egy kultur, a közoktatási minister alá tartozó egyletre nézve, minő a szláv matica volt?

Csodálom képviselő urat, hogy azt nem tudja, hogy minden egylet felett azon irányban: megtartja-e alapszabályait, nem követ-e a haza érdekeivel, az alkotmánynyal ellentétes irányt, a felügyelet elsősorban a belügyministert illeti.

5. Kérdi: kikérte-e a kormány ő Felségének engedélyét?

Erre egyszerüen azt felelhetem, hogy parlamentáris kormányforma mellett a kormánynak megvannak saját teendői, megvan saját jogköre és e körben addig működik, mig egyfelül a törvényhozás támogatja, másfelül a fejedelem bizalmával tiszteli meg. Nem az egyes tényekhez kell, rendes közigazgatás keretében, külön megegyezés, de kell az egész irányzatnak helyeslése a fejedelem részérül és hozzá tehetem, a képviselő urat biztositathatom, hogy Magyarország fejedelme mindig és mindenkor helyesli, ha erélyesen elbánnak azokkal, kik eltérve az engedélyezett céltul, hazaellenes célokat követnek, vagy mint ez szinte történt: a jóhiszemü adakozók filléreit más célokra fecsérlik.

6. Igaz-e, hogy a minister ur maga intézkedett, ki fogja és hogyan fogja tovább kezelni a szláv matica egylet vagyonát, s ha igen, miért nem járt el az egyleti szabályok 34. §. szerint, helyesebben a 35. §. értelmében, t. i. az egylet közgyülését miért nem hallgatta ki?

Én óhajtottam, hogy ezt tehessem, hogy az alapszabályokban emlitett tulajdonosnak adjam ki a matica megmaradt vagyonát, de ezt nem tehettem, mert e vagyon a szláv nemzet vagyonaként van megemlitve, én kerestem Magyarországon szláv nemzetet, de nem találtam, tehát elrendeltem, hogy ha alakul egy kulturális és szépmüvészeti egylet, a matica tőkéjét annak fogom adni.

7. Kész-e a matica ügyiratait közölni?

Én ezen vizsgálatot a ház asztalára ugy le nem te-

hetem, hogy abban mindenki turkáljon, kész vagyok azomban azokat a ház választmányának, küldöttségének bemutatni.

Mileticset Tisza Kálmán felelete nem elégitette ki, üldözéssel vádolta Tiszát, gyülést kivánt tartatni, hogy a gyülés az alapszabályok értelmében a társulati tőkérül rendelkezzék, Tiszát erőszakos magyarositással vádolta.

Tisza ezekre élesen felelve, válaszát következőleg zárta be: „A matica működésének betiltása, a pánszláv irány elitélése nem fáj azon két millió népnek, mely ott lakik, az csak néhány embernek fáj, ki nagyravágyó, önző, piszkos czéljaiért félre akarja azt a népet vezetni; a képviselő urnak félelemre játszó nyilatkozataira azt felelem, hogy mi magyarok nem szoktunk félni, midőn azomban képviselő ur a magyar nemzettel oly kirivóan szembeszáll, azt kell hinnem, hogy igaz azon példabeszéd, mely azt tartja: hogy némely állatok, midőn félnek, nagy lármát szoktak csapni, és hogy képviselő urat félelem környezi.“ Tisza Kálmán feleletét a ház néhány kivételével tudomásul vette.

A matica csekély eszközökkel rendelkezett, mert a kezelésre leszámitva 3000 forintot, embervásárlásra maradt 3000 forint, ezen hazaellenes czélokra a hazafias felföldön nagyon kevés embert lehet vásárolni. A matica tehát az elnök paulini Tót Vilmosnak szolgált jutalmul és néhány benső hivei gyermekeinek ösztöndijául. Az egylet gyöngeségét bizonyitja az, hogy nemcsak egyetlen hivöket meg nem választatták, de még a vezér sem juthatott be a képviselőházba és a bukott egylet a szerb

testvér védelmére szorult. A méltányosságot tekintve, elegendő lett volna a rendreutasitás, az egyes törvénysértők megbüntetése, a belügyminister a törvényt ridegen véve, kétségkivül a maticát jogosan oszlathatta fel, mert alapszabályait túllépte, az engedély pedig a szabályok fenntartása feltétele alatt adatott, de feloszlatható volt azért is, mert hivatalnokai, küldöttei államellenes eljárását helyeselte.

Törvénytelen eljárás volt azomban a matica alapjának lezárolása, illetőleg elkobzása. Mert törvényeink szerint csakis a felségsértő, bizonyos esetekben a hűtlen vagyonát volt szabad elkobozni; a matica képviselői magyarellenesen nyilatkoztak, de sem a királyt, sem a magyar alkotmányt, sem Magyarország területi épségét nem támadták meg, a törvényeknek, kormánynak és hatóságnak nem szegültek ellen, az egylet vagyonát tehát jogosan nem lehetett elvenni. Tót nemzet Magyarországban nem létezett, de lételét az absolut kormány, midőn a matica megalakult, elösmerte. A tót nemzet azomban már a feloszlatáskor nem létezvén, a kormánynak kötelessége lett volna a közgyülést összehivni és miután az egylet megszünt, a kijelölt örökös meghalt, az alapitókat vagy meg kellett volna kinálni alapitványaikkal, vagy fel kellett volna szólitani: mily czélra kivánják alapitványaikat fordittatni; a magyar kormánynak kellett volna ezt tenni azért is, mert a matica nem volt sem közalapitvány, sem közvagyon, de magánalapitvány és magánvagyon, a magánvagyonrul pedig az állam sehol sem rendelkezhetik. A kormánynak nem szabad lett volna a tulajdonjogot azért sem megtámadni,

mert az egész összeg alig haladta meg a 70,000 forintot, vagyis jövedelmezhetett 4000 forintot, ily csekély összeggel nemcsak egy kis megyében, de még egy rongyos városban sem lehet zavarokat előidézni. Méltánytalan volt ezen eljárás azért is, mert a közművelődési czélok előmozditásában sem egyént, sem társulatot, sem bárminemü hatóságot megakadályozni nem lehet és pedig annyival inkább nem, mert a közművelődés terjesztése, a szabadelvüség a kor kivánalma, a társulatok, egyletek a belügyminister közvetlen felügyelete alatt állanak. A nyomtatványok, könyvekrül szóló törvényeink a kormánynak nagy hatalmat adnak a bünösök megfenyitésére, a jog és méltányosság szerint sem fajt, sem egyént nem lehet a közművelődésnek saját nyelvéni terjesztésében akadályozni. Helytelen volt ez azért is, mert ez a ministert és országgyülést azon szinben tüntette elő, mintha a minister a felföldön a magyarosodást a tótok pénzével akarná terjeszteni, alkotmányilag ez veszedelmes előzetes esetet állitott fel, mert amely jogon és alapon a kormány a matica vagyonát elkobozta, elkobozhatja a protestáns és katholikus alapitványokat, a megyék vagyonát is, ha ezen felekezetek és hatóságok előljárói, képviselői törvénytelenségeket követnek el.

Önérzetes, alkotmányos országgyülésnek nem szabad semminemü jogcsonkitást eltürni, az országgyülésnek lett volna tehát joga és kötelessége egyrészrül a feloszlatásra nézve a minister eljárását helyeselni, másrészrül a ministert utasitani arra, hogy a matica közgyülését összehíva, a szláv tőkét a szláv irodalmi czélokra forditsa. Hogy a szlávokat az országgyülés lebun-

kózta, ez főleg a helyzet ösmeretlenségének, a nemzeti hiúságnak, az országgyülés politikai erőtlenségének tulajdonitható. A tótvidéki képviselők részint nagyzásbul, részint fontoskodásbul a felvidéki pánszlávizmust eltorzitva adták elő, hogy egyéni fontosságukat emeljék, a pánszláv békábul oroszlánt csináltak, elhitették az alföldi és középmagyarországi képviselőkkel, hogy a pánszlávizmus él, hogy ez nagy hatalom, hogy csakis a képviselők, a főispánok elszánt harczának tulajdonitható a hatalmas pánszláv mozgalom fékezése, pedig a felföldi pánszlávokat egy zászlóalj honvéd egy hét alatt a legkisebb vérontás nélkül képes volna összefogni; a félrevezetett többség tehát a ministerelnököt, mint a haza megmentőjét üdvözölte, sokat Tisza Kálmán nagy tehetsége annyira elragadt, hogy minden gondolkozást feleslegesnek tartott; az eltörpült ellenzék nem mert felszólalni, mert ezeket az alföldi magyarok küldték az országgyülésbe, ezek az idegen fajokat lenézték és agyarkodó vadállatnak tartották, nem mertek tehát küldőik közvéleményével szemben a jogtalanság és méltatlanság ellen felszólalni. A méltatlan eljárást okozta a képviselők éretlensége, a ministeriumban csak Tisza Kálmán birt politikai eszmékkel, mert Trefort, ha birt is, Tisza és a többség ellenében soha sem mert nyilatkozni. A képviselőháznak csak igen kevés tagja birt magasabb fogalommal, 1875-ben már mindenki szabadelvünek mondta magát, még az igen engedelmes Senynyey és társai is tiltakoztak az ósdi, az ultramontán, a sárga-fekete eszmék, a bureaucratia szerelme ellen; mindenki szabadelvünek mondta magát, de mindenik-

ben hiányzott a jog, az egyenlőség, az emberiség tisztelete, ennélfogva ezen rövidlátó emberkék a tótokat és más nemzetiségeket csakis mostoha testvéreiknek tartották, az ellenökben használt önkényt erélynek tekintették, ezen urak az eseményt ridegen sohasem bírálták, de először is azt kérdezték: ki és kik cselekedték. Egyes rongy izgatók, orosz bérenczek, piszkoskezü communistákért büntették az egész fajt; értelmi világuk még nem emelkedett oda, hogy a polgári jogokat nem szabad nemzetiség szerint mérni, hogy a képviselő nemcsak kerületét, de az országot képviseli, hogy a jog, a tulajdon szentsége, nemcsak egyesek, de az ország összes polgárainak egyetemleges tulajdona, ennélfogva, midőn az egyiket megsérti, sújtja a másikat is, mert minden visszaélés mint eltürt előzetes eset, a többiek ellen elkövethető önkényre alapul szolgál. Nem tudták azt, hogy a szabadelvüségnek és a jogérzetnek alaptétele a jogtalanság elleni feltétlen társulás. Nem tudván tehát cselekményük horderejét megbirálni, félvén képzelt népszerüségük hanyatlásától, a ministeri kegy gyengülésétül: a kormány elnöke eljárását vakon és egészben helyeselték. Ezen önkényes eljárás rosz következményeket nem idézett elő, mi azt bizonyitja, hogy Magyarországban a pánszlávizmus délibáb, néhány nagyzó törpe egyének agyréme, kik a pánszlávizmus paripáján óhajtanak a hatalmi és jutalmi vásárra bejutni; az értelmiség és nép azonban szellemileg magyar, mert ha ez ugy nincs, az égető világos tulajdonsértés vezetői kilökése ellen tiltakozott volna az egész tótság.

Tisza Kálmán nem aludt babérjain, de lázas tevékenységgel foglalkozott a törvények alkotásával. A törvénygyártás kiváltságát ez időben az ügyvédek és bureaucraták birták, ezen nagyférfiak saját szakmájukat is csak gyengén ismerték, kivétel nélkül szerették a nagy fizetést és élvezeteket, megvetették a fáradságot, sem itélőtehetséggel, sem eszmékkel nem birtak, a kormány tehát az illető szakmesterek számára meghozatta a czivilizált országok codexeit, statutumait, igy a megyebizottsági törvény a porosz Kreisordnung másolata, a büntető törvény a szász és schweiczi codex fordítása, az adótörvények a rosz osztrák törvények tulságos utánzása; a rosz törvények tehát gyorsan készültek és a kormány januárban már egy csomó mérges férczművel kedveskedett az országgyülésnek. Ezek között első helyet foglalt el a megyebizottsági törvény; a magyar törvényhozás ugy járt el, mint a makranczos gyerek, mely ha szük körre van szoritva, ha idegen virágot nem téphet, állatot és bogarat nem zaklathat, saját maga öltözékét szaggatja, haját tépi, orczáját piszkolja. Az irodalmat már ekkor főleg a majmoló gőgös proletárok kezelték, ezek a megyéket gyülölték, mert a megyéket még mindig a birtokososztály vezette és ez urakat a józaneszü táblabiróközönség érdemök után mérvén meg, helyet csakis a kályha mellett foglalhattak, midőn egyebütt már mindenütt szerepeltek; a megyékre tehát kigyót-békát kiáltottak, az alkotmány védbástyáit a tehetetlenség, tunyaság fészkének hirdették, a közigazgatás torzképe gyanánt tüntették fel. A pénzemberek gyülölték, mert a táb-

labiró ivadékok az uzsorásokból lett tőzséreket, az uj földesurakat, kik előtt a ministeriumok meghajoltak, nem süvegelték. A bureaucraták nem szivelték, mert a megyéknél szabadabb szellem uralkodott, a megyék a kormány cselekményeit ellenőrizték, a megyék és választott tisztviselői a kormánynyal és hivatalaival gyakran ellenkeztek, a földadó s az illetékek behajtásánál enyhén jártak el, midőn a szigoru eljárás a felek bukását idézte volna elő; a hivatalnoki testület és a választott tisztviselők ellentétes elemekbül állottak, mert a ministerek, államtitkárok és némely tanácsos kivételével részint a Bach-huszárok és provisorius labanczokbúl, részint ezek fiaibul állottak, a megyék ellenben a huszárok és labanczokra a politikai halált kimondták, csakis kivételesen alkalmaztattak a szabadság hittagadói; a megyei tisztviselők tehát főleg a nemes birtokosok és ezek fiaibul választattak. A conservativ czimet negélyező aulikus roncsok a megyéket hagyományosan gyülölték, mert a megyék a gőgös nagyurakkal keletkezésük óta bátran szembeszálltak, megmentették a hazát, fenntartották a magyarságot és a főur, ki előtt a hatalmasok ajtói nyitva állottak, a megyében csak akkor tiszteltetett, ügye csak akkor intéztetett el kedvezően, ha az igazságos volt; vezérök a megyei közigazgatást ázsiai szinben tüntette fel, pedig a közigazgatás jobb volt, mint akkor, midőn ő a közigazgatást vezette, jobb volt a bureaucraticus osztrák közigazgatásnál, melyet ezen urak mintaképen tüntettek fel. A megyék szétrombolását kivánták a régi centralisták, 1848 előtt a megyei Kossuth ellené-

ben már egy központositó párt alakult báró Eötvös József, Trefort Ágoston, Szalay László, Csengery Antalbul, ezen urak a felelős kormányt az alkotmányosság egyedüli biztositékának tartották és ezen hatalom mindenhatóságát óhajtották; ezen szövetségesek a megyét a jó közigazgatással összeférhetlennek tekintették, a csakhamar megbukott franczia kormányzat és bureaucraticus közigazgatásért, vagyis általában a felelős kormány mindenhatóságáért rajongtak; ezen párt az alkotmányos élet visszaállitása után nem bontott zászlót, mert Deák Ferencz a megyékhez ragaszkodott, Eötvös, Szalay meghaltak, Trefort és Csengery nembirtak politikai bátorsággal, Trefort már régebben minister lett és a ministerelnöknek magát mindenben alárendelte, az országgyülésen, sőt a megyékben is azomban több titkos hiveket számláltak; a képviselők közül tetszett ez azoknak, kik több nem lehetvén, az örökös alispánság után vágytak, kik buta fiaikat a választási rendszer mellett nem remélték megyei tisztviselőknek megválasztatni, kiknek képviselő állása ingadozott és a kinevezett tisztviselők segélyével képviselőségüket megörökithetni vélték. A megyékben a czentralisátiót óhajtotta az értelmes proletariátus, mert a Bach-huszárok és labanczok a fiskálisokhoz hajlottak; sok ügyvéd, kit a megye — ismerve jellemét — utbiztosnak sem választott volna meg, vágyott a kinevezés után azon hitben és reményben, hogy a kinevezett hivatalokhoz diploma kivántatván, ügyvédi oklevele alapján főbb megyei hivatalokba fog juthatni.

Ennyi ellenséggel a megye egymaga állt szem-

ben. Az 1875-iki megye azomban lényegesen gyengébb volt az 1848-iki megyénél. A megyét a középosztály alapitotta és tartotta fenn, kezdetben az oligarchia, később a császári önkény és az oligarchia erőszakoskodása ellenében ; a nemesség alaptörvényeinknél fogva egyenlő volt, a nemesség egyrésze azomban már az osztrák hóditás előtt, az alkotmány fénykorában elszegényedett és egyénileg a megye mérlegében semmit sem nyomott, a szegény nemesség azomban egyetemlegesen csatlakozott a közép nemességhez, a szegény nemesség csatlakozása által a közép nemesség a helyzet ura lett és mind magát, mind hiveit megvédte az oligarchia, gyakran a kényuralom önkénye ellenében, a közép nemesség a megye vezényletet később, midőn az önkény a szabadságot foszlányokra szaggatta, megtartotta azon megyék kivételével, hol a nemesség papi és taxás nemesekbül állott, vagy csakis csekély számu volt és a megyét a kincstár birta. A reformatió ezen viszonyt a közép és szegényebb nemesség között még szorosabbra füzte, mert a protestánsok egyházi ügyeit a közép nemesség vezette és oltalmazta, a középosztály befolyása megmaradt 1848. után is, mert a nép a nemesség iránt kegyelettel viseltetett, némileg azomban csökkent ott, hol nagy papi, főuri és kincstári uradalmak voltak, mert az egyéni érdek sokat a hatalmasokhoz kötött. A középosztály befolyása azomban az 1870-es években már tetemesen csökkent, mert a középosztály részint eladósodott, a bukáshoz közelgőknél elfogyott a kedv, az eszköz a vezetésre, egy rész megbukott, ezek birtokát zsidók vették meg, ezek

a politikában csak akkor vettek részt, ha a kormány által kárpótoltattak, politikai műveltséggel nem birtak, a közigazgatáshoz nem értettek, görcsösen elzárták erszényöket a pénzáldozatok elől, a megyei politikai szereplés pedig anyagi áldozattal és fáradsággal jár, mert a vezérlő egyéniségnek nyilt házat kell tartani, meg kell látogatni birtokos társait, áldozni kell a megyei közintézetekre, meg kell jutalmazni a községi előljárók buzgalmát, fáradságát. A zsidónak a politikai szereplés pedig kétszeres költséggel jár, mert a középosztály társai uzsorásait megveti, a nép és előljárók megnagyságolják jutalomért, de az utolsó paraszt is kevesebbnek tartja magánál a fütyülőbül lett milliomost. A birtokosok soraiban ejtett hézagokat az élők nem pótolhatták, mert az áldott talaju, a kedvező kereskedelmi helyzetü Hevesmegyében is 1876-ban a 150 virilista közül 50 részint elbukott, részint vergődött, az egészségesek nagyrésze adósságokkal volt terhelve; hasonló helyzetben voltak: Szabolcs, Somogy, Pest, Szolnok és több megyék.

A megyei közélet meggyengült a megyei birák kinevezése, a kerületi képviselőválasztás által. A birák helyes választása, a törvénykezés ellenőrzése mindenkit érdekelt, sok megjelent a gyülésen, a választásokon ezen különleges érdekbül is. A számos kerületi képviselőválasztások az érdekeket elkülönözték, sokan eleget véltek tenni kötelességüknek a képviselő megválasztása körüli foglalkozással; a képviselőjelöltek figyelmüket főleg kerületökre forditották, a megyét elhanyagolták. A középszerü megyékre is esik 5 kép-

viselő, a képviselőségre rendesen a kitünőségeket választják meg, a képviselő megszünik megyei ember lenni, mert a jelesbet az országgyülés, az önmüvelődés igénybe veszi, a megyei ügyekkel tehát nem foglalkozik, sőt nem is foglalkozhat, a középszerüségeket a szép állás felfujja, ezek tehát a megyei ügyeket kicsinylik.

A megyei élet tüzhelyét a megyegyülések képezték, ezek nagy ingerrel birtak addig, mig a megyéken a politikai kérdések megvitattattak, mert ezen gyülések a gyengébbeknek iskolául szolgáltak; a megyegyüléseken, értekezleteken, a baráti értekezleteken értesültek az ország ügyeirül, ezidőben a leggyengébb is lánczszemet képezett az országos politikában; mindezt megváltoztatta a felelős kormányrendszer, a folytonos országgyülés, a hirlapirodalom. Az országos politikát ma a kormány vezeti, az országos ügyeket az országgyülések tárgyalják, a reformeszmék, a magas politika tehát a megyegyüléseken nem tárgyaltatnak, a megye ugyan az országgyüléshez kérvényt küldhet, véleménye pártolására levélileg a többi megyéket felszólithatja, ezen kérvények azomban, ha azokat minden megye fel nem karolja, kevés sulylyal birnak, mert az ország ügyeit a fusióig nem a kormány és többség, de a kormány és néhány kormánypárti nevezetesség, a fusió után pedig kizárólag Tisza Kálmán vezette; de a megye közönségének véleményére még a képviselő sem sokat ad, mert a képviselőt nem a megye értelmisége, de némely helyt saját erszénye, máshol a kormányi, papi, főuri, a családi befolyás küldi az

országházába; három képviselőt egy zsidó küld, többeket megválasztatnak a kincstári jószágigazgatók, ezen képviselő urak tehát a megyére semmit sem adnak; érdektelenné váltak azáltal is, mert az értelmiség egyrésze képviselő, ezek részint el vannak az országgyüléssel foglalva, részint a lomhaság mintái. A megyei értelmiség vesztett a nagy sereg birák által. A bíróknak sem törvény, sem a közvélemény szerint nem szabad és nem illik a politikába beavatkozni, ezáltal tehát számos eddig szerepelt értelmes egyén kiesett a megyei körbül, akik még ma résztvesznek, azok a különböző kormányok kardalnokai, hiányzik tehát a lelkesitő értelmiség. A hirlapok is sokat ártottak, mert ma a hirlapok minden ujdonságot közölnek, ha nincs, gyártanak, minden tárgyhoz, minden kérdéshez hozzászólnak, nagy pofával ugyan, de rendesen felületesen, mert bölcsességök forrása a felületes német Ismeretek tára, az ujságbul tehát, ha két polgár összeáll, 90 kr. havidij mellett nemcsak Magyarország, de az egész világ ügyeirül értesül és olvassa az országgyülési beszédeket, az országos és világhireket és rágalmakat, a csillogó, üres politikai terveket, a pártok veszekedéseit, a pajtások vagy pártfogók istenitését, az üzérek csalogatását és a dús tartalmon kivül még megmarad egy csomó anyag a kabinetek szükségletére; mindazt tehát, mit a gyülés nyujthat, sőt még többet élvez ma az illető 90 krajczárért, mig egy kétnapos megyegyülés 4 napot vesz igénybe és a kártyán kivül a mai drága világban 20 forintba kerül. A felelős kormányzat is sokat változtatott; 1848-ig divat volt az ellen-

zékiség, szégyen a kormánypártiság a kormányhivatal; a kormány tehát, mely a császárinak csakis kiadóhivatala volt, csakis óvatosan ujonczozhatott, szolgákat csak nagy ár mellett szerezhetett; ma ez már mind megváltozott, a kormánypártiság nem szégyen, mert a kormány magyar, felelős, a nemzet többségének kifolyása; minden megyében van tehát nyilt kormánypárt, a kormány az eleven megyéket nem szereti, túlságos mulatságnak tartja már az országgyülési ellenzék karmolását, minden kormány tehát a megyék elaltatására törekszik. A megyei élet elevenségét nem szeretik a megyei tisztviselők sem, mert a fő- és alispán előtt a hibákat, gyengeségeket könnyebb eltitkolni, mint a nagyközönség előtt; a fő- és alispánoknak a tisztviselők elkeseritése nincs érdekökben, mert a főispán a politikai, illetőleg választási téren jobban felhasználhatja; az alispánt a tisztviselőhöz a kartársi kötelék füzi, párthive, gyakran pajtása vagy barátja, 200 megyei tag közül alig lehet 50, kit a tisztviselőhöz közelebb füz 150, tehát közönyös és ezen 150, ha akad egy értelmesebb egyéniség, kit az igazságérzet, az ügyszeretet vezérel, okvetlenül a támadó az igazságos bíróhoz csatlakozik, mert a semleges közönségben az igazságérzet mindig megvan.

A megyegyülések hanyatlását elősegitette az ifjuság hiánya. Az ifjuság legfogékonyabb a haza jóléte, nagysága, a szabadság, az egyéni jog iránt, gyorsan fellobban az önkény, az igazságtalanság, erőszak, önérdek és tunyaság ellen; hajdan az ifjuság szinevirága megtöltötte a gyülés termeit, csak a nyomorultak, pi-

perkőczök, a főuri sarjak, a fertályok maradtak el; az ifjuság lelkesen felkarolta a haza, a közjó, az igazság ügyét; az ifjak tüze felmelegitette az öregeket, sőt kedvezőleg hatott ez a vezérekre is, mert a higgadt meggyőződés emberére a taps közönyös, de mindenesetre kellemesebb, ha eszméit melegen karolják fel, a siker bizonyosabb, ha a vezető áldozatkész eszközökre számithat, a fiatalságot a házi gondok nem terhelik, a közügyre több időt szánhat, mert ez politikai iskola; a hetvenes években már a megyei gyülésternek ifjusága megapadt, mert a birtokos középnemesség eladósodott, az ifjak nagy része kormányhivatalokra vágyott és nyert alkalmazást, ezek tehát a megye házában nem jelentek meg, egyrésze mérnök lett, a másik a birói pályát választotta, ezek tehát elmaradtak, akik a megyei hivatalokat kenyérkeresetül választották, vagy a főispán hátamögé állottak, vagy kivonultak, nehogy tetszésnyilvánitásuk által a kijelölő főispán kegyét elveszitsék.

A hivatalnokok, az ujságirók a központositás majmai, a megyei rendszert a felelős kormánynyal összeférhetlennek álliták, a megyét mint posványt, a közigazgatást mint lomhát, igazságtalant, képtelent tünteték fel. Valótlan az első, mert a megye a kormánynak az országos ügyekben mindig alárendelt, de nem egyenrendü közege volt, teljes önállással csakis saját helyhatósági ügyeiben birt, de ezeket is köteles volt a kormánynak felterjeszteni és azokat, melyek a köztörvényekkel ellenkeztek, a kormány megsemmisitette; ha a megye a kormány rendeleteinek nem engedel-

meskedett, ha a megyében a közbiztonság meg volt ingatva, ha a közszolgálatot nem teljesitették, ha veszedelmes járvány ütött ki, a kormány királyi biztost küldött, ki vizsgálatot tartott és rendelkezett. A kormányt a megyében saját felelős közege: a főispán képviselte, ki által a kormány a megyei ügyekrül szabatosan értesülhetett; az adóügyet a kormány adóközegei kezelték, a megyegyülés, az alispán az adókivetést, foglalást, árverést meg nem akadályozhatta, fel nem függeszthette, az ujonczozást a törvény értelmében haladék nélkül köteleztetett végrehajtani, a nevelésügyet a kormány tanfelügyelők által vezette és ellenőrizte, az országos utakat saját közegei által kezelte, az árvaügyekben végsősorban rendelkezett. A közbiztonsági ügyeket a megye intézte, de errül, valamint az egészségi ügyrül a kormány tudomással birt a jegyzőkönyvekbül, veszély esetében biztost küldhetett és a főispán által minden mozzanatrul értesült, sőt Erdélyben a régi csendőrséget is fenntartották, a kormány és megyék közt meg volt a szerves összeköttetés, a megyék a kormánytul függtek. Valótlan azon vád, hogy a megyegyülések az ügyeket könnyelmüen, szelesen intézték, mert Pest és minden értelmes megyében minden szakmára bizottságok választattak, minden szakkérdés ezen bizottságok elé utasittatott és a megyegyülés ezek meghallgatása után intézkedett; nem igaz az, hogy a bizottságokat részrehajlólag, erőszakosan választották, mert ezeket rendesen az elnöklő fő- vagy alispán ajánlotta és az ajánlottakat a közgyülés vita nélkül elfogadta, választattak pedig a vagyo-

nosabbak, tekintélyesbbekbül, mert ezért az illetők napidijt nem huztak, a szegényebbek tehát az alkalmazásért nemcsak nem törték magukat, de el sem fogadták. A közigazgatás nem volt kifogástalan, de határozottan sokkal jobb, mint a Bach- és Schmerling-féle közigazgatás, a Sennyey-párt ideálja; jobb, mint az osztrák centralisált közigazgatás és ha a mienk ázsiai volt, akkor a provisorius közigazgatás hottentotta, Cannibal-közigazgatásnak nevezhető.

A megyei közigazgatás kétségkivül sok kivánni valóval birt, hiánya azomban főleg a főispánok személyében, korlátolt hatáskörükben, törvényeinkben, a kormány erélytelenségében rejlett. A főispán a megyei közigazgatást, sőt a megyét részben vezette, részben ellenőrizte, a vezetés és ellenőrzésnek főfeltétele a viszonyok és emberek ismerete, a viszonyokat és embereket csak az ismerheti, ki állandóan a megyében lakik, folytonosan a megyei ügyekkel foglalkozik, a megye külömböző rétegeit tanulmányozza. A megyébeni lakáson kivül a főispánnak a közigatásrul fogalommal birni, dolgozni kell és be kell járni a járásokat, a helyszinén meg kell ösmerkedni az ügyekkel és emberekkel, vagyis a főispánnak nem mulató és mutató diszurnak, de okos, szorgalmas, felelős hivatalnoknak kell lenni; a közigazgatási siker ezt azért is követeli, mert az alispán választott ellenőr ugyan, de erre a főispán alkalmasabb, mert az alispán saját teendőivel is el van foglalva, mert választott társai jobban feszélyezik, mint a kinevezett főispán. A magyar kormány azomban a főispánságot diszhivatalnak, nyugdij-inté-

zetnek, politikai kortes-igazgatóságnak tekintette, kinevezték a grófokat és bárókat részben a követválasztásra elköltött ezrekért, részben, mert remélték, hogy főuri társait költésre csábitja, becsvágy és kényuri hajlambul a kormány képviselőit fogja megválasztatni, mert remélték, hogy a fáczán és pezsgő az ellenzéki vasgyurókat megpuhitja. Kinevezték tehát a lomha fajankókat, buta főurakat, kik korteskedtek, de a piszkos, az unalmas közigazgatástul tartózkodtak; télen Pesten vagy Bécsben, nyáron a megyétül távol eső falukban vagy külföldi fürdőkben pihentek; kineveztek némely politikai rokkantakat, kik a kormány dühös támogatásában berekedtek, más téren teljesen alkalmatlanok voltak. Az alispán tehát közigazgatási tekintetben magára maradt, ha kormánypárti volt: támogatta a kormány, ha ellenzéki: mellőzték, sőt akadályozták és boszantották; nem csuda tehát, ha a közigazgatás csudákat nem mívelt, de ezt nem az intézmény hiánya, de a kormány hanyagsága, gyengesége okozta, sőt a közigazgatás a Bach- és Schmerling-korszakban a legjobb főnökök alatt is roszabbul kezeltetett, mint a rosz főispánok alatt, mert a főispánok hiányát pótolta az alispán, a megyegyülés hol az urak még meg nem buktak. Az ellenőrző közeg egyéniségén kivül károsan hatott a főispánnak a tisztviselő irányábani némi részbeni korlátoltsága. Az ellenőrzés csak akkor sikeres, ha a hibás hivatalnokot főnöke, ha hibát, bünt, hanyagságot követ el, azonnal vizsgálat alá veheti és a fegyelmi közeg végitéletéig hivatalától felfüggesztheti, kivánja ezt a közönség érdeke,

mert ki hanyag, buta, korhely, megvesztegethető, az másnak is okozhat kárt, ettül pedig a közönséget lehetőleg meg kell kimélni, szükséges ez a választott hivatalnoknál azért is, mert habár a választás nyiltan megy, megtörténhetik, hogy az illetőt választáskor sem a nagyközönség, sem a főispán nem ösmerik és a hivatalba képtelen, jellemtelen egyén csuszik be vagy a legalkalmasabb egyén időközben megromlik; ily esetekben tehát nem lehet eltürni, hogy az illető káros működését folytathassa mindaddig, mig a választás kirostálja, sőt azt sem lehet megengedni, hogy az illető mindaddig büne elpalástolására hatalommal birjon, mig a közgyülés a vizsgálatot elrendeli, mig a vizsgálat, esetleg az uj vizsgálat tart és végre valahára a közgyülés elmozditja, mert ez hónapokig eltarthat; én a régi időben ismertem egy esetet, midőn vizsgálatra egy kincstári igazgató ellen a bureaucraticus hatóság egymás után három tanácsost küldött, a vizsgálat és tárgyalás eltartott 10 évig és végre egész fizetéssel nyugdijazták; az eljárás gyorsitására tehát szükséges, hogy a főispán a bünös, illetőleg gyanus képviselőt, természetesen felelősség terhe alatt, felfüggeszthesse, legfeljebb 15 napra rendkivüli gyülést hivjon össze és a gyülés a főispán vádjára vita nélkül kötelezessék vizsgáló küldöttséget kiküldeni. A közigazgatás érdeke kivánja továbbá azt, hogy a főispán a megye székhelyén lakjék, vagy legalább minden hónapban két hetet a megye székhelyén töltsön.

A közigazgatás hátrányára szolgált az alispáni anyag hiánya, a minősitvény mellőzése. 1848-ig a ne-

messég a közügynek élt, a megyei szolgálatot nemesi kötelességnek tekintették, sok családnál, kivált a műveltebb felföldön, az alispánság majdnem családi tulajdon volt, minden ifju jogi és politikai pályára készült, mint ifju beleélte magát a megyei életbe, a hivataloskodást az alszolgabiróságon vagy tiszteletbeli jegyzőségen kezdte, fokonkint emelkedett. A megyék csak két követet küldtek, az alkalmas egyénekben tehát válogatni lehetett és pedig annyival inkább, mert a kormányhivatal kevesebb volt, a királyi hivatalt az aulicus irány miatt megvetették, főispánokat a gazdag mágnásokbul neveztek; ma mindez megváltozott; 1848—66-ig a gyakorlat szünetelt, a képviselők számát megnégyszerezték, a jelesbek képviselőséget vállaltak, sokan főispánoknak, kormányhivatalnokoknak neveztettek, a fiatalság, mely 1848—61-ig végezte iskoláját, nem tanult; 1875-ben és 1875-ig tehát alispánokban nem lehetett válogatni. Nagy hátrány volt a minősitvényhiány; a megyei tisztviselőktül nem követelték az iskolai bizonyitványt sem, nem volt ez a régi törvényekben sem kimondva, de ezen szabály felesleges is volt, mert megyei hivatalnok csak birtokos nemes lehetett, a birtokos nemes pedig igen kis kivétellel a jogi pályát végezte; az 1848-iki törvények azomban a nemes megyébül népmegyét csináltak, a megyei hivatal mindenkinek kitárult, a tudatlanok megszaporodtak, az önkormányzatnak főczélja nemcsak a polgári jog gyakorlata, de a czélszerü gyakorlata volt, mert a czélszerütlen gyakorlat nem jótétemény, de kárhozat; be lehetett és be kellett volna ezt hozni egy-

idejüleg a virilis intézménynyel, a főispán kijelölési joga szabályozásával, miután azomban elmulasztották, a hiány pótlását továbbra halasztani nem lehetett.

A megyék árnyoldalát képezték: a közbiztonság hiánya, a közlekedésnéli gondatlanság. Magyarországban ugyan sem többet nem loptak, sem többet nem gyilkoltak, mint más polgárisult országban, de amit egyszer elloptak, az soha többé vissza nem került és hogy a polgárok feje alul a párnát, a fazékbul a hust ki nem lopták, az nem a kormány, nem a megye, de népünk jó természetének érdeme. Nem volt országos rendőrség, minden törvényhatóság tehát saját területén a közbiztonság felett maga őrködött pandurjaival, a megye azomban kevés pandurt tartott, a községi rendőrséget hirbül sem ösmerték. Általában, ha valahol az összpontositás szükséges, az a rendőrségnél mellőzhetlen, mert a tolvajok, zsiványok egymással szerves összeköttetésben vannak, ezt tehát csak ugy lehet megfékezni és kiirtani, ha szemben vele szorosan fegyelmezett, a ministertül vezetett rendőrség áll. A megye elszigetelt, önálló rendőrsége tehát többé nem állhatott fenn, de a pandur-biztosokon kivül érte senki sem rajongott. A rosz közbiztonságot azomban nemcsak a megyék gondatlansága teremtette és tartotta fenn; de megnövelte a kényuralom és az ideiglenes kényuralom, mely a rablókat és tolvajokat dédelgette és fogházakban a rablóknak valóságos paradicsomot alkotott, növelték a rosz büntető törvények; törvényeink semmi bünesetre sem szabtak ki határozott büntetést, de minden a biró önkényére volt bizva, ugyanazon cselek-

ményért el lehetett itélni 3 hónapra vagy 5 esztendőre, a felsőbb bíróságokat is a nyavalygó emberiségi érzelgés őrülete szállta meg, a lehető leggyengébben itéltek, Horváth B. minister a halálos büntetés végrehajtását meggátolta; ezen eljárás a gonoszokat felbátoritotta, ha sikerült a lopás, társaival együtt büntetlenül korhelykedett, ha nem sikerült, meleg szobát, jó ételt, jó ágyat kapott és hevert; a törvény tehát nem büntette, de jutalmazta. Az utak az országban szaporodtak, sőt javultak is, de nem azon mérvben, melyben, tekintve a munkaerőt és a szükségletet, javulni és szaporodni kellett volna. Ezt főleg a főispánok és alispánok hanyagsága okozta; a főispán nem gondolt vele, az alispán szemet hunyt a szolgabirák hanyagságára, a szolgabirák elnézték, a mérnök, a jegyzők, az utbiztosoknak hanyagságát és visszaélését; az intézményt egyesek hibájáért soha felelőssé tenni nem lehet, midőn az közegeinek jogot és hatalmat ád a pontos kezelésre, a szigoru végrehajtásra. Elvégre az önkormányzatot azért elitélni nem lehet, ha a főispán, a gyülés elnöke, utána nem nézett a munkaerő helyes összeirásának és alkalmazásának, ha az alispán meg nem vizsgálta az eljárást, ha a szolgabiró aludt vagy egyetértett a csalókkal és hanyagokkal; az önkormányzatot csak akkor lehetett volna elitélni, ha a helyes kezelésre alkalmas közegeket nem állitott volna fel, ha ellenőrző közegeit cserbenhagyta volna, ha a megye többsége az ellenőrző közegek ellenében a bünösöket védelmezi, ez pedig soha egy megyében sem történt, a megyeközönség mindig jót akart, az,

hogy erélyes főispán, alispán nem akadt, ez balsors, mely ellen a törvény betüivel küzdeni nem lehet.

Hosszasan foglalkoztam a megyei intézménynyel, tettem ezt főleg azért, mert munkám főfeladata: alkotmányos intézményeink kellő megvilágitása és a megye alkotmányunk sarkkövét képezte, a szabadságnak, a magyar államnak századokig védvára volt, mert ma már igen leolvadt azon rokkantak száma, kik a régi megyei életben tényleges részt vettek, én is csak a kapuzárásnál jelentem meg 1845-ben, de az idő rövidségét pótolta a családi hagyomány, mert 880 évig vettünk részt a megyei életben, a tisztelet, a ragaszkodás tehát apárul fiura szállt és mindenikünk a megye légkörében élt, ha tehát hosszas ideig nem vettem is részt, de az önkormányzat eszméje hagyományként szállt reám. Szükségesnek tartottam a megye megvilágitását azért is, mert a mi sajátságos osztrák-magyar viszonyainkban az alkotmányosság, a magyarság biztositékai nem feleslegesek, a legerősebb biztositék megtámadását, eldobását bárgyuságnak, sőt bünnek tartom.

Tisza Kálmán tehát a közkivánalom, a közszükség által sarkalva, mint már emlitém, beadta javaslatát és az osztrák-magyar kiegyezés óta törvény több figyelem és higgadtsággal nem tárgyaltatott, mint ezen javaslat.

Az országgyülés három irányra szakadt: Tisza Kálmán önkormányzati bureaucrata, a szélsőbal conservativ-szabadelvü, a conservativek romboló bureaucrata irányt követtek.

Tisza Kálmán meghagyta szinleg a megyét, de tényleg jogai egyrészét tőle elvette; a háromszinü palást alá bevezette a bureaucratiát, a kormány mindenhatóságát a municzipium terén megalapitotta vagyis megmaradt az alap, de a czég, a jog gyakorlata azomban a kormány kezébe került.

A törvénynyé vált Tisza-javaslat lényege következő:

1. A megyegyülés a közigazgatás vitelére képtelen, jogai tehát átruháztatnak a közigazgatási bizottságra.

2. A megyegyülés ezen bizottságba választ 10 tagot, ezeken kivül tagja 5 megyei főtisztviselő, u. m.: az alispán, a főjegyző, az árvaszéki elnök, a főügyész, a főorvos.

3. A kormányt képviseli: a h. főispán, az adófelügyelő, a tanfelügyelő, az állami épitészeti főnök, a távirdai vagy postai főtiszt, a királyi főügyész.

4. Jegyzője a főjegyző.

5. A főispán halaszthatlan ügyekben intézkedik, az államkincstári ügyek csak az adófelügyelő jelenlétében tárgyalhatók.

6. Fegyelmi vizsgálatot rendelhet el kinevezett tagjai ellen, de ezt ugy a hivatalnok, mind a főispán felebbezhetik, a választottak ellen a megyegyülés rendeli el.

7. Határoz több ügyekben, de határozatai a főispán által a belügyministerhez felebbezhetők.

8. Jelentést tesz minden ügyben a ministerhez, a minister rendeletei ellen felterjesztést tehet, köteles azomban végrehajtatni.

9. Jelentést tesz a törvényhatósági gyüléshez, határozatait végrehajtatja, ha törvénytelennek véli, felterjesztést tesz a gyüléshez, ha nincs ideje, a ministerhez. A megyék hatáskörét ezen törvény következőleg alakitotta:

A közgyülés, vagyis a választottjai tanácskozhatnak, határozhatnak, de határozatuk nem érvényes, mert a főispán a ministerhez minden határozatukat felterjesztheti és végérvényesen dönt a minister, ellenben a bizottság, a ministeriumnak minden, sőt törvénytelen rendeleteit is köteles végrehajtatni, tehát ezen törvény a megyéktül elvette a megyék legszentebb, legerősebb jogát, a törvénytelen rendeletek elvetését. A megye gyökeres jogainak elkobzását, illetőleg felfüggesztését kiegészíti a fegyelmi eljárás, melylyel a főispán és minister elleneit a megyei választott tiszviselők közül kiboszanthatja, ezek ellenében gyenge, csakis látszólagos kárpótlás a fegyelmi vizsgálatnak a kinevezett hivatalnok tagjai elleni elrendelhetése, mert ezen végzést a hivatalnok, a főispán a ministerhez fellebbezheti és jogérvényre csak akkor emelkedik, ha azt a minister megerősiti, valódilag tehát ezt a minister rendeli el, gyenge kárpótlás a börtönök megvizsgálására is, mert ezen joggal a megye előbb nemcsak birt, de a börtönökrül egészben rendelkezett.

Báró Sennyey a törvényjavaslat ellenében következő határozati javaslatot nyujtott be:

„Határozza el a ház, hogy a közigazgatási törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadja, de egyuttal közigazgatásunk reformjának szükségét

elösmerve, felhivja a ministeriumot, hogy a közigazgatási tisztviselők állami kinevezésének és a helyhatósági ügyekre nézve az önkormányzat biztositásának elvére fektetett törvényjavaslatot nyujtson be.“

Sennyey határozati javaslata megvilágitásában a tisztviselők ellenőrzésével a törvényhatóságok képviselőtestületre, tehát nem a gyülésre bizza. Ezen javaslat egyenesen a megyeintézvény lerombolását czélozta. A megye 4 főjoggal birt:

1. A kormány hozzájárulásával szabadon választotta tisztviselőit.

2. A tisztviselők ellen a közgyülés vizsgálatot rendelt, a vizsgálat nyomán a bünös tisztviselőt a hivatalából letehette, ellene bünvádi pert vagy kártéritési keresetet indithatott.

3. Rendes közgyüléseket tartott, ezen megvitatta a kormány rendeleteit, a törvényteleneket elvetette, minden ügyben felirhatott a kormányhoz, országgyüléshez, levelezett a többi törvényhatóságokkal.

4. A közgyülés intézkedett a törvényhatóság belügyeirül.

Sennyey el akarja a választást törülni és helyébe egy hatalmas képviselőtestületet igér, mely majd ránczba fogja szedni a kinevezett tisztviselőket, ez vagy ámitás vagy nevetséges ábránd, mert tapasztalat szerint a választott ellen is nehéz vádlót és tanut szerezni, pedig ennek hatalma csakis évekhez van kötve és nem ministeri kedvencz, nevetséges ez azért is, mert a kinevezett tisztviselők szorosan együvé tartanak, minden ily tanácskozó testületben ki a pártve-

zért, a főispánt megnyeri, az ellen a fegyelmi vizsgálatot még soha sem rendelték el, vagy ha elrendelték, a bureaucratikus jármű évekig elhuzza, mig a cselekmény elmosódik, a tanu, a vádló visszavonul vagy meghal. Mig tehát Tisza az alapot, vagyis a választási jogot meghagyta, mig e törvény szerint a választott tisztviselő ellen a vizsgálatot a közgyülés rendeli el, Sennyey egy tollvonással megsemmisitette volna a megyéket, mert ha ezen liliputi delegatiót valódi ellenőrzési hatalommal ruházzák is fel, ez semmit sem használt volna, mert ha a tisztviselőket a kormány nevezi ki, a tömör tisztikar egyesült erővel működve a papsággal, a zsidó virilisekkel, a kormány többi hivatalnokaival, a jegyzőkkel egyesülve a főispán zászlója alatt oly erős szövetséget alkothattak volna, mely a megyebizottsági tagok választásárul rendelkezhetett volna, a többséget birva a megyei képviselőtestbe kétségkivül nem a függetleneket, de saját hiveiket választatták volna, vagyis Sennyey hatalmas képviselőtestülete nem lett volna egyéb sallangos bohózatnál. Kétségkivül a katholikus, a görög nem egyesült pap, az uj zsidó földbirtokos, a községi jegyző gondolkozó lény, de a papnál, jegyzőnél, zsidónál politikában a gondolkozótehetség, a tiszta hazafiui érzület igen keveset ér, mert a pap sokkal inkább függ a püspöktül, mint az utolsó közlegény a generálistul, hadnagytul és káplártul együttesen. A püspökök pedig még eddig kis kivétellel minden kormányt támogattak; a zsidó földbirtokost kivétel nélkül az önérdek vezeti, az önérdek pedig azt ajánlja, hogy a kormánynyal és hiva-

talnokkal jó viszonyban legyen, mert az elsőtül hasznot, a másodiktul jó szolgálatot várhat; a falusi jegyzőnél a szolgabiró nagyobb ember a királynál, a ministerelnöknél, mert egyik sem ád neki semmit, viselt dolgairul csak a szolgabiró által értesül, ez üstökét könynyen megfoghatja, ha ez fedezi, lehet tunya, korhely, részrehajló, de azért jegyző marad. Kétségkivül az urak is sokat nyomnak még ma a mérlegben, de nyomnak azért, mert a megyei tisztviselőt választják, ennélfogva a tisztviselő nem meri az uri rend ellenében a jelzett szövetséget megalapitani, a jegyző nem mer vele szövetkezni, mert nem ura a helyzetnek, ha azomban ez a kinevezés által megváltozna, az urak ezen szövetség ellen a megye függetlenségét csak nagy pénzzel tudnák fenntartani, pénz pedig nincs, mert a nagyur nem áldoz, a középosztály pénzét megemészti az uzsora, az adó, a drága magyar háztartás.

A szélsőbal nemcsak semmit sem akart a megye jogaibul engedni, de el akarta a virilis intézményt törülni, vissza kivánta hozni a birák választását, a megyére akarta bizni az adóbehajtást; a megyét kizárólag demokrata alapon kivánta szerveztetni, vagyis a megyét az 1848-ban modernizált állásba kivánta visszahelyezni. Nagyrészt igaza volt, a tisztán demokratikus megye azomban kivihetetlen, mert a hatalmat a zavargó értelmetlen elem s általa a kormány a bureaucratia kezére játszotta volna; jól tudta ezt a szélsőbal és a theoriákoni nyargalással felhagyva, főleg a fennálló jogok megtartása mellett harczolt.

A legkevesebb hivet számlált a Schmerling-libera-

lismus, mert a Sennyeysták az országházában alig voltak huszan és ha kerületüket megszavaztatják, mindenütt megbuktak volna, mert még ez időben a Bachhuszárok és Schmerling-labanczok után csakis a kényuralom rokkantjai és nyugdijasai vágytak.

A municipium feltétlen hivei, a szélsőbalok 30-an voltak a házban, de ha az országot e kérdésben a többi politikai és személyi kérdésektül elkülönitve, megszavaztatják, igen nagy többségben lettek volna, mert az irók, zsidók és bureaucraták kivételével, a régi és uj Magyarország kegyelettel ragaszkodott a megyerendszerhez, a nagy tömeg csakis a megyei hivatalnokokat tartotta tisztviselőknek, mig a többieket az alkotmányos zománcz daczára beamtereknek, vagyis magyar értelemben szolgáknak tekintette.

Az országgyülésen igen nagy többséggel birt a törvényjavaslat, mert az alapot megtartotta, mert Tisza Kálmán akarta és ez időben százak Tisza eszével gondolkoztak.

Br. *Sennyey Pál:* A törvényjavaslatot visszautasitotta, mert a megyei tisztviselőket neveztetni akarja, mert a közigazgatási bizottság dicasterialis szinezetü alkotás, mely sem a megyét nem képviseli, sem a tisztviselőt nem ellenőrzi, oly alkotást akar, mely mindkét czélnak megfelel. Önök nekünk centralisatiót vetnek szemünkre, bizonyos tekintetben nem repudeálom; mert visszásságaink, viszonyaink megkivánják, hogy a végrehajtó-hatalom erős legyen, de másrészrül nem tagadom, hogy az önkormányzati tényezők hatványozzák a központ intézkedéseit, én tehát a helyesen szer-

vezett autonomiára sulyt fektetek, a megye multja iránt mindnyájan kegyelettel viseltetünk. Nem tagadjuk, hogy századokon át a megye az alkotmány őre volt, de ezen idők elmultak, a választás ma nemcsak nem szükséges, sőt inkább a családi érdekek befolyása az önigazgatást corrumpálja. Én hiszem, hogy a megyében a kinevezett tisztviselőkkel szemben fel fog támadni az ellenőrzési vágy. Az általunk ajánlt módozat helyzetünknek jobban megfelel, mert ez az országgyülés mintájára van szervezve. Tagadom azt, hogy a testületi felelősség hatályosabb az egyéninél, a testületi felelősség a sok közt feloszolva, elenyészik. Nem állitom, hogy a kinevezett tisztikar kezdetben tökéletes lesz, a választottnál azomban mindenesetre jobb lesz; nekünk jó anyagunk nincs, ezt választás által nem érhetjük el, de csak a hivatal biztonsága, vagyis a kinevezés által. A ministerelnök ur a kinevezések ellenében a birói kinevezések hibáira vonatkozik, ezen hibák is azomban azért eredtek, mert a kormány a megyei körök hatása alul szabadulni nem tudott.

Én a kinevezést nem mint a nemzetiségek elleni fegyvert akarom felhasználni, de be akarom hozni a személy- és vagyonbiztonság emelésére, kivánom, mert általa a hivatali dilettantismust, mely magát befészkelte, remélem elüzni. Én a köteleshű bureaucratiát tisztelem, a slendrián nemcsak az egyes kinevezetteknél divik, de szerepel ez a választottaknál is; mi szeretjük a jó bureaucratiát, de a minister ur a legroszabbat, a legtehetetlenebbet ajánlja, ebbül nem kérünk.

A Bach-rendszert vetik szemünkre, ezt azomban a nemzet nem annyira roszasága, mint alkotmányellenességéért gyülölte. Önök pazarlást vetnek szemünkre, a fizetésemelés azomban csak idő kérdése, ott, hol a tisztviselők roszul fizettetnek, mert a tisztviselő mellékkeresetből nem élhet, sőt azt állitom, hogy ha a tisztviselőknek a jövőben reá halmozandókat teljesiteni kell, számuk szaporitása el nem maradhat.

Azt mondják: a kinevezés a kormány hatalmát neveli; ezt elösmerem, de ellensulyozza ezt a szolgálati pragmatica, mely a hivatalnokot biztositja, egyébiránt a választott tisztviselő állása is „gradus ad parnassum", biztositani kell tehát az országot ez irányban is a kormány zaklatásai ellen.

Legfőbb érvök a közigazgatási összhang, ez azomban valótlan, mert a főispán elnök ugyan, de főleg figyelő állásra szorittatik, az alispán főnök marad, de a kinevezettekkel evordinálva lesz, fegyelmi tekintetben pláne subordinálva lesz. A szolgabiró mindenki szolgája és urai irányában a harmoniát csak ugy tarthatja fenn, ha egyiknek sem engedelmeskedik. A bizottság az ügyeket be fogja osztani, hogy ezt testület miként teheti, nem értem. Ezen bizottság szervezete a capacitatiót kizárja, mert a kinevezettek a kormány utasitásaitul függnek. Én a többség határozatában megnyugszom, azt tartom azomban, hogy az experimentatiókra nincs időnk.

Kállay Béni: A reformot, az ázsiai állapotok megszüntetését kivánja. Tisza Lajos az ázsiai állapotokat a magyarországiakkal egyenlőknek nem tartja, ez azért

van, mert Indiában járt, hol az autonom Anglia a centralisatiót behozta. A szélsőbal és kormány nagyobb sulyt fektetnek az önkormányzat atributumaira, mint az összhangra, melyet óhajtanak. Őszinte kegyelettel viseltetem a megye, de nem a szervezet iránt. Az országnak megyékrei felosztását czélszerünek tartom közigazgatási szempontbul is; az ország végalkotó elemeit a megyékben keresem, a megyéket tehát fel kivánom tartani, nem kivánom tehát az autonomiát megsemmisiteni, csak másképen értelmezem. Illusio azomban a megyének az országgali paralell fejlődése, mert a megye akkor fejlődött, midőn az állam, mint állam hanyatlott és az aristokratikus elemek kerültek felül. Az autonom kormányzat ezen viszonyok közt az állam megmentője lett, pártolja a határozati javaslatokat.

Kállay Ödön: Tisztelt ház! Ki nagy képzelődő erővel bir, a jelen javaslatot is az önkormányzat netovábbjának képzelheti, valamint némelyek bizonyos vakitó apparatust parlamentaris rendszernek hisznek. Én nagy képzelőtehetséggel nem birok és 20 év óta azon tapasztalatra jöttem, hogy az államnak nyujtott orvosság 10 eset közül 9-szer altató, vagy lassan, de biztosan ölő szer.

E javaslat nem egyéb, mint a delegatió eszméjébül digerált elixir, mely az önkormányzat maradványát megsemmisiti, mint megsemmisittetett már függetlenségünk. A municipium barátjának, a centralisatió ellenségének bizonyos eszméktül kell menekülni és bizonyos eszméket el kell fogadni, meg kell győződni,

hogy az önkormányzat és felelős kormány összeférnek, el kell lökni a megyék mostani filosofiáját.

A jelenlegi bizottmánynyal kormányozni lehetetlen; én tisztelem a főispán hátamögé tolakodó üzér virilistákat, de ők a közügyeket nem értik, csakis fejöket tudják bólintgatni, általában nem hasznos tagok a földművelőkbül választott műveletlen tagok sem.

A megyei reformok első és főkövetelménye a megyebizottság uj szervezése. Ez csakis választási alapon szervezhető, és pedig tag csak a gymnasialis iskolát végzett lehet, ily bizottság határozottan rendelkezhetnék a megye összes ügyei felett, részben a közigazgatási bizottság, részben kiküldöttei, részben tisztviselői által első sorban közegeit ő fenyitené meg. Az önkormányzat csorbitása nélkül elfogadom, hogy a kormány közegei bizonyos számban részt vegyenek. Feltettem minister urról, hogy a gyermeket a vizzel együtt nem fogja kiönteni, de csalódtam.

Minister ur fenntartja a bizottmányt talán azért, hogy reá mutasson, hogy ily gyülekezettel kormányozni nem lehet, vagy azért, hogy általa a közigazgatásiba tehetetleneket választasson be. Meg fog tehát maradni egy vár, jog nélkül, megmarad a kérvényezési joga, de ezzel minden adófizető bir. De ott van a megyei költségvetés meghatározása, de a megyei kiadások állandók, a közmunka elvétetett, ezen nagy jog tehát a hajduk mondurjára szoritkozik.

De a hivők azt mondják, kárpótolja ezt a közigazgatási bizottság; igaz, hogy a sofistikus filosófia szerint ráfoghatjuk, hogy benne az önkormányzat lelke él, hogy

tanácskozásaiban ezen elvek fognak érvényesülni, de ezen már túlestünk, megtanitottak a delegatió dicsériádjai.

A bizottságban a függetlenség élez, megtanitott erre Tóth Vilmos és a főispáni candidationalis bizottság. A tisztviselőknek nem lesz kedvök ő méltóságával ellenkezni, a 10 hős dikcziózhat, de le fognak szavaztatni, vagyis a megyében a constitutionalis formák alatt a ministerialis omnipotentia létrejön. Én az ily önkormányzattul irtózom és nem fogadom el.

Simonyi Ernő: Várady Gábor azt mondja, ezen javaslat többet épit, mint ront; én ellenkező nézetben vagyok. A vitában többször beszéltek a megyék eredetérül, ez homályos, annyit azomban látunk, hogy az alkotmány megtartásában legtöbb részök volt, elérték ezt, mert a kor igényeihez idomultak és atributumaikbul semmit fel nem adtak.

Minister ur azt mondja a választásrul, hogy csirája meglehetett, de e kor második felében fejlődött ki; ha ez alatt a korteskedést érti: igaza van, de különben nem, mert Magyarország a királytul az utolsóig választott és 1435-ben törvényeink már a megyei választásokrul positive intézkedtek.

Hivatkoztak az angol önkormányzatra, Angliában a kormány hatásköre korlátoltabb, a községek széles körrel birnak, ne tekintsék önök az embereket oly kiskoruaknak, hagyják maguk lábán járni és legtöbb esetben helyes uton fognak járni. Az önök bizalmatlansága megfoghatlan, higyjék el, hogy az önkormányzati viszonyok jobban fognak menni, ha önök folytonosan be nem avatkoznak.

Minister ur azt mondá: a törvényjavaslat nem hid a centralizáczióra, de eszköz annak megakadályozására; én nem tudom, miért foglalkozik a kinevezéssel, ha a javaslat nem sirja akar lenni az önkormányzatnak, azt mondja, nem centralizáczió az, midőn az irnokot is a minister nevezi ki; reménylem, a nemzet e sirba nem fog bemenni és aki másnak vermet ás, maga esik bele. Nem ismerhetem el a tisztviselők függetlenségét, mert azókat a főispán jelöli, a jelölés pedig függést von maga után.

Benne van ebben a törvénytelen rendeletek végrehajtása, valószinüleg azért, mert Magyarország nem rég az ily rendeleteknek ellentállt.

Szeniczey azt kérdi: mely irányban akarja a szélsőbal az önkormányzatot kiterjeszteni? Megmondom: azon irányban, melyet Tisza Kálmán röpiratában kifejtett.

Ugylátszik minister ur attól fél, hogy az önkormányzatnak szabadon választott elemei megfognák zavarni a közigazgatási gépezet egyhangu ketyegését, azért bizza ezt a közigazgatási bizottságra, melyben a többséget magának biztositotta.

Minister ur röpiratában elmondja, hogy hatalmát minden kormány akarja terjeszteni, meghamisitja a közvéleményt, mi erőszakos kitörést von maga után; elmondja, hogy Francziaországban minden kormány előde politikáját követte és igy megy ez mindenütt, mignem egy hazafias kormány alakul, mely a kényelmes, de a nemzetre veszélyessé válható központositott kormányzatrul lemondva, visszaadja a részeknek azt,

mi az állam életveszélyeztetése nélkül általuk gyakorolható és ezáltal életerővel, ellenállási képességgel biró testületeket alkot, melyekre a vész idején támaszkodhat stb. A minister ur átmenve a megyékre, a megyéknek a felelős kormánynyali összeférhetését nem tartá nehéznek.

Ha minister urnak ez volt nézete és azóta nem változott meg, törvényjavaslatát nem értem. Általában, ha czélunk az ország boldogitása, ez könnyen elérhető. Hagyjuk a családot magában élni, mig másokat nem háborgat; hagyjuk a községet önkormányzati szabadságában, mig más község jogait nem háboritja. A községek viszaéléseit, az egymásközti vitás kérdéseket intézze a megye. A megyék kormányozzák magukat és csak akkor lépjünk közbe, midőn az egyéni szabadságot korlátozzák vagy akadályozzák. Ez az önkormányzat határa.

Valóban sajátságos, hogy ma a negyedik napon is azon vitatkozunk: képes-e a megye administrálni? Bujanovics azt mondja: nála nem a megye a fő, de az administrátió, én vele nem értek egyet, mert előttem lebeg a magyar megyék politikai hivatása is. Én azt tartom, hogy a megyék főjoga a törvényeknek és rendeleteknek a választott tisztviselők általi végrehajtásában áll, ez külömbözteti meg a magyar alkotmányt a többiektül, hogy ez jó, bizonyitja az ezredéves tapasztalat.

Azt mondják a megye nem fér össze a parlamenti kormánynyal, nem látom át miért? hiszen a ministerium a megye cselekményeiért nem felelős. Ki kell

mondanom, hogy tekintve a megyék érdemes multját, ha a kettő közt kellene választanom a megyét választanám. A minister ur a törvénytelen rendelet végrehajtását is elrendeli, szerinte a törvénytelenséget felsőbb rendeletre el lehet követni.

Ez a minister ur szabadelvüsége! Nekünk egy kormánynyal van dolgunk, melynek pártja a szabadelvüséget irta zászlójára, noblesse oblige önöktül tehát követeljük, hogy váltsák be szavukat és teljesitsék a szabadelvüség követelményét.

Azt mondják, hogy kiterjesztik az önkormányzatot és önök az eddig az önkormányzatban résztvett 200—600-ig terjedők számát 21-re szállitják le.

Itt volna végre ideje, hogy bebizonyitsák szabadelvüségüket, mert eddig önök csak terheket róttak az ország nyakára, ez pedig nem szabadelvüség.

De kaptunk reformigéreteket, itt van közülök egy és ha ez szabadelvü, akkor Isten mentsen meg az ily szabadelvüségtül. Méltóztassanak azon programmot létesiteni, melyet igértek, melyet ennélfogva az ország önöktül várhat. De azon két párt közül, melybül a fuzió alakult, ezt egyik sem mondta ki, ez tehát nem az önök programmja.

Végre figyelmeztetem a kormányt, hogy 1847-ben is életbe léptették az administratori rendszert, de épen ez idézte elő a forradalmat, pártolom beadott határozati javaslatunkat.

Mocsáry Lajos: Minister ur kijelenté, hogy az önkormányzatnak, a tisztviselők választásának barátja, tehát köztem és ministerelnök ur közt nem elvi, de

csak nézet-, és pedig igen erős eltérés van, mert én ezen javaslatot az önkormányzat rombolásának, a centralisátió hidjának tekintem, de czélszerütlen azért is, mert következése más nem lehet, mint költség és zavar.

Én közigazgatásunkat az elvett jogok viszaadásával vélem orvosolhatni: szükségesnek tartom azon változtatások eltörlését, melyek mint reá nem illő czafrangok, 1870-ben reá akasztattak. Én ugy látom, hogy ezen javaslatok a bureaucratizálást czélozzák és pedig azért, mert a populáris közgyülés, a választott tisztviselők intézkedése nem hangzik össze az országos bureaucratikus kormányzattal. Nem tekinthetem e javaslatot gyökeres átalakitásnak sem, mert nem emliti a közmunkatörvényt és szabályrendeleteit.

Áttérek most a jelzett kibővitésekre: a közigazgatási bizottság felügyel arra, hogy az adófelügyelők a megyei tisztviselőt és községi közegeket ellenőrizze, ez a centralizmusnak és bureaucratizmusnak quintessentiája.

De ez nem is jog, mert a hatalom egyedül az adófelügyelő kezében van, a jog pedig hatalom nélkül illuzió.

Azt mondja, hogy az adóelengedést a bizottság állapitja meg, de csakis az adófelügyelő ajánlatára, ez pedig, mint kormányközeg nem fogja ajánlani az adóelengedéseket; a bizottságnak a többi adóügyekbeni beavatkozása sem valódi, mert az adófelügyelő véghatározat végett határozatát felebbezheti, az adófelügyelő általában oly nagy potentát, hogy ellene a bizottság a fegyelmi eljárást alig rendelheti el.

Jogot ád a börtönök vizsgálatára, de nem intézkedhetik; egészen át kellene ezt a törvényhatóságnak a felügyelettel adni.

A bíróságok eljárásának megvizsgálása nem jog, mert ezt csak feljelentésre teheti.

Az államhivatalnokok elleni másodfok, a bizottsági tagok elleni biráskodás nem jogtágitás, mert ritkán fordul elő, amit itt nyer, azt elveszti a közmunkatörvénynél.

Ha némelyeket nyerne is, azt nem az önkormányzat nyeri, mert a közigazgatási bizottság alkatánál fogva nem önkormányzati közeg.

Megtámadtatik az önkormányzat az alispán, megyei tisztviselők, a közigazgatási bizottság institutiója által. Mert az autonomia sarkköve a közgyülés és választás, a közgyülést tehetetlenné teszi a rendelkező közigazgatási bizottság, majdnem minden ügy ennek jogkörébe megy át, a felebbezések is ezen bizottsághoz adatnak be.

Felmarad tehát a szabályrendeletek hozatalának joga, de ez is illusórius, mert a kormány minden rendeletét a közigazgatási bizottsághoz küldi, illusórius ez azért is, mert a közigazgatási bizottság a gyülés határozatát elhalaszthatja, a ministeriumhoz felebbezheti, a megye határozatát megbirálhatja, ellemben a gyülés a közigazgatását nem.

A javaslatban a költségvetés meghatározása nincs kimondva, a törzsvagyonrul intézkedik, de a megyék ezzel nem birnak.

A közgyülés volt eddig minden, ezentúl csak árnyék lesz.

A megye feje az alispán helyett a főispán lesz, az alispán a bizottságban annyi lesz, mint a postás vagy távirdász, minden átmegy a bizottságra; és ez nem lesz képes megfelelni, mert az autonomia képviseletére képes 10 embert nem kapnak, a bizottsági tagtul nem lehet kivánni, hogy a központban heteljen, fog tehát állani néhány pénznélküli ügyvédből és néhány pletyka aranyeres birtokosbul, marad tehát a közigazgatás a tisztviselőkre. Nem fog egyhangusággal sem birni, mert ellenszenvező elemekből áll.

De közigazgatási tekintetben sem lesz eredményes, mert órákig fognak vitatkozni oly tárgyak felett, mit az alispán pár percz alatt elintézhetne, az ülésezés a közegeknek sok idejét igénybe veendi, megszaporitandja ez a ministerium ügyeit, mert sok uj teendőket teremt. A harmonia nincs meg, mert a pénzügyi kormányzat a Bach-modor szerint el van szigetelve, általában harmoniát paragrafusokkal teremteni nem lehet; ez csak az ágak elkülönitésének megszüntetése által érhető el, a disharmonia csak akkor lesz megszüntethető, ha a vezetést egy kézben összpontositjuk, legyen az közgyülés, főispán, alispán.

Át kell adni a megyének az adóügyet, közlekedést, népnevelést, postát, távirdát. Minister ur azomban a közigazgatást ressortokra osztván, a megye egységét is megrontja.

Előadtam, mert roszaltam, elő fogom adni, miként lehetne segiteni; igaza van minister urnak, hogy közigazgatásunk nem igen rosz, de jónak én se tartom.

A szolgabirák bureauikban el vannak foglalva, a járásban alig láthatók.

Nagy baj az érdekeltség hiánya; mindennek oka az, hogy 1848. óta legfontosabb részei elvétettek.

A megye ellenőrzési tekintetben páratlan, hogy a közgyülés képes administrálni, mutatja Anglia, hol 200 békebiró együtt tanácskozik; nem áll az, hogy az administrácziót a testület intézi, mert ezzel kevés avatott foglalkozik. Az érdekeltséget elő fogja idézni az adó-, ut- és bagatel-ügyek átadása.

Megszüntetném a hosszas, 6 évre terjedő választást, meg az állandó választmányokat, elfogadom a tisztviselők qualifikácziját. Én nem akarom a régit, de azon megyét contemplálom, mely a közigazgatás legfőbb ágait conczentrikus körökben egyesitse, azokra az önkormányzatot képes érvényesiteni, valamint a törvénykezésre nézve is, mely képes a tisztviselők felett valódi ellenőrzést gyakorolni, mely értékesiti az értelmiséget, szabadságszerető polgárokat nevel.

A megyéknek a felelős kormánynyali összeférhetlensége idétlen, feleletet nem érdemlő állitás.

A megyék mellett szólt Tisza és Szapáry ministerek kedvező nyilatkozata.

Én nem pietásbul védelmezem a megyét, de azért, mert a jó közigazgatás önkormányzat nélkül lehetetlen, mert nem akarom, hogy bezárassék azon iskola, mely a szabadság embereit nevelte, mert meg akarom a nemzetet óvni a centralizácziő átkos következményeitül; ajánlom határozati javaslatunkat.

Tisza Lajos: Előttem szóló képviselő ur az 1848.

előtti megye után vágyik, ezt én nem óhajtom, változtak a tényezők, az alap, a teendők. Hajdan az állam érdeke kivánta a közjogi kérdések megvitatását, a közigazgatás másodrendü helyet foglalt el, ma meg van forditva. A megyében rejlett közjogi garanczia nem veszett el, de a parlamentben összpontosult.

A viszonyok tetemesen változtak, ennélfogva ami jó volt 1848-ban, nem jó ma. Csakis 1867. óta beszélhetünk törvényhatósági közigazgatásrul. Az ország legnagyobb megyéjének főispánja voltam, jeles alispánom volt, a megye számos értelmiséggel birt, az ellenzéki megye ebben támogatott. Minden figyelmemet a közigazgatásra forditottam és még sem ment jól, 1870. előtt még nagyobbak voltak a zavarok. Rosz az ázsiai hasonlat, mert én ott két kormányt láttam, egyik a bennszülötteké és ez legszigorubb kényuralom, a másikat a kormány nevezi. A kormány már 1870-ben akart segiteni, de akkor még semmi kormány sem vihette volna ki a jelen javaslatot.

Közigazgatásunknak két főhibája van; első: a különböző hatóságok működése, a másik a nagyszámu gyülés, harmadik a tisztviselők lomhasága, értetlensége; ezen csak az segithet, ha a megye ellenőrködik, a tisztviselők administrálnak; ez ma népszerütlen fogalom, ennélfogva várni kell, mig ideje megjön. A két elsőn segit a főispán kormányzata alatti folytonos érintkezés. A másik bajt enyhiti a közigazgatási bizottság. Én nem tartom tökéletesnek, annyi azomban tény, hogy 21 ember jobban vezethet, mint 300.

A harmadik bajrul a törvényjavaslat hallgat, a

közönség a municipium sarkkövének a választást tartja, pedig ez a régi időben nem volt meg. A megyei hivatalokat a középosztály viselte, ma azomban anyagilag megfogyván, képtelen a hivatalok betöltésére, a szegényekhez kell folyamodni; a szegényebb azomban nem vállalkozhat, mert csak 6 évre van biztositva, a hivatalnokokat tehát csak azokbul vehetjük, kik semmi más pályán nem tudnak boldogulni; szerintem ezen ugy kellene segiteni, hogy hol értelmi anyag van, kis járásokat kell alakitani, hol-nincs, nagyokat kell alakitani és állandósitani kell a hivatalt, mert végre is a kinevezett tisztviselő legjobb. Ezen javaslat a közigazgatás körül kifejlett mindkét árnyalatnak nyujt valamit; én a javitási ismétléseket czélszerünek tartom, a törvényhozás nem csinál tabula rasat, de fokrul-fokra halad, s mert ezen törvényjavaslat ilyen, elfogadom.

Br. Kemény Gábor (államtitkár): A törvényjavaslat czélja a közigazgatás reformja; nem fogadhatom el Mocsáry Lajos azon állitását, hogy a ministeri szabályrendeletek a parlamentben tárgyalandók, mert még a törvényjavaslat együttes előterjesztése sem szükséges annak tárgyalására.

E törvényjavaslat a legfontosabbak egyike azok közt, mik 1867. óta tárgyaltattak, ezt bizonyitja a nézetek külömbsége: az egyiknek nem eléggé centrálizál, a másik szerint a centralizáczióra vezet, a harmadik a tisztviselőválasztás szempontjábul tekinti stb., elmondom, miként értem. Mindenekelőtt ki kell jelentenem azt, hogy nézetem szerint a nagyszámu köz-

gyülés nem administrálhat, mert ha ezt tehetné, mert ha erre egy nagyszámu testület alkalmas lenne, akkor a kormány is felesleges lenne, de határozna a ház és a kormány, mint állandó bizottság végrehajtaná az ő Felsége által megerősitett határozatokat.

Mocsáry ur azt mondá: mit ér a gyülések ellenőrzése, ha nem büntethet; szabad legyen erre kérdeznem: mi a 6-ik nagy hatalom, a sajtó sanctiója, azért hogy bottal nem ver, vitatkozik és tisztázza az eszméket.

Czélja a javaslatnak a közigazgatás egyszerüsitése, gyorsitása és olcsósága és a megyei autonomia fenntartása, elakarja ezt érni a közigazgatásnak a discussióktuli elválasztása által a teendők szerves elkülönitésével azoktul, melyet az önkormányzat maga intézhet.

Azt mondják: mi az, ami a megyéknek megmarad.

Megmarad: a közgyülések megtartása, választások, politikai discussiók, szabályrendeletek alkotása, a megyei budget megállapitása, az adók kivetése.

Mi az, ami tőlük elvétetik: Csekélységek, melyeket eddig az alispán kivonatolt és a gyülés elé terjesztett, fegyenczek körözése, kórodai költségek behajtása; ezek is ilyenek, mik a közigazgatás menetének legnagyobb részét képezik, első nap nagy közönség, nagy lakoma, később a tisztviselők magukra maradnak és intézkednek. A közigazgatást tényleg nem a gyülés, de az alispán vezeti.

Azt mondják: nem akad 10 egyén, ki a bizottsági

tagságot elfogadja. Én nem hiszem, mert ha ezen buzgalom-hiány bekövetkeznék, Magyarországban nem lehetne a közigazgatást fenntartani, nem hihetem ezt azért sem, mert az emberek ma még haszontalan egyleteket is alapitanak és fenntartanak.

Azt mondják: ha akad is 10 tag, az le fog szavaztatni; inkább az ellenkezőt lehetne mondani, mert államhivatalnok van 6, kiket semmi kötelék sem köt össze, mert külömböző szakmábul vannak, ellenben a megyei tisztviselő határozottan a megyei érdek hive, a megyei közvélemény hatása alatt van. Sokkal jobban ismerve a helyi viszonyokat, czélszerübben hajtja is végre a rendeleteket.

Természetesen a jelen megye nem az 1848. előtti megye, de tagadom azt, hogy oly juste milieu törvényhatóságot állitana fel, mely sem nem centrálizál, sem az autonomiát nem adja meg.

Egy gyökeres intézmény áll előttünk, mely idővel a kor követelményeihez képest átalakulhat. Sokan, midőn a megyérül beszélnek, mindig az 1848. előtti megyére gondolnak, ez tévedés. A megye eleinte inkább katonai intézmény volt, a XV. század végén a kormány nemcsak a főispánokat, de az alispánokat is nevezte; a XVI. század elején már a viszony megváltozott, a török invasió alatt már a megyéknek maguknak kellett magukon segiteni, igy történt, hogy a megyék cantonális, sőt országos jogokat vindikáltak maguknak, a megyék még székhelyüket is máshová helyezték és onnan intézkedtek. A XVII. század végeig már nagyon meggyengült. Ettül kezdve 1848-ig tar-

tott a megyék gravaminális politikai élete, ekkor chinai fallal vették körül és védték alkotmányunkat. Ez azomban 1848-ban megszünt, nekünk feladatunk ma a parlamentáris, constitutionális életet összhangba hozni oly megyei élettel, mely most lehetséges. És e tekintetben a törvényjavaslat helyesen intézkedik. Pártolom a törvényjavaslatot.

Szilágyi Dezső: A közigazgatási reformoknál hármat követelek :

1. Kivánok egy közös organumot.

2. Kivánom a kormány és kormányzottak részérüli helyes ellenőrzést.

3. A két első létesitése után a központi intézkedések, decentralisatióját.

A javaslat lényege és iránya mindháromnak megfelel, valóságos szükséget pótol, mert eddig nem volt egy organum sem, mely a közigazgatás minden ágait ellenőrizte volna, az állami controllt a kormány a törvényhatóságokban nem gyakorolta, de az ellenőrzés a kormányzottak részérül sem volt erős, mert erre nagy gyülekezet nem alkalmas.

Helyesnek tartom, hogy az ellenőrzésre egy kört elkülönit és ebbe a hivatalos és nem hivatalos elemeket egyesiti; helyes, mert ez hatályos ellenőrzést alapit meg, paralellt az állami ellenőrzéssel.

Én nem nyughatnám meg abban, hogy a kormány a kizárólagos ellenőrzéssel bizassék meg, mert az ily ellenőrzés tökéletlen; nem nyughatnék meg a megyékrei kizárólagos átruházásban, mert ez esetben az állami ellenőrzés hatálytalan lenne, a szélső javas-

latot már azért sem fogadhatnám el, mert ez nem alkot ellenőrzési organumot. Én fatális illusiónak tartom azt, hogy ez képes lenne ellenőrizni a végrehajtó hatalomnak a törvény korlátai közti maradását, nem voltak eddig, az ügykör tágitása után még kevésbé lennének képesek az ellenőrzés gyakorlatára, általában nagy testület jól nem ellenőrizhet. Nekünk az alsó és felső controllra szükségünk van.

Jól tudom, hogy meg kell alkotni még a contentiósus forumot is, mely formát és biztositékot nyujt a jogorvoslatra szemben az alsó forumok határozatával, de ez a jelen alkotással nincs kizárva és be fog következni, mihelyt a közigazgatás minden ágában törvényeink lesznek.

Br. Sennyey azt mondja: hibás az alap, mert a legveszélyesebb, a dicasteriumbul alakuló bureaucratiát állitja fel.

Ezen felfogás tévedés, mert ezen bizottság hatásköre a többitül különbözik, ez decernál, utasit és biráskodik. Sennyey a contentiósus ügyekre collegiumot fogad el, ezt elfogadva elösmeri, hogy ez a legjobb forma. De mellette bizonyit az is, hogy a poroszok és angolok is ezt fogadták el.

Az önök határozati javaslata az elkopott franczia rendszer feleleventése, megszünteti ez a városok administrativ rendszerét és ha elfogadnánk, egyedül állnánk Európában, mert hazája, Franczia ország is már 1872-ben elakarta törülni.

Nem tudom, mit értenek az önkormányzat alatt? Mi azt értjük: hogy az önkormányzati hatóságok vé-

gezzék azt, mi ezáltal nem érintetik, sőt ezen bizot ságban is az önkormányzat működik, mert ez anna kifolyása. A kinevezéstül vagy választástul ezen bi zottság létele nem függ, mert ez annak kifolyása é annak létele; a kinevezés mellett még szükségesebl mert ennek a kormányzottak körébül kell alakulni.

Azt mondják: rettenetes confusió lesz, a capacitat ki van zárva, mert minden közeg utasitással van e látva. Szerintem az utasitás nem árt, mert a köziga gatás főfeladata: a törvények végrehajtása.

Mocsáry nem fogadja el, mert az önkormányzat szétrombolja és centralisál. Az önkormányzat alapj a közeg és hatáskör. Egyiket sem törülte el, amit gyüléstül elvett, oda adta a bizottságnak, mi a gyül kifolyása.

Azt mondják: a megye azért van megtámadv mert az ügyek kizárólagos befolyása alul kivanna véve. Bármit mondjanak, az állam felette áll a me gyének, a kormánynak az ellenőrzéstüli megfosztás visszatérés a középkorra.

A szélsők ne borzadjanak a controlltul, megvo ez eddig is a központon.

Visszautasitom a centralisatió vádját, mert az, m dőn minden a központban intéztetik, a külhatóságo jelentenek, informálnak, midőn minden a kormány é kinevezettei által intéztetik; mutassa ki, mik vétette el a vidéki ügyekbül? ha kivánata szerint minden megyére bizatnék, bizottság nélkül el nem végezhetn mert a megyegyülés ellenőrzésre képtelen.

Simonyi a ministeriumot megtámadja azért, hog

a törvényjavaslatot a választókkal nem közölte, ez anarchikus fogalom, gyenge utóhangja a megboldogult utasitási rendszernek. Azt mondja: hogy ha a felelős kormány és a megye közt kellene választani, ő a megyét választaná. A kettő közt nincs ellentét és ez csak akkor lehetne, ha az 1848. és előtti törvények ellenében, a korlátlan végrehajtás joggal ruháznák fel, mi nagy anarchiát idézne elő.

Megtámadtak, hogy nem vagyunk liberálisok; mert némely ügyekben az intézkedést 600-tul elveszszük és 21-nek adjuk, de ha a hibát a számban keresik, miért nem adják az alispán teendőit a gyülésnek?

Sennyey a közigazgatást 5 tényező közt akarja megosztani. Ez feltünően alkalmas arra, hogy minden hatalom a kormánynál összpontosuljon és a professionatus hivatalnoki elem adminisztráljon.

A javaslat sarkkövét a hivatalnok kinevezése képezi, nem értem azomban, miért különbözteti meg azokat, ezenfelül a megyeiek a megye fegyelmi hatóságának vannak alávetve, de ez őket el nem mozdithatja. Nem helyeselhetem, mert a két különnemü hivatalnoki kar a közigazgatást zavarossá és költségessé tenné.

Nem fogadhatom el, mert a kinevezett hivatalnok a közigazgatást nem biztositja, ezen rendszer az országra káros és veszedelmes, mert a polgároknak a közügytüli eltávolitása meggyengiti az államhozi ragaszkodást, a fiatalság csakis a hivatali körben nevelődik.

Sennyey a hivatalnokok politikai visszaélése ellen a biztositékot kettőben látja: a kormány kötelesség-

érzetében, a hivatalnok állását biztositó pragmatikában.

Nem nyugtat meg az első, mert a pártczélok rendesen a közérdek leplébe szoktak fellépni, könnyü az önámitás, az erkölcsi fék naponta lazul és a kormány minden eszközt, tehát első sorban a hivatalnoki kart ütközetbe viszi.

A szolgálati pragmatika, mi ez? még akkor sem érne ez semmit, ha a hivatalnoknak a bíróval egyenlő állást biztositanánk, mert a hivatalnok feljebb akar menni és a ministerek többre becsülik a párt-, mint az administrationális szolgálatot.

Felhozatik, hogy a választásoknál a corruptió, a családi érdek szerepel, de kérdem: a kinevezés ment-e analog visszaélésektül, nincs-e meg és pedig nagy mértékben a patronátus, a hivatalosztogatás; és ez mindenütt nemcsak megvan, de még növekszik is; mindkét rendszernél vannak visszaélések, de a kinevezésnél nagyobbak, mert példátlan dolog-e az, hogy a képviselő fontosságát és értékét ne abból mérjék, hogy minő személyes és helyi előnyöket tud küldőinek kieszközölni. (Helyeslés.) Azért nagyon örülök, hogy ezt a jobboldal is helyesli, mert akkor logikailag el kell ismerniök, hogy azon rendszer, mely az országban még communális hivatalt sem fog ismerni, mely ily nagy hivatalnok-sereget rendel a kormány alá, hogy az mindezen visszaéléseket nagymérvben fogja nevelni.

A másik sarkpont az, hogy az önkormányzati elemeket teljesen kizárja az administrátióbul, felesleges

magyarázni, hogy azon rendszer, mely mindent a kinevezett hivatalokra épit, a legkártékonyabb, valamint azon ellenőrzés is gyenge, melyet a ritkán összejövő nagyszámu gyülés gyakorolhat.

Megmarad a contentiosus ügyekben egyesek panaszkodási joga, ez azomban nem ellenőrzés.

Elismerem, hogy önök inditványa az önkormányzat bajainak orvoslását megoldja, csakhogy megoldja azzal, hogy ez árnyékvilágbul kiköltözteti és megirhatnánk, ha ez elfogadtatnék: „Itt nyugszik a néhai magyar önkormányzat, megölték tisztes multja iránti pietásbul.“

A parlamenti rendszernek a megyékbei átültetése képzelhető, ha minden hatóságnak felelős ministeriuma lesz, de ez fatalis tévedés, mert ez nem egyéb a formák átültetésénél.

Meg vagyok győződve, hogy ha a nemzet elfogadná is, rövid időn a jelenlegire visszatérne, csak hogy a nagy rombolások után több mint statusférfiui erély, csoda kellene az ország ujbóli felvirulására.

Tisza Kálmán, január 11: Kállay Béni képviselő ur téved azokban, melyet a megyék kifejlődéséről mond, mert a megyei élet a békés időkben, főleg századunk második tizedétül kezdve fejlődött ki.

Hibásnak tartom azon fogalmat is, hogy az 1848. előtti megyék feladata csak választás és meddő politizálás volt. Igaz, a közigazgatási teendők kevesebbek voltak mint ma, de a törvényhatóságok vitái voltak a politikai szellemnek, az állam iránti érzületnek és hazaszeretetnek fejlesztői, támadják meg, ha tetszik,

a megyei rendszert, mint olyat, mely ma nézetök szerint fel nem tartandó, de a megyerendszer multját, melynek gyümölcseit ma élvezzük és unokáink is élvezni fogják, ne rójják meg. (Felkiáltás a szélsőn: most is kár eltörülni!)

Hogy kár-e, nem vitatom, mert én nem akarom eltörülni, a kor kivánalmaihoz idomitás nem eltörlés, Magyarországban a municipiumot csak ugy lehet megölni, ha nem alkalmazzuk a kor szükségeihez.

Azt mondják: nincsenek szakemberek, tehát a tisztviselőt nevezni kell; de ha nincsenek, honnan veszik, 24 óra alatt a kinevezési törvénynyel szakembereket teremteni nem lehet.

Megtámadott, ázsiainak czimzett közigazgatásunkat illetőleg kijelentem, hogy én azt ily rosznak nem tartom és a szükebb értelemben vett közigazgatást a fegyelmi eljárás általam contemplált correctiója mellett bátran elvállalnám.

A módositás szükséges azért, hogy a közigazgatás minden ágai egyesittessenek és ezen egyesités után igen más intézkedések szükségeltetnek.

Mielőtt másra térnék át, arra kérem a mostani viszonyok ellenеit és hiveit: folytonosan ne támadják meg azt, ki az általuk rosznak hirdetett közigazgatás hibái ellen fellép, a közigazgatás mai helyzetének nem annyira a törvényhatósági institutió az oka, de azok, kik a javitani kivánó kormányt gyanusitják és roszaságát kürtölik.

Az összhang szükségét mindnyájan elösmerik, de idegenszerü elemek jövén össze, az összhang lehetetlen,

a külömböző bizottságok külömböző határozatokat fognak hozni.

Hogy nem fognak egyhangu határozatokat hozni, valószinü, de nem volt egyhangu az eljárás akkor sem, midőn a hatalom egy kézben volt és ez az egy felfelé volt felelős, de ha attól félünk, akkor vagy kizárólag kinevezetteknek, vagy választottaknak kell az ügyeket kezelni; én nem tudom, de azt tapasztaltam, hogy ott van összhang, hol csak egy hangszer működik.

És igaz, azt nem lehet reméleni, ha azt teszszük fel, hogy az állami érdek képviselői az egyéni érdek ellenségei, ha a kinevezett hivatalnokokat idegeneknek tekintjük, akkor az országban sem lehet harmonia és az ország felvirágzása lehetetlen; a feladatok egyik legfontosabbika épen az, hogy a kormány és a hivatalnokok iránt táplált alaptalan idegenség kiirtassék.

Valószinüleg lesznek összezörrenések, de a siri csendnek nem is vagyok barátja, ezen intézmény a centralisátiónak nem hidja, de eltávolitója, mert ha jól fognak a dolgok menni, a centralisátióra senki sem fog gondolni.

Némelyek azt mondják, hogy ezen törvény megzavarja az összhangzást a birói felelősségrül hozott törvénynyel. Én részemrül határozottan tagadom, hogy a börtönvizsgálat a birói körbe vágna, ha azomban azt tapasztalnám, hogy ezen javaslat az igazságszolgáltatást megtámadja, kész leszek ezt módositani.

Helyes eszme az igazságszolgáltatás elválasztása, de nem elfalazása, mert ez sehol sincs.

Többen hivatkoztak Anglia példájára, az egyik azt mondta: ime, ott csak van önkormányzat, mégis van kinevezett tisztviselő is; a másik azt mondá: hogy ott parlamentárizmus van és mégis megmaradt az önkormányzat. Az első nem állja ki a sarat, igenis Angliában van mindkettő, de az angol kinevezett nem húz fizetést, csak itélet utján mozdítható el, tehát függetlensége kétségkivüli, ebbül azomban nem lehet azt következtetni, hogy a kinevezett, de fizetett elmozdítható bureaucrata is független; ami a másikat illeti, ez tökéletesen igaz, de ennek oka az, hogy az angolok nem tartották meg csökönyösen azon önkormányzatot, de alkalmazták a parlamentárizmushoz. Ezen utat óhajtottam én követni és ezért adtam be törvényjavaslatomat.

Január 12. Br. Sennyey beszédére kivánok reflectálni, bizonynyal az én koresnak czimzett javaslatom sokkal kevésbé kores, mint a hatvanas évek provisoriumai és javaslatai voltak; de bármit bizonyitson a tapasztalat ezen javaslatrul, czélszerütlensége azomban nem azt fogja bizonyitani, hogy az önkormányzat Magyarországban lehetetlen, sőt azt sem fogja bizonyitani, hogy választott tisztviselővel kormányozni nem lehet, sőt nem fogja a nemzetet odaterelni, hogy a jobboldaltul ajánlott inkább koresnak nevezhető intézményre térjen át.

Igaza van képviselő urnak, hogy némelyek a megyék fenntartása mellett az 1860-as években készek lettek volna a parlamentárizmust feladni és 1847-re visszamenni, és most ugyanazok a megyét elvetik ma-

guktul, reám azon benyomást teszi, hogy megpróbálták, hogy a mór megtegye kötelességét, de mert nem birja megtenni, most már mehet.

A képviselő ur, midőn azt mondám, a kinevezéseknél is lehetnek hibák, a birói kart hévvel védelmébe fogta, ismételvén majdnem azon szavakat, mit nemrég a most távol lévő igazságügyminister mondott, azomban tévedni méltóztatott, mert én a provisorium és absolutismus alatti kinevezéseket értettem.

Azt mondja, hogy a kinevezett tisztviselő jobb, mert a választásnál legtöbbször a connexiók, kortes-kedések és nem az érdem döntenek, hogy lehetőleg oly rendszert kell behozni, hogy a képesség ha ma nincs meg, kifejlődhessék és erre legalmasabb a tisztviselőnek biztositása és hogy sociális bajainknak egyik legnagyobb oka a tisztviselők dilettantismusa.

Soha sem állitottam, hogy a választásnál hibák, sőt visszaélések nem történhetnek, de azt sem ismerem el, hogy hibák a kinevezésnél nem történhetnek, de tettleg még is történnek és többet mondok: valjon a kinevezésnél a connexió ki lehet-e zárva? És valjon mi veszélyesebb, az előszobákban bujkáló protekczió-e, vagy a világ szine előtt gyakorolt protekczió? A baj akkor állandóbb-e, ha a hivatalba becsuszott pár év mulva választás alá kerül?

A tisztelt képviselő azt mondá, hogy a kinevezés élénkiteni fogja az önkormányzatot, mert az önkormányzati hatóság tagjai erélyesebben fogják ellenőrizni a választottat, mint a kinevezettet; hozzá tette, hogy ők az ellenőrzést a hatóságnak meg akarják hagyni,

de megemlitette, hogy a kinevezettet a fegyelmi eljárás ellen kell biztositani, hogy a fegyelmi eljárásnál a kormány közelében kell egy forumnak lenni.

Már most mi az a megyei ellenőrzés? legyen tehát egy választott forum, mit nehezen contemplált ugyan, de ugyan miként fogja buzditani azon hamar bekövetkező tapasztalat, hogy igen, ő ellenőrzi a kinevezett hivatalnokot, de ellenében a kormány menti hivatalnokát; azt hiszem igy értette, mert az, hogy a kinevezettet az ellenőrző közeg bocsássa el, az lehetetlen.

Képviselő ur hangsulyozta, hogy ő a kinevezést nem a nemzetiségek ellen kivánja alkalmazni, hanem épen a rendes közigazgatás által akarja a hazát megkedveltetni; egyetértek vele, igen a megkedveltetést elő kell segiteni, de viszont a hűtlent meg kell büntetni. Én a haza iránti vonzalmat azáltal kivánom elérni, hogy a haza minden fia befolyást gyakorolhasson a közügyekre.

Én becsülöm a bureaucratiát ott, ahol szükséges, de nem akarom megteremteni a municipiumban, hol felesleges; nem akarom, mert a szabadságnak az egyik biztositéka, hogy a kormány az elnyomásra ne találjon eszközöket, a kinevezett hivatalnok pedig, hol a hivatalnok egyedül fizetésébül él, ott a személyes szabadságnak nincs garanczia.

A képviselő urnak nem tetszik a szolgabirák képviselősége, ha érdemetlent választanak képviselőnek: az mindegy az illető akár szolgabiró, akár nem, én még abban sem látok veszélyt, ha kinevezettet válasz-

tanak meg, hanem talán a szolgabiró kortesei befolyása nem tetszik. A jóravaló tisztviselőnek mindig van befolyása és ha ezt a közönséggeli szoros érintkezésben sem tudja megszerezni, akkor tisztviselőnek sem való. Mindenesetre jobb, ha azon befolyásos tisztviselő választott, mert ez esetben nem a kormánytul, de a megyétül függ.

Egy képviselő ur azt mondta, hogy az egész bizottság csak fikczió, mert a választott tagok és tisztviselők bólintani fognak a főispánnak; a másik rész azt hangoztatta, hogy a bizottságban nem lehet harmonia, én mindezt nem hiszem, szeretném azomban, ha képviselő ur a főispáni befolyásrul a jobboldalt győzné meg.

Br. Sennyey a főispáni hatalmat kicsinyli, ez valótlan, mert a főispán mindenrül értesülhet, én a kezelés egyesitésében látom a főelőnyt. Azt mondja: a járásokban lesz zavar, ez valótlan, mert a munkatervet a közigazgatási bizottság csinálja meg, a felsőbb rendeleteket pedig szak szerint sehol sem a bizottság osztja fel.

Azt mondja: a bizottságban kötött szakközegek vannak, tehát a kapaczitáczió ki van zárva; ez igaz volna akkor, ha administrál, de csak ellenőriz, zárom beszédemet azzal, hogy ha ezen javaslat sikertelennek bizonyulna is, engemet nem fog az önkormányzattul eltériteni, de igenis arra fog inteni, hogy más uton igyekezzem javitani.

Január 18. Nem gondoltam, hogy Ürményi az ellenállás, az anyagi erőhözi folyamodás theoriájával

fog vádolni, de miután tette, kénytelen vagyok szavaim értelmét helyreigazitani, melyet ő egész a liberium vétó-ig elvitt. Én azt mondtam, hogy a kinevezett vagyontalan hivatalnok a törvénytelen rendeleteket is végrehajthatja és ebből von ő le nagy dolgokat, midőn Angliában a hivatalnok a törvénytelen rendeleteket sem köteles teljesiteni.

Ellentmondást lát abban, hogy mi a garanczíát a választott tisztviselőnél keressük és beismerjük, hogy az ingyenszolgálatra képes középosztály eltünt; vannak azomban olyanok, kik kevés vagyonnal birnak, ennélfogva olcsón szolgálhatnak bizonyos évekig.

Azt, hogy én azt mondám, hogy a választásnál nem történhetik erkölcsrontás, én azt soha sem mondtam, de ilyesmi a kinevezésnél is történhet. Igen jól tudom, hogy a választásnál a meneurrel az alkut nem a piaczon kötik, de az illetőnek vagy pártfogónak a választásnál ki kell állni, csakhogy ily visszaélés történhetik a kinevezésnél is és ezesetben a pártfogó buddog és nem lehet bebizonyitani, hogy ő eszközölte-e ki?

A képviselő ur azt mondja, statáriummal hajtjuk végre a javaslatot; valjon milyen statárium az, melyben a vita $1^1/_2$ hétig tart. Védelem alá veszi a városi tanácsokat, valjon mi lehetne az ő rendszerük; először is kijelentem, hogy a tanács megszüntetése nem igaz, csakis a javaslat felolvasása előtt kiadott jelszó. De a kinevezett hivatalnokok rendszere mellett a tanács sokkal hihetlenebb a fábul csinált vaskarikánál mert a tanács vezeti a város administrátióját, ezt pedig a közgyülés választja, már pedig, ha önök szerint csak

kinevezett hivatalnokkal lehet jól administrálni, akkor önöknek a tanácsot meg kell szüntetni. Ventilláltatott: kabinet-kérdés-e ez, megfogom mondani mi a kabinet-kérdés.

Minden kérdést kabinet-kérdéssé tenni nem szabad, mert ez megöli a parlamenti szabadságot, de viszont a fontosabb, az elvi kérdésnek kabinet-kérdésnek kell lenni, mert ha oly javaslat bukott meg, melyre a kormány az administratió rendszerét akarja alapitani, a kormánynak le kell mondani.

Steinacker képviselő ur azt mondta, hogy javaslatomat elfogadja, ha egy varázsütéssel megtudom azt tenni, hogy a magyar emberben meg legyen a kötelességérzet, mint megvan a németben; különösen hiányzik ez a megyékben, melynek lakosai ma is nyájként hajtatnak a választásra.

Ennek ellenében hivatkozom a nemzet történelmére, hogy kötelességérzete nem hiányzott, mert ha ez hiányzott volna, régen megsemmisült volna a culturmissió rendszerének uralma alatt.

Többször mint a városok ellenségét igyekeztek a közönség elé állitani, ez ellen tiltakozom s hogy nem az vagyok, bizonyitja az, hogy politikai pályám kezdete óta mindig városokat képviseltem.

Sokszor emlegetik a közvéleményrüli nyilatkozataimat; nem emlékszem, de amit mondtam, helyesen mondtam; szeretném azomban tudni, mennyiben ellenkezik ez eljárásommal, hiszen a törvényhatóságoknak alkalmuk volt nyilatkozni, 34 ellene, 116 mellette nyilatkozott.

De azt mondják: pressiót gyakoroltam; vizsgálják meg ministeri irattáraimat, megvizsgálván, egyre sem fognak találni.

Sokszor megtámadtattam régi nyilatkozataimért azokat ma is fenntartom, ezen szellemben készitettem törvényjavaslatomat, amit Simonyi Ernő röpiratomban a centralisatiórul felolvasott, azt ma is osztom.

Többen felhozták, hogy azt várták, hogy a candidationális jogot, a virilismust, mely ellen 1870-ben küzdöttem, meg fogom változtatni.

A virilismust nem tartom ma sem szerencsés fogalmazásnak, de nem tartom szerencsés politikának a kormányzatot az elődök alkotásának felforgatásával kezdeni.

Egy képviselő ur azt mondá: a megyék petitiója kötelező utasitás; ez a parlamentárizmus felforgatása lenne. Azt mondják: javaslatom a városoktul elveszi a városi vagyon kezelését; ez nem igaz, errül javaslatomban egy szó sincs.

A conservativek is tehetnek gyökeres javitást, de a szabadelvüség nem igényli, hogy a javitások a történelmi alap elvetésével kisértessenek meg.

Minden állam czélja a polgárok jóléte, ehez kell szabadság, jó közigazgatás, az államhatalomnak az állam érdekébeni érvényesitése.

Ez törvényjavaslatom czélja, egyesiti ez azon két elkülönzött pfalanxot, melynek kezében eddig az administratió volt.

Azt mondják: ezen javaslat az alkotmányosság köpenye alá bujt centralisatió; ezt megczáfolja az, hogy a municipiumot 21 tag közül 15 képviseli.

Azt mondják: fel fog akadni, mert a tagok nem jelennek meg; nem igaz, mert a jelenlévők határoznak.

Azt mondják: nincs önkormányzati elem; ha nincs, nem lehet megteremteni, de várni kell, mig magától megterem.

Hogy 10 tag nem lesz felhozzák az üres gyüléseket, a közigazgatás érdekesebb, ennélfogva remélhető, hogy a 10 tag nem fog hiányozni.

Én tehát javaslatomat ajánlom, mert ez az önkormányzatot és jó administratiót biztositja.

Tisza Kálmán igen nagy többséggel győzött. Nemmel szavazott 66, eltávozott 125, elfogadta 217, tehát ha még az iskolabetegségben szenvedő gyávákat is az ellenzékhez számitjuk, tett a többség a horvátokon, elnökön kivül 26-ot. Diadalát hatalmasan elősegitette a conservativek támadása, kik egy csapással az önkormányzatot agyon akarták ütni, mert a kislelkűek hazafiui kötelességet láttak ennek ellenében elfogadni a porosz Kreisordnung másolatát, mely elfoglalta ugyan Magyarország mentsvárának külerőditményeit, de a főerődöt a nemzet kezében meghagyta.

Tiszát ezen törvényért az önkormányzat feladásával vádolták. Kétségkivül ezen törvény az önkormányzat támaszait megingatta, mert az alispánt alárendelte a bizottságnak, a közgyülést hatalma főrésze és vonzerejétül megfosztotta, de meghagyta az alapot és anyagot, melyre az ősi erődöt ismét fel lehet épiteni. Meghagyta pedig önként, mert az országgyülést teljesen uralta és ha akarja az egész önkormányzatot légbe röpithette volna.

Tiz év óta élvezzük a magyarositott német Kreis-

ordnungot. A főispánok és általuk a kormány hatalma kétségkivül erősödött, de főleg azért, mert a politikai közöny növekedett. A közigazgatás javult pártkülömbség nélkül ott, hol erélyes fő- és alispán áll a megye élén, ellenben romlott ott, hol gyenge, csillogó, tehetetlen semmik kormányoznak, vagy főispáni, papi, főuri kegyenczek jutottak az alispáni székbe; a közigazgatási tanács sokkal gyengébbnek bizonyult be a közgyülésnél, mert a megye java, tekintve a kormánytuli függést, a közigazgatási tagságot nem tartja sem kitüntetésnek, sem szükségesnek, mert akinek adó-baja van, igyekszik megnyerni az adófelügyelőt, kinek utacskára van szüksége, az megsimogatja az épitészeti igazgatót (királyi mérnököt), ki a tanügyért lelkesedik, ösztönzi a tanfelügyelőt; ezekkel mindent el lehet érni, ezek nélkül semmit; a közigazgatás üléseiben kevesen jelennek meg, tehát a szónokok hiuságát sem csiklandoztatja. A közigazgatási tagság után tehát nem igen rajongtak, pedig az okos főispánok néhányat a mérsékeltekbül kezdetben csak azért is beakartak hozni, hogy a bizottság alkotmányos szint nyerjen és a szájas hazafiakkal kétes jellegü vagy rokkant tisztviselőhiveiket ki tessékeltethessék. A nagy közönség tehát kimaradt, a bizottság tagjait pervesztő városi ügyvédekbül, gyenge műveltségü urakból választották, az utolsók csak akkor jelennek meg, midőn baromvásár van vagy gyermekeiket esetleg iskolába hozzák; a pervesztő fiskálisok a régi hagyományokhoz hiven mindig a kormányhivatalnokokkal szavaznak, hol a többség kormánypárti, a hivatalnokok is azok; ily bizottságban tehát a vita teljesen szünetel, a

hivatalnokok fogalmazzák a végzést, a főispán kimondja, ezen bizottságok nagyon gyorsan tárgyalnak, még a tanfelügyelő jelentései felolvasására is marad idő. A közigazgatás tehetetlenségét emelte és növeli a főispánok butasága és közönye, még ma is vannak főispánok, kiknek egyedüli létjoga a czim és vagyon, vannak kik a megyében nem laknak, csak az ülésekre jelennek meg és rövid ideig tartózkodnak, a megyét tehát nem ösmerik, sok helyen a kinevezettekkel a választottak összepajtáskodtak, a 11 hivatalnok és tisztviselő tehát a közönségnek fittyet hány, az előadó véleménye szentirás; a közigazgatás tehát nemcsak nem javult, de roszabb lett, általában paragrafusokkal és paragrafus lovagokkal rendes, gyors végrehajtást eszközölni nem lehet, mindenekelőtt a vezető egyéniségeknek erélyesek-, szakismerőknek, buzgalmas, tekintélyes egyéneknek kell lenni, kiknél a becsület erősebb indok a méltóságnál, a fizetésnél. A kormánynak a közigazgatás terén nem szabad kiváltságokat adni a megyei politikai hatalmasságoknak, nem szabad a tisztviselők kortes befolyására tekinteni, fel kell szabaditani a főispánt a megyei kis hatalmasságoktul. Nem szabad a kincstári tisztviselőknek a polgárokat egyszerü adóanyagnak tekinteni, de számbavéve a viszonyokat, a polgár érdekeit ki kell egyeztetni a kincstár érdekeivel; meg kell szüntetni a pénztőke iránti hódolatot, irgalmatlanul el kell csapni az érdekembereket, a tunyákat és tehetetleneket, meg kell fékezni a községi jegyzőket, kik a nép basái és szipolyai. Mig ez nem történik, a közigazgatás sánta és vak lesz.

IV. FEJEZET.

Az 1876—77-iki törvények. — A fegyelmi eljárásrul. — Dohányjövedékrül. — Deák Ferencz halálárul és emléke megörökitésérül. — 1877-iki törvények és költségvetés.

A közigazgatási bizottságruli viták lezajlása után a kormány törvényjavaslatai gőzerővel tárgyaltattak, a conservativ ellenzék ezen vitába kiadta minden erejét, csakis a szélsőbal ellenkezett. A közigazgatási törvényt a fegyelmi eljárásruli törvény követte, illetőleg kiegészitette. Ezen törvényben a megyei külszint megtartották, a tényleges hatalmat azomban a főispán és kormányra ruházták, mert a főispán nemcsak vizsgálatot rendelhet el bármely tisztviselő ellen, sőt felfüggesztheti és helyettesitheti; a helyettesités a főispán részérül az illetőnek elitélése, a felfüggesztett és helyettesitett hivatalnok visszahelyezése a főispán erkölcsi pofja, ezáltal tehát a bíróság kényszerhelyzetbe jön; féktelen hatalmat ad a főispánnak a képtelenségi és erkölcstelenségi vádalap, mert a hivatali képesség igen ruganyos fogalom, roszakarattal bárkire reá lehet a képtelenséget fogni, mert hibázhat a legügyesebb, a legszorgalmasabb egyén, de hibázhat különösen oly esetekben, amelyekrül a törvény nem rendelkezik; ruganyos fogalom az erkölcsiségrüli szakasz, mert a világ fogalmai szerint az udvarlás, a mérsékelt kártyázás, a mérsékelt borital, a közhelyek rendes időbeni látogatása nem erkölcstelenség, szigoruan véve azomban a puritán-erkölcsökkel mindez ellenkezik, ha tehát a főispán valakit politikai vagy más okok miatt hivatalától meg akar fosztani, ráfogja a képtelenséget vagy erkölcstelenséget és fegyelmi vizsgálatot rendel el

a választott tisztviselő ellen. Igazságtalan a fegyelmi bíróság alkotása, mert a választott tisztviselőt jogi és közjogi fogalmak szerint csakis választói mozdithatták el eddig és a választási jog azon esetben, ha más hatóság elcsaphatja, ábránd, mert azon más hatóság a választottakat tömegesen elbocsájthatván, a választók jogát kénye szerint kijátszhatja; de hol egy embertül és nem a közönségtül függ az elbocsájtás, a tisztviselő nem a közönségtül, de az elbocsájtó hatalomtul függ és annak lekötelezettje. Ezen törvény nyiltan a főispánt az elbocsájtási joggal nem ruházta fel, de tényleg az elbocsájtás urává tette, mert a fegyelmi bíróság 5 tagbul áll ugyan, de ezen 5 tag egyike az elnöklő főispán, 4-et a bizottság választ, de kettőt köteles a kormány-hivatalnokok közül választani, de akár az adófelügyelő, akár a postás, tanfelügyelő, mérnök, mindegyik egyenlően függ a főispántul, vagyis, miután a főispán a többségrül rendelkezik, amely tisztviselőt akarja, elcsaphatja, megbüntetheti; sokkal egyszerübb lett volna tehát a főispánt az elbocsájtási joggal felruházni, legalább ezesetben a főispán eljárásáért erkölcsileg felelős lett volna, a megyegyülés az erőszakos főispán elmozditását követelhette volna, mig jelenleg ezt nem teheti, mert a főispánt a mesterséges többség köpönyege fedi. Sértő ezen eljárás azért is, mert a kormányhivatalnokot a választott fölé helyezi. Kiegészitő törvények hozattak még a községek rendezésérül, a dohányjövedékrül, a végrendeleti örökösödésrül.

Január 28-án bejelentették Deák Ferencz halálát; a nagy férfiunak halála senkit sem lepett meg, mert már

egy év óta küzdött a halállal, halála változást nem idézett elő, mert Tisza Kálmán a politikai helyzetet a fusió óta teljesen uralta. Tiszával szemben a régi helyzet különben sem maradhatott volna meg, mert erélyes, önérzetes kormányelnök a legkitünőbb tehetséggel sem oszthatja meg a hatalmat, mert az osztály az erőt megoszlatja; a király és ország előtt a kormányelnök csak akkor lehet felelős, ha a pártrul korlátlanul rendelkezik; de Deák nem is vágyott a hatalomra, betegsége által kinozva, önként visszavonult a hatalomtul és főleg benső barátaival érintkezett. Született Zalamegyében Kehidán, 1803-ban. Családja a középosztályhoz tartozott, osztálya hagyományait szokásai, életmódjában, sőt sok tekintetben politikájában is megtartotta. Az önzést, hiuságot nem ösmerte, szabadelvü volt a szó szoros értelmében, lángolóan szerette hazáját, de a monarchiához, sőt a királyi családhoz is kegyelettel ragaszkodott. A közösügyi szerződést megalkotta ugy, mint ezt a viszonyok engedték, nem tartotta tökéletesnek, de az ország felvirulására elegendő alapnak tekintette. Magyarországnak e korában legbecsületesebb embere és legeszesebb politikusa volt, az ország elismerését, sőt hálját tehát kiérdemelte. Tisza Kálmán a nagyférfiu iránti tisztelettül indittatva, törvényjavaslatot nyujtott be, melyben az ország Deák Ferencz iránti hálját és elismerését a törvények közé iktatja. Simonyi Ernő a szélsőbal nevében az inditványt következő indokokbul ellenezte:

„Nehéz helyzetem, midőn azon férfiunak politikájárul, törvényhozási alkotásairul és törvényhozói érdemeit, alkotásait kell megbirálnom, kinek polgári erényeit szi-

vesen elösmerem, kit személyesen tiszteltem. Precedensül szolgál nekem e tekintetben Fox, ki, midőn Pitt Vilmosnak közköltségeni eltemetését és emlék általi megörökitését inditványozták, az angol parlamentben következőleg nyilatkezott:

„Vannak esetek, midőn képviselő-kötelességünk oly világos, hogy sem dicsvágy, sem egyéni tisztelet, sem baráti szivesség, sem semmi más nem oldhat fel annak teljesitésétül és ezen eset egyike azoknak, midőn valaki irányában a köztisztelet nyilvánitása inditványoztatik; nem szabad tekintettel lennem semmire sem, de ragaszkodnom kell képviselői kötelességemhez.“

Tisztelt ház! Az ország elismerése nagyfontosságu, de ezt az ország csak akkor szavazhatja meg, ha az illető érdemei iránt nincs vélemény-külömbség.

Ily kérdéseknél kerülni kell minden pártszinezetet, e kérdés pártszinezetét nem mi idéztük elő, mi beleegyeztünk abba, hogy a tisztelet minden jele adassék meg. Azon koszoruba, melyet a képviselő-bizottság adott Deák Ferencz emlékének, mi is tettünk le egy-egy babérlevelet, polgári erényei elismeréseül az elhunyt ravatalára.

Önök uraim Deák Ferenczet, mint a haza halottját, közköltségen javasolták eltemettetni, ez a legnagyobb polgári megtiszteltetés, nem ellenéztük.

De önök uraim tovább mentek, önök azt kivánják, hogy hozzájáruljunk oly törvényhez, hogy Deák Ferencz politikai működése érdem volt a hazára.

Ezt egy párttul lovagiassággal, loyalitással követelni nem lehet.

Rendkivüli eljárásnak mondja ezt az indoklás, igenis az, mert benyujtója, a ministerelnök ur évekig ellenezte Deák politikáját, a valódi érdemet csak az utókor itélheti meg.

Kétségkivül, ki a lutheránusok megégetését inditványozta, igen nagy párttal birt, mert az országgyülés katholikusokbul állt, ha tehát valaki neve megörökitését inditványozza, okvetlenül elfogadják, de mit mondott reá az utókor?

Lengyelországban a liberum veto inditványozóját nagy embernek tartották, pedig a liberum veto buktatta meg Lengyelországot.

Nem, uraim, a kortársak, a társaik feletti biráskodásra nem alkalmasak.

Én megengedem, hogy szándéka, hazafisága tiszta volt, de ha ez elegendő, akkor helye volna a nyilatkozatnak, de ennek kimondására sem önök illetékesek.

Önök, kik párthivei voltak, a haza hálját nem dekretálhatják, mert ez esetben kimondanák azt, hogy csak önök politikája üdvös és aki ezt nem követi, az ellenszegül a törvénynek. Mi azt követelhetnénk, mondassék ki, hogy a követett politika káros, de akkor mi az önök hibájába esnénk.

Azt akarják talán kimondani, hogy Deák Ferencz becsületes ember volt, ezt mindenki elfogadja, de gondolják meg, hogy ezesetben micsoda bizonyitványt állitanának ki önök maguk felett.

Én más parlamentek történetében paralell esetet nem ismerek. Volt eset, midőn katonáknak hálát, köszönetet szavaztak; egy nyert csata, tengeri ütközet, vagy

város bevételében azomban véleménykülömbség nem lehet.

Van a magyar parlament precedensei közt egy precedens, József nádoré; neki is hálát nyilvánitott az országgyülés, de József nádor 12 országgyülést vezetett 50 évig vezette a kormányelnökséget, mint a helytartóság elnöke.

De ezt az országgyülés egyhangulag szavazta meg, önök pedig megszavazzák szavazattöbbséggel pártjuk vezérének.

Deák Ferencz népszerüsége csak a Mirabeauéhoz hasonlitható, a nép imádta, holttestét a pantheonba helyezte el, két év mulva kidobták és helyébe tették Maratot, a nép akkori bálványát.

Miután sem a javaslat, sem az indoklás Deák Ferencz érdemeit elő nem sorolja, kérdenem kell, mik azon érdemek.

Azt kérdem, 1848. előtti vagy 1848-iki, 1861-iki vagy 1867-iki érdemeit akarják-e megörökiteni.

Sajátságos alkotásainak mulandósága; 1832—36-ban jelent meg először az országgyülésen, megalkotta az urbéri törvényeket, 12 év mulva ez intézményt az országgyülés eldobta, ez tehát nem maradandó érdem.

1839—40-ben megalkotta a váltó- és kereskedelmi törvényt, a Deák-kormány ezen törvényeket haszonvehetlennek nyilatkoztatta.

1843-ban a vezetése alatti küldöttség kidolgozott egy büntető törvényjavaslatot, a Deák-kormány a papirkosárba dobta.

1848-ban, már e törvények megalkotása után lett

minister, tehát ezen alkotást elfogadta, kötelessége lett volna azokat, midőn a hatalom kezében volt, visszaállitani; mit tett? tudjuk.

1861-ben irta a feliratokat, melyeket a nemzet rajongással fogadott, ez oly többséget adott neki 1865-ben, hogy nála nélkül egy ministerium sem birta volna magát fenntartani, mit irt ezen feliratokban.

„Alkotmányos életünknek és nemzeti létünknek alapfeltétele az országnak törvényes önállása. Legszentebb kötelességünk tehát, hogy Magyarország Magyarország maradjon, önállása és függetlensége fenntartasson.“

„Magyarország az uralkodó házzal szerződött és nem Austriával, azon szerződésben is kikötötte önállását, ezen szerződést kész fenntartani, az örökös tartományok érdekeinek lekötni szándéka nincs és nem is lehet.“

„Csak mint önálló ország akarunk az örökös tartományokkal érintkezni, visszautasitunk minden alárendeltséget és egybeolvadást.“

„Mi az ország önállását és függetlenségét semmi érdekeknek és tekinteteknek fel nem áldozhatjuk. Ugyanazért meg nem egyezhetünk abban, hogy a katonaállitásnak és közadónak kérdései a magyar országgyüléstül bármi részben elvonassanak.“

Aki 1861-ben ezeket mondta, elfogadta 1867-ben a közös ministeriumot, a közös hadsereget, a delegatiók intézményét: az, uraim, saját kezeivel rontotta le azon érdemeket, melyek ezen feliratok nyomán megilletek volna.

Ha igaz 1867., akkor nem volt igaz 1861.; ha pedig 1861. volt igaz, akkor azon férfiu, midőn feladta

ezen igazságokat, akkor nincs az utókor előtt érdeme azért, hogy szépen megirta és azután feladta.

De tekintsük későbbi alkotásait: átalakitották az igazságszolgáltatást, megfosztották a nemzetet a bióválasztás jogától és mit értek el?

Azt, hogy az alkotott törvények roszaságát mindenki beösmerte, a perrendtartás, a birósági és valamenyi törvények most az átalakitás processusában vannak.

Azok tehát, mit e téren csinált, nem érdemlik a hálát, önmaga túlélte magát a közigazgatás terén, a mult héten a törvényhatóságokrul hozott törvényt is lerontották.

Mi maradt tehát meg? a választási törvény, mely a választók egyharmadát jogától megfosztotta és a virilismus.

Nem látom tehát, hogy alkotásaibul valami megmaradt volna, az adóügyben átvették a Bach-törvényeket, változtatásaikban csakis az adót emelték, a behajtást szigoritották.

Elmondhatnám a közlekedés szerencsétlen dolgait, beszélhetnék a közös hadseregrül, a német parancsszórul, a sárga-fekete zászlórul, de mindezekbe nem akarok bebocsátkozni. Mi maradt fel Deák-korszakábul? maradt 1300 millió forint adósság, melyért 70 millió forint kamatot fizetünk, 16 millió forint évi vasutsubventió, 33 millió forint egyenes adóemelés 1868. óta. (Nagy zaj a középen.) És még maradt 20—26 millió forint állandó deficzit.

Menjünk vissza 1867-re, én nem követelem, hogy

önök az én véleményemet elfogadják, de önök se követeljék, hogy én az önökét elfogadjam, de hagyjuk biráskodni az érdekteleneket. A felelősség minden történtekért Deákot terheli, mert a többség felett korlátlan hatalommal birván, a törvényeket tetszés szerint alkothatta. Ma pedig már ott vagyunk, hogy a ház minden oldala gyökeres változtatást óhajt. Mit értünk el ezen 10 év alatt? Azt, hogy ő Felsége trónbeszédében figyelmeztetett, hogy a haza veszélyben van és a ministerek folytonosan kongatják fülünkben a halálharangot.

De valjon, azon államférfiu érdemei, ki a hazát 9 év alatt ily helyzetbe hozta, kétségbevonhatlanok-e? Mi, kik politikáját, rendszerét 9 év óta elleneztük, mi nem fogjuk őt dicsőiteni most, midőn az események jóslatainkat oly irtózatos hiven igazolják, midőn saját pártja kénytelen beismerni, hogy az állam lételét kétessé teszi és veszélyezteti.

Nemcsak a rendszer, de az eszközök, maga a párt összedült, requiescat in pace. A Deák-kör elmult, eltemettetett anélkül, hogy valaki parentált volna felette. Tehát mi maradt meg, mint maga a kiegyezés, mely szerintünk oka országunk szerencsétlen helyzetének.

Mi nem azt kérjük, hogy fogadják el véleményünket, de csak azt: függeszszék fel véleményüket a felett, melyben az itélet az utókort illeti.

Nem tartozom azok közé, kik azt vallják: de mortuis nihil nisi bene, szeretek kiméletesen eljárni, hol azomban egy nemzet sorsa lebeg a mérlegben, ott érzelgésnek helye nincs.

Megengedjenek, hogy ismét Fox szavaival éljek:

„En nem adhatom beleegyezésemet arra, hogy azon ember, ki egyedüli, mindenesetre fő támasza volt azon rendszernek, melyet én régóta rosznak ösmertem fel, közköltségi nyilvános kitüntetésben részesittessék kitünő államférfi czimén. Igy vélekedvén, azt tőlem várni nem lehet, hogy elfeledkezve képviselői kötelességemrül és elveimrül, a ház előtti inditványt elfogadva, azoknak elitélését aláirjam.“

Én is azt mondom, mivel Fox szónoklatát bezárta, hogy önök találhattak volna módot, mely bennünket nem kényszeritett volna, hogy vagy sokak kegyeletérzetét megsértsük, vagy elveinket roszaknak és bünöseknek nyilatkoztassuk. Van szerencsém határozati javaslatunkat benyujtani :

„Tekintve, hogy a legnagyobb tisztelet a közköltségeni temetésben és a sirnak fenntartásában áll ;“

„Tekintve, hogy a politikai pályán működő férfiak alkotásának valódi próbaköve azok maradandóságában és helyeslésében rejlik ;“

„Tekintve, hogy Deák Ferencz alkotásainak legnevezetesebbike az 1867-iki egyezmény iránt a vélemények ellentétesek ;“

„Tekintve, hogy az államférfiak működésének megitélésére csak a történelem itélőszéke van hivatva ;“

Mondja ki a ház határozatilag, hogy elhunyt tagja Deák Ferencznek fényes polgári erényei méltánylásául a gyászszertás rendezésére kiküldött bizottság jelentésének elfogadása által ad kifejezést, érdemeinek megitélését az egyedül illetékes biróra, az utókorra bizza.

Simonyi támadását hasonló modorban megczáfolta

Tisza Kálmán. Ezen támadás semmivel sem indokolható, mert a többség Deák halálát nem mint politikai tőkét akarta felhasználni, nem dicsőiti művét és politikáját, de egyszerüen ezt mondja:

1. Deák Ferencznek a haza körül hosszu éveken át szerzett érdemei a törvénybe iktattatnak. 2. Országos adakozás utján emlék állitandó. 3. Az emlékügyrül a ministerium évenként jelentést ad. 4. A végrehajtással a ministerium bizatik meg.

A kiegyezkedésrül, mint különösen minden politikai alkotásrul, a vélemények külömbözők lehetnek, el kell azt vetni a puritán-jog emberének, ellenben elösmeréssel kell iránta lenni, ki nemcsak a szerződést magát, de a kedvezőtlen eshetőségeket és lehetőségeket, az akkori viszonyokat komolyan és ridegen megméri, maga Deák Ferencz sem tartotta ezt vivmánynak vagy bölcs, tökéletes műnek, de mindenekfelett alapnak, kiindulási pontnak tekintette, de bárki bármi szempontbul itéli is működését, sem hazafiui érdemeit, sem jóakaratát, sem nagy tehetségét nem tagadhatja. Két országgyülést vezetett, lehetett volna országbiró és maradt egyszerü táblabiró, megtámadhatta volna Kossuthot, midőn 1848-at elhagyni készült, hallgatott, mert az ország megoszlását veszélyesnek tartotta; 1861-ben és 1861. után meggyőzte a királyt a nemzet loyalitásárul, a királyt és dinastiát kibékitette az országgal; ez pedig nem vala gyermekjáték, mert a nemzet haragudott, a dinastia bizalmatlankodott és ezen nagyszerü cselekményért sem a királytul, sem a nemzettül nem kivánt és nem fogadott el semminemü kitüntetést; az 1861-iki felirat

hirét örökre megalapitotta; szerény jövedelme szerény kivánalmait kielégitette, már 1865-ben szivbaja kinozta, az orvosok nyugalmat ajánlottak, de mert a helyzet válságos volt, mert a kibontakozásra nem akadt más alkalmas vezér, feláldozta nyugalmát és egészségét. Jelleme minden kortársai között kimagaslott, mert mig mások a politikát hatalmi lépcsőül használták, Deák mindig a szerény munkás táblabiró maradt. Simonyi támadása tehát czéltalan és igazságtalan volt.

Gyászlapot képez ezen év törvényhozásában a közadók kezelésérüli törvény; ezen törvény méltó társa Horváth Boldizsár perrendjének, első czélja a birtokosok kifosztása, második az adóbehajtása; megengedi a zöld termés lefoglalását, ez igen nagy visszaélésekre ad alkalmat, mert a törvény szerint csakis az adót fedező összeg lefoglalható, miután azomban a zöld termés igen bizonytalan és azt bebizonyitani nem lehet zöld terménél, hogy valósággal mit adhat, az adóvégrehajtó kétszerannyit foglalhatott le, mint amennyit valósággal az adó összege tett, ez megingatta a birtokos hitelét, mert jövedelmének 20 perczentje zároltatott le, igazságtalan részrehajló eljárást hozott be az adóhalasztásoknál, mert a pénzügyminister csak a közigazgatási bizottság, illető leg az adófelügyelő javaslatára adhatott szigoruan vév adóhalasztást, de feljogosittatott a közigazgatási bi zottság az adófelügyelő javaslatának elvetésére, vagyis ha szigoruan akart eljárni, elvetette a kedvező ajánl is, ha kedvezni akart, elvetette a kedvezőtlen ajá is és adóhalasztást adott vagy egyenesen, vagy közv az eljárás huzása által. Megtámadta a tulajdont az á

verési eljárás által, mert nem tekintve az adómennyiségre, a második árverés 15 nap alatt megtartathatott, 15 nap nem elengendő arra, hogy idegenek jelentkezzenek, ezáltal az árverés urai a községi vagy szomszéd kis zsidók lettek, kik a terményt feleáron vásárolták meg, ha kevés volt az árverelő, kiegyeztek és potom áron vett meg belüle mindenik egy részt, vagy hogy az árverés meg ne hiusuljon, a főzsidó 3 zsidót összeszedett, adott mindeniknek 20 forint sápot és megtartották az árverést. Agyonütötte végre e törvény a birtokost a foglalásnak az ingatlanrai kiterjesztése által, mely a tulaj-ak donjogot támadta meg, mert az adó nem érték után, de a jövedelem után fizettetik, az állam minden három hónapban foglalhat a jövedelembül, tehát biztositva van s mert adóalapul csakis a jövedelem szolgál, mást nem is foglalhat; igazságtalan és jogtalan ez azért is, mert a törvény az adóra az ingatlan értéke felosztásánál 3 évre elsőséget biztosit, tehát veszélyeztetve nincs és ha ez ennyire felszaporodik, ez az adóközeg hanyagsága, mert tünemény az, midőn egymásután két évben semmi sem terem. Megrontotta a birtokost azáltal is, hogy a vetőmagot sem menti fel a foglalás alul. Általában ezen törvény túlhaladta a Bach- és Schmerling-uralmat is, melyben a közegek a csapásokat, a fizetési kedvezőtlen körülményeket mindig méltányolták. Sajnos, hogy a magyar kormány a jóban, a méltányosban az absolut-uralmat semmiben sem utánozta, ellenben minden roszat majmolt, sőt túlozott. 1876-ban törvények hozattak még a végrendeletekrül, cselédekrül, a szász egyetem rendezésérül, a mezei munkások- és napszámosokrul, a köz-

egészségi ügyrül, a váltórul, a népiskolai hatóságokrul, a fizetések és nyugdijak elleni végrehajtásokrul, 1877-ben a kamatlábrul, a gyámsági, gondnoksági és árvaügyekrül, az adóigényperekrül, az országos képviselőkrül, a keleti vasutrul, a kisebb polgári perekbeni eljárásrul, a békebiróságrul, a határőrvidéki vasutak alapjárul.

A három év alatt hozott törvények halmaza Tisza Kálmán ministerelnök erélyének, szorgalmának kétségkivüli bizonyitéka; ugylátszik, a ministerelnök ur beldolgaink rendezése által akarta kipótolni azt, mit a politikai helyzetben részben az osztrák-magyar viszonyok visszássága, a korona különleges jogai, a közjogi helyzet miatt nem tehetett. A dicséret vagy gáncs e tekintetben kizárólag a ministerelnök urat illeti, mert mig a Deák-kormányok alatt az összes kormány keze a pártvezére által is kötve volt, részben a ministerelnökök, a közjogi törvények keretén kivül eső törvények készitését, a fő elvek megszabásán kivül az egyes ministerekre vagy a különlegesen erre megbizott törvénygyártókra bizták. Tisza Kálmán uralma óta nem volt törvény, mely a ministerelnök eszméinek kifolyása ne lett volna, melyet a ministerelnök gondosan és figyelemmel meg ne birált volna. A törvényeknek azomban nemcsak igazságosaknak, észszerüeknek kell lenni, de a viszonyokhoz is kell alkalmazkodniok, a legjobb törvény káros, ha egyik félnek a másik hátrányával előnyt ad, ha végrehajtásuk, a közegek az uralgó viszonyoknak meg nem felelnek; a törvényeknél tehát a gyakorlat az elmélettel egyenlő szerepet játszik. A leggeniálisabb államférfi sem ösmeri csalhatatlanul a visszaéléseket és gyengeségeket, mert a

közönség közt nem forog; a hatalmast a biró, a hatóságok gyengesége, lomhasága, a tőzsérek gazsága sohasem sujtja, mert a hatalmasnak mindenki készséggel szolgál és óvatosan kerül minden oly cselekményt, mely által a hatalmast sértené. A rendezett viszonyu nem érzi az uzsora sulyát, mert szükségét az olcsó intézeteknél fedezheti, az ügyvéd huza-vonáját, a biró részrehajlását, lomhaságát nem ösmeri az, ki nem perlekedik, az utak roszaságát nem ösmeri a vasuti utas, a hatalmas ember nem ösmeri az árvaszékek gyengeségét, részrehajlását, mert ha valamely ügyet felkarol, mindenki igyekezik kedve szerint eljárni, ki falujában megvonul és csak cselédjével közlekedik, az nemcsak a megyei, de még a községi ügyek és viszonyokrul sem bir tudomással. A főispánok, törvényszéki elnökök az ügyek és viszonyokrul közegeik által értesülnek, ezek sem saját magukrul, sem barátjaikrul, pártfogoltjaikrul igazat nem mondanak, tehát a ministert sem világosithatják fel a viszonyokrul és eseményekrül. Legjobban ismerik a viszonyokat a képviselők, mert ezek részint ismerik az egyéneket és viszonyokat, részben bizalmas embereik vannak, részben pedig a közönség panaszaikkal, tanácskéréseikkel ostromolja. A képviselőknek tehát fő kötelessége a kormányt nemcsak a pártértekezleten felvilágositani, az ülésekben pedig minden hiányt, gyengeséget fel kell fedezni és a törvényjavaslat javitása vagy elvetése mellett harczolni. A képviselők e téren az országnak lényeges szolgálatokat tehetnének azért is, mert a ház 80 százaléka a pénzügyekhez és a magasabb politikához, a nemzetgazdászathoz nem ért ugyan, de

különböző elemekből áll, tehát a másodrendü ügyek közül egyiknek egyrül, a másiknak másrul van tudomása, ha tehát az adó-, árva-, közlekedési-, tan-, uzsoraügyről, a végrehajtási, ügyvédi eljárásrul, a községi viszonyokrul felvilágositanák a kormányelnököt és országgyülést, nagy szolgálatokat tehetnének a törvényjavaslatok tárgyalásainál. Tehették volna ezt a kormánypártiak a szokásos kormány iránti hűség megszegése nélkül, mert Tisza Kálmán az ország javát akarja és feltétlen engedelmességet csak a kabinet-kérdéseknél követel. Az 1875—78-iki országgyülés azomban még kevesebb kötelességérzettel birt mint elődei, mert egynegyede mindig falun csatangolt, egynegyede ismét a faldában és folyosón mulatott. Az ellenzék főleg a közjogi kérdésekkel foglalkozott; általában a magyar képviselőben a nagyzás uralgó elem, mindegyik tökéletes politikusnak tartja magát, szeret a közjoggal, a pénzügyekkel foglalkozni, mihez nem ért, megveti a másodrendü kérdéseket, melyeket ismer, hiusága nem engedi, hogy beösmerje kedvezőtlen anyagi helyzetét; felfedezze a néha barátjai, néha hivei, legtöbbször a kormány szolgái által elkövetett igaztalanságokat. A magyar törvényhozásban tehát mesterséges sötétség uralkodik, ami a törvényekben jó, az Tisza Kálmán műve, ami rosz, a képviselőházé, illetőleg az indolens, félénk, bálványimádó kormánypárt műve, melyhez ugyan a számbavehető ellenzék, a szélsőbal is járult, mert minden javaslatnál nem lépett fel erélyesen.

Tisza Kálmán nagy buzgalommal folytatta a törvények készitését, a törvényalkotás gyorsan ment, mert

az országgyülésen sem a többség, sem a szellem nem változott, mert a Sennyey-párt a megyebizottsági vitában teljesen kilehellte értelmi erejét, pihent babérjain; a szélsőbal számra kevés lévén, csodákat nem mivelhetett, ellenkezett ugyan, de ha elkeseredve ismételte volna is, az 1872-iki botrány ismétlésével sikert nem vivhatott volna ki, mert csakis 30 tagbul állt; a mindennapi szükség kérdései a közönségre nem az 1876. és 1877-ben szerkesztett törvények napi szükségét képezték, helyes elvi alappal birtak, a kifelejtettek behozatala, a törvényeknek a viszonyokhozi alkalmazása a kormánypárti képviselők feladata lett volna, de ezen urak csak szavaztak, nem gondolkoztak és hallgattak. Uj alkotás a békebirói intézmény, ez azomban az angol igen hasznos intézménynek megcsonkitott, torz alakja; rosz az alap, rosz a felépitmény. A békebirói intézménynek czélja a perek halmazának megkevesbitése, egyezkedések eltörlése által; erre azomban kell, hogy lehetőleg tágas hatáskörrel birjon, a békebirók száma a perek halmazának megfeleljen, a birák tekintélylyel birjanak, mert a tekintély, a személyes ismeretség bizalmat szül, a peregyesség csak bizalom által eszközölhető, a jogismeret teljesen felesleges, mert oly mindennapi ügyekkel foglalkozik, minek megitéléséhez csakis józan fogalom kivántatik, a felekre általában ezen biráskodásnál nem a fiskálisi-tudomány, de az hat, hogy a békebirót ismeri és becsületes, okos embernek tartja. E törvény a békebirótul jogvégzettséget vagy birói vizsgát kiván, az igazságügyminister által neveztetnek ki, a katonák, papok, segédlelkészek, ügyvédek, hivatalnokok ki vannak zárva.

Nagy hibája a jogvégzettségi minősitvény, mert ma a szakemberek, kereskedők, mérnökök, orvosok, gyárosok a jogot nem tanulják, a földbirtokosok közül a jogvégzettekbül nagyrész hivatalnok, biró, ügyvéd lesz, egyrésze pedig az érettségínél tovább nem viszi; falun tehát a birtokososztály nagyrésze ki van zárva, a városban pedig oly egyént, ki a közönség tiszteletét és bizalmát birja, épen nem lehet alkalmazni; theoretice véve, a jogvégzettség szükségesnek látszik, gyakorlatilag azomban felesleges, mert itél 50—100 forintig, és pedig adóssági keresetekben, vagyis, ha a fél elismeri, ha a pénz felvétele tanukkal bizonyittatik, ha a kötelezvény a fél által alá van irva vagy a pénz felvétele az adósleveleken tanuk által igazoltatik, ezen esetekben a békebiró jogismerete felesleges; a házbér, a munkakereset hasonló természetü; itél még becsületsértésekben, ez is tiszta ügy, mert ha a beperelt a felperest illetlen szavakkal támadta meg, ha becsületét sértette, rágalmazta és ezt tanukkal bizonyitja, az ügy megbirálásához nem kivántatik törvényismeret; egyszerü természetüek a többi ügyek is. Helytelen eljárás a ministeri kinevezés is, a békebirói állás sok kellemetlenséggel jár, mert dühös, piszkos, néha részeg embereket kell fogadni, a buta néppel néha órákig kell vesződni, a békebiró tehát bajlódik és időt veszit ingyen; ha ez bizonyos vagyoni minősitvényhez, erkölcsi jellemhez volna kötve, szivesen elfogadná mindenki, de e törvény szerint ezen áldozat ministeri kegyelem szinében áll, önérzetes ember tehát nevét sem irja azért alá, hogy a ministertül ingyenes, kellemetlen, terhes állást foglaljon el, de nem azért sem, mert a kinevezés a helyi vi-

szonyokkal ismeretlen ministertül függvén, biztosan számithat reá, hogy sok léha, haszontalan kartársa leend. A törvény működési körét is igen szükre szabta, ma az 50 forintig terjedő pör kevés, a kis pöröket elintézi a falusi biró is, itéletkörét legalább 100 forintig ki kellett volna terjeszteni annyival inkább, mert ezen eljárás főfeladata az egyesség; a 100 forintos ügyet a tekintélyes békebiró épen ugy kitudja egyeztetni, mint az öt forintosat. Ezen intézmény sikerének fő és mellőzhetlen kelléke az, hogy a békebirák anyagilag vagyonos, jó erkölcsü, a ministertül független egyének legyenek, mi ugy lett volna elérhető, ha a törvény azt mondja: békebiró mindenki, ki az érettségi vizsgát letette, 24 éves, 200 forint adót fizet, törvényesen elitélve nem volt, a szolgabirák a békebirák névsorát elkészitik, a megyegyülésnek beterjesztik, a községházánál kifüggesztik, a jogtalanul mellőzöttnek a névsorba bevételét köteles az alispán 14 nap alatt elrendelni. A birtokminősitvény szükséges és főkellék azért, mert a birónak függetlennek kell lenni, tehát kinek fizetése nincs, sajátjából kell élni, a közönségnek bizalommal kell iránta viseltetni, a magyar nép előtt tekintélylyel csak a vagyonos bir, bizalommal csak az általa ösmert birtokos ur iránt viseltetik, csakis ez ösmerheti a viszonyokat és embereket, mert köztük és velük közvetve és közvetlen érintkezik, az ilyképen szervezett békebirákra rá lehetne és kellene bizni az osztályok eszközlését 500 forint erejéig, azon esetben, ha az örökösök nagykoruak és a békebirói biráskodást elfogadják, az ily módon szervezett békebiróság áldás lenne a népnek, kiragadná az ügyvédek

körmeibül, mig a jelenlegi békebiróság haszontalan sallang.

Hasznos és majdnem kifogástalan törvények a mezei munkások- és napszámosokrul, a népiskolai hatóságokrul, ¦a fizetések és nyugdijak elleni végrehajtásokrul szóló törvények.

Fényes lapot képvisel az 1877-iki költségvetés, mert leszámitva a 23.415,000 forint beruházást, a tényleges hiány 284,989 forint. Ezen eredmény ugyan részben csak nagy adóemelésekkel éretett el, részben 15 millió 400,000 forinttal szerepel benne a vasutaknak adott kamatpótlék. Ennek valódiságát ugyan az ellenzék kétségbevonta, állitása azomban alaptalan, mert ezen pótlék még 1871-ben alappal birt és valószinüleg 12 évig a pótolt vasutak még biztositékul szolgálhatnak, ekkor azomban az alap ki lesz merülve, az állam kielégitését követelheti.

1877-iki költségvetés.

Bevételek		212.130,108
Átmeneti kiadások		3.925,997
	Összeg	216.056,105
Rendes kiadások		229.684,912
Átmeneti „		1.403,397
Beruházások		5.516,000
	Összeg	236.704,309
Hiány		20.545,937

Elköltetett az államvagyonbul :

1. Maradvány és irtványok váltsága . . . 100,000

2. Tiszai koronauradalom váltsága . . .	154,052
3. Államjavak eladásából	400,000
4. „ „	1.000,000
5. Értékpapirok „	1.500,000
Összeg	23.699,989

vagyis a hiány 23.699,989 frt.

Adósságtörlesztések és beruházások:

Vasuti kamatbiztositási előleg .	15.400,000	
1867. adósságtörlesztése . . .	1.162,000	
Urbéri váltság törlesztése . .	4.261,000	
Gömöri vasut-törlesztés . . .	81,000	
1871. „ „ . . .	610,800	
1872. „ „ . . .	1.075,200	
A keleti vasutra	825,000	
Összeg		23.415,000
A valóságos hiány tehát		284,989
1876-ban tett a bevétel		224,442,686

tehát kevesebb volt 8 millióval.

1876-ban tett a kiadás 237.796,328

1877-ben a tavalyinál több volt majd 4 millióval.

A tavalyinál következő kiadási tételek voltak magasabbak:

	Több	Kevesebb
1. Országgyülési költségek . .	269,000	—
2. Közösügyi járulék	3.023,000	—
3. Magyar nyugdijak fogytak .	—	83,000
4. Absolut „ „ .	—	46,800
5. Közös adósság kamatjai . .	412,800	—
6. Gömöri vasut	59,600	—

	Több	Kevesebb
7. 1871-iki kölcsön	153,000	—
8. 1872-iki „	277,000	—
9. 1873-iki „	369,000	—
10. 1874-iki „	369,000	—
11. 1875-iki „	3.851,000	—
12. 1877-iki uj kölcsön kamatai	1.400,000	—
13. Keleti vasut vételelőleg . .	825,000	—
14. Vasuti kamatpótték . . .	400,000	—
15. Horvátország	104,000	—
16. Ministerelnökség apadt . .	—	3000
17. Bécsi minister	—	650
18. Horvát	—	400
19. Belügy	—	11,000
20. Pénzügy, központ	—	24,000
21. Pénzügyigazgatóságok . .	—	191,000
22. Adóhivatalok	155,000	—
23. Pénzügyőrség	—	7000
24. Állandó kataster	—	181,000
25. Egyenes adókiv. és beszedés	—	88,000
26. Fogyasztási adó	—	6000
27. Határvám	—	4000
28. Bélyeg	—	10,000
29. Jogilleték és dijak . . .	—	9000
30. Dohány	—	744,000
31. Lottó	—	4000
32. Só	—	166,000
33. Államjószágok	—	356,000
34. Államerdők	—	210,000
35. Bányászat	—	1.840,000

	Több	Kevesebb
Közlekedés:		
36. Ministerium	—	6,500
37. Utakra	—	240,000
38. Vizi utakra	43,000	—
39. Államvasutak	—	136,000
40. Gépgyár	160,000	—
41. Kereskedelem	—	9,300
42. Gazdasági intézetekre . .	8000	—
43. Állam ménesekre	—	105,000
44. Posta	—	95,000
45. Távirda	—	18,000
Vallás:		
46. Ministerium	—	3,450
47. Tanintézetek	26,000	—
48. Közművelődési czélokra .	4,600	—
49. Felekezeteknek	—	6000
Igazságügy:		
50. Ministerium	—	6,600
51. Főbb bíróságok	—	8000
52. Királyi ügyészségek . .	—	202,000
53. Királyi törvényszékek és járásbíróságok	—	224,000
54. Fegyintézetek	—	24,000
Honvédelem:		
55. Ministerium	—	9000
Intézetek	—	33,000
Parancsnokságok	—	3,000
Csapatok	—	82,000

Átmeneti kiadások és beruházások.

	Több	Kevesebb
Belügy	—	3,000
Pénzügyministerium állambirtokeladás 1.000,000	—	32,000
Földmivelés	3,500	—
Kataszter	—	250,000
Közmunka	—	385,000
Vallás	—	1,500
Igazságügy	—	40,000
Honvédelem	—	323,000

Rendes bevételek.

1.	Földadó	694,000	—
2.	Házadó	—	400,000
3.	Keresetadó	—	244,000
4.	Vállalatok adója	—	500,000
5.	Bányaadó	—	—
6.	Kamat és járadék . . .	—	200,000
7.	Jövedelem	5,000	—
8.	Malom	1,289	—
9.	Kereskedelem és ipar . .	7,150	—
10.	Vasuti és gőzhajó-szállitás .	—	400,000
11.	Fényüzési adó	—	100,000
12.	Általános jövedelmi pótadó	—	—
13.	Késedelmi kamat . . .	—	—
14.	Adóbehajtás és hátralékok	—	—
15.	Szesz	—	200,000
16.	Bor	—	—
17.	Hus	—	—

	Több	Kevesebb
18. Sör	—	180,000
19. Czukor	168,000	—
20. Bélyeg	—	—
21. Jogilletékek	—	2.419,000
22. Dijak	43,000	—
23. Dohány	—	1.907,000
24. Lottó	142,000	—
25. Só	—	44,000
26. Államjószág	—	591,000
27. Államerdők	100,000	—
28. Bányászat	—	1.917,000
29. Államvasutak	—	136,000
40. Államgépgyár	160,000	—
41. Posta	—	121,000
42. Távirda	—	—
43. Államménes	—	230,000
Vallási ministerium . .	—	6,000
Rabtartás	—	—
Értékpapirok eladásából .	955,000	—
Állambirtok eladásából .	—	785,000

V. FEJEZET.

Külhelyzet. — A császár látogatása Pétervárott. — Bosnyák lázadás. — Orosz-török háboru. — Török irányu tüntetések. — A kormány politikája. — Plevna kapitulál. — Az osztrákokkali vám-, kereskedelmi és bankalkudozások. — 1876. szeptember 28-án a szabadelvüpártbul 20—30-an kilépnek, de a közösügyi alapot kis kivétellel megtartották. — Szeptember 28-án Simonyi Lajos a kormánybul kilép. — 1877. február 10-én Tisza Kálmán lemond. — Sennyeyt a kormányelnökséggel megkinálják, visszautasitja. — Tisza Kálmán marad.

Az osztrák-magyar monarchia az európai politikában folytonosan tényleges részt vett és vennie kell ma is, mert területi nagyságánál, geografiai fekvésénél, poliglott, gyakran kifelé nehezkedő nemzetiségénél fogva semleges szerepet nem vihet, őrködni kell kereskedelmi érdekeire, nem tűrheti el, hogy szomszédjában óriási állammá nőjjön ki bármely hatalom, mely mellett eltörpülve, tényleg ezen hatalom hűbérnökévé aljasulna, nem engedheti meg, hogy oly hatalmak alakuljanak szomszédjában, melyek nagyravágyás, hóditási czéloktul vezérelve, a császár-királyság területét, nyugalmát megtámadhatnák. Az osztrák-magyar szövetség egyik államának érdeke sem kivánja a hóditást, de igenis az európai egyensuly fenntartását. Az európai egyensulyt nagyban fenyegette Törökország gyengesége, az orosz uralkodóház hóditási vágya, a pánszlávizmus réme, melyet Oroszország felkarolt, mindenmódokon támogatott és általa folytonosan izgatott. A király-császárság érdeke első sorban azt követelte, hogy a török birodalom mig lehet fenntartassék; mert a törökök Austriát természetes védnöküknek tekintették, a törököket a pánszláv irány még jobban fenyegette, mint Austriát, másodsorban pedig érdekünk azt parancsolta, hogy ha Törökország fenntartása lehetetlen, a szláv törzsek egyesülése megakadályoztassék és a birodalom a beteg ember halála után oly részt kapjon, mely az Alduná-nál Austria befolyását biztositsa, a birodalom védvonalait

kiegészitse, kereskedelmi érdekeit megvédje. A külpolitikát a szövetséges birodalomban tényleg és törvényileg a császár és király vezeti, a ministerek a király-császárnak tanácsokat adhatnak, az országgyülések a közös fejedelemhez felirhatnak, cselekményeit roszalhatják, de meg nem akadályozhatják, mert a külügyminister nem felelős, a hadsereg oly nagy, hogy azzal a legnagyobb háborut is meg lehet kezdeni, a kormányok, sőt az országgyülések is a hadsereg mozgósitását meg nem akadályozhatják, mert sem magyar, sem osztrák hadsereg nincs, de van császári királyi hadsereg, melynek a közösnek nevezett hadügyér parancsol; a király és császár korlátlan hadüzeneti joggal bir, ha hadat üzen és az ellenség az országot megtámadja, az ország és annak kormánya kénytelen védekezni, mert az ellenség nem kérdi azt, valjon törvényes, alkotmányos volt-e a hadüzenet, de pusztit és hódit, a gyengét felfalja; az ország csak a kötött kölcsön érvényérül határoz, ez azomban már eső utáni köpönyeg, bármily büszkén beszéljenek is tehát a ministerelnökök, ők a külpolitikát nem vezetik és róla kizárólag a császár-király rendelkezik, valjon helyes-e ez? valjon megfel-e ez a nemzet-felség eszméjének? ez közjogi kérdés és a külpolitika történelméhez nem tartozik.

Gróf Andrássy Gyula a korona első külügyi tanácsosa főfeladatának tekintette a keleti ügy fontosságárul a királyt meggyőzni, mi teljesen sikerült, mert ő Felsége ennek fontosságát már akkor belátta, midőn az első orosz-török háboruban Törökország érdekében Franczia-országgal és Angliával szövetkezett és ezen szövetség által Törökországot megmentette. A keleti kérdés még

fontosabbá vált a prágai békekötés után, mert az aldunai tartományokbani befolyás, esetleg területi nagyobbodás kárpótlásul szolgált az elvesztett német befolyás és olasz területért; az aldunai fölény az orosz hóditási vágy megfékezését azomban Francziaország megváltozott helyzete nagyon megnehezitette; Sedán előtt Austria biztosan számithatott Francziaországra, mert a francziáknak tetszett az aldunai protektorátus, ha tehát Sedán nincs, a francziák másodszor is közbeléptek volna már azért is, mert az aldunánál az oroszok ellen olcsón lehetett babérokat szerezni és Francziaország védelmeért esetleg Egyptommal kárpótolhatta volna magát; Sedán után azomban Francziaországnak össze kellett magát szedni, a Bourbon és Napoleoni hóditási hagyományokat a franczia köztársaság eltemette; a francziákat a porosz hóditás mélyen sértette, két kivánsága volt az egész nemzetnek: határaik visszaszerzése, a szenvedett lealázás visszatorlása; Francziaország ezen czél elérésére csak Oroszországra számithatott, mert Austria császárja a porosz szövetséget utógondolat nélkül elfogadta, Magyarország a porosz szövetséghez érdek- és meggyőződésbül ragaszkodott; Austria fajrokonságánál nem helyeselhette volna a franczia szövetséget a poroszok ellen. De nehezebbé vált a helyzet azért is, mert az ozman trónon a jeles, becsületes Adbul Medsidet hitvány utódok váltották fel; a törökök a korral nem haladtak, de visszamentek, a hitvány basák az ország kincseit elharácsolták, a szultán milliomokat vesztett el, a katonák mezitláb jártak, koplaltak, a seregnél hiányzott a fegyver.

Törökország fenntartása váró politikát, az orosz czár

visszatartását követelte. Ezen viszonyokat még fokozta a török keresztyén-alattvalók elégületlensége; Törökországban a földbirtok a szultán és papság kezében volt, a keresztyén sem katona, sem hivatalnok nem lehetett, ezen lealázást a többségben levő keresztyének békével türték addig, mig uraik délczeg hősök voltak, mig Európa mérlegében számitottak, mig a külvilágtul el voltak zárva, mig külsegélyre nem számithattak; mindez azomban lényegesen megváltozott. Oroszország titkos ügynökei által a népet titokban folytonosan izgatta, az orosz követek időnként hetyke dölyffel jártak el Konstantinápolyban a kormány, sőt a szultán ellenében is. A török basák értelmileg a bolgár parasztal egy fokon álltak, a délczeg hadsereg rongyokban járt. Oláhország, Szerbia a régi rabtársak, a kis rablófészek Montenegró államokká alakultak, ezek mindenike Törökország felosztására vágyott, mindenik izgatott tehát és az elégületleneknek menhelyet adott. Törökország 180,000 katonával rendelkezett, a lakosság tekintélyes része török volt, a belzavargók, a szerbek, montenegróiak, a románok ellen tehát még egy félszázadig is fel birta volna magát tartani orosz támadás nélkül, a váró politika tehát szükséges volt; másodsorban szükséges volt, mert Törökország megerősödésének vagyis életének alapfeltételét képezte a kormány reformja, a keresztyéneknek kielégitése, mindez csak ugy lett volna kivihető, ha Törökországban az alkotmány behozatik és a keresztyének egyenlő politikai és birtokjogokat nyernek, mert ezesetben az oroszok Törökországban támponttal nem birnak, a török biro-

dalomban a durva lopás megszünik és Törökország Austria jóakaratu, fegyveres semlegességével, Anglia mérsékelt katonai segélyével fel birta volna magát tartani. A legüdvösebb reformok is azomban az előitéletes, durva népeknél időt kivánnak, mert a jogtalan előnyökhöz mindenki ragaszkodik; az egyenlőség eszméjének meghonositását ur és szolga közt rögtönözni nem lehet, a százados rab, ha bilincseit leveszik is, bizalmatlan marad és nehezen simul régi börtönőreihez. Ezért is tehát Törökország érdeke időt kivánt.

Oroszország politikáját kizárólag autocrata császárja vezette, a keleti politika érdeke tehát első sorban az orosz czár megnyerését kivánta, Magyarország királya valószinüleg ezen czéltul vezérelve, 1874-ben Szentpétervárra utazott. Valjon mit végzett együtt a két igen hatalmas ur? ezt nem bizták a mindenttudó ujságirókra, sem a fecsegő udvaronczokra, annyi azomban tény, hogy a bosnyák lázadás csak 1875-ben, az orosz háboru csak 1879-ben tört ki, a török kormány tehát időt nyert serege szervezésére, a reformok életbeléptetésére, és sehol sem annyira való a latin közmondás: „qui habet tempus habet vitam“, mint a politikában, hogy Törökország ezen időt fel nem használta, nem védnökei hibája.

Az orosz czárt a háborura nemcsak a hóditási vágy, nemcsak Nagy Péter hagyományos politikája buzditotta, de Oroszország belpolitikai viszonya is; M[illegible]lós czár védnöksége alatt megalakult a pánszláv-párt, mely ős nemzeti jogon fél Európát a kancsuka jótéteményeiben kivánta részesiteni; ezen párt nagyon el-

terjedt, mert oly országban, hol a napnak fele természetes sötétségben, a másik fele mesterségesben szenved, az álmodozás kedves időtöltés, de kedves lett azáltal is, mert ez az egy tárgy volt, melyről a két császár a szabad eszmecserét megengedte, ezen párt a császárok védnöksége alatt nagyon megszaporodott és a hódító háborut hangosan követelte; s mert a jogokat, a császári hatalom korlátozását nem követelték, hogy az ábrándok helyett valóságot ne kívánjanak, a császár kívánalmaikat figyelem nélkül nem hagyhatta. Nem nyughatott ezenkivül azért sem, mert a nihilismus, mely a császári trónt szét akarta rombolni, mely mindenekelőtt szabadságot követelt, az egész országban bámulatosan elterjedt, a császár észlelte a föld rengését, de nem tudta, hogy kik mozgatják, a szabadsági vágyakat a dicsőség babérjaival vélte elfojthatni, ennélfogva is tehát vágyott a háborura; ezen indokokbul 1875-ben a bosnyák lázadást meginditották, a lázadókat azomban a törökök gyorsan leverték, a lázadók barmaik, malaczaik és gyermekeikkel együtt Osztrák-Magyarországba szaladtak; a két kormány, hogy velök az osztrák-magyar uralmat megizleltesse, a menekülteket nemcsak készségesen befogadta, de még élelmezte is, országunkat megszeretvén, erdeik közé többé nem is vágytak vissza. A magyar nemzet hálásan emlékezett meg a magyar menekültek becsületes védelmérül, a törököket barátjainak tekintette és nem örömest fizette a törökellenségek tartásdiját, csak a horvátok ölelték hévvel testvéreiket, kiket a nagy Horvátország előőrseinek képzeltek, segélyükhez azomban baráti csók-

nál egyébbel nem járultak, s mert sem magángyüjtéseket nem tettek, sem a horvát gyülés számukra semmit sem rendelt, miután Horvátország adója a horvát közigazgatás költségeit sem fedezi, a bosnyák költséget tehát Magyarország fizette meg, mely sajátlag török rokonszenvénél fogva a bosnyák lázadást kárhoztatta.

Az orosz támadások ürügyeül a keresztyének elnyomása szolgált, az oroszok a reformokat követelték, mert tudták, hogy a törökök értelmiséghiány, a papi uralom kapzsisága, a szultánok és a ministerek erkölcstelensége és rablása miatt a török reformok kivihetlenek; Austria, Anglia a reformokat sürgették, mert Törökország fennállását óhajtották és ezt csak ugy vélték elérhetni, ha Törökország alkotmányos ország lesz, az alkotmány utján az országot a török és keresztyén értelmiség kormányozza, a ministerek, a basák rablása, a szultán pazarlása megszünik, a török és keresztyén bérlők bérleteik tulajdonosaivá válnak, a törökök és keresztyének közt a jogegyenlőség helyreáll. A korlátlan kényuralombul a nemzeti önkormányzatrai átmenet mindenütt nehéz, mert a kényuralom a legszennyesebb önérdek szövedéke, a hatalmat látszólag a kényur gyakorolja, de csak látszólag, mert a kényurat mindenütt sötétség környezi, czége alatt tehát hatalmaskodnak a ministerek és ezek kegyenczeik, az ország pénzérül a kényur rendelkezik, csakhogy mig ez a kényur kincstárába jut, nagyrészét ellopja a környezet és ezek hübéresei, czinkosai, orgazdái, üzlettársai; ha az uralgó csoportbul egyeseket a kényurnak

feljelentenek, a vádat a hamisjátékos társak egyikével kell megvizsgáltatni, ezek a nyomokat elsimitják, időnkint tehát csakis egyes égbekiáltó, szemtelen cselekmények jöhetnek köztudomásra; az alkotmányos kormányzatot ellenzik tehát a kényur gőgbül, a környezet érdekbül. Törökországban az alkotmányos reformot ellenezte ezenfelül a papság, mely az egész területet a szultánnal közösen birta, a törökök és keresztyének egyenesen és közvetve tőlük béreltek, a bérletek örök természetüek csak Boszniában és Herczegovinában voltak; Törökországban tehát az aristocratia hiányzott, de helyettesitette a zabolátlan hierarchia, mely önérdekéhez mindenütt szivósan ragaszkodik és vélt jogai megtámadását istenkáromlásnak tekinti, a török papságra ez nemcsak zseb-, de hatalmi kérdés is volt, mert a papság a törököt a koránnal orrán vezeti. A koránba volt letéve a törökök bölcsesége, vallása, jogfogalma, ezen zavaros misticus hatalmat senki sem értette, a török papság azomban mindent kimagyarázott belüle, mit érdeke, a szultán parancsa kivánt. Ha a török törvényhozás létesül, ezt a keresztyének nem tisztelték volna, s mert a keresztyén lakosság élénkebb, értelmesebb, a vezetés, a hatalom a keresztyén lakosság kezébe kerülhetett volna, de ha nem is, a papságnak és szultánnak a török és keresztyén bérlők javára le kellett volna mondani a császári és papi javakrul. Ily hatalmas érdekek ellenében a reformot csak ugy lehetett volna kivinni, ha Törökországban van szilárd és rajongó alkotmány-párt, ha a török nemzet a szabadságra fogékony. Sajnos azomban, hogy az uj törökök,

kik európai műveltséggel birtak, óhajtották ugyan az alkotmányosság diadalát, de érte nem rajongtak és kevesen voltak, a nép jól találta magát a szolgaságban és a szabadságra nem volt fogékony.

A reformok életbeléptetésére gr. Andrássy a törököket 1876. deczember hóban kelt jegyzékében szólitotta fel. A magyar országgyülésben 414 képviselő törökbarát, kettő törökellenség, a 414 közt nem volt egy sem, ki a törökök érdekében felszólalt volna, ellenben a két törökellenség határozottan tüntetett a törökök ellen, a keresztyén lakosok mellett. Andrássy jegyzékét véve ürügyül, Polyt a szerb-török kérdésben márczius 4-én következőleg interpellálta a kormányt:

1. Hozzájárult-e a kormány gróf Andrássy külügyministernek 1875. deczember 30-án kelt jegyzékéhez a török reformok tárgyában.

2. Helyesli-e a magyar kormány gr. Andrássy jegyzékében foglalt beavatkozási elvet Törökország belügyeibe.

3. Mily állást foglalt el a magyar kormány azon eventualitással szemben, ha a paczifikáczió nem sikerülvén, a felkelés nagyobb mérveket vesz és ha Szerbia beavatkozik a felkelésbe.

4. Történt-e a magyar és osztrák kormány közt valami megállapodás a magyar-horvát területen levő keresztyén menekülteknek hazájokbai visszatérése tekintetében.

Tisza Kálmán, márczius 11-én: Az 1. és 2. kérdésre: A képviselő ur, midőn ezen kérdéseket felvetette, elemezte, fejtegette a kormánynak fennálló törvényeink

szerinti jogait és kötelességeit a külügyek vezetése szempontjából. Erre nézve csak azt kívánom megjegyezni, hogy a magyar kormány törvényeinkben rejlő jogát és kötelességét ismeri, mely nem áll ugyan abban, mint igen jól tudja a tisztelt képviselő ur, hogy az egyes jegyzékek concertálva állapittassanak meg; de igen is áll abban, hogy a külügyi politikának irányára nézve a kormány törvényesen megállapitott befolyását érvényesitse. S itt megkivánom jegyezni, hogy ami már magát ezen politikai irányt illeti, nem osztozhatom a képviselő urnak azon felfogásában, hogy ez beavatkozás Törökország belügyeibe. Mi azon politika iránya, mely hosszabb idő óta követtetik? Ez: egyértelemre hozni Európa összes nagyhatalmait azon czélbul, hogy a Törökországnak adott jó tanácsokat is felhasználván, az európai béke megőriztessék.

S minthogy ezen politikának iránya, az európai béke megőrzése, s minthogy ezen politikának sikerült e tekintetben a nagyhatalmak egyetértését előállitani, a magyar kormány ezen politika irányát egész meggyőződéssel helyeselte, pártolta és helyesli.

Harmadik kérdésére a képviselő urnak kijelentem: Ezt a képviselő ur is csak mint eventualitást állitja oda és én hozzá tehetem, hogy ez az én meggyőződésem szerint oly eventualitás, melynek bekövetkezése nem valószinü; nem valószinü pedig azért, mert fel kell tenni azoknak mind belátásárul, mind hazafiságárul, akik Szerbia ügyeit vezetik, hogy épen Szerbia érdekében nem fogják magukat és országukat ellentétbe hozni Európa összes hatalmainak szándékaival.

De abban már bocsásson meg képviselő ur, hogy ha mégis bekövetkeznék ezen eventualitás, mit tenne a magyar kormány, hogy akkor minő álláspontot foglalna el? igen sajnálom, de kiváncsiságát ki nem elégithetem, mert azt el fogja határozni a magyar kormány a szerint, hogy mit fog a magyar-osztrák monarchia és Magyarország jól felfogott érdeke követelni.

Megjegyzem különben még azt, hogy meggyőződésem szerint amennyire csalódtak eddig azok, kik a jelen bonyodalmak megindulta óta reményöket abba vetették és eljárásukat arra alapitották, hogy az európai nagyhatalmak nem fogják az egyértelmet fenntartani tudni, épen ugy csalatkoznának azok is, kik Szerbia magatartását azon reményben határozzák el, hogy ezen esetben az európai nagyhatalmak egyetértése meg fog bomolni.

A negyedik kérdésre:

Képviselő ur ezen kérdésre vonatkozólag a humanitás kötelességeirül beszélt. Én mindenekelőtt megkivánom jegyezni, hogy ugy hiszem, hogy a magyar-osztrák monarchia, ugy Austria mint Magyarország a humanitás követelményeinek valósággal eleget tett, midőn nem nagyon fényes pénzügyi viszonyai daczára, már eddig közel 1 milliót költött ezen menekültek segélyezésére. Azomban semmi különleges megállapodásra a két kormány közt nincs szükség. A dolog természetében rejlik, hogy a menekültek a legszélsőbb határig vitt humanismus szerint is segélyt csak addig követelhetnek, mig nekik a hazájokba való visszatérés nem lehetséges, s ismét a dolog természetében rejlik,

hogy maguk a menekültek is, midőn hazájukba büntetlenül visszatérhetnek, megragadják és felhasználják az alkalmat a visszatérésre.

És mi a helyzet ez irányban? nemcsak büntetlenül visszatérhetnek, de előnyök vannak biztositva mind gazdaságuk megkezdhetése, mind lakházaik épithetése szempontjából a menekülteknek. Ily viszonyok közt határozottan ki kell mondanom azon meggyőződésemet, hogy azok, kik odahatnak, hogy a menekülők ezen alkalmat fel ne használják, hogy hazájokba vissza ne térjenek: épen azon menekültek érdekeit is a legérzékenyebben sértik. Kérem válaszomat tudomásul vétetni.

A képviselőház, ha valódi törökbaráti érzelmeket táplál, ez alkalommal Törökország területi épsége mellett határozott álláspontot foglalhatott volna el; a ház azomban Tisza Kálmán ruganyos nyilatkozatával, mely csak óhajt és nem akaratot fejezett ki, megelégedett.

1876-ban a nagyhatalmak Konstantinápolyban értekezletet tartottak, a török kormányhoz közös jegyzéket intéztek, melyben a török szultánt alkotmányadásra szóliták fel és 6000-ből álló hadtestet ajánlottak; ezen 6000 embernek nem volt értelme, ugy látszik a hatalmak ezáltal uralni kivánták Konstantinápolyt, parancsolni akartak a szultánnak, a törökök visszaemlékezve azon eseményre, midőn a keresztyének segélyére ment keresztesek Konstantinápolyt a görög keresztyénektül elfoglalták, nem fogadták el a hadi segélyt, az alkotmányos művelethez nagy lassan, vonakodva hozzáfogtak. A nihilismus, a pánszlávok, az

orosz czár nem pihentek, a czár megkezdte a készülődéseket, megelőzőleg azomban, hogy a török keresztény-alattvalók buzgalmát növelje, reményeiket élénkitse, két hűbérese: Szerbia és Montenegró által Törökországot megtámadtatta, az orosz czár hűbéreseinek nemcsak pénzt, de önkéntes czimen katonákat, tanácsadókat, hadvezéreket küldött. A török azomban várakozáson felül erélyesen ellentállt és ha engedik, a két kis hűbérest összemorzsolja, Austria azomban visszatartóztatta, a törökök tehát megverték ellenségeiket, de győzelmüket nem használhatván fel, a szerbek és montenegróiak fészkeikbe visszavonultak; ez az orosz háborura is ártalmas befolyást gyakorolt, mert a törökök kis ellenségeiket meg nem semmisitvén, ezek erejöket bánthatlan határaik közt összeszedték, a török az orosz háboruban seregének egy részét kényszerült ezek ellen felállitani, hogy a szerbek és montenegróiak hátamegett meg ne támadják, hogy a szlávokat Boszniában, Herczegovinában és Albániában ujolag fel ne lázitsák. A török szultán birodalma nevezetességeit összehivta, de sem alkotmányt, sem felelős kormányt nem biztositott, vagyis port akart hinteni népei szemébe, az ifju törökpártban és vezére: Midhat basában meg volt az akarat, de a nép nem vágyott az alkotmányos kormányzat után, az uj török párt törpe kisebbséget képezett, a legnagyobb veszély közepette is tehát folytatták a nyomorult, tehetetlen rablórendszert. Az orosz czár végre szellőztetni kezdé szándékát, november 10-én hadserege mozgósitását elrendelte, a közeli háboruban tehát többé senki sem ké-

telkedhetett. A törökkel Európában Magyarországon kivül senki sem rokonszenvezett, mert az angolok is feladták Törökország területi épségének eszméjét, csak e szerencsétlen ország foszlányaira lestek, melyet tétlenségükért az orosztul reméltek kiérdemelni.

A magyar rokonszenv is azomban homeopaticus adagban mutatkozott, a nemzet egyrészénél csak szavakban és tüntetésekben nyilvánult. Tisza Kálmán Törökország fenntartását lehetetlennek tartotta, a törökök mellett tehát sem Bécsben, sem az országgyülésen nem tett semmit, a képviselőház $^4/_5$-e osztotta a ministerelnök politikáját, a törökök mellett tehát csak az ellenzék buzgott, mely a kormánybul és kormánypártbul kilépett ellenzékkel együtt alig állt 70 tagbul. A megyék közönsége Törökország fennállását óhajtotta, de a megyegyülések nem siettek a török-ügyet felkarolni, csakis szórványosan nyilatkoztak. A pesti ifjuság lelkesedett legjobban, az egyetemiek fáklyászenét akartak a török konzulnak rendezni, de a kormány eltiltotta, az egyetemi tanács fenyegetődzött, elmaradt tehát az ártatlan tüntetés is. Néhány törökbarát a törökök győztes vezérének: Abdul Kerimnek diszkard küldését inditványozta, az ifjuság lelkesedéssel elfogadta, átadására küldöttséget menesztett Konstantinápolyba, az ifjak sastollasan, panyókásan a küldeményt az öreg vezérnek átadták, a jámbor törökök azt hitték, hogy a kard harczot jelentvén, Magyarország sereget küld, pénzt ád vagy legalább az ifjuság hatalmas önkéntes csapatokat fog a törökök védelmére küldeni; nagyban csalatkoztak, mert a diszkard átadása

nem kezdete, de befejezése volt a törökbaráti érzelmeknek. Ezenkivül pártolta a törököket a sajtó pénzérdekbül, mert ha az orosz ellen nem tüzel, egyetlen példányát sem vette volna meg a közönség.

Az orosz sereg lassankint elkészült, a czár végre Törökországot 1877. évi április hóban megtámadta, a románok, mert a zsákmánybul részt reméltek és a nagy orosz sereg nyakukon volt, az oroszokhoz csatlakoztak, a törököknek tehát küzdeni kellett Európában az orosz, román, szerb, montenegrói hadsereg ellen, Ázsiában az oroszokkal, vagyis egy oly hatalmi szövetség ellen, mely ha nem egyszerre is, de folytatólag egy és fél millió katonát küldhetett a harctérre; az orosz óriásnak pénzügyei nem voltak rendezettek, drága ugyan, de nagy hitellel birt, ki ha a háboru hosszabb ideig tart, serege szükségletét kényszer-pénzjegyekkel is fedezheti, küzdenie kellett egy oly fejedelem ellen, kire a siker életkérdés volt, mert ha nem győz, a nihilismus trónjától és életétül fosztja meg, kit a pártok szeszélye, az országgyülés hangulata, ministereinek véleménye, nemzete józan esze, az értelmiség közvéleménye nem korlátozott, de óriási birodalma millióinak életérül és vagyonárul szabadon rendelkezett, ki Európa hangadó fejedelmeitül bizonyos fokig rendelkezési szabadsággal birt, kihez a szerbek, bolgárok, bosnyákok, szlávok és románok egyrésze ragaszkodott; Törökország ezen nagy hatalom ellenében 200,000 rendes katonával birt, a török szultán gyáva kéjencz, a basák elpuhult rablók voltak, a sereg egyrésze mezitláb, rongyokban járt, az

udvari kegyenczek ellopták a sereg élelmét, a török nemzet gyülölte az oroszt, lelkesedett Törökországért, tudta, hogy ha az orosz győz, az állam megszünik európai állam lenni, a török lakosok kénytelenek lesznek lakhelyeiket elhagyni, vagyonuk a szilajabb, de semmivel sem műveltebb keresztyének tulajdonává lesz. Az európai törökök ügyeért a világ egész mohamedán faja kész lett volna fegyvert ragadni, ha a török szultán a próféta zászlóját kitüzi, a török szultán azomban félt a lelkesedéstül, ő kelet rózsáit háboritlanul akarta élvezni, érzéki mámorában elfeledkezett fejedelmi és hazafiui kötelességérül és nem mert a törökök hazafiságára hivatkozni, nem mert lóra ülni és vitéz serege élére állni.

Törökország fő védelmét a dunai várak s a Balkánhegység képezték. Az orosz hadseregben a lelkesedés gyenge, az alsóbb tisztek műveletlenek voltak, ezen lomha sereg a hadgyakorlatokon ellenségeit gyorsan megverte, midőn azomban a törökkel állt szemben, lomhán mozgott; a sereget roszul élelmezték, a tábornokok közt nem volt egy katonai tehetség sem, a török katona ellenben vitéz, bátor és lelkesült volt, az első várveszteségek után Plevnánál erőditett hadállást készitettek és az elhagyatott, a roszul vezérlett török sereg 9 hónapig védelmezte magát, végre a plevnai táborban november hó 10-én — a sereg a betegség és élelemhiány miatt tovább ellen nem állhatván — 38,000 vitéz török letette a fegyvert; az oroszok, ha merészek és ügyesek, azonnal Konstantinápoly ellen vonulhattak volna, valószinüleg azomban az Austriával kö-

tött titkos egyességben Konstantinápoly bevétele és elfoglalása nem volt megengedve, valószinüleg ellenezte ezt Anglia is, de Anglia már ekkor Európában politikai sulyát elvesztette, mert ezen kalmárnép irtózott a költségektül; az angol kormány erélye kihalt az angol aristocrata ministerekkel; az angol aristocratapártot egy keresztelkedett zsidó, a szabadelvüt egy kereskedő fia vezette, a vezérségre a gőg hazájában a két eszes férfiu nemcsak azért jutott, mert eszesebbek voltak a hóditók ivadékainál, de jutott főleg azért, mert Angliában a polgári elem az aristocratiához felnőtt, a választási rendszer megváltozott, a conservativ és szabadelvü aristocraták kényszerültek nagymérvü engedményeket adni és a pénz embereit politikai üzlettársul elfogadni. Az igazi aristocrata a megoldhatlan csomót kardjával vágja ketté és nem gondol sem a vér-, sem a pénzáldozatra, igy tett Pitt Vilmos, Anglia leghatalmasabb ministerelnöke, milliárdot haladó adósságokat csinált, de a nyert gyarmatok, a kereskedelmi fölény, a szerzett kincsek bőven felülhaladták az adósságokat, kiszámithatlanul emelték Anglia gazdagságát és Anglia csekély hadserege daczára világhatalmi, a négy császár és királylyal egyenlő állást foglalt el; az urak kalmár utódai azomban a kardot tollal cserélték fel, drágálták az uraságot, másokkal akarták a sült gesztenyét kiszedetni, megálltak a félúton és tekintélyüket barát- és ellenségnél egyiránt elvesztették, sőt Angliában, melynek két szemét, Indiát csak Oroszországtul félthették, a botor ellenzéki vezér az orosz szövetség mellett küzdött, lapja a török

barbárságí koholmányokat szemtelenül terjesztette és ezen emberbarát kalmárok, kik a fogoly indiai felkelőket az ágyu eleibe köttették és ugy lövették ki tömegesen, ügynököket küldtek ki a törökök ellenőrzésére és ha a szegény török vagyonát a keresztyén tolvaj ellen védte, ha a csirketolvajt kirugta vagy felpofozta, a törökök kegyetlenségéről lapokat irtak tele, atrociti meetingeket (kegyetlenségi gyülést) tartottak. Plevna feladása után a téli nagy hóban védelmezték még a Balkán hegység Sipka-szorosát, Plevna feladása után azomban a török hadseregnek már csak gyenge romjai maradtak fel, az oroszok Ázsiában is nagyban győztek, a halál kétségkivüli, csak az idő és a temetési szertartás módozata volt még bizonytalan. A szultán és basák azomban nem aggódtak, megmaradt még a szép hárem, a fényes istálók, a számos csürhe, szolga nép, a kegyencz basák Ázsiában még rabolhattak.

Mig szomszédunkban a hajdan hatalmas török nemzet, Magyarország természetes szövetségese, végharczot vivott a mi és az európai műveltség és szabadság ellensége ellen, Magyarország is erősen küzdött német szövetségeseink birvágya, az osztrák doktorok és zsidók telhetlensége ellen. Az 1867-iki vám- és kereskedelmi szerződés az állami egyenlőség (paritás) és érdekközösség ellenében az osztrák császárságot nagy előnyökben részesitette, 1867-ben a Deák-kormány és a többség kénytelen volt ezen anyagi előnyöket megadni, mert a kiegyezés nemcsak a király és császártul, de az osztrák kormánytul, illetőleg a

birodalmi tanácstul is függött, a birodami tanácsot pedig az osztrák tőzsérek szövetsége uralta, ezek pedig óhajtották a magyar szövetséget, mert ez Austria alkotmányát is biztositotta, ingatag pénzügyeinek alapot adott, de ezen urak Jeruzsálemtül Londonig és Szentpétervárig saját egyéni előnyüket minden időben és minden államban elibe helyezték a közérdeknek és a kiegyezést csakis saját előnyeiknek biztositásával fogadták el, beleegyeztek azomban, hogy a vám- és kereskedelmi szerződés uj egyesség tárgyát képezze és a magyar bank felállittathassék. A szerződési idő lefelé járt, az egyezkedést tehát megkezdték. Tisza Kálmánnak helyzete nem volt kedves, mert a bankért és kereskedelmi szerződésért a Deák-kormányokat ismételve keserüen megtámadta, a vámszövetségre ugyan 1875-iki nevezetes utolsó ellenzéki beszédében kijelentette, hogy a méltányos egyességet a vámháborunak elibe teszi, a bankot azomban, mint szükségest, mint oly intézményt tüntette elő, melynek felállitását semmi sem akadályozhatja. A bankot az országban a régi aulicus maradványok és néhány kiváltságolt pesti zsidó tőzsér kivételével mindenki kivánta. A kereskedelmi és vámszerződések tárgyában a vélemény megoszlott, a szélsőbal Magyarország függetlenségének jelzéséül is önálló vámterületet követelt, a többiek óhajtották a vámközösséget, de a régi vám- és kereskedelmi szerződést alkotói is a kényszer művének tüntették fel és lényeges javitását követelték. Austriában sem a viszonyok, sem az emberek nem változtak, Magyarország köpölyözését még mindig természetesnek tartották, a

régi ministerium még fennállt, a birodalmi gyülést a tőzsér-doktorszövetség uralta.

A vámháboru muszkái nem kivántak ugyan nagy foglalásokat, mert minden a kezökben volt, tehát többet nem kivánhattak, de hóditmányaikhoz görcsösen ragaszkodtak, még a jogilag kétségbe nem vont magyar bank felállitását sem akarták megengedni, Tisza Kálmán javitani kivánt a szerződésen, fel akarta a magyar bankot állitani. A kormányban önálló véleménynyel csak br. Simonyi Lajos birt, ő komolyan magyar bankot követelt. Tisza Kálmán és ministertársai folytonosan Bécsben jártak, a kereskedelmi szerződés különlegesen a Simonyi szakma-körébe tartozott, Simonyi megunta az örökös kosarat, az alázatos kérelmező szerepét és 1866. szeptember 28-án lemondott és 30 társával a kormánypártbul kilépett, a közösügyi alapot azomban megtartották; alakult tehát egy uj ellenzék, mely sajátlag csak Tisza személyét nem akarta, azt azomban, hogy mit akar, nem tudta megmondani. A németek a török ügyben a törökök pártfogását magyar áldozatnak tüntették fel, pedig a panszlávizmus a németeket még jobban fenyegette, mint a magyarokat, mert a németek Austriában kisebbséget képeznek, az uralgó kormányt a magyarok befolyása juttatta a hatalomra, a császár kegyelme tartotta fenn. Az osztrák ministerek nemcsak a magyarok jó szolgálatait elfelejtették, de elbizakodottságukban örök életüeknek képzelték magukat, a második bécsi kötésben nemcsak az első vivmányait meg akarták tartani, de az önálló bank eszméje közjogi feladását kivánták

és az osztrák bankot mindörökre Magyarország nyakára akarták tolni. Tisza Kálmán, midőn osztrák kartársai kapzsiságárul meggyőződött, felmondta a kereskedelmi szerződést, közös bankot szorgalmazott egyenlő jogokkal, az osztrákok azomban kivánságát visszautasitották, ezen visszautasitás után az önálló bankot kellett volna szorgalmazni, de ezt a magyar király visszautasitotta; Bécsben a vám- és kereskedelmi szövetség s a bank ügyében kimondták Windischgrätz herczeg hirhedt jelszavát: „unbedingte unterverfung“, (feltétlen hódolat). Tisza Kálmán 9 év óta roszalta a vám- és kereskedelmi szerződést, 9 év óta követelte maga és egész pártja az önálló bankot, a feltétlen hódolatot tehát saját szakállára nem mondhatta ki, hivatkoznia kellett pártjára, az országgyülés többségére; 1877. febr. 8-án tehát lemondott, az ügyek ideiglenes vezetését azomban elvállalta, a ház tanácskozmányainak elnapolását kérte az uj ministerium megalkotásáig.

A képviselőház az elnapolást nem tagadhatta meg, mert az ideiglenes kormány csak igazgatási cselekményeiért felelős, az országgyülés azomban oly kormánynyal, mely iránya-, elvei-, külpolitikájáért nem felelős, nem érintkezhet; miután azomban Tisza Kálmán lemondásának indokait mindenki ismerte, miután az osztrákok kivánalmait mindenki tudta, a nemzeti önérzet, a nemzet méltósága, anyagi érdeke azt követelte, hogy a nemzet elnapolási határozatában mondja ki azt egyhangulag, mert ez nem lehetett volna pártkérdés, hogy igen is elnapolja magát, de csak oly kormányt fogadhat el, mely az ország jogait csonkittatlanul fenn-

tartja, mely a terhes kereskedelmi és vámszerződést méltányos alapon kivánja megujitani; ily férfias nyilatkozat a királyt és osztrák tőzséreket felvilágositotta volna az ország akaratárul, de az uj sütetü labanczokban az önérzet haldoklott, a feltétlen hódolat felé hajlott a nagy többség, maga báró Simonyi, a fenegyerek, (enfant terrible) exminister támogatta a feltétlen elhalasztást. Tisza báró Sennyeyt ajánlotta a miniszterséggel megkináltatni, Sennyeyt azomban a politikai bátorság elhagyta és a kormányalkotást nem fogadta el. Február 26-án Tisza a kormányt ismét elfogadta, a felelősség megkevesbedett, ugy szólván eloszlott, mert a többségbül senki sem állt elő jobb javaslatokkal, a többség tehát Tisza Kálmánnak szabad kezet adott. Báró Sennyey kinyilatkoztatta, hogy a kormányalakitást nem fogadta el:

mert pártja csekély;

mert a Tisza által a vám- és kereskedelmi szövetségben, a bankügyben tett engedményeket el nem fogadhatja, a vámtariffák és finánez-vámok emelését roszszalja, miután ezek a magyar földbirtokot és ipart megrontják;

mert a bankháboru Magyarország hitelét a külföldön megrontaná, mire mindig, de különösen a mostani viszonyok közt Magyarországnak nagy szüksége van és lehet.

Ezen utolsó nyilatkozat által kirugta maga alul az ellenzéki alapot, mert ha Magyarország létele az osztrák tőzsérek iránti hódolattul függött, akkor nem lehetett jobb kereskedelmi szerződést sem követelni, miután

a tőzsérek uralták Austriát és ezek iparérdekeit a kereskedelmi szerződés javitása épen ugy sértette, mint pénzérdekeiket sértette a magyar bank; báró Simonyi Lajos, ki talán hivatást érzett a ministerelnökségre, kiméletlenül támadván meg régi barátját és vezérét, ezeket mondá:

„Arra, hogy egy legyőzött nemzetnek küldöttjei leboruljanak a győző előtt és elfogadjanak mindent, amit a győző követel, van példa, de arra nincs, hogy egy ország alkotmányos ministere egy másik nemzet pártjának előszobájában antichambrirozzon, amint ezt Magyarország ministerelnöke tette.

Azon magatartás, melyben ministerelnök ur részesült, főleg Magyarországot sujtotta; Magyarország történelmében sok gyászlap van, de egy sincs, amit szégyenlenünk kellene. Azon lapot azomban, amelyre a legutóbbi alkudozások feljegyezve lesznek, az utókor pirulva fogja olvasni.“

Tisza Kálmán részben kiméletesen czáfolta br. Simonyi támadását, Simonyi megtéve a szenvedélyes rohamot, szép csendesen visszavonult, pedig ha igaz volt, amit mondott, kötelessége lett volna az alkudozások menetét felfedezni, kötelessége lett volna a párt megbontását megkisérleni és Tisza vád alá helyezését inditványozni, mert oly minister, ki az ország méltóságát meggyalázza, az ország érdekeit feladja, nemcsak elmozditást, de büntetést érdemel. Ezen kettős roham után azomban csakis a szélsőbal támadott, Senynyey és Simonyi Lajos pedig képzelt, hervatag babérjaikon pihentek. A második ministeriumba a régiek

beléptek, a kereskedelmit ideiglenesen ismét Trefort vezette, a kereskedelmi szerződés régi balközépi Botondjai elnémultak, az egyesség a német ministerekkel pár hét alatt megköttetett, mi azt bizonyitja, hogy az akadály sajátlag nem Bécsben, de Pesten volt.

A szabadelvü pártéhoz hasonló volt a hangulat Pesten és a vidéken is. Tisza, Simonyi, Sennyey nyilatkozatai fellebbentek a fátyolt; ha tehát a nemzet erős, ha a kereskedelmi szerződést az országra károsnak, a közös bankot jogfeladásnak tartotta (mi az is volt), nyilatkozni kellett volna a megyéknek, nagyszerü népgyüléseket, tüntetéseket kellett volna rendezni Pesten és az összes vidéki városokban, az ország és Pest azomban hallgatott, csak a kávéházban tüzeltek és Tisza ellen tüntetni akartak, Tisza erről értesülve, 80 rendőrt elhelyezett az országház szomszédjába, a rendőrökkel elmeséltették, hogy 80 ember van eldugva és a puskába golyó is van, ez lehütötte a tüntetőket, szép csendesen haza kullogtak, a tüntetés elmaradt. A szélsőbal azomban nem pihent, folytonosan kiváncsiskodott az alkudozási és török ügyekben; a kormány az időt nem tartotta alkalmasnak a bécsi békekötés felmutatására, sok engedelmes hazafi magában morgott, a kormány tehát az évi ülésszakot julius 7-én bezárta és az uj ülésszakot szeptember 15-ére tüzte ki.

VI. FEJEZET.

Az 1873., 1874., 1875-iki törvények kivonata és bírálata.

A Deák-kormány utolsó éveiben több nevezetes törvények hozattak.

1873: VI. *A belvizek levezetéséről:*

A belvizeket önhatalmulag a szomszédok kárával senki le nem vezetheti, töltéseket, gátakat, sem egyesek, sem társulatok nem készithetnek, az ily művek közigazgatási uton az alispán, kapitány, királybiró rendeletére eltávolitandók és 500 forinttal büntetendők.

Az épitményekhez szükségelt kisajátitásokat egy megyében a minister, több megyében az országgyülés rendeli el.

A tervek 1871. szerint az alispánnál benyujtandók.

A társulatokra az 1871-iki törvény alkalmazandó.

A társulat azon tagjai, kiknek földjeit a művelet nem mentesiti, a társulatbul kiléphetnek.

A szomszéd, ha az ármentesités által előnyben részesül, köteles a költséghez arányosan járulni.

Ha a belvizek levezetését államgazdászati vagy közegészségi szempontok ajánlják, vagy általa községek, ipartelepek mentetnek meg, a közlekedési minister megkisérti a társulatok megalakitását, ha nem sikerül, a munkálat elrendelésére törvényjavaslatot terjeszt be, a javaslat jogerőre emelkedvén, a munkát megkezdeti és kormánybiztost nevez.

Az épitmények a társulat vagy épitő költségén tartatnak fenn, ezen törvény mérvadó a többi társulatokra is.

A vizszabályozások az anyagi jólét egyik főfeltételét képezték és képezik mindenütt, e törvény tehát elvileg hasznos és czélszerü, a ministeriumot azomban túlságos hatalommal ruházta fel, mert ezen törvény alapján a minister a szabályozást képzelt ürügyök alatt javasolhatta.

Részben használt ez a nagyközönségnek, mert ezen törvény a buta csökönyösséget megfékezte, azomban a kormány mindenhatóságát megtetézte.

1873. febr. 27. *Az altisztekrül:* A hadsereg és honvédtörzsnél 12 évig, és pedig 4 évig közkatona, 8 évig mint altisztek szolgált egyének, ha kedvező igazolvánnyal birnak: a közszolgálatban, az állam által segélyzett gőzhajózás- és vasutaknál alkalmazandók; alkalmazandók a háboru és közszolgálatban megsérült altisztek, ha a katonaságra alkalmatlanok lettek. Az emlitettek elsőbbségi igénynyel birnak a ministeriumok, biróságok, fegyintézetek, horvát kormánynál, vasutak- és gőzhajózásnál, egészben a megyéknél, felében a hivatalszolgai, alsóbb rendü felvigyázói állomásokra.

Némely adók módositásárul.

Ápr. 1. *A házadórul*:

A lakbéren kivül bevallandók a vizvezetéki, világitási, szemétkihordási pótlék, amennyiben a bérlet

6 százalékát meghaladja ezek többlete, az átalakitási dijak pedig egészben a tiszta jövedelemhez számittatnak.

A jövedelmi adórul:

Az eddig gyakorlatban volt 36—42. §-ok eltörültetvén, az 1868: XXVI. tcz. 11. §. ekként módosul: a személykereseti adó a jövedelmi adóba nem számittatik be:

A jövedelmi adó minimumának tekintetik:

Haszonbérlőknél a haszonbér és szolgálmányok $2^1/_2$ százaléka.

Ügyvéd, orvos, bába, mérnök, sebésznél lakbérük, üzlethelyiségük összes bérének 12—20-tuli százaléka.

Kereskedők, iparüzők, magán-intézeteknél lakásuk és üzlethelyiségük lakbérének 15—25 százaléka.

Falusi kézműiparos 3—6 frt, minden segéd után 2—3 frtig.

A minimal tételek alkalmazását ajánlja a család nagyobb száma, az üzlet kiterjedésére tekinteni kell.

Az 1868. törvényben megengedett bevallási időn túl 15 nap engedélyeztetik.

1868: XXVI. adókivetésekrül szóló bizottság eljárása következőleg biztosittatik: a két törvényhatóságok köréhez tartozó községekben a kivetést a két törvényhatóság bizottsága felváltva vizsgálja meg.

1868: XXVI. adókivető bizottság következően alakul:

Elnököt, helyettest, két bizottsági tagot a belügyminister a birtokosokbul nevez. A pénzügyminister felhivására minden törvényhatóság két tagot választ.

A személyes kereseti adóruli módositások:

Kik a jövedelmi adót I., II. szerint fizetik, a személykereseti adótul felmentetnek, azokra azomban felmarad, kik az első szerint 40 frtnál több adót fizetnek, a föld- és házbirtokosok, a 40 frtnál több adót fizető bérlők a III. osztályba tartozó adófizetők.

A házas, zsellér, kertbirtokos falun 1 frt, rendezett tanácsu városokban 2 frt, gyári és iparos segédek falun 2 frt, rendezett tanácsu városokban 4 frt, a család tagjai falun fejenkint 50 kr, városban 1 frt. Föld- és házbirtokosok összes adójuk 4 százalékát, ezen adó, ha 10 frtot meg nem halad: 1 frt 70 kr, különben 2 frtnál kevesebb nem lehet. A családtagok 1 frtot, ha az összadó 40 forintnál több: 2 forintot. A családtagokat be nem jelentő minden tag után 5 forinttal büntettetik.

A bélyegilleték és dijakruli módositások:

Minden perirati iv dija 50 frton alul 20 kr, 50 frton felül 50 kr. Árverési folyamodványok, holtnak nyilvánitási okirat, megsemmisités első iv 1 frt, a többiek 50 frtig 20 kr, ezen felül 50 kr.

Egyhangu két itélet elleni felebbezvény első ive kétszeres, sommás eljárásnál a felebbező köteles a dijt előre lefizetni.

Bélyegcsonkitás háromszorosan büntetendő.

Végérvényes itélet illetéke 800 frton felül 1 százalék, ha a kereset részletesen itéltetik meg, 8 frtnál kevesebb nem lehet.

Ha a felperes keresetétül elmozdittatik, a maximum 25 frt. Becsületsértés és kisebb hatalmaskodás-

nál 50 frton alul 20 kr, első itélet 50 kr, ezenfelül 50 kr és 2 frt 50 kr.

A birtokváltozás közelségének czimén illetékelengedés csak vérrokonok közt engedhető.

A földadó alá tartozó ingatlanok illetékének minimuma alapjául az urbéri kárpótlás nélküli földadónak százszoros értéke tekintetik.

Leleteknél a felemelt összeg fele a leletfelvevőké.

Az illetéktül a határidőn túl 6 százalék fizetendő, az állam a visszatéritett illetéktül félévre 6, továbbra 7 százalékot fizet a károsodottnak.

Ha az örökösök a hagyatékot 3 hó alatt be nem terjesztik, az adóhivatal felszólitására a hatósági hivatalnokok kötelesek kártéritès terhe alatt, 6 hét alatt kinyomozni.

Április 29. *A lovakrul:*

Mozgósitás esetében mindenki köteles alkalmas lovát az államnak kárpótlás mellett eladni.

Kivétetnek: a mének, a csikót szoptató és vemhes kanczák, a király, a herczegek, az udvar, a posta, az állami lótenyészde lovai.

A lovakrul évenként kimutatást készitenek, a hatóságok lóavató bizottságot alakitanak, mely áll a törvényhatóság választotta elnökbül, a kerületi szolgabiró vagy hivatalnokbul, a főispán által kinevezendő szakértő becslőbül, egy állatorvosbul.

Minden bizottságban a közös vagy honvédelmi minister egy törzstisztet és egy állatorvost nevez.

A 4. évesek az állitási helyekre vezettetnek, az árt a bizottság határozza, a két lónál többet biró lovai-

nak fele vétetik fel, a becsárt a bizottság határozza meg, a becs nem felebbezhető, első sorban mindig az olcsóbbak vétetnek meg.

Ezen törvény az önkénynek törvényes hatalmat adott a tulajdon felett; sem nem indokolható, sem nem menthető, mert a ló a birtokos tulajdona, az állam tehát felette nem rendelkezik, nem menthető a szükség által sem, mert Magyarország felesleges nagy ló-állománynyal bir, hadi ló tehát, habár magasabb áron, beszerezhető; a háboru az egész ország érdekében viseltetik, az állam tehát sem jogosan, sem méltányosan nem követelheti, hogy a tulajdonos, a kereskedő, a pénztőzsér, a szellemi proletár, a városi házbirtokos iránti tekintetből a földbirtokos, fuvaros lovát nem szabad közönséges mérsékelt áron elkobozni, mert minden áruczikk értékét keresettsége határozza meg, a ló legkeresettebb háboru idején, tehát a rendes ár, háboru idejében nem folyó ár. Az önkényt fokozza a bizottság alakulási módozata, mert az 5 tagu bizottság hármat, tehát a többséget közvetve a kormány, az érdekelt vevő fél nevezi.

November 29. *153 milliós ezüst-kölcsön:*

A kölcsön névértékben 153 millió ezüstforintig terjedhet, e kölcsön felére 5 év mulva esedékes 6-os kincstári utalványok bocsájtatnak ki.

E kölcsön 100 frtját a minister 83½ forintért értékesitheti.

E kölcsönnek az államjószágok biztositásul szolgálnak, ennélfogva az ezt terhelő adósságok kifizetendők.

Ezen kölcsön és kamatjai bélyeg-, dij- és adómentes. Lett volna ezen kölcsön, ha át nem változtatják, törlesztés nélkül $7^1/_5$ perczentes, illetőleg a 17 perczent törlesztését hozzászámitva, $10^1/_2$ százalékos.

1874. május 22. *A 153 milliós kölcsön másik felének* a minister a lehető legkedvezőbb feltételek alatti értékesitésére felhatalmaztatik.

Valóban bámulni kell a többség aljasságán, hogy akkor, midőn a földhitelkölcsön is olcsóbban állott és a jelzálogi adósság 8 százalékkal törlesztetett, hogy mert törlesztés nélküli $10^1/_2$ perczentes adósságot elfogadni, sőt a második felénél ezenfelül is még a ministert nagyobb uzsorára felhatalmazni akkor, midőn más államok 4, a legroszabb hitelü orosz 5 perczentes államadósságot kötött. Ezen adósság azért is felette terhes volt, mert az 54 millió ezüstkölcsön az állambirtokra lévén bekeblezve, ezen adósságot ki kellett fizetni, ennélfogva az ország rendelkezésére csakis 71 millió forint maradt, mit az ország megterhelése nélkül kincstárjegyekkel is lehetett volna fedezni.

Február 7. *A magyar keleti vasut függő adósságai rendezésérül.*

A ministerium a vasuttársulat függő adósságait 17.051,039 forinttal váltsa ki, 1.700,000 forintot kölcsönözzön a kiépitésre.

XV. *A járásbiróság telekkönyvi minősitvényérül.*

XVI. *A hamis váltók elbirálásárul.*

XVIII. *A vaspálya által okozott sértésekrül:* A vaspálya köteles az üzem által megsérülteket gyógyittatni, a munkaképtelenség által okozott kárt pótolni,

halál esetében a halottat eltemettetni, az özvegyet és gyermekeket tartani és a gyermekeket neveltetni.

XX. *A marhavészrül.*

XXII. *A hamis bukásrul:* A hamis bukást a büntető bíróság állapitja meg és itéli el.

XXIII. *A nök nagykoruságárul.*

A nő törvényes koru lesz, ha férjhez megy, ha 24 éves lesz. Ezen törvény nagy igazságtalanságot szüntetett meg, mert az eddigi törvények szerint az 50 éves leány sem volt nagykoru.

XXIV. *A birói gyakorlati vizsgárul.*

Vizsgál a királyi táblák bizottsága. A következők kivántatnak:

a) Államvizsgai bizonyiték.

b) 3 évi joggyakorlat, és pedig 2 év a bíróságnál, 1 év ügyvédnél.

c) Szóbeli és irásbeli vizsga magyarul: a magyar közjog, polgári, büntető-, bánya, váltó-, kereskedelmi, anyagi és alaki jogbul, a közigazgatási, pénzügyi törvények és szabályrendeletekbül.

XXVIII. *A Temesvár-Román vasut kiépitésérül.*

XXIX. *A vágvölgyi és győr-ebenfurti vonal kedvezményeirül.*

XXXIII. *A választási törvény módositásárul.* Főbb pontjai:

1. Csak azon nemesek birnak ezentúl szavazattal, kik 1848—72-ig valamely választói összeirásban bennfoglaltatnak.

2. Kir. városok és rendezett tanácsu városokban

azon házbirtokosok, kiknek háza 3 lakosztályos, kik 16 frt földjövedelem után adóznak.

3. Kik 105 forint tőke vagy földjövedelem után fizetnek adót.

4. A 105 frt jövedelem után adózó kézművesek.

5. Kis községekben azon kézművesek, kik legalább 1 segéd után adóznak.

6. Az 5—700 frtig terjedő jövedelem utáni adózók.

7. Az $^1/_4$ urbéri telkesek és azok, kik ennek megfelelő területet birnak, egyenlőnek tekintetik:

A Bánátban 10 kataszteri hold.

Az erdélyi részekben, a Jász- és Kis-Kunságban 8 művelés alatti magyar hold.

Erdélyben 84 frt föld-, vagy 79 frt házjövedelem utáni adó, vagy 105 frt tiszta jövedelem.

8. Az összeirás választott bizottság által évenkint eszközöltetik, a választó lakhelyén vagy ott, hol választóképes, de csak egy helyen iratik össze.

9. A választók jegyzéke májusban igazittatik ki.

10. A vitás kérdésekben a megyei bizottság itél, itélete a kuriához felebbezhető.

11. A szavazás élőszóval történik.

12. A megye minden kerületében egy napon szavaznak.

13. A szavazó-bizottságot sértő 500 frttal büntethető.

14. A küldöttséget fenyegető, működését erőszakosan akadályozó vagy erőszakosságra ingerlő 2 évi börtön és 3 évi szavazatvesztésre itélhető.

15. Az elnök és küldöttségi tagok törvénysértésért 500-tul 2000 frtig büntethetők.

16. Az adatok kiadását megtagadó lelkész 500 frttal büntetendő.

17. A sikkasztó vagy hamisitó küldöttségi tag 2 évi fogságra és 2000 frtig büntethető.

18. A vesztegető 3 évi szavazatvesztés és 1000 frttal vagy 6 hónapi fogsággal büntethető.

19. Hasonlóan büntetendő az etető, itató, az etetést, itatást elfogadó.

20. A tulajdon, a nemzetiség, osztály, hitfelekezet, felsőség ellen izgató 3 évi jogfelfüggesztéssel, 1500 frttal, 1 évi börtönnel büntethető.

21. A királyt sértő 1—5 évig büntetendő.

22. A választót fenyegető 500 frttal vagy három hónapi börtönnel, a választáson erőszakoskodó 1—3 évi börtönre büntetendő.

23. Nem választó, ki előbbi évi adóját ki nem fizeti.

XXXIV. *Az ügyvédrendtartásrul.*

Ügyvéd, az ország bíróságai- és hatóságainál bejegyzett okleveles ügyvéd, az ügyvédi kamara területén lakó magyar honpolgár lehet.

Nem működhet:

1. Ha csőd vagy gondnokság alatt van.

2. Ha kötelességét megszegve, ezáltal magának vagy másnak illetéktelen hasznot szerzett, jogtalan kárt okozott, ha a fél kivánatára felének az iratok másolatait ki nem adta, ha az előlegrül nem számol és bepanaszoltatván, a törvényszék által az ügyvédségtül elmozdittatott, ha más becstelen vagy haszonleső büntettben elmarasztaltatik, ha kötelességszegésért büntető vagy fegyelmi eljárás alá esik.

3. Ha az ügyvédségtül a fennálló szabályok szerint eltiltatott.

Ügyvédi minősitvény:

Ügyvéd csak az lehet, ki az állam- és ügyvédi vizsgákat sikerrel leteszi és 3 évig az ügyvédi vizsga letétele előtt joggyakorlaton van.

Az ügyvédi kamarák számát, székhelyeit az igazságügyér határozza meg.

A kamara az ügyvédeket ellenőrzi.

Az ügyvéd köteles: jegyzőkönyvet vezetni, fele ügyében minden lehetőt megtenni, a feleket értesiteni, a behajtott pénzt átadni, a vagyontalanokat képviselni.

Az ügyvéd készpénzbeli kiadásain, időveszteségе megtérítésén felül jutalomdijat követelhet, sőt errül szerződést is köthet.

Az ügyvéd a fél ügyeit magához nem válthatja, az ily szerződés érvénytelen.

Fegyelmi vétséget követ el:

Ki kötelességét megszegi, ki az ügyvédi kar becsületét és tekintélyét sértőleg viseli magát, ki igazságtalan ügyekben konokul perlekedik, a hanyag és késedelmes, az üzérek által pert kereső.

Büntetése:

A veszteséghez képest 50—500 frt, az ügyvédi gyakorlat egy évi felfüggesztése, az ügyvédség végleges elvesztése.

Az ügyvéd a félnek kárpótlással tartozik, ha felének oly kárt okoz, mely jogorvoslattal el nem hárítható; a kártérités azomban polgári uton eszközlendő és a fél fegyelmi keresetet indithat.

Fegyelmi kereset indittatik:

1. A fél panaszára.

2. A kamarai ügyész kivánatára.

3. A bíróság, a királyi ügyész vagy más hatóság kivánatára.

A fél kereshetési joga elévül, ha a fél két év alatt nem panaszkodik. Fegyelmi ügyekben első sorban az ügyvédi kamara itél.

Pert csak ügyvéd által folytathatni, kivévén a bagatell és némely szóbeli ügyeket.

Ezen törvény szép elveket foglal magában, gyakorlatilag azomban az ügyvéd bünei ellen gyenge biztositékot nyujt, mert az ügyvédek a fél által teljhatalmu meghatalmazásokat iratnak alá, az ily meghatalmazás köpönyege alatt minden gazságot elkövethetnek, a fél az ily meghatalmazás aláirását alig tagadhatja meg, mert ez általánosan szokás; ha megtagadja, ez a becsületes ügyvédet kedvezőtlenül hangolja, a becstelen, szigoru meghatalmazás mellett is talál utat a csalásra. A fegyelmi eljárás csak elméletileg szigoru, mert a kamara vizsgál és itél; a kamara részben az ügyvéd pajtásaibul áll, ezek kartársukat felmentik barátságbul, részben felmentik azért, mert a kartárs elitélése homályt vet az egész ügyvédi karra.

Másik főkibuvó ajtóul szolgál az ügyvédnek a felebbezésekérti egyenes megbüntetése, az ügyvéd ezen alapon azt mondhatja: „nem felebeztem, mert az ügy megnyerése, az itélet megváltoztatása kétséges, a büntetésnek kétséges kimenetelü ügyben nem tehettem ki magamat;“ titokban tehát eladja magát a felperesnek

és felét koldussá teszi. Ennélfogva a kamara csak a nyilt buta rablót itéli el, az ügyes tolvaj kicsuszik.

Helytelen a dijszerződés is, mert ez az ügyvédet alkuszszá teszi, elméletileg minden ügyvéd egyenlő, mindeniknek kell a törvényt tökéletesen ismerni, mindenik köteles a reábizott ügyet megvilágitani, a törvény, a perlekedés nem titok, fáradsága jutalma mindenkit megillet, hogy azomban mily dijat érdemel, azt leginkább a törvény, a biró itélheti meg, nem pedig a törvényt nem ismerő fél; ez az ügyvédség tekintélyét, becsületét teszi semmivé, nagy előnyt nyujt ez a gazdagnak a szegény ellenében, mert az ily zsiros falatért maga az ügyvéd küzd, a soványabbakat pedig gyakorlatlan segédjeire bizza, a hires ügyvéd a szegények ügyeit elutasitja. A nagy jutalom megnyerése a szerződő ügyvédet álutakra csábitja, ingerli az ellenfél ügyvédje s a birák megvesztegetésére, a perlekedőre nagy nyomást gyakorol, mert az ügy megnyerése érdekében lévén, kénytelen az ügyvéd kivánsága előtt meghajolni és túlságosan jutalmazni; ha divatba jön, az ügyvédek kisebb ügyeknél is vásárt fognak csapni és a perlekedőket közös erővel fogják elpusztitani.

Az ügyvéd kihágása ellen csak egy óvszer van: az esküdtszéki biráskodás; kétségkivül ez alul is kisikolhat, de sokkal kevésbé, mint a kamarák vagy birák alul, mert a csalások nagy részét nem lehet bebizonyitani, a mulasztások védhetők, a birák, a kamarák tehát a kétségkivüli bizonyitékok után menve, felmentik azt is, kit bünösnek tartanak. Az esküdtszék azomban itél saját józan esze után és ha a csalás, hanyagságrul s az okozott kárrul

meggyőződik, a bünöst kegyelem nélkül elitéli. Az esküdtek ugyan nem szakemberek, de a mulasztásokat, a csalást megtudják birálni, ismerik az egyént, a viszonyokat, a védő és vádló ügyész a viszonyokat megvilágitja, a vádlottnak büne, mulasztás- vagy ártatlanságárul tehát meggyőződhetnek, az ügyvéddel érdekök nem közös, a lehető befolyásuk meggátlására fontosabb ügyekben, hol egy megyében több esküdtszék van, az ügy megbirálását az idegen esküdtszékhez lehetne átteni, meg kellene engedni a ministernek a hivatalbuli kereset megindítását. A szigorubb eljárást az ügyvédi kar érdeke is követeli, mert a számos salak a hajdan diszes ügyvédi kar fényét teljesen elhomályositotta.

Nagy hiánya ezen törvénynek és általában törvényeinknek az ügyvédek számának határozatlansága; az ország rohamosan szegényedvén, az értelmes proletáriátus is rendkivül megszaporodott és ezek tekintélyes része ügyvéd lesz, a per sok, de aránylag az ügyvéd még több, a nagy tömeg fenntartására a magyar polgárok vizenyős vére nem elegendő, néhány szerencse szülötte, a nagy rész csak teng, törvényes és törvénytelen utakon alig birja mindennapi élelmét megkeresni; ha tehát a törvényhozás az ügyvédi karbul czéhet csinált, a jelen viszonyok közt meg kellene számukat határozni; ez által nyerne a közönség, mert a megszoritás által az élhetőség megadatván, az ügyvéd tanulásra több időt fordithatna, nyerne az ügyvédi kar, mert ha számuk a szükségletnek megfelelőleg szabályoztatnék, a szerényebb tehetségüek is gond nélkül, becsületesen megélhetnének.

XXXV. *A közjegyzökrül:*

Minősitvény: Feddhetlen jellem, a magyar nyelv tudása, birói vagy ügyvédi vizsga, 2 évi közjegyzői gyakorlat, csőd vagy gondnokság alatt nem lehet.

Hatásköre: Közokiratok készitése, végrendelet készitése, tanusitvány kiállitás, okiratok és értéknemek őrizete, hagyatéki eljárás, birói megbizások teljesitése, a házastársak közti vagyonszabályozás, csere, életjáradék, általában minden házastársak közti ügylet.

A végrendelet érvényére a szokásos kellékeken kivül megkivántatik a végrendelkező személyes nyilatkozata, két tanu vagy egy más közjegyző jelenléte és bizonyitása.

Bizonyitványt ad a váltó-óvásokrul és másnemü felszólitásokrul.

Végrehajtást eszközöl, ha a fél magát ennek okmányilag alávetette.

A hitbizomány és más hagyaték leltározását a közjegyző végzi.

Kamarákat alakitanak, és ezek a fegyelmi bíróságban résztvesznek.

A közjegyzői fegyelmi bíróság áll: a törvényszéki elnök, két ülnök és két kamarai tagbul.

1875-iki törvények.

XIX. *A sör-, szesz- és czukoradórul.*

XX. *Vasuti és gözhajószállitásrul.* 1880: 54., 61. A vitel- és szállitási bér 10 százaléka.

XXI. *Vadászat.* 1876: 44., 15. 1880: 37. Uré 12 frt

50 kr., cselédé 2 frt. Egy csövü puskától 1 frt, két csövütül 2 frt.

XXII. *Tőkekamat és járadékadóról.* 1875: 48., 29., 47. 1876: 15. 1881; 26., 34. 1883: 7.

XXIII. *A házadóról.* 6—7 szobás uriház adója 8 frt falun, tizenöt szobás 36 frt, ezenfelül minden szobától 3 frt 60 kr. Adó $^{10}/_{100}$.

XXIV. *Vállalatok és egyletek adója.* 1875: 48. 1876: 15. 1880: 40. 1883: 7. Adó 10 perczent.

XXV. *Bélyegilletékek, díjak adója.* 1881: 26., 21. 1883: 7.

Minden jogi ügylet 8 nap alatt okmánynyal támogatva bejelentendő.

A marhalevelek bélyegkötelesek és pedig öreg ló és marha 5 kr, fiatal 3 kr.

A bank- és takarékpénztári adó maradt 3 perczent.

XXVI. Cseléd, teke, kocsi, ló, játékhelyiségért. 1876: 15. 1879: 48.

Férficseléd fokonkint 1-től 4—12 frtig, ez a birtokososztályt terhelte, 5 férficseléd után már egyenkint 10 frt, 6 vagy több után egyenkint 12 frt.

Kártyahelyiség: 1 szoba 10—25 forintot.

A lovaknál kivétetnek: a papok 2 kocsija, 2 kocsis, 1 hátas lova; szinte ennyi a kivétel a birtokosoknál: kocsiadó 5. oszt. 10—30-ig, lóadó 2—10-ig; a lóadó kijátszható volt azáltal, hogy a 6. tiszt számára is 2 adómentes ló engedélyeztetett, tehát 5 ló már nem esett adó alá, indokolatlan a fokozat, mert a használatban a pusztán, kis községben vagy városban nincs különbség, miért fizessen tehát az elsőben 2, a másikban 10 frtot.

XXVII. *A bányaadórul.* 1875: 48. 1876: 15. 1880: 27. 1883: 9.

Kőszénbányáktul 7, más bányáktul 5 perczent.

XXVIII. *A bor- és husadórul.* 1875: 48. 1881: 4.

A lőrérül és a házi fogyasztásrul szóló engedmény eltörültetik, Pesten a vad és seprő megadóztatik.

Hektoliter bor: 90 kr, 1.79, 2.23, 2.97, bormust 2.23.

Marhák 2.52, 3.78, 5 frt. 1 éven aluli borjuk: 42, 63, 84 kr. Juhok: 27, 26, 32 kr. Bárányok: 11, 17, 21 kr. Disznó 20 kilogrammon felül 63, 95 kr. 1.26. Friss hus, füstölt, páczolt per 100 kgr. 95 kr, 1.50, 1.88.

Pulyka, lud dbja 10 kr. Kacsa, kappan 5 kr. Csirke 3 kr.

XXIX. *(Személy) keresetadórul.* 1875: 47., 48. 1876: 15. 1879: 42. 1883: 9., 10.

	Pesten	Városban	Falun
I. osztály. Cseléd-családfő . . .	2.—	2.—	1.—
a) Gazdaság és gyárakban családtag .	4.—	3.50	2.50
b) Házicseléd és napszámos . .	2.20	2.—	1.60, 1.—
Nőcseléd	1.20	1.—	80—60 kr.
c) Gyárak-, kereskedések-, vállalatokban	5.—	4.—	3.—
Családtag	1.20	1.—	—.80
d) Napidijasok, irnokok, kiknek évi fizetések nincs	2. 6.—	2.—5.—	2.—3.—
Családtag	1.—	1.—	—.80
e) Segéd nélkül dolgozó iparosok .	5.—12.—	4.—10	3.—6.—
Családtag	1.20	1.—	—.80
f) Segéddel dolgozó iparosok . .	5. 12.—	4.—10.—	3.—6.—
Családtag	1.—	—.—	—.—
Minden segédtül	2.—4.—	—.—	——

II. osztály. Fizeti adóban az eddig fizetett földadó 4 százalékát; ezen rovatba tartoznak a föld és házbirtokosok, vállalatok, egyletek, bányatulajdonosok.

III. osztály. A tiszta nyeremény után 10 percent. Haszonbérlőknél a tiszta nyeremény minimumának tekintetik a bérlet 25 százaléka, vagyis 8000-nél nyeremény 2000 forint, adó tehát 200 forint; ha azomban az illető a nyeremény kisebbségét igazolja, a felszólamlási bizottság ezt lejebb is szállithatja a 18. §. szerint.

Ide tartoznak: a haszonbérlők, gyárosok, iparosok (kivétetnek a városokban segéd nélkül, falun segéddel dolgozók), bankárok, kereskedők, gyógyszerészek, ügyvéd, mérnök, orvos, sebész, szülész, iró, müvész, tanitó. A mészárosok és henteseknél nyereményalap minden darab szarvasmarha után 5, 4, 3, 2 forint, 4 borju, 4 sertés, 8 juh = 1 szarvasmarha.

Életbelép 1875. augusztusban.

XXIII. *A házadó* következően változtatott át:

Pesten a jövedelembül épületfenntartásra és költségekre 15, vasut és gőzhajó-állomás közelében legalább 10,000 lakosig 20, kisebb városokban 30 percent leszámitandó.

A 2-ik rovatba tartozó városokban az uj házaknak 12 évi engedély adatik.

Házosztályadó 80 krtul 54 forintig.

XXX. *A határőrvidéki erdőkrül.* Varasd és szentgyörgyi kerületekben a tölgyerdő holdja (1600-as) 25, a kevert 18, a száz forintnál kevesebbre becsült 10 kr.

XL. *A gácsországi vasut biztositéka* 60 évre felemeltetik mértföldenkint 139,836 forintra.

XLI. Felhatalmaztatik a kormány, hogy a kassa-oderbergi, magyar észak-nyugoti, miskolcz-diósgyőri, miskolcz-bánrévei és gömöri vasutak épitési követelőivel

az állam ellen formált követeléseik felett egyezkedésbe ereszkedhessen, sőt ha az ügy halasztást nem szenved, jogérvényes egyességet is köthessen.

Uj beruházások engedtetnek és ezekre a garantia kiterjesztetik, az emelt garantia évenkint 700,000 arany forintnál több nem lehet.

XLVII. *Az általános jövedelmi pótadórul és a XXIX. módositásárul.* 1879 : 47. 1881 : 36.

A jövedelmi pótadó $3^1/_2$ százalék.

Fizetendő a földbirtokbul, házbirtokbul, bányákbul, vállalatokbul, ipar-, kereskedelmi üzletekbül, egyletekbül, részvények-, évjáradékokbul, kötelezvények, váltók, regálék után sat. Kivétetnek a köz- és magánhivatalnokok, cselédek, urbéri papirosok birtokosai, ha a hivatalnok fizetése Pesten 2000, vidéken 1500 forintnál kevesebb.

Jövedelmi alapul szolgál a földadó ötszörözve, az eddigi adómenteseknél a kataszteri becs, a házaknál a mult évi adóalap, a többi ágaknál hasonlóan.

A jövedelembül azomban leszámitandó a jelzálogi kölcsön kamatja.

XLIX. *Arany járadék-kölcsön* bocsájtatik ki, a minister felhatalmaztatik, hogy 40 millióig 100 forintot $80^2/_4$, a többit, $81^3/_4$-del eladhassa, kamat aranyban 6 perczent, félévi utólagos részletekben adómentes.

L. *A sóeladást* métermázsákban rendeli el.

LI. *A hadsereg* és honvédség nyugdijárul.

Kataszter. 1881 : 40. és 42. 1879 : 31.

A földadó alapja a kiadások levonása után a középtermés átlaga utáni tiszta jövedelmi többlet.

Gyümölcsös az, melynek nagyobb része gyümölcs-

fával van beültetve, ha bekeritve nincs is. Szőlő az, mely szőlőtőkével van beültetve.

Minden becslőjárásra egy jövedelmi fokozat állittatik, ha azomban a jövedelmi viszonyok különbözők, több osztály állittatik fel.

Minden mivelési ágban több osztály alakittatik, legfeljebb azomban csak 8 lehet minden mivelési ágban.

Minden községben mintaterek állittatnak.

Szántóföldeknél minden kiadás és munka, cselédbér, sőt még a trágya értéke is levonatik, hol rendszeresen előfordul, a gyomirtás is leszámittatik. A legelők a rétekhez arányitva becsültetnek, alap a legelési haszon.

Mulató-, disz- és vadaskertek a talaj minősége szerint becsültetnek.

A mivelési ág a törvény kihirdetését megelőző három évi használat szerint állapittatik meg.

Az ideiglenes munkálatok ellen a kincstár és egyesek 15 nap alatt felszólalhatnak.

A földek jövedelme a mintaterek szerint állapittatik meg.

XXXVII. *Kereskedelmi törvény.* 1876: 21., 37., 38. 1879: 39. 1881: 59.

Kereskedő az, ki saját nevében kereskedelmi üzletekkel foglalkozik.

Könyveit bármely élő nyelven vezetheti. Fél bizonyitóerővel bir kereskedő ellen 10, más ellen 2 évig, egész bizonyitóerőt eskü vagy más bizonyitási eszköz által nyer.

A kereskedelmi ügyleteknél nem a betüszerinti értelem, mint a szerződő felek akarata irányadó.

VII. FEJEZET.

1876. és 1877-iki törvények kivonata és birálata.

1876.

I. *A kincstári utalványok visszaváltásárul.*

II. *A méter-mértékrül.*

III. *Deák Ferencz érdemei* törvénybe iktattassanak, a ministerium közadakozás utján Pesten emlékkel örökitse meg.

IV. *Dohányjövedékrül szóló módositások:*

Dohánytermelési engedélyt a dohánybeváltó felügyelőségek, kivitelre és saját használatra a pénzügyigazgatóságok adnak.

A dohányruli szabályok kiterjesztetnek a volt határőrvidékre is.

A saját használatra termelt föld adója □ ölenkint 40 kr, a határőrvidéken 20 kr, az engedély a termelvényt 1 évig fedezi.

A termelők számára ezentúl fejenkint 10 kilogramm engedélyeztetik 6 forint adófizetés mellett.

Szállodák, vendéglők, pálinka-, bor-, sörmérések, kávéházak tulajdonosai, kereskedők, szállitók felelősek a helyiségeikben elkövetett jövedék kihágásokért.

A belföldi dohány illetéktelen használata 1 kilogrammért 3 frt 10 krtul 6 frt 40 krig.

Külföldi dohány 1 kilogramm 8 frttal büntetendő.

Illetéktelen ültetett dohányföld 1 □ öl 30 kr, kertekben 1 frt.

A tilos dohánynyali kereskedés, ha a dohányt a

kincstáribul csempészték 80 krtul 1 frt 60 kr és 3 frt 20 krig; különben 3 frt 20 krtul 6 frt 40 krig per kilogramm és 1 havi fogsággal büntetendő.

Ha a büntetés be nem hajtható vagy minden ingatlana eladásával lenne eszközölhető, minden 5 frt 1 napi fogsággal kicserélendő.

Ha a községi és rendőrségi tisztviselők az általuk tudott csempészetet be nem jelentik: 10—100 frttal, ha a pénzügyőröknek a segédletet megtagadják: 200 frtig büntetendők.

Ezen törvény már sokkal emberségesebb a régibb osztrák-magyar törvényeknél, mert mig a régi a csempészt egészen felakasztotta, ez csak kezét vágja el, mert a büntetést fogságra változtatja azon esetben, ha a büntetés az illető egész vagyonát felemésztené, vagyis a szegény embernek elveszi lovát és szekerét, melynek keresményéből él, sőt ha lehetne, elvenné ingatlanának nagyrészét is, ez azomban már ritkán sikerül, mert a szakcsempész is tudja már a törvényt, ennélfogva mielőtt diszes mesterségét megkezdené, ingatlanát, ha van, feleségére iratja, két igen rosz lovat vesz, mely rozzant szekerével és rosz szerszámjával együtt 150 forintnál többet nem ér, a nagy hangzásu büntetés tehát kis összegre zsugorodik össze.

A csempészetet kétségkivül meg kell akadályozni, mert a dohányadó sokat jövedelmez, mert fényüzési czikk, mert a dohányt nagyrészt zsidók és parasztok termelik, kik a becsület gyenge fogalmával birnak, meg kell ezt akadályozni a nagyobb, a becsületes termelők érdekében is; ugyanis a dohányt a munkáskéz hiánya

és drágasága miatt feles dohányosokkal termelik; ha tehát felette szigoruan nem őrködnének, a dohányos maga ellopná a dohány felét, maradna tehát a tulajdonosnak egynegyede, vagyis a nagytermelők dohányt nem termelhetnének. De a büntetésnek nem szabad önkényes visszatorlássá fajulni és ez még ma is az, mert a kincstár a legjobb közönséges dohány métermázsájáért fizet 20 forintot, 50 százalék felmegy a romlás, száradásra, tehát kerül 1 mázsa 40 forintba és vesz érte 320—640-et, vagyis venne elméletbe; le kellene tehát ezt szállitani a jog és emberiség érdekében felére, mert ijesztőnek ez is elég. De ez maga nem elég, segiteni kell a főingeren, a csempészet főindoka a vevőnél a trafik-dohány rosz minősége és drágasága, mert mig a száraz csempészett dohány métermázsája 100 forintba kerül, a trafik száraz dohány métermázsája 400 forint. A kormánynak tehát le kellene ezt felére szállitani és a közönség izlésének megfelelő különféle dohányt kellene forgalomba hozni; ha ezt teszi, a közönség nagyrésze felhagyna a csempészett dohány vásárlásával, mert kétszeres árért megszabadulna a lehető büntetés félelmétül, szükségletét időnkint kis összegért fedezhetné, a kincstár nem vesztene semmit, mert Magyarország a füst országa, ha olcsóbb lenne a dohány, még egyszer annyit pipáznának a pipások és megnyerné a csempészett dohányvevők nagyrészét, a nagyobb eladás tehát kipótolná a kisebb árakat.

V. *Az 1871: 18-ik tcz. Községi törvény módositásáról.*

Ki más községbül települ, köteles ezt a község előljáróságának bejelenteni, ugyszinte uj lakása előljárósá-

gának is; csak azon esetben elutasitható, ha bünvádi kereset alatt van és nem képes magát fenntartani.

Azon községek, melyek költségeiket a község jövedelmeibül fedezik, felvételi dijt szabhatnak.

Idegenek, ha 2 év óta az országban laknak, ha felvételüket idegen állami kötelék nem gátolja, felvehetők.

A községi illetőségrül köteles az előljáróság igazolványt adni.

A havasoknak és pusztáknak, ha máshová nem tartoznak, csatlakozása megengedtetik, ez esetekben itél a szolgabiró, dulló, alispán.

Az 1871: 70. tcz. következőleg módosittatik:

A községi előljáróság bármely tagja ellen fegyelmi eljárás inditható:

1. ha törvényt és rendeleteket sért, 2. ha hanyag vagy képtelen, 3. ha botrányos életet visz.

A fegyelmi eljárást elrendeli megyékben a szolgabiró, dulló, alispán, a közigazgatási bizottság, a közgyülés; a rendezett tanácsu városokban a főbb hivatalnokok ellen a képviselőtestület, közigazgatási bizottság, az alispán, a közgyülés; az alsóbbak ellen a polgármester.

A fegyelmi vizsgálatot teljesiti a szolgabiró, városokban az alispán.

A vizsgálatot elrendelő az előljárót felfüggesztheti és helyettesitheti.

A vétkes előljáró 25—500 frttal vagy hivatalvesztéssel büntettetik.

A szolgabiró vagy alispán csak dorgálhat és 25 forintig büntethet.

A birságolt vagy felfüggesztett felebbezhet a szolgabiró ellen az alispánhoz, a közigazgatási bizottsághoz, az alispán ellen a közigazgatási bizottsághoz, ez ellen a ministerhez.

Ha nagyobb büntetés alkalmazandó a szolgabiró vagy polgármester a vizsgálatot az alispánhoz, az alispán a törvényhatósági bizottsághoz terjeszti be, a közigazgatási határozat a belügyministerhez felebbezhető.

Két egyhangu határozat ellen nincs felebbezés.

Nagyobb pénzbüntetés, ugy hivatalbuli elmozditás eseteiben az ügyész véleménye meghallgatandó és a periratokhoz csatolandó.

A hivatalvesztett állása a legközelebbi gyülésen betöltendő, ujbul azomban hivatalvesztett meg nem választható, másodszori hivatalvesztés után a büntetett hivatalképességét elveszti.

A községi iskolákrul szóló törvényczikk eltörültetik.

A község tagjait egyenlően érdeklő költség adóarányban osztatik fel, a földbirtokot érdeklők pedig a földadó arányában osztatnak fel; a belrendőrségi és közbiztonsági, a föld-, bánya és haszonbérleti adó kivételével a többi egyenes adókra háramlik.

Városokban a kormány megengedheti, hogy a közköltség minden adónemre vettessék ki.

A közmunka pénzben vagy természetben vettetik ki.

A község uj módoni alakulásárul a minister intézkedik.

Az átalakulások csak ugy eszközölhetők, ha azt az összadónak felénél többet fizető adózók kivánják.

Az átalakulási indokolt kérelem a törvényhatóságnak benyujtandó.

Ezen törvényben sok jóakarat rejlik, a fegyelmi eljárás azomban tekervényes, hosszadalmas, elméleti, a rend emellett kivihetetlen, mert a közigazgatás egy szekérhez hasonlitható, melyben a kocsis a szolgabiró, a lovak a jegyzők, de a kocsisnak a kezében nincs ostor, már pedig ostor nélkül lomha, makranczos lovat hajtani nem lehet. A rend csakis ugy alakulhat meg, ha a szolgabiró, a jegyzők, az alispán, a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, főügyész, községi orvos elleni vizsgálatra és a hanyagok, tehetetlenek, bünösök, ellenkezők, korhelyek, csalók, hivatalukkal visszaélők elmozditására mindennemü felebbezés mellőzésével jogositttatnak, az önkényes hatalmi visszaélés elleni biztositásul azomban az alispán a vizsgálatot terjeszsze be a közgyülésnek, a szolgabiró a közgyülésnek és alispánnak, az alispán ellen a közgyülés vita nélkül 10 tag kivánatára, a szolgabiró ellen a főispán vagy a közgyülés 1 tag kivánságára vizsgálatot rendeljen el és ha a fegyelmi vizsgálat a jegyző vagy a városi tisztviselők ártatlanságát konstatálja, a hatalmával visszaélt alispán vagy szolgabiró mozdittassék el és köteleztessék az üldözött jegyző vagy városi hivatalnoknak 5000 frt kápótlást fizetni. Ezen rendelkezés által a szolgabiró vagy alispán a visszaélést azonnal megszüntethetné és biztositva lenne a becsületes jegyző vagy hivatalnok is az üldözés és önkény ellen, mert a zsarnokot az önkénytül a hivatalvesztés és pénzbüntetés visszatartaná.

VI. *A közigazgatási bizottságrul:* 1876 : 15., 28. 1881 : 31. 1882 : 20.

A bizottság tagjai : 1. A főispán (a fővárosban a

főpolgármester), 2. az alispán vagy polgármester, 3. a főjegyző vagy alpolgármester, 4. a tiszti ügyész, 5. az *árvaszék elnöke, 6. a főorvos, 7. az adófelügyelő, 8. az* államépitészeti főnök, 9. a tanfelügyelő, 10. a királyi ügyész, 11. a posta- és távirdaigazgató vagy helyettese, a törvényhatósági közgyülésnek 10 választott tagja.

A fővárosban ezen kivül: az államrendőrség főkapitánya és a másod alpolgármester.

A 10 tag titkosan választatik; meg nem választhatók: az államhivatalnokok, megyei tisztviselők, községi előljárók; tartama 2 év; csak törvényhatósági bizottsági tag választható, a választottak közül az 1-ső év végén kisorsoltatik 5 tag.

Elnöke a főispán vagy főpolgármester, távollétökben az alispán vagy polgármester, jegyzője a főjegyző, akadály esetében az aljegyző, ki azomban szavazattal nem bir.

A hivatalnokok és tisztviselők előadók is, a közigazgatásban az alispán, ha elnököl vagy akadályozva van a főjegyző, a bizottság ülései nyilvánosak és a székhelyen tartatnak, a fegyelmi tárgyalásokbul azomban a közönség eltávolittatik.

Hatásköre: 1. a közigazgatás, 2. fegyelmi ügyek, 3. felebbezések.

Közigazgatási teendői:

A közigazgatás ellenőrzése. A törvényhatósági vagyon kezelése. A közigazgatás felosztása. Ülése minden hónap elején. Elrendeli a fegyelmi eljárást. Rendkivüli ülést is tart, mely négy nappal előbb kitüzendő.

Halaszthatlan ügyekben a főispán az előadókat meghallgatva, saját felelőssége alatt intézkedik.

Az államkincstárt érdeklő ügyek csak az adófelügyelő vagy helyettese jelenlétében tárgyalhatók.

Az adók és illetékek körében eljár a törvények szerint.

A közmunkárul intézkedik a törvények értelmében.

A vasuti közigazgatási ügyekrül rendelkezik.

Felügyel a vasutak, viziutak körébeni közigazgatási teendőkre.

Felügyel az épitészeti teendőkre.

Felügyel a törvényellenes tankönyvek eltávolitására; felügyel a gyermekek iskoláztatására, a tanitók fizetésére és iskolaépületekre.

A posta és távirda körébeni akadályok eltávolitásárul intézkedik.

A védtörvény értelmében nősülési engedélyt ad.

A szabadságolásokra befoly.

A börtönök élelmezései és egészségi viszonyait megvizsgáltatja, a szabályrendeletek szerint intézkedik, a börtönöket évenkint négyszer megvizsgáltatja.

Az igazságügyministerhez a büntető jog vagy törvénykezés tárgyában felirhat.

Fegyelmi köre:

Fegyelmi ügyekben eljár mint első és mint másodfoku.

Mint elsőfoku eljár a hatósági tisztviselők ellen, a főispán kivételével.

A királyi ügyész ellenében az igazságügyministerhez felterjesztést tesz.

Mint másodfoku a törvény által meghatározott ügyekben.

Saját tagjai ellen a vizsgálatot vagy saját határozata, vagy a minister rendelete folytán, a választott tisztviselők ellen gyülési határozatra rendeli el, ugyszinte a községiek ellen is.

Az elsőfoku ügyekben a vizsgálatot saját tagjai által, a másodfokuban a módozatot a törvény, a minister, a szabályrendeletek határozzák meg.

Az elsőfoku vizsgálati határozat és itélet felebbezhető és felebbezheti a főispán, a fél.

A felebbezés a kormányközegekre saját ministerök, a törvényhatósági tisztviselőkre a belügyministerhez terjesztetik.

A kormányközegek ellen a büntetést ideiglenesen a minister, a többiek ellen a törvényhatósági törvényt módositó, a községiek ellen a községi törvény határozza meg, törvény nem létében a ministeri szabályrendelet.

A fegyelmi bíróság áll: 4 választott és a főispánbul, a távollevőt az alispán helyettesiti, választatik 1 évre, határozathozatalra 3 tag szükséges, és pedig a tagok fele államközegekbül, fele választottakbul áll. A vizsgálat az ügy természete szerint a királyi vagy tiszti ügyésznek adatik ki.

Másodfoku hatóság:

1. Felebbezési hatóság a törvények által különlegesen kijelölt ügyekben.

2. A községeknek egyesek ügyeiben hozott határozataiban.

3. Az 1871: 18. tcz. azon eseteiben, melyek eddig a megyéhez felebbeztettek.

4. Az alispánnak magánosok ügyeiben hozott felebbezhető határozataira.

5. A községi és törvényhatósági adók elleni felszólamlásokban.

6. Az épitészeti vizmű-ügyekben. Pest városa kivételt képez, hol ezek a közmunka-tanácshoz felebbeztetnek.

Az 5. pontbani határozatai a belügyministerhez felebbezhetők, a főispán azomban az előszámlált 5. pontbani határozatait felülvizsgálat végett a belügyministerhez felterjeszti.

Az államkormányhozi viszonya:

A ministereknek a közigazgatási bizottsághoz intézett rendeleteit végrehajtatja.

A ministeri rendelet ellen felterjesztést tehet, ha azomban a minister nem válaszol, vagy parancsát ismétli, köteles végrehajtani.

Jelentést tesz minden félévben a ministerelnökhöz a közigazgatásrul és javitásokat is ajánlhat, a kisebbség különvéleményét is felterjesztheti, a főispán mindezekre javasló vagy roszaló véleményét köteles beterjeszteni.

A törvényhatóságokhozi viszonya. 1876: XXVIII.

A törvényhatóságnak jelentéseket tesz.

Határozatait végrehajtatja, ha törvénytelennek találja, felterjesztést intéz a gyüléshez, ha erre nincs ideje, a ministeriumhoz felküldi és ennek intézkedése szerint jár el.

Az ülésekbüli kimaradását mindenki köteles igazolni, ki egész féléven kimarad, elveszti tagságát.

Ezen intézmény csakis látszólagos becscsel bir, a megyék kijátszására hozatott. A bizottság határozatait nagyban befolyásolják a kormány közegei, mert a 22 tag közül 7 kizárólag a kormánytul függ, a választott tagok közül szokás szerint 2 legalább kimarad, a főispán

és kormányközegek a közönséget befolyásolják, ha tehát a legnagyobb mértékben nem ügyetlenek, legalább 4 tagot megszerezhetnek sőt be is választathatnak, a főispán tehát számszerint uralja is a bizottságot, de ha nem is, mindenik szaktag a saját körébeni határozatokat, ugy a főispán is felebbezheti a minister vagy ministeriumhoz; a bureaucratia és bureaucrata pedig kartársait minden időben és minden államban pártolja, a bizottságnak a bureaucratákkal ellenkező határozatait a ministerek csak akkor változtatják meg, ha a szakférfiak valamely kormánypárti nagy hatalmasság érdekeit sértik; a bizottság hatásköre magában foglalja a megyék teljes hatáskörét, az országgyülési és megyei választások, a politikai vitákon kivül, a régi hatalmas megye tehát általa árnyékká alacsonyittatott le, az önkormányzat csakis ámitás. A mindennemü felebbezések által a huzavona szentesittetett, az ügyeket tehát gyorsan még akkor sem lehet elintézni, ha a főispán jót akar és hatalmát politikai pártérdekben nem kivánja felhasználni, mert majdnem minden végzés felebbezhető.

Az 1870 : 42. és 1872 : 36-ban szabályozott fegyelmi eljárás módositásárul. 1876 : 40. ugyanerrül :

Az 1870 : 42. — 49. §. 77., 80., 82., 87., 53. c) pontja 1872 : 36. fegyelmi pontjai eltörültetvén, rendeltetik : a tisztviselő, a segéd- és kezelő-személyzet ellen fegyelmi eljárásnak van helye :

1. ha megsérti a törvényt és szabályrendeleteket,
2. ha hanyag,
3. ha képtelen,
4. ha erkölcstelen.

Vizsgálat:

A fegyelmi eljárást vizsgálat előzi meg.

A vizsgálatot elrendeli:

1. Azon tisztviselők ellen, kik a közigazgatási bizottság tagjai:

a) a közgyülés;

b) a közigazgatási bizottság;

c) a belügyminister;

d) a többi minister a főispán meghallgatásával a tárczájok köréhez tartozó ügyekben.

2. A többi tisztviselők, a segéd- és kezelő-személyzet ellen:

1. A közgyülés.

2. A főispán.

3. Az alispán.

4. A közigazgatási bizottság.

A vizsgálatok teljesitése:

Első esetben a közigazgatási bizottság küldöttsége.

Másodikban az alispán vagy polgármester vagy helyettese.

Hivataltóli felfüggesztés:

A vizsgálat elrendelésével egyidejüleg a vizsgálat alattinak hivatalátuli felfüggesztése is elrendelhető.

A felfüggesztettet a főispán ideiglenesen helyettesitheti.

A vizsgálat az ügyésznek véleményezés végett átadatik, véleményes inditványát az illetékes hatóságnak beadja, a vizsgálat alattival az inditvány 48 óra alatt közlendő.

Az 1-ső szám alattiak ügyében biráskodik első sor-

ban a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya, második fokban a belügyminister.

A 2. szám alattiak ellen először az alispán, másodszor a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya, harmadszor a belügyminister.

Két egyhangu itélet ellen csak a főispán felebbezhet a belügyministerhez.

Büntetés:

1. Dorgálás.
2. 50—500 forintnyi birság.
3. Hivatalvesztés.

A hivatalvesztett helye a jövő közgyülésen betöltetik, ujból meg nem választható, kétszeri büntetés után elveszti hivatalképességét.

A hanyagság, visszaélés eseteit a büntető törvénykönyv határozza meg.

Büntények esetében a vizsgálat a büntető törvénykönyv szabályai szerint eszközöltetik.

Az ezzel ellentétes régibb eljárás eltörültetik.

Ezen törvény sérti az önkormányzati jogot, mert véglegesen az itélet megerősitése, illetőleg végrehajtása a választóhatóságot, képviselőtestületet, a hatóságot illeti. Ezen törvény a megyei tisztviselőt a főispán és minister játékszerévé teszi, mert részben a bizottság által, részben önállólag a vizsgálatot bárki ellen elrendelheti, minden eset felterjesztendő és terjeszthető a belügyministerhez és véglegesen a belügyminister itél; tehát a kormány közege elrendeli a vizsgálatot és a kormány itél; hol tehát a főispán erélyes, a nem tetsző önálló tisztviselőt kiboszanthatja, elüldözheti, mert miután az

ügyek nagyrészét a független jegyzők intézik, kik felett a szolgabiró feltétlenül nem rendelkezik, nincs oly szolgabiró, kit hanyagsággal vádolni ne lehetne ; de kiüldözheti azért is, mert a közigazgatási bizottságban a hivatalosok segélyével a kissé erélyes főispán még az ellenzéki megyékben is többséget csinálhat, és pedig annyival inkább, mert a birtokososztály elszegényedvén, kevesen áldozhatnak a közügyekre ; a kis székvárosokkal biró megyékben tehát a bizottságba beválasztják az ügyvédeket, a püspökök, nagy urak igazgatóit, ezek a városban lakván, pontosan megjelennek, mig a középosztály a nyári idényben tömegesen kimarad, a fegyelmi bíróságban a kormány többségben van, mert 5 tag közül 3 kormányközeg ; ha tehát a főispán akarja, akit akar elitélhet. A jó erkölcsökrül szóló pont is nagy hatalmat ád a főispán kezébe, mert ezen ruganyos és viszonlagos minősitvény által a borivóra, az udvarlóra, a kis kártyásra könnyen rá lehet az erkölcstelenséget fogni. A főispán ellen a törvény sem elégtételt nem biztosit, sem nem követeli eljárása indokolását, a főispán egyéni meggyőződése vagy mende-mondák alapján is indithat fegyelmi eljárást, ha a vádat bebizonyitani nem lehet, a fegyelmi bizottság segélyével a vádat a valószinüség szinével mázolhatja be és kicsusztathatja a hamis vádlót. Ezen törvény tehát a tisztviselő ellenében nem biztositék, de a kormány illetéktelen befolyásának hatalmas eszköze, az önkormányzat intézményének nyilt megsértése, a bureaucratia burjánjának melegágya. Kétségkivül elméletileg a nemzeti felelős kormányrul a hatalmaskodást, az igazságtalanságot feltenni nem szabad,

de gyakorlatilag véve az eljárást, tény az, hogy a minister elfoglaltsága miatt mindent nem láthat, nem tehet, tény az, hogy a hivatalnokot a hivatalnokhoz a hivatali közös érdek, ismeretség köti, ennélfogva a főispánt a szokásos kartársi viszonynál fogva a ministeri közegek pártolják, tény az, hogy különösen a belügyminister bizalmi közege, a képviselőválasztásoknál főtényezője, ennélfogva a főispánt, ha buta, tehetetlen, elcsaphatja, de mindaddig, mig főispán, el nem ejtheti és bizalmi közege iránt részrehajlólag lévén, sőt kelletvén hangolva lenni, tisztán az ügyeket nem láthatja, tehát akarata nélkül is hibát, sőt igazságtalanságot követhet el.

XV. A közadók rendezésérül: Szentesittetett április 16-án, 1877 : 18., 20. 1879 : 34., 35., 31. 1880 : 20., 27., 45. 1881 : 4., 9., 27., 31.

Adófelügyelők. A törvényhatóságokban a közigazgatási bizottság ellenőrzése mellett az adóügyeket az adófelügyelők kezelik.

Adóhivatal. Az adót az adóhivatalok veszik be és kezelik.

Az adófelügyelő köre :

1. Megindítja az egyenes adók előmunkálatait.
2. Elkésziti az adókivetési javaslatokat.
3. Kirója évenkint minden községre a földadót.
4. Adófizetési halasztást engedélyez.
5. Megállapitja az adómentességeket.
6. Teljesiti a kataszternéli szakteendőit.
7. Ellenőrzi az adókivetést és behajtást a városokban és járásokban.

8. Elnöke a közigazgatási bizottság azon fegyelmi bizottságának, mely az adóközegek felett biráskodik.

9. Jelentést tesz saját ágárul a ministernek és a közigazgatási bizottságnak.

A közigazgatási bizottság működési köre:

a) Ellenőrzi az adófelügyelőt.

b) A felügyelő javaslatára adóelengedést ád.

c) Felebbezési hatóság a községi adókivetés ellen, a felügyelő halasztási és mentességi végzéseiben.

d) Felebbezési hatóság a pénzbirságokra.

A házadó kérdéseiben a bizottság vizsgálatot tarthat.

A hatásköréhez tartozó ügyekben az adófelügyelő rendeleteket küld a politikai közegekhez és a királyi adóhivatalokhoz.

Az adófelügyelő a közigazgatási bizottság tagja, köteles a bizottság mindazon határozatait felebbezni, melyek a kincstár érdekeit sértik, törvénytelenek vagy szabályellenesek.

Fegyelmi büntetések: megrovás, pénzbirság, a fokozatos előléptetés megvonása, áthelyezés, hivatalvesztés.

A fegyelmi bíróság áll: az adófelügyelőbül és a pénzügyminister által évenkint kinevezendő kerületbeli pénzügyi hivatalnokokbul.

Az adófelügyelő felett biráskodik elsőfokon a közigazgatás fegyelmi bizottsága, másodfokon a pénzügyminister.

Az adófelügyelő alatti közegek ellen a vizsgálatot az adófelügyelő vagy a pénzügyminister rendeli el.

A pénzügyi közegek ellen hozott mindennemü itéletek a pénzügyministerhez felebbezhetők.

Az egyenes adók kivetésérül :

A községi közegek, adóhivatalok vetik ki:

1. A földadót.
2. A keresetadó I. és II. osztályát.
3. A házosztály- és házbéradót.
4. A jövedelmi pótadót.
5. A házosztály-, házbér-, az általános jövedelmi pótadót, cseléd-, tekejáték helyiség-, kocsi-, ló-, fegyveradót.

A kivető bizottságok kivetik :

A keresetadó III. és IV. osztályát, a bánya-, a vállalatok-, az egylet-, a tőkekamat-, a járadékadót.

A kivető bizottságok által kivetendő adónál alapul szolgálnak az adófelügyelő javaslatai is.

Az összeirást, bevallást a politikai közegek eszközlik.

Az összeirást a helyszinén megjelenő szolgabirák, polgármesterek és adófelügyelők ellenőrzik.

A bevallásukat be nem terjesztőknek a ministerium 8 napi határidőt ad.

Az adókivetések a községházánál 8 napi szemlére tétetnek ki.

Az adófelügyelő, ha a bevallást kielégitőnek nem találja, a felektül zárhatáridő alatti felvilágositást kér.

Az adókivető bizottságok ülései évenkint a megye székhelyén tartatnak ; ezen bizottságba elnököt és 2 tagot a pénzügyminister, 2 tagot az alispán nevez ; a gyülések nyilvánosak, határozathozatalra 3 tag jelenléte kivántatik, napidij 3 forint. A megállapitott adólajstrom a bizottsági épület ajtajára kifüggesztetik.

A bizottság, ha az adófelügyelő javaslatára az adót felemeli, az illetőt értesiti, az ülés folyama alatt élőszóval mind a fél, mind az adófelügyelő felebbezést jelenthet be a felszólamló bizottsághoz, a távollevő a felebbezést a kifüggesztéstül számitandó 15 nap alatt irásban felterjesztheti.

Felebbezési hatóságok :

1. A közigazgatási bizottság, a föld-, házbér-, házosztály-, a kereseti adó I., II. osztályánál, a jövedelmi pót-, a cseléd-, teke játékhely-, kocsi-, lóadóknál, a fegyveradónál.

2. A felszólamlási bizottság, a keresetadó III. és IV-ik osztályánál, a vállalatok, egyletek, a tőkekamat- és járadékadónál. Ezen bizottságba 3 tagot a minister nevez, 2-őt a helyhatósági tavaszi közgyülés. Az elnök napidija 5 frt, a tagoké 4 frt.

Határozatai az adófelügyelő és fél által a pénzügyministerhez felebbezhetők.

Könyvelés és nyilvántartás :

Az egyenes adókat könyvelik és nyilvántartják egyénenkint a községi jegyzők, községenkint a királyi adóhivatalok, törvényhatóságonkint a k. adófelügyelő számvevő közegei, hanyagságért a jegyzők 5 frttul 25 frtra büntethetők.

Esedékesség és fizetéshely :

Az adók esedékesek január 1., április 1., julius 1. és október 1-jén ; ki adóját az évnegyed közepéig le nem fizeti, 6 perczent kamatot fizet, viszont, ki előre fizet, 6 perczent lerovásban részesül.

100 frttul kezdve az adó az adóhivatalnál fizet-

tetik, postán is megküldhető, a postai vevény nyugtául szolgál.

A hanyag községi előljáró 2 forinttól 25 forintig büntethető.

Halasztás :

Halasztás csak az év végéig adható; kérhető az adófelügyelőnél, elutasító végzése a közigazgatási bizottsághoz felebbezhető, az adófelügyelő a ministerhez felebbezhet, a fél csak azon esetben, ha a végzések különbözők.

Rendkivüli esetekben a pénzügyminister meghallgatván a közigazgatási bizottságot, 1 éven túl is adhat fizetési halasztást.

Adóelengedés :

Adatik 1 évi adóra : jégeső, árviz, tüz, tömeges rovarpusztitások, fagy, tartós szárazság, erdőknél tüz esetében.

Adóelengedés csak szabályos vizsgálat után adatik.

Elemi csapásoknál adóelengedés $^1/_3$, $^2/_3$ részben vagy egészben engedtetik, amilyen a csapás.

A letakaritott terményekre adóelengedés nem adatik.

Az adóelengedést véglegesen a pénzügyminister határozza meg.

Adóvégrehajtás :

A 100 forinton kezdődő adót a szolgabirák, a 100 forinton alólit a biró és jegyző hajtják be.

Fokozatok : Megintés, zálogolás, árverés.

Kezdődik az évnegyed második havának második felében, a zálogolás a harmadik hónapban ; a zálogokra 15 nap elmultával árverés tüzetik ki.

A zálogolás tárgyai:

Készpénzjövedelmek, követelések, ingóságok és ha semminemü ingója vagy jövedelme nincs, az ingatlan.

A végrehajtó a tulajdonos vagy megbizottja jelenlétében az ingókat megbecsülteti és annyi értéküt foglal, amennyit az adóhátralék és adóbehajtási illeték tesz, és pedig az intés 10 kr, minden forint után 2 kr zálogolási és 3 kr árverési illeték és a szállitási költségek, ha az árverés máshová tüzetik ki.

A lefoglalandó tárgyak közül azok foglaltassanak le, melyet a tulajdonos kijelel.

A zálogolás alul kivétetnek:

A tulajdonos és családja ágynemüje.

A szükséges öltözék.

1 darab marha és ennek 1 havi takarmánya.

Az igásmarha és földmivelési eszközök.

Az iparos müszerei.

A nélkülözhetlen könyvek 50 frt.

Az őszi és tavaszi vetőmag vetés előtt, a szokásos mivelési arányban, minden kataszteri holdra 1¼ hektoliter.

Ezen szabályok megsértése esetében a fél az adófelügyelőnél kereshet 8 nap alatt orvoslást, ki végérvényesen intézkedik.

Oly tárgyak foglalhatók le, melyek a végrehajtott tulajdonát képezik, azokra, mik más tulajdonának mondatnak, az állitott tulajdonosok neve és lakása beiratik és az illetők igénykeresetöknek 15 nap alatti beadására felszólittatnak.

A lefoglalt tárgyak birói zár alá vétetnek és vagy

a tulajdonos, vagy a községi előljárók őrizete alatt hagyatnak.

Az árverés, ha a zálogolt nem fizet 15 nap alatt, ettül számitva legfeljebb 30 nap alatt az árverés kitüzetik:

a) a helyszinén;

b) az adókerületben;

c) vagy ezen kerületen kivül vásári joggal biró községben. Az árverés 8 nappal előbb körözendő.

Az 50 forintos és felüli tárgy az első árverésen $^3/_4$ becsáron alul el nem adható.

A második árverés az elsőtül 15 napra tüzetik ki és ezen a tárgyak becsáron alul eladatnak.

Az ingatlanok a törvények értelmében foglaltatnak le és árvereltetnek el.

A községi előljárók kötelesek a behajthatlanokat bejelenteni.

A törvényhatóságok és tisztviselők kötelesek segédkezni, midőn a közgyülés vagy a közigazgatási bizottság az adó végrehajtását megtagadja.

Az elnök az ily határozati inditványra névszerinti szavazást rendel, az ily inditványt elfogadók az okozható károkért felelősek.

A tisztviselő az okozott károkért anyagi kárpótlással tartozik és fegyelmi vizsgálat alá vonandó.

Elsőség:

A vételár felosztásánál elsőséggel bir a 3 évi egyenes adó, illetéki hátralék, községi adópótlék és az egyenes adók módjára behajtandó egyéb tartozások a birtok után.

Elévülés: 68. §.

1. Ha alapkeletkezése, illetőleg a bejelentés után 5 év alatt ki nem vettetik.

2. Ha 5 év alatt nem szorgalmaztatnak, nem biztosittatnak.

A végrehajtásnáli ellenszegülés mint büntény büntetendő.

Horvát-Szlavonország közegei mindenben hasonlóan tartoznak eljárni.

Ezen törvény a földbirtoknak erőszakos, roszakaratu, alkotmányos megtámadása, méltó társa Horváth Boldizsár urfaló hagymás törvényeinek. Az egész törvény mesterséges ámitás. Szinleg az adófelügyelőt a közigazgatási bizottság alá rendeli, valósággal azomban a közigazgatási bizottság csakis tanácskozási bizottság a főispán, az adófelügyelő ellenőrzése alatt, az adó-, fegyelmi- és kivető-bizottságok, az adóügyben a nem finánczok által hozott itéletek kápráztató törvényes bóhozatok, mert a fegyelmi-, a kivető- és felszólamlási bizottságokban a kormánynak többsége van, a közigazgatási bizottság határozatait a minister megsemmisiti; ezen igazságtalan szervezés hátrányait emeli még a rosz szokás is, a kivető-bizottságok üléseiket a központi kis városokban tartják, hol a birtokosok nem szeretnek henyélni, de külömben tudván azt, hogy ők csak az adófelügyelő és minister álczái, kiknek munkáját a minister önkényesen idomitja, a kivető- és felszólamlási tagságra értelmes, független birtokosok nem vállalkoznak, az alispán tehát, ha ellenzéki, kinevezi helybeli fiscális tányérnyalóibul, ha kormánypárti a főispán, inasaibul.

A felszólamlási bizottságba is fogni kell az embereket és mert ez nem párt-, de pénzkérdés, melybe az uj nemzedék nem nehézkes, az ügyes főispán embereit még ellenzéki megyében is beszurhatja. A nyilvánosság csak guny, mert falragaszokon, ujságokban nem hirdetik a tanácskozás helyét és idejét, tanácskozási helyül piszkos, szük helyiségeket választanak, hol undor és egészsége koczkáztatása nélkül tisztességes ember nem időzhet, tehát csakis pár érdekelt fél képezi a hallgatóságot, kik mihelyest ügyeik befejeztetnek, azonnal távoznak.

Helytelen azon szakasza, mely az adóelengedést a letakaritott terményekre eltiltá, mert az árviz a letakaritott, csomókba rakott terményt is elviheti, megronthatja, de az egész termés is eléghet éjjel nagy viharban. Felesleges a leengedések- és halasztásoknál a közigazgatási bizottság szerepeltetése, mert a megadás vagy megtagadás feltétlenül a ministertül függ.

Általában, miután a végső és érvényes elhatározás a ministertül függ és a minister előtt nyomatékkal csakis az adóelügyelő és főispán szava bir, sokkal loyalisabb és czélszerübb lenne, ha a porhintést mellőzve, a közigazgatási-, kivető- és felszólamlási bizottságok megszüntetnének és helyükbe a pénzügyministeriumnál egy különleges osztály alakittatnék, igy legalább minden ember tudná, hol kell ügyét ajánlani, mig ma a közönség nagyrésze a tehetetlen bizottságok üres gyógyszertárában keres orvosságot. A minister a jogos támadások ellen az alkotmányos szinnel kimázolt bizottságokkal menti magát.

Hiányos az árverési határidő bizonytalansága, mert

kitüzheti 15, mint 30 napra; a czélszerüség és méltányosság azt kivánja, hogy az adózóknak egyenlő és mentül hosszabb határidő adasson. Maga 30 nap is kevés, mert adóba egynemü tárgyak foglaltatnak le nagy mennyiségben, rövid idő alatt csak nyomott árakon lehet értékesiteni, mert csak a helybeli vevők versenyeznek, a kis vevő egyszerre sokat nem vehet, ellenben ha a határidő hosszabb, idegen is megnézheti, egyikét eladja és árán megveszi a másikát, tehát pénzét a termelő javára többször megforgathatja.

Az ingatlanok elárvereltetése a birtok elleni merénylet, a tulajdonjog megsértése. Jogi és erkölcsi fogalmak szerint a föld és ház nem az állam tulajdona, de egyeseké, adót a polgár vagyona haszonélvezetének biztonságáért fizet, ez tehát az államot nem az alap, de csakis a jövedelem megtámadására jogositja, az ingatlanok eladása tehát polgárisult rablás. Nem menthető ez azért sem, mert az állam per nélkül biztosithatja magát, megveheti az adót minden évben, ha meg nem veszi, nem teszi hanyagságbul vagy közegei gazsága miatt, midón az illetőt megakarja boszulni, megvesztegeti az adóközeget azért, mert tudja, hogy a birtokos 3—4 évi felhalmozott adót megfizetni nem képes és igy a birtok árverésre kerül az ő látszólagos befolyása nélkül; menthetlen ezen eljárás azért is, mert ha a tulajdonos elemi csapás miatt nem fizethet, a birtokoson az adót megvenni nem szabad. A méltányosság tehát azt kivánja, hogy a folyó évi adóhátralék többlete 5 évi részletekre osztassék és fedezetül a vetések $^1/_5$-öd része foglaltassék le; ez esetben biztosittatnék az állam és a birtokos, leg-

alább a pénzügyminister és közegei önkénye ellenében fedezve lenne, mig jelenleg, ha az állam a birtokost megtámadja, minden hitelezője reá zúdul, s mert az állam nem vár, hitelezőivel nem egyezkedhet. Igazságtalan ezen törvény azért is, mert a várakozás a minister önkényétül függvén, egyik adósnál évekig várnak, mig a másikat agyonütik; az állam ellenében perorvoslatokkal élni nem lehet, ha a végrehajtó a féllel ellenszenvez, a becshez buta, ellenséges indulatu becsüsöket alkalmaz, ezek a foglalás tárgyait felcértékre becsülik, ennélfogva két-, sőt háromszoros értéket is lefoglalnak, pedig az állam már az ingatlanok által is biztositva van, mert az állam 3 évi adóra a betáblázott hitelezők előtt is elsőséggel bir. Voltak és vannak esetek, midőn a végrehajtó közegek, a törvény daczára a feles földek haszonbéri jövedelmét teljesen mellőzték, s mert terményt és más ingóságokat nem találtak, a végrehajtást az ingatlanra vezették. Ezen törvény tehát a birtokosra majdnem annyira sérelmes, mint az uzsora.

XVI. *A végrendeletek, öröklési szerződések és ajándékozásokrul.*

A végrendelet érvényes:

1. Ha a végrendelkező maga irja és két tanu aláirja.

2. Ha maga nem irja, 4 tanu aláirása szükségeltetik.

A tanuknak a végrendelet tételénél együttesen jelen kell lenni és a végrendelkezőt személyesen ismerni kell.

Tanu 18 éven aluli, vak, siket, néma, bolond, ha-

mis eskü, nyervágyi büntettért elitélt nem lehet, a tanunak a végrendelet nyelvét ismerni kell.

A szóbeli végrendelet érvényére 4 tanu szükséges, ha a végrendelkező három hónap alatt meghal.

Közvégrendelet és a közjegyzőnél letett irásbeli végrendelet:

Közvégrendelet a közjegyző vagy járásbiróságnál tehető.

18 éven aluliak, némák, siket-némák, csak közvégrendeletet tehetnek.

A sajátkezüleg irt, tanuk nélkül, ha máskézzel irt, ha 2 tanu aláirja, érvényes, ha a végrendelkező azt a közjegyzőnek személyesen, mint saját végrendeletét átadja.

Kiváltságos végrendelet:

Érvényes 3 hónapig, kórvész, háboru esetében önkezü tanu nélkül, máskezével irott 2 tanu jelenlétében.

Az ajándékozás csak akkor érvényes, ha az irásbeli vagy közvégrendelet kellékével bir.

A külföldön tett végrendelet akkor is érvényes, ha azon ország jogszabályainak, melyben keltek, megfelelnek.

Jelen törvény életbelép: 1876. julius 1-jén, az ezen idő előtt készitett végrendeletek akkor érvényesek:

a) Ha a végrendelkező 1 év alatt meghal.

b) Ha bebizonyittatik, hogy 1 év után az illető végrendeletképes nem volt.

c) Ha a végrendelet a közjegyzőhöz letétetett.

XI. *Az államgarancziát huzó vasutaknak* részletezve 8.620,619 frt 56 kr kölcsön engedélyeztetik.

XII. *A királyföld és szász egyetem rendezésérül.*

A királyföldre a megyék szabályozásánál tekintet nem leend, a szász ispáni hivatal megszünik, a szász egyetem elnöke a szebeni főispán lesz.

A szász egyetem köre az egyetemi vagyon feletti rendelkezésre és az alapitványok kezelésére terjed.

Előnyeiben a lakosság vallás- és nyelvkülömbség nélkül részesül.

A főfelügyeletet a kormány fenntartja.

Jövedelme egyedül közművelődési czélokra forditható.

XIII. *Cselédtörvény.*

A cseléd és gazda közti viszony irás- vagy szóbeli szerződésen alapul.

Engedély nélkül csak nagykoru vállalhat szolgálatot, asszony csak férje engedelmével.

Szolgálatra bizonytalan időre senki nem fogadható.

A gazda fogadását felbonthatja, ha erkölcstelenségérül értesül, ha rajta ragályos betegséget vesz észre, ha szolgálatába beállni vonakodott, ha a gazdát időközben véletlen elemi csapás, árviz vagy tüzvész sujtja.

Több helyre szerződni tilos, az első szerződés érvényes, szerződni szóval és irásban lehet, ha a cseléd helyét el nem foglalja, kárpótlással tartozik, a beszegődött cselédet felfogadó 10—40 frtig büntetendő, ha a gazda a cselédet el nem fogadja, kárpótlásba ma-

rasztatik el. A cseléd nem köteles szolgálatba lépni, ha megbetegedvén, szolgálatképtelen lesz, ha férjhez megy, ha örököl, ha gazdája lakását változtatja, ha családjában mellőzhetlen; a szolgálatba be nem álló a foglalót köteles visszaadni 2—20 frtig, fizetésképtelenség esetében elzáratik.

A gazda köteles cselédjét rendesen fizetni, felügyelni a gyermekek iskoláztatására, felügyel takarékossága s erkölcseire, a cselédet egészségét veszélyező munkával nem terhelheti.

A cseléd köteles szegődött kötelességét hiven, pontosan teljesiteni, sőt betegség esetére cselédtársát is, ha az szakmájával nem ellenkezik, helyettesiteni, a hanyagot a munkára hatóságilag is lehet kényszeriteni, köteles a károkat kárpótolni, társai hűtlenségét feljelenteni.

A gazda cselédjét megdorgálhatja, sőt fizetéslevonással is büntetheti, az igazságtalan büntetésért a cseléd a hatóságnál orvoslást kereshet.

A cseléd elbocsájtható, ha munkája teljesitésére képtelen, ha tunya, ha munkanap távozik, ha kárt okoz, perlekedő, veszekedő, ha a nőcseléd terhes lesz, ez esetekben azomban falun a szolgálatot két hónap, városban 15 nap előtt fel kell mondani. Ha az év végén a cselédnek a szolgálatot 2 hónappal előbb fel nem mondják, a cseléd jövőre is megtartottnak tekintetik.

A cseléd rögtön elcsapható, ha a gazdát és családját sérti, fenyegeti, rágalmazza, bántalmazza, a többieket ellene bujtogatja, ha tisztjét szidja, tettlegesen bán-

talmazza, ha a családtagokat elcsábitja, ha hűtlen, ha szándékosan kárt csinál, korhely, kártyás, bujtogató, ha a gyertyával, lámpával, tüzzel az előleges intés daczára vigyázatlanul bánik, vagy ez által tüzet támaszt, ha az állatokat roszul ápolja, vagy kinozza, ha undoritó ragályos betegségbe esik.

A cseléd elmehet: ha a gazda vagy családja által élete veszélyeztetik, ha elakarja csábitani, ha a vendégek csábitása ellen nem védi, éhezteti, ha 16 kilométer távolságra megy lakni, ha megbetegedvén, szolgálatképtelen lesz.

Ki cselédjét ok nélkül elbocsátja, köteles az egész bért kifizetni, a szökő cseléd 2—24 forint kártéritéssel büntetendő. A cseléd a rábizottakrul számolni tartozik.

A cselédnek szolgálati könyvet kell adni, cselédet 2—25 forintig terjedő büntetés terhe alatt könyv nélkül fogadni tilos; a gazda, ki tudva valótlan minősitést ir be, a kárért kárpótlással tartozik és ezenfelül 50 forint birsággal fenyitendő. A gazda köteles a cselédnek elbocsájtó bizonyitványt adni.

A mezei munkások és általában a napszámosokrul:

Aratók, nyomtatók, cséplők és általában mezei munkásoknak, igazolási jegygyel és községi bizonyitványnyal kell birni, e nélkül be nem fogadhatók.

A szerződések irásban kötendők, perlekedés esetében a munkások a munkát be nem szüntethetik, a munkások távozását a hatóság köteles kényszerrel is megakadályozni, a hatóság a munkásokat kényszerrel

is vissza vezettetheti; a munkások a mulasztott munkanapot kétszeresen, sőt négyszeresen is tartoznak kárpótolni.

A munkásokat igazolvány nélkül felfogadó 20—100 forintig büntetendő; a közösen felfogadottak egyetemleges kárpótlással tartoznak.

Ha a termény elemi csapás következtében lejebb száll, a munkásokat megillető kárpótlást a hatóság határozza meg, kötelesek azomban a munkát bevégezni, a munkát meg nem kezdő, vagy félbehagyó 2—4-szeresen büntetendő és ezenfelül a munkaadó más munkásokat is fogadhat.

A munkaadót a hatóság kötelezettsége megtartására kötelezi.

A mezei munkásokat elcsaló 100—200 forintig büntetendő.

A napszámos köteles a munkát egyezség és utasitás szerint teljesiteni.

Ha a munka véletlen miatt megakad, a munkásnak $^1/_4$—$^3/_4$ munkabér fizetendő.

Ha a munka 1 hónapra köttetett, a napszámos a kényszermunkaszünet alatt más munkára alkalmazható.

Büntetések:

Ezen törvények áthágása a munkásnál 10, a munkaadóknál 25 frttal büntetendő; az időn túl kimaradó cseléd 2—16, a látogatást fogadó 2—10, az éjjeli szállást adó 4—24 frtig büntetendő.

A lázadó, a gazdát bántalmazó, ellenszegülő, bujtogató cseléd vagy napszámos 50 forinttal büntetendő.

A gyermekcselédet túlnehéz munkával terhelő gazda büntetése 50 forint.

Illetékes hatóság:

A megyékben: szolgabiró, kerületi kapitány, hadnagy, dulló; rendezett tanácsu városokban: a rendőrkapitány vagy helyettese; szabad királyi és törvényhatósági városokban: a rendőrkapitányok; Budapesten: a kerületi alkapitányok.

Második foku hatóság a megyék és törvényhatóságokban: az alispán, alkirálybiró, alkapitány. Városokban: a rendőrkapitány. Budapesten: a főkapitány meghallgatásával a közigazgatási bizottság.

Harmadfoku: a közigazgatási bizottság; Budapesten: a belügyminister.

Két egyenlő itélet ellen nincs felebbezés.

Megyék, kerületek és vidékeken, hol szükséges és a községi előljáróság képzett, az első foku hatóság a közigazgatási bizottság által a községi birákra is átruházható.

A törvényhatóságok felhatalmaztatnak, hogy a cselédügyeknek nem érintett részére szabályrendeletet alkothassanak.

XIV. *Közegészségügyről.*

Az egészségügyben intézkedik: a szolgabiró, polgármester, rendőrkapitány; Budapesten a kerületi előljáróság kijelölt tagja, másodfokon az alispán, harmadfokon a belügyminister.

Az egészségre káros tápszerek, italok, edények elkoboztatnak, úgyszinte a veszélyes anyagok és ké-

szitmények az erre nem jogositottul elvetetnek. Mindezek a fennálló szabályrendeletek szerint, ezek nemlétében 300 forintig büntetendők.

A belügyminister, ha járvány uralkodik, az illető vidékre biztost küld; a biztos a posványok és mocsarak csapolását, csatornázást rendel el, községi és megyei erővel, ha pedig a megye erejét haladja, országos erővel.

Uj házak lakhatása városban csak egészségrendőri szemle után engedtetik meg, egészségtelen épületek 1 év alatt átalakitandók, és ha még ezután sem alkalmasak, kisajátitandók.

A levágandó állatot előbb meg kell vizsgálni.

A népiskolák közegészségi tekintetben a törvényhatóság felügyelete alá helyeztetnek, ragályos betegség esetében a tanodákat is bezárathatja.

A fegyházak egészségi ügyeire felügyelnek, az igazság- és belügyministerek.

Orvosok csak azok lehetnek, kiknek egyetemi oklevelük van; nem orvosok nem gyógyithatnak, közés magánkórházak, gyógyintézetek a megye meghallgatása után belügyministeri engedélylyel állittathatnak fel.

Kórházi főorvos az lehet, ki 2 évi gyakorlatot kimutathat.

Mihelyest egy községben több ember egy betegségbe esik, a község köteles a hatóságnak bejelenteni.

A himlő minden gyermekbe 1 éves koráig a körorvossal beoltandó.

Minden gyógyfürdőnek kényelmes és egészséges

lak- és fürdőház, evődével, orvossal és gyógyszertárral kell birni, a fürdőorvos a főispánnak bejelentendő.

A halottak a helyszinén eltemetendők, a temetők a helyi viszonyokhoz képest szabályozandók rendeleti uton.

Elhagyott temetők beépitése 30 év mulva szabályozandó, a templomok alatti temetkezés csak felső engedelemmel engedélyeztetik, a hullák elszállitása csak felső engedélylyel engedtetik meg.

Gyógyszerész csak okleveles lehet, köteles a szabályokat mind maga megtartani, mind segédei által megtartatni.

Uj gyógyszertárt a hatóság meghallgatása után a minister engedélyez.

A község végrehajtja a törvényeket és szabályrendeleteket, felvigyáz a hus és italok jó minőségére.

Orvosnak csak okleveles sebész választható meg.

A választott orvos a szegényeket ingyen, a vagyonosokat szerződés szerint köteles gyógyitani.

Az egészségi ügyre felvigyáznak: a szolgabiró, a járási és megyei orvos, az alispán, a közigazgatási bizottság, a megyei egészségügyi bizottság.

Az egész országban felügyel a közegészségügyi tanács.

XXVII. *A váltótörvényrül.*

XVIII. *A népiskolai hatóságokrul.*

A népiskolai ügy közigazgatását a vallásügyi minister és vezetése alatt a törvényhatóságok és azok közigazgatási bizottságai, a tanfelügyelők, a községi hatóságok és az iskolaszékek eszközlik az 1868., az 1876: VI. és a jelen törvény értelmében.

Minden megye külön tankerületet képez.

A tanfelügyelőt a közoktatás- és közigazgatáshoz értő egyének közül a közoktatási minister nevezi ki és mellé segédet vagy segédeket nevez.

A tanfelügyelő, a közigazgatási bizottság tagja; teendői:

1. Köteles az iskolákat gyakran és legalább egyszer egy évben meglátogatni, érintkezik az iskolaszékekkel, a községi és egyházi hatóságaival, az iskolák felsőbb hatóságaival, a társulati és magán-intézetek felsőségeivel.

2. Az állami népiskolai tanintézetekben a jelen, a közigazgatási bizottsági törvény és a vallásügyi minister utasitásai szerint intézkedik.

3. Az iskolákban a felügyeletet gyakorolja, a nem állami iskolákban megvizsgálja a tanterveket és tankönyveket, a kormány által el nem fogadottak elkoboztatása és a tanitók megfenyitése iránt a közigazgatási bizottsághoz jelentést ad be.

4. Felügyel arra, hogy az iskolaügyeket a hitközségi előljárók rendesen kezeljék.

A közigazgatás alá nem tartozó ügyekben önállóan intézkedik, felügyel az iskolai közegészségi állapotra, a tanügyi statisztikára, a tanitó- és tanitónő-képezdék igazgatótanácsában elnököl.

A közigazgatási bizottság teendői:

1. Tanácskozik a helyhatóság népoktatási viszonyairul.

2. Intézkedik a vallásügyi minister rendeletei végrehajtásárul.

3. Intézkedik a tanköteles gyermekek összeirásárul.

4. Felterjesztést tesz a ministeri rendeleteknek meg nem felelő iskolák megintésérül, községi vagy állami iskolák felállitását javasolja.

5. Felügyel a tanadó behajtására.

6. A ministerhez felterjesztést tesz uj iskolák felállitása vagy a régiek segélyezésérül.

7. A községi iskolaszékek által megvizsgált számadásokat felülvizsgálja.

8. A tankerületi iskolatanács megszüntettetik és helyébe a közigazgatási bizottság lép.

9. Félévenkint a ministerhez jelentést ád be.

10. A községi iskolaszék és a tanitó közti ügyekben elsőfoku biróság.

11. A tanitók és szülők közti ügyekben másodfoku biróság.

12. Fegyelmi vizsgálatot indithat és a minister rendeletére indit, a községi előljáróság bármely tagja ellen kötelességmulasztás esetében, a tanitók ellen, ha hanyag vagy vétséget követ el és egyuttal hivatalától is felfüggesztheti. A vizsgálatot a szolgabiró vagy polgármester teljesiti.

13. A tiltott könyveket elkoboztatja; a kormány által tiltott könyvek használata büntény, mely 300 forintig terjedhető pénzbirsággal vagy 3 havi fogsággal vagy elmozditással büntethető, a bizottság az ügyet a törvényszéknek átadja.

Fegyelmi büntetések:

Dorgálás, a fizetés 10 százalékáig terjedő pénzbüntetés, a nyugdijigény elvesztése, állomástuli el-

mozditás. A fizetés és állomástuli felfüggesztést az egyházi főhatóság utján a minister rendeli el.

A törvényhatóság népnevelési bizottságot választ; ezen bizottság a közigazgatási bizottsághoz véleményt adhat be.

A községi iskolák: a polgári község;

a felekezetiek: a hitközség alatt állnak.

A polgári vagy hitközség 5 tagbul, irni és olvasni tudó egyénekbül iskolaszéket választ; a felekezeti iskolaszéknek tagja a lelkész, három évre választatnak, ha a község 4 hét alatt nem választ, a tagokat a közigazgatási bizottság nevezi. A hitfelekezeteknél a választást a minister rendeli meg.

A községi iskolaszék a tanitót választja, a tandijrul a községi hatósággal egyetértőleg intézkedik, őrködik a tanitás, iskolábajárás felett, felügyel a tanitásra, az alapra, az épületekre, a vizsgálaton jelen van, a számadásokat megvizsgálja.

A felekezeti iskolaszék szervezetét és teendőit a felekezeti iskolaügyet vezető illetékes főhatóság szabja meg; az iskolamulasztók irányában köteles úgy járni el, mint a községi iskolaszékre meg van állapitva.

Az állami iskolákhoz a vallásügyi minister gondnokságokat állit.

Budapest több iskolaszékre oszlik.

A határőrvidékre bővebb intézkedésig az 1873. XXVII. érvényben marad.

XXIX. *A pancsovai szölök és a philloxerárul.*

Pancsován a philloxera által meglepett helyen a szőlőtőkék kiirtandók. A szőlők megbecsültetnek, a

becsbül az értékcsökkenés levonatik, levonatik a földértéke, mely a tulajdonosé marad, ezek levonása után a kárpótlás az állam által kifizettetik. Ezen művelet fedezetére 80,000 forint hitel nyittatik.

XXXI. *A fizetések, nyugdijak elleni végrehajtásrul. 1877 : 22.*

Állami törvényhatósági és községi tisztviselők és hivatalnokok, lelkészek, segédlelkészek, tanárok, tanitók és tanitónőknek, a véderőhöz tartozóknak, vasuti hivatalnokok és szolgáknak, a nemzeti szinháznál alkalmazott igazgatási, művészeti gazdasági tisztviselőknek, drámai és operai magánszereplők, személyes és korpótdijainak legfeljebb $^1/_3$-ada vehető végrehajtás alá, de csak akkor, ha a fizetés a személyes és korpótdijjal a 600 forintot meghaladja, 600 forint azomban mindig érintetlenül marad.

A lakpénzek azomban csak lakbér fejében, a szolgálat után járó más illetmények pedig épen le nem foglalhatók.

A nyug- és kegydijak szinte csak $^1/_3$-ad részben foglalhatók le, de csak ugy, ha 365 forint fennmarad.

A rokkantak ellátási dijaira, a sebesültek, a vitézségi érmek dijaira végrehajtás nem intézhető; a katonák özvegyének, gyermekeinek nyug- és kegydija le nem foglalható. A katonai házassági biztositék csakis 350 forinton felül esik végrehajtás alá.

Kivételt képez azomban azon eset, midőn a végrehajtás a feleség, szülők, gyermekek tartási dija fejében intéztetik.

Ezen törvény sok méltatlanságot korlátozott, de csak félrendszabály, mert a megélhetést, a fekete kenyeret, de semmi egyebet nem biztositott, mert 600 forinttal az 1876-iki nagy árak mellett csak két tagból álló család sem élhet meg. Az állam- vagy megyei hivatalnokot kiváltsággal felruházni kétségkivül nem lehet, de ennek ellenében az állam érdeke azt kivánja, hogy a hivatalnok nyomorban ne fetrengjen, mert a kenyérharczban az elme elfásul, a becsületérzés meg gyengül, a tehetség, a munkakedv megtompul, vagyis a hitelezőktül üldözött hivatalnok rosz hivatalnok, veszt tehát általa az állam, a közönség. Másrészrül a hivatalnok adósságait más mértékkel kell mérni, mint a reális alapra fektetett adósságokat; a hivatali fizetés ingó biztositék, mert a hivatalnokot nyugdijazhatják, a választott a választásnál kieshetik, mindkettő betegség által hivatalképtelen lehet, vétségekért elmozditható, ennélfogva minden hivatalnokadósság uzsoraadósság. Az állam érdeke, az emberiség tehát azt követeli, hogy a hivatalnok fizetéséből csakis 10 perczent vonassék le adósság törlesztésbe; kétségkivül ezáltal a hivatalnok hitele csökkenni fog, de a hivatalnoknak hitelre nincs is szüksége, mert a hivatalnokok fizetése nyomorult, ezt nem szabad megterhelni, mert a hivatalnoknak a kamatra nincs feleslege; csakis a betegség az, mi a hivatalnokot adósságcsinálásra jogositja, a gyógyitás pedig nagy összeget nem igényel.

XXXVI. *A záloglevelek biztositásáról.*

Záloglevelek kibocsájtására jogosultak:

1. a jelzálog üzletre alakult részvénytársaságok;

2. oly részvénytársulatok, melyek üzletkörüket erre is kiterjesztették;

3. ingatlantulajdonosoknak e czélra alakult szövetkezetei.

Az ezentúl alakuló részvénytársaságok a záloglevelek biztositására legalább 200,000 forint tőkét tartoznak alkotni.

Ezen alap az összes záloglevelek biztositására szolgál alapul, ez ellen tehát részletes végrehajtás nem intézhető.

Az alap elhelyezése:

1. tőzsdei értékpapirok vásárlására;

2. kölcsön 75 százalékig értékpapirokra;

3. lejárt, vagy fél év alatt lejáró értékpapirok és szelvények leszámitolása;

4. három havi lejáratu hármas aláirásu váltók;

5. az intézet adósai birtokainak megvétele, a saját fedezet összegéig.

Az ingókban elhelyezett vagyon külön kezelendő.

Ingatlanok vételénél a jelzálogalap összege a vett birtokra bekebleztetik.

Záloglevél-kibocsájtás és fedezet:

A jelzálogintézetek a megerősitett szabályokban meghatározott biztositott összeg erejéig bocsájthatnak csak ki záloglevéleket.

Csak a birtok becsértéke felére kölcsönözhet, az erdő- és szőllőterületnél háromszoros fedezet kivántatik.

A záloglevelek a biztositás csökkenése arányában visszavonandók.

A záloglevelek az alap huszszorosát nem haladhatják meg az ezentul alakuló záloglevéltársaságok és szövetkezeteknél.

Csőd esetében a záloglevél birtokosainak követelése elsőséggel bir.

Az igazgató köteles a hivatalos és más, erre elfogadott hirlapokban minden félévben a vagyoni kimutatást közzétenni.

A forgalomban levő záloglevelek $^1/_{10}$ birtokosának kérelmére a törvényszéktül szakértő vizsgálatot kérhetnek. Az igazgatóság tagjai, amennyiben cselekményök a büntető törvény sulya alá nem esik, 3 hónapig terjedő fogságra itélendők:

1. ha a törvénybe meghatározottnál nagyobb összegü záloglevelet bocsájtanak ki; 2. ha a záloglevéleket aránylagosan vissza nem vonják; 3. ha valótlan kimutatásokat terjesztenek elő; 4. ha az alapra a törvényt sértik; 5. ha az alapot csökkentik; 6. ha törvényes megalakulás előtt záloglevelet bocsájt ki; 7. ha a kibocsájtott záloglevél a 20-szoros értéket haladja.

Hanyagságért az igazgatóság tagjai 1000 forinttal büntetendők, ezekért az igazgatóság tagjai egyetemlegesen felelősek.

Ezen törvény több helyes intézkedést tartalmaz, a földbirtokra különösen ártalmas a kettős fedezet kikötése, mert a törvény valódi értéknek a földadó százszoros értékét tekinti, valóságos értéknek nem veszi az épületek értékét, mi legalább is 10 száza-

lékot képvisel; tehát még igy is, theoretice véve, nem 50 perczent, de 45 csak a kölcsön, mibül, ha az előlegesen levont félévi 3½ kamatot és törlesztést levonjuk, ha a záloglevelek alpárin kelnek, marad 41½, ebbül azomban levonul ismét a betáblázási százalék és egyéb költségek, tehát alig marad 38. De helytelen ez azért is, mert adóalapul a talaj minősége szolgál, már pedig a földminőség nem egyedüli és egyenlő tényező, mert ugyanegy talaju föld értékesebb, ha gazdag község határában fekszik, mert ily községben vevő- és bérlő-versenyzők a földművesek; értékesebb, ha a vasuthoz vagy a főbb folyókhoz közel fekszik, mindez 10—20, sőt nagyobb mérték százalékot képvisel.

Czélszerütlen és pénzügyi tudatlanságot árul el azon szakasz, mely a jelzálogi intézetek hitelkörét az alaptőke 20-szoros értékére szoritja le, mert a záloglevél fedezetét nem a társaság tőkéje, de a jelzálogilag lekötött birtok képezi, a tőke csakis a majdnem lehetlen igazgatási könnyelmüség és csalás elleni biztositékul szolgál; a birtokárcsökkenés elleni biztositéknak ez csekély összeg, de a nagyszerü értékcsökkenés valószinütlen, sőt lehetetlen is, mert a kenyérnek és husnak nincs surrogatuma; a földet nem semmisitheti meg semmi, az urbériség folytonosan szaporodik, mig ellenben az emberi tőkét a gyárak értéktelenitik, a pénztőke bizonytalan, mert az államadósságok óriási módon szaporodnak, valószinü tehát az általános kamatleszállitás, a gyárak a gazdagabb országokban gomba módon szaporodnak, mi a gyártmányok ársülyedését fogja előidézni; a pénztőke és em-

beri, vagyis munka-tőke közti harcz még nincs eldöntve, ma még a pénztőke uralja a világot, de az elégületlenség terjed és valószinü, hogy kényuralma megdül és a gyármunkás is a nyereménybül osztalékot fog nyerni, vagyis a pénztőke értéke silányulni fog.

Felesleges tehát ezen biztositék és káros nemzetgazdászati tekintetbül, mert ez a kistőke versenyét lehetlenné teszi, ezen törvény értelmében 200,000 frt alap mellett csak 4 millió záloglevelet lehet kibocsájtani, e mellett a bevét csakis 20,000 forint, ez a kezelésre elégtelen, vagy ha a költséget fedezi is, hasznot nem ad, mig ellenben 1 millió alap már 20 milliónyi záloglevelet bocsájthat és nyeremenye 100,000 forint, ezen nagyobb vállalatnak ép annyi és oly fizetésü hivatalnokra van szüksége, mint a 200,000-resnek, ennek tehát megmarad 180,000 frt haszna, mig a 200,000-resnek semmi. Ezen törvény mellett a megyei szövetkezetek tehát lehetetlenné válnak, mert az országban kevés a birtokos folyó tőkéje és ez a magyar földbirtok kibontakozását, önállását lehetlenné teszi, vagyis ezentúl is az idegen tőzsérek zsebeibe fog pénzünk kamat fejében folyni, mig ha a kishitel mesterségesen meg nem szorittatik, a hitelszükségletet legalább részben maguk az eladósodott földbirtokosok fedezhették volna. Ez tehát ismét az uzszora, az idegenek győzelme a birtokososztályon.

1877.

VIII. *A kamatlábrul.*

Közjegyző nem vehet fel oly okiratot, mely 8-nál magasabb kamatot köt ki.

Kamat alatt nemcsak a készpénzbeni, de bármi czimü és természetü járulék értendő.

8 százaléknál magasabb kamat sem nem kötelezhető, sem a biró által meg nem ítélhető; az ennél magasabb előre levont kamatok a tőke törlesztésére levonatnak.

Csak azon összeg fizettetik vissza, melynek felvételét az adós a kötelezvényben elismerte, az előjegyzés is csak ezekre rendeltethetik el.

Ha adóslevél nincs, vagy a kamat ki nem köttetett, a kamat 6 százalék.

Ezen határozmányok azomban a váltókra nem alkalmazhatók.

Ezen törvény ellentétes, félénk félrendszabály:

Ellentétes és minden logica nélküli, mert hol a kötelezvényben a kamat kikötve nincs, 6-ot állapit meg, ellenben a biró által megengedi a 8% megállapitását, bekeblezését, a váltónál pedig korlátlan uzsorát enged; az adóslevélben lényegileg külömbség nincs, mert az adósságnál az alap, a lényeg a kölcsönzött összeg, a kötelezvény vagy váltó csak alak, az adós nem azért tartozik fizetni, mert kötelezvényt vagy váltót irt alá, de azért, mert pénzt vagy terményt kölcsönzött, ingót vagy ingatlant vett és ezt, ha bebizonyitja, kötelezvény és váltó nélkül is köteles kifizetni. Nevetséges kiváltság tehát a váltónak engedményezett uzsora, ez azt eredményezte, hogy mindenki csak váltóra kölcsönzött; ezen törvény sokat hasonlit a turopolyai nemesek veresköpönyeges kiváltságához, mely szerint a turopolyai nemest meg lehetett botoztatni;

de veres köpenyeget kellett aláteriteni; ezen törvény is megengedte a rablást, de csak akkor, ha az uzsorás váltó képében veres köpenyeget, vagyis váltót teritett az áldozat alá; valamint ez a turopolyai fájdalmát nem enyhitette, a czifra papirosra irt rablólevél, sem kevesbitette az áldozat romlását. Megengedhető lett volna ez azon esetben, ha a birtokostul a törvény a váltóképességet elveszi vagy mérsékli, mert ezesetben csakis a kereskedelmi váltók maradnak forgalomban és ezeknél a nagyobb kamat megengedhető, mert a kereskedő vagyona vagy készpénz, vagy terményekbül áll, melyek bármikor pénzzé tehetők, a kereskedő tehát csak nyeremény reményében kölcsönöz, a kereskedő a három hónapra felvett pénzt ezen idő alatt 12-szer 12 külömböző tárgyban és pedig nagy haszonnal megforgathatja, 24 óra alatt 20, sőt több százalékot nyérhet, ennélfogva nagy kamatot adhat, mig a földbirtokos befektetésekre vesz kölcsönt mik csak évek mulva térülnek meg; az ügyvéd, orvos, mérnök jövedelme lassankint folyik be, a hivatalnok havi fizetésébül él, és életfenntartása egész fizetését igénybeveszi. Ezen törvény tehát nem egyébb, mint az uzsorás rablók kiváltságának meghosszabbitása.

XVIII. *A közadókbul származó igényperekben a kincstárt a törvényhatósági tisztviselök képviselik.*

XX. *A gyámsági és gondnoksági ügyekről*, 80 : XXXVII, 81 : XXIV.

Teljeskoruság: a férfi és nő 24 éves korában, a nő 24 év előtt is, ha férjhez megy, teljeskoru lesz.

A 14 évesek a munkakeresményekrül rendelkeznek, ha maguk tartják fenn magukat.

A 18 éves a gyámhatóság által nagykorusitható, a nagykorusitásnál megkérdezendők a szülők, a nagyszülők, ezek nem létében az oldalrokonok, a 18 éves önálló ipart üzhet, ha ezt a gyámhatóság vagy gyám megengedi.

A 20 éves teljeskoruvá lesz: ha az apa a kiskorunak vagyonát átadja;

ha önálló háztartásába beleegyezik;

ha a gyámhatóságban a két feltétel egyikét megengedi.

A kiskoruság meghosszabbitásárul:

1. A kiskoruság meghosszabbittatik:

ha a gyámság alatti testileg és lelkileg gyenge és tehetetlen;

ha adósságokat csinált;

ha kicsapongó életet visz.

2. A kiskoruság meghosszabbitását a bíróság mondja ki; a meghosszabbitásruli kérvény a kiskoru 23 éves kora előtt beadandó, ezután csak azon esetben kérhető, ha a meghosszabbitási okot a kiskoru 23 éves korán túl követte el.

A felügyelet, eltartás, neveltetés:

A kiskorura felügyelnek a szülők, ezek nem létében a gyám. A szülők vagy gyám a kiskoru felett házi fegyelmet gyakorolnak, a vagyontalant a szülők, nagyszülők kötelesek eltartani és neveltetni.

Mellékes örökségeknél, midőn az örökhagyó a gyermekeknek hagyta a vagyont, de a haszonélvezetet a szülőknek, a jövedelem egyharmada az örökös gyermekek neveltetésére és tartására forditandó, a költség mennyiségét a harmad keretén belül a gyámhatóság állapitja meg; határozata felebbezhető 3 hónap alatt.

Elválás vagy külön lakás esetében a gyermekeknek ki általi tartásárul és kinél lakásárul a bíróság határoz; a kis gyermekek általában 7 éves korukig, a leányok ezen felül is, hacsak a gyámhatóság különös okokbul másképen nem intézkedik.

Ha a kiskoru a jogosultnak át nem adatik, az átadást a gyámhatóság eszközli.

Az apai hatalomrul:

Az apa kiskoru gyermekei vagyonát számadás nélkül kezeli, idegent a gyámságbul kizárhat és gyámot nevezhet, a jövedelem elsősorban a folyó terhek fizetésére, a gyermek tartására és nevelésére forditandó, a felesleg az apát illeti; adósság esetében a gyámhatóság a felesleg $^2/_3$-dának adósság fizetésérei forditását elrendelheti, $^1/_3$-ának azomban mindig meg kell az apának maradni.

Köteles az apa gyermekei készpénzét, kötvényeit, értékpapirjait biztositani.

A gazdaság, háztartás vagy üzlet folytatásához szükséges ingóságok, készpénz és ékszerek biztositását vagy átadását a gyámhatóság csak veszély esetében követelheti.

Biztositás.

Az apa házbirtoka az érték feléig, földbirtoka $^2/_3$ részig szolgál biztositási alapul. Az értékpapirok, az árfolyamot véve, feléig szolgálnak alapul. Az apa, ha maga nem biztositékképes, az elhelyezésre javaslatot nyujt be, mely elsőséggel bir, ha a feltételeknek megfelel.

Az apa köteles a gyámhatóság jóváhagyását kikérni:

1. ha gyermeke feltételesen örökbe fogadtatik;
2. ha gyermeke részére üzletet akar nyitni;
3. ha ingatlant akar szerezni vagy tőkét akar felvenni;
4. ha eladást, cserét akar eszközölni;
5. czégvezetési meghatalmazásoknál;
6. váltókötelezettségek elvállalásánál.

A kezességvállalás, kötelezettségvállalás, gyámhatósági jóváhagyás mellett sem kötelező.

Az atyai hatalom megszünik:

1. ha az atya vagy gyermek meghal;
2. ha a gyermek teljeskoru lesz;
3. ha gyermekét rosszul neveli, ha vagyonát rosszul kezeli. Ezen esetekben azomban a rokonok meghallgatandók, a bíróság dönt, illetőleg a gyámhatóság határozata ehhez felebbezendő.

Felfüggesztetik:

a) ha az atya gondnokság alá kerül;
b) ha 1 évi fogságra itéltetik; megszünik azom-

ban hatálya a gondnokság megszüntével, a büntetés kiállása után;

c) csőd esetében számadásra köteles, sőt a csőd tartamára el is vehető; ha azomban csőd vagy büntett esetében a biztos kezelés iránt kételyek támadnának, a kezelés csak számadás terhe alatt engedhető meg.

A gyámság elvétele esetében is azomban a gyámhatóság a jövedelmi feleslegbül a jövedelem $^1/_3$-át az atyának tartási dijul utalványozhatja.

Az atya hitelezői végrehajtást csak az atyát illető $^1/_3$ ellen intézhetnek.

Pályaválasztás:

A kiskoru 16 éves korában pályát választhat, ha az atya ellenzi, a rokonokat meghallgatva, a gyámhatóság határoz.

A gyámság- és gondnokságrul:

Az atyai hatalom alatt nem állók gyámság alá helyeztetnek.

Nagykoruak gondnokság alá helyeztetnek:

a) elmebetegek, siketnémák, ha magukat jelekkel megértetni nem tudják;

b) vagyonkezelésre képtelen gyenge elméjüek és siketnémák;

c) egy év óta távollevők;

d) tékozlók;

e) börtönre itéltek; a távollevők és foglyok részére gondnok csak azon esetben neveztetik, ha senkit

meg nem biznak, vagy a megbizott a vagyon kezelésében akadályozva van;

f) kiskoruaknak gondnok neveztetik, ha az atya gondnokot nevezett, az anyát a vagyonkezelésbül kizárta, ha az anya a vagyont kezelni nem akarja, ha a hagyományozó és ajándékozó gondnokot nevezett, ha a kiskoru érdeke az atya vagy gyám érdekével összeütközik, ha valamely méhmagzat érdeke az apa vagy anya érdekével ellenkezik, a kiskoru képviseletére a kiskoruság meghosszabbitásakor, a születendő utóörökös részére.

A gondnokság alá helyezést a gyámhatóság vagy bíróság rendeli el.

A gyám- és gondnokrul:

A gyámság első sorban a végrendelet vagy közjegyzői okiratban az atya által kinevezett egyént illeti.

Nevezett gyám nem létében az anya a gyám, férjhezmeneteléig a vagyont az anya kezeli, az apai gyám előnyei és kötelezettségeivel; örökbefogadás esetében gyám az örökbefogadó nő; a gyermekek gyámnevezés esetében is az anyánál maradnak és ügyeikben meghallgatandó, a gyermektartás költségeit a gyámhatóság határozza meg.

Az anya a gyámságot elfogadni köteles, a vagyont azomban nem tartozik kezelni.

Az anya után az atyai nagyapa, ezután az anyai nagyapa, ezután a férfi-rokonok unokatestvérig bezárólag, egyenlő fokuak közt a gyámhatóság dönt, tör-

vénytelen gyermek gyámja az anya, ha kiskoru, gyámot 24 éves koráig a gyámhatóság nevez.

A gondnokság a gyámságra már kijelölt egyéneket illeti.

Ha az illetők alkalmatlanok, gyámot a gyámhatóság nevez, több testvér részére egy gyám neveztetik.

Gyám- és gondnokságra képtelenek :

a) a nők az anya, az örökbefogadó, a feleség kivételével ;

b) a gyámság és gondnokság alatt állók ;

c) az atyai hatalomtul elmozditottak ;

d) a szerzetesek ;

e) a botrányos életüek ;

f) csődalattiak ;

g) az elitéltek, habár büntetésöket már kiállták ;

h) az atya által kizártak ;

i) a perben állók ;

k) az örökhagyó vagy ajándékozó által kizártak ;

l) kik időközben az elősorolt helyzetbe jutnak.

A gyámok, gondnokok helyzetök változását, úgyszinte a rokonok, falusi előljárók kötelesek bejelenteni s a gyámok vagy gondnokok kötelesek ideiglenes vagy végleges felmentésöket kérni, mi fölött a gyámhatóság határoz.

Nagykoru testvér csak akkor lehet gyám vagy gondnok, ha az örökség nem vitás.

A gyám és gondnokság elutasitásának feltételei:

a) 60 éves kor;

b) más terhes gyámság;

c) ki 5 gyermeket gondoz;

d) ministerség, országos képviselőség, katonaság, hivatal, papság, tanitói állás, továbbá ha a kiskoru lakhelye és birtokaitul távol van.

e) az anya gyermekei, a nő férje felett nem köteles gondnokságot viselni;

f) betegeskedés.

A rokon közelebbi rokont ajánlhat, a gyám vagy gondnokságot elvállalni nem akaró köteles ezt 8 nap alatt bejelenteni; az oknélkül el nem vállaló 200 frttal büntethető.

A gyámság és gondnokság megszüntetése:

Megszünik halál, felmentés, elmozditás által.

A megszüntetést a biróság által kirendeltre a biróság, külömben a gyámhatóság mondja ki.

A gyám vagy gondnok elmozditható:

1. ha a gyermeket roszul nevelteti, erkölcsiségét veszélyezteti;

2. ha a vagyont hűtlenül, hanyagul kezeli, mulasztásával kárt okoz, hanyagul számol.

Ha az elmozditott gyám a megbizást vissza nem adja, az elmozditás a hivatalos lapban kitétetik.

Gyám csak magyar polgár lehet, az idegeneknek is a magyar hatóság rendel gyámot.

A felelősség és átvételrül:

Csak gyámhatósági intézkedés alapján vehető át.

A gyámhatóság intézkedéseig a községi gyám intézkedik, kivévén hol anya, vagy kinevezett gyám vagy gondnok van, a gyámhatóság azomban a község mellőzésével ideiglenesen gyámot is nevezhet.

A kinevezett gyám 8 és 14 nap alatt köteles működését megkezdeni.

A gyám és gondnok felelős; ha több neveztetik, a gyámi teendőkkel egy bizatik meg.

A gyámot és gondnokot jutalom illeti, mit a gyámhatóság határoz meg, ha azomban a jövedelmet a tartási és nevelési költségek felemésztik, évi fizetés nem illeti, csakis a gyámhatóság által adható végjutalom.

Jutalma a tiszta jövedelem $^1/_{10}$, a házbérbül $^1/_{100}$, a haszonbérletbül $^1/_{50}$, ha pedig túlnyomólag házbér és haszonbérletbül áll a jövedelem, $^1/_{20}$-ada.

Ha fáradságos, a gyámhatóság felemelheti, az évi fizetés azomban 5000 frtnál több nem lehet. Az 1000 forintot haladó határozat felebbezhető.

A gyám a nevelésrül az anya, a nagyszülők meghallgatásával intézkedik; ha a nevelés költsége a jövedelmet haladja, ennek fedezetérül a gyámhatóság intézkedik, tartozik gyógyittatni, a szolgálatbul el nem veheti, a gyám vagy gondnok köteles a vagyonrul, jövedelemrül, a neveltetésrül évenkint számolni.

Vagyonkezelés:

A gyám a leltározásnál személyesen jelen van, a szülők, nagyszülők, esetleg rokonok meghallgatásával

javaslatot ád be a nevelés és vagyonkezelés iránt. Az ékszerek, értékpapirok, okiratok és adóslevelek a hatóságnak adatnak át, a készpénzbül csak a tartási, nevelési, ruházati szükségletet tarthatja meg, a többi a gyámhatóságnak adatik át; köteles a pénzköveteléseket biztositani. A gazdasági és üzleti eladásokat a gyám telj[illegible] a földbirtok árverés utján haszonbérbe adandó, gyámhatósági engedély mellett azomban szabad kézbül is kiadható, a haszonbérlet a kiskoru nagykoruságát haladó időre ki nem adható, házilag kezelhető, ha az árverésen bérlő nem vállalkozik.

Gyámhatósági engedély szükséges az elősoroltakon kivül: ha a kiskoru házasodni akar, az ingó és ingatlan vételénél, épitéseknél, beruházásoknál, cserénél, tőkebefektetésnél, egyességeknél, czégvezetői meghatalmazás eseteiben, ha az épületeket tüz ellen nem akarja biztositani, váltókötelezettségek elvállalására.

Mindezen cselekmények gyámhatósági jóváhagyás nélkül érvénytelenek.

A számadásrul:

A számadás évenkint beadandó, a szülők, nagyszülők és esetleg a rokonok a hatóságnál a számadásokat megnézhetik és észrevételeiket megtehetik, ha 1—2 hónapig a számadások be nem adatnak, a gyámhatóság elkészittetheti. A gyámhatóság a gyámot és gondnokot beperelheti, a keresetet biztosithatja, 100 frt mulasztási birságot szabhat. A gyám vagy gondnok felebbezhet.

A nagykoruvá vált a számadásokat másolatban ki-

veheti, észrevételeit 6 hónap alatt köteles a gyámhatóságnak beterjeszteni, ha 6 hónap alatt nem terjeszti be, a hatóság felmenti, ha a hatóság a külömbözletet ki nem egyenliti, a nagykoru a gyámot vagy gondnokot beperelheti.

A kiskoru 14 éves korában fontosabb vagyoni és egyéni ügyeinél meghallgatandó.

A gyámhatóság a gyám vagy gondnok körét korlátozhatja.

A rokonok, szülők és nagyszülők nem létében negyedizig meghallgatandók, ezen jogot azomban nem gyakorolhatják: gyám és gondnokságbul kizártak, a csalárdbukottak, a kiskoruval pereskedők.

A rokonok beleegyezése a gyámhatóság jóváhagyását mellőzhetővé teszi a következőkben:

1. a kiskoru tartása, nevelése, szolgálatbaadásában;
2. a 18 éves fiu házassága, a 16 éves leány férjhezadásában;
3. az ingóságok eladásában;
4. a vagyon kezelésében.

Ha azomban a gyám vagy gondnok a rokonok többségének véleményét nem osztja, a gyámhatóság dönt. A rokonok minden gyámhatósági jóváhagyást igénylő ügyekben meghallgatandók.

A családtanácsrul:

Az atya, ha vagyona 100,000 frtot meghalad, családtanácsot rendelhet. A családtanács felállitását az anya, nagyszülők, vagy rokonok kérelmére a gyámhatóság meghallgatásával a belügyminister megrendelheti.

A családtanács elnöke az árvaszéki elnök; nőrokonok is beválaszthatók; a családtanács gyámhatósági jogkörrel bir, a kiskoru vagyonának fenntartásáért *felelősek, szótöbbséggel határoz, az elnökön kivül* 2 tag jelenléte kivántatik, határozatai a ministerhez felebbezhetők; a minister feloszlathatja.

A gyámhatóságokrul:

A községi előljáróság felveszi a halálesetet, biztositja a hagyatékot, leltároz, gyámot vagy gondnokot javasol.

Községi közgyám: felügyel a zár alatti hagyatékra, gyám és gondnokot javasol, leltároz, kirendelésre helyettesiti a gyámot vagy gondnokot, helyettesiti a rokonokat, közvetiti az érintkezést a gyám, gondnok, szülők, nagyszülők, rokonok közt; nyilvántartja a kiskoruakat, felügyel a községbeli gyámok és gondnokok eljárására, jegyzőkönyvbe veszi az irástudatlanok számadásait, közeg oly ügyekben, melyre más megbizva nincs.

Az előljáróság az örökösödési tárgyalás vezetésével megbizható: midőn az örökösök kiskoruak, a vagyon csak a tartást fedezi; errül jegyzőkönyvet visz, melyet a szolgabiró minden negyedévben megvizsgál. Az előljáróság ellenőrzi a falusi gyámok működését. Minden község köteles közgyámot választani, ki a szolgabirónak felelős.

Az árvaszékekrül:

Minden árvaszék legalább 3 tagbul áll, a városok képviselőtestülete a rendes tagokkal egyenlő számu

tagokat választ, kik szavazattal birnak és szavazataikért felelősek. A tiszti ügyész az árvaszék tagja, szavazattal azomban nem bir, az árvákat jogügyekben képviseli.

A törvényhatósági árvaszék elnökének és ülnökének jogvégzettnek kell lenni, a városiban pedig csak egynek; közege a szolgabiró. Az árvaszék gyámhatósága minden község és kerületre kiterjed, a gyámhatóság azon területre, melyen a gyámság alatti lakik, átruházható a szülők, rokonok kérelmére. Azon gyámhatóság, melynek területén a birtok nagyrésze fekszik az illetékességet követelheti. A törvényhatóságok közt a belügyminister határoz.

A felebbezésrül:

A község határozatai az árvaszékhez, az árvaszéké a közigazgatási bizottsághoz felebbeztetnek.

A hatóságok árvaszékeinek határozatai a közigazgatási bizottsághoz, ennek végzései a belügyministerhez felebbeztetnek.

A közigazgatási bizottság hatásköre:

1. bemutatandó a kiskoruak létszáma;
2. jelentés az árvaszék működésérül;
3. az árvapénztár állásának kimutatása;
4. az elmulasztott jelentésekrüli kimutatás;
5. eljár az árvaszék fegyelmi ügyeiben;
6. megvizsgálja az árvaszék elleni panaszokat;
7. intézkedik a községek közti illetékességi ügyekben;

8. határoz az árvaszék és közegei közti, a közegek és községi elöljárók közti ügyekben;

9. határoz az illetékességi kérdésekben.

Az örökösödési ügyekbeni eljárás:

A községi jegyző a halálesetrül értesülve, a halottas házhoz mehet és a hagyatékot biztosithatja; ha senki nincs jelen, leltározván, az ingókat a községházához vitetheti, ha az eset nem sürgős, a halálesetet 3 nap mulva 3 példányban felveheti; ha az örökhagyónak sem házastársa, sem szülei, sem nagykoru gyermeke, sem közeli rokona nincs, a hagyatékot zár alá veszi, a haláleset felvételét a járási járásbirónak beküldi.

A járásbiróság, hol kiskoru örökösök maradtak, a végrendeletet azonnal kihirdeti. A jegyző a gyámhatóságnak minden körülményekrül jelentést tesz. A gyámhatóság intézkedik.

A leltározás, ha kiskoruak vannak, megteendő, végzi a falusi jegyző.

A gyámhatóság tárgyalást rendel el, a helyszinére a szülők, nagyszülők, a rokonok meghivandók; a tárgyalás szóbeli. Ha a kiskoru érdeke valamely esetben a szülők, rokonokéval ellentétben van, ez esetre ügygondnok neveztetik; ezen tárgyalásnál megállapittatik az örökség elfogadása, az örökösödési okiratok beszerzése, a kiskoru nevelése, a vagyon kezelésmódja, az ingók és ingatlanok eladhatása, a kötvény- és értékpapirok iránti intézkedés, ha az örökösök közt önjogu van, vagy a kiskoruak érdeke összeütközik, megkisértetik az osztály.

Végrendelet esetében a hagyományosok behivandók, jegyzőkönyv készittetik, mely a jelenlévők által aláiratván, a gyámhatóságnak felterjesztetik, mely azt megerősiti.

Gyámügyi eljárás nagykoruak gondnoksága esetében: a gyámhatóság addig is, mig az elmebetegek gondnoksága biróilag kimondatnék, a rokonok kérelmére gondnokot rendel.

Általános szabályok a gyámhatósági eljárásra: a gyámhatóságnak fel kell ügyelni a nevelésre, a vagyon állagának csonkitását csak a kiskoru érdekében engedheti meg, a vagyontalan árvákat köteles szakszerü kimüveltetésükben segiteni, a kiskoru a község részére teendő szakszerü szolgálatra szerződésileg kötelezhető, terhes vagyonszerzés csak azon esetben engedélyezhető, ha a kamatokon kivül az adósság törlesztésére szolgáló jövedelmi többletet mutatnak ki, szükségbül birtok csak akkor adathatik el, ha az értéksülyedés lehetőségét kimutatják.

Gyári, kereskedési iparüzlet fenntartható: ha a kiskoru ugyanazon pályát követi, ha ez a kiskorunak és családjának fő jövedelmi forrása, ha a tőke kamatjára biztosan lehet számitani, ha ellenőrizhetők, ha szakértők a folytatást ajánlják.

A magánkötvények meghagyása, az értékpapirok megtartásárul a gyám és legközelebbi rokonok meghallgatásával a gyámhatóság határoz. A számadások a számvevőnek és ügyésznek vizsgálat végett átadatnak, a gyámhatóság a kiskoruak személyi és vagyoni állásárul nyilvántartást vezet.

A pénzkezelésrül:

A kiskoruak pénzei az árvapénztárban kezeltetnek, egyes községeknek azomban a községi kezelés megengedhető a közigazgatási bizottság ajánlatára a belügyminister által.

A kiskoruak pénzei és pénzértékei, midőn nagykoruak lesznek, azonnal kiadatik.

A pénzkezelés módját az alábbi határozat körén belül a hatósági bizottságok állapitják meg.

Az összesitett kezelésnél pénz csakis 32 évi törlesztésre adatik kölcsön, házra és földbirtokra csakis az érték egyharmadáig, a kamatok félévenkint előre fizettetnek. A gyámpénztár pénzei pénzintézeteknél is elhelyezhetők, az intézeteket a képviselőtestület jeleli ki, a bekövetkező károsodásokért kárpótlással tartoznak a határozatot megszavazók.

Egyénenkénti rendszernél az egyesek tőkéi elhelyeztetnek:

1. jóhitelü pénzintézeteknél;

2. magyar állampapirokban, a magyar földhitelintézet zálogleveleiben;

3. ingatlan vagyonra az érték egyharmadáig, első helyeni betáblázásra;

4. ha ezek közül egyik sem lenne alkalmazható, kamatozó betétként az adóhivatalokban helyeztetnek el.

A magánkötvények a kiskoru nevére állittatnak ki.

A kölcsönadott pénzekért felelősek: az árvaszék, illetőleg a városi tanács tagjai szavazatuk szerint, ha

a törvényes feltételeket meg nem tartották és fizetik a kárpótlást, másodsorban a tartalékalap, harmadsorban a törvényhatóság.

Rendszeresitett községi kezelésnél először a közgyám, másodszor a községi előljárók, harmadsorban a község.

Ezen törvény a magyar törvényhozás legsikerültebb művei közé tartozik, bár ezen törvénynek is vannak némely hiányai.

Helytelen a jövedelmi feleslegből az apa részére fennmaradó egyharmad jövedelem ellen intézhető végrehajtási jog, mert ez vagyont nem képez, ez az apának tartásdij fejében adott ajándék, már pedig azt, mi valakinek évi élelme fejében adatik, méltányosan lefoglalni nem lehet, de helytelen ez azért is, mert ennek alapján a hitelezők megtámadják az árva vagyonát, ki velük semminemü összeköttetésbe nincs, lefoglalhatják a termés és haszonbérlet egyrészét, vagyis egy harmadiknak jogtalan bonyodalmakat okozhatnak.

Helytelen a 14 éves gyermeknek vagyoni ügyeibeni kihallgatása, mert a 14 éves, bármely lángész rejtőzzék is benne, anyagi ügyekhez nemcsak nem ért, de keresztyén gyermeknek, ki nem hagymán élt és nem a váltók-, vállalatok és börze légkörében nevelkedett, annak anyagi ügyekrül fogalma sincs, hajlékony, befolyásolható, ravasz gyám és ügyvédek, álnok papok, lelketlen rokonok által kizsákmányolható, félrevezethető.

Veszedelmes a közgyámnak, a községi jegyzőnek adott nagy hatalom, az osztrák törvény helytelen maj-

molása ez, mert a jegyző és a faluháza nem elég biztositék ezrek, sőt néha százezer értékkel biró drágaságok, ékszerekre; vannak családi ereklyék, ékszerek, melyeknek az ősi házbuli eltávolitása a kegyelet megszentségtelenitése. Az ősi kastély vasajtai, a tömör falak, a nagy cselédség nagyobb biztositékot nyujtanak a rozzant községi háznál, a kétes jellemü jegyzőnél, a 20 forintos kisbirónál.

Veszedelmes a birtokcsere megengedése már közép vagyonnál is, a lelketlen gyám vagy gondnok óriási csalásokat követhet el, mert ennél tekitetbe jön az adó, a becs; az adó nálunk rendkivül egyenlőtlen és pedig annyira, hogy egyenlő talaj közt is van 30 százalék külömbség; ha az illető csalni akar, magas árban számitja az épületeket, egyenlő talaju birtoknál az egyik ki van élve, a másik teljes termőerővel bir, a szántóföld és rétbirtoknak részben erdős birtokkali elcserélése a kiskorura valóságos veszedelem, mert a favágást sőt eladást sem lehet ellenőrizni, a gaz gyám, mielőtt a hatóság neszét veszi, az erdőt elpusztithatja, beszámolhat fele, sőt harmadával. Az árvaszék birtokcserék, vételek és eladásoknál nem illetékes, mert nagyobbrésze papiros és tinta embere, kik a gazdasági viszonyokat nem ismerik. De a csere felesleges is, mert ez mindig nyerészkedési kétes üzlet, az árvaszéknek pedig nem a koczkázás, de a birtokmegőrzés feladata.

XXXIX. *Az országos képviselőkrül.*

Minden képviselő köteles megbizólevelét a korelnöknek vagy elnöknek 15 nap alatt bemutatni.

A lemondás csak a megbizólevél bemutatása után a ház elnökéhez intézett nyilatkozatban engedtetik meg.

A levelet be nem mutatót, a ház elnöke 15 nap alatti beadására felszólitja.

Ki megbizólevelét be nem mutatja, képviselőségét elveszti.

XLIV. *A vadászatrul.*

A belügyminister a ragadozó vadak elleni vadászat tartását megengedheti.

L. *A keleti vasutrul.*

Magyarország a keleti vasutat minden tartozmányaival következőleg veszi meg:

1. Kötelezi magát a társulat 75 millió elsőbbségi és egyébb tartozásait kifizetni.

2. 600 forint részvényérték után fizet 200 forintot.

XXII. *A kisebb polgári peres ügyekbeni eljárásrul és a békebiróságrul.*

A kisebb polgári peres ügyekben biráskodnak:

1. a járásbiró;

2. megyékben, ha jogvégzett vagy elméleti birói vizsgát tett, ha a közigazgatás ajánlatára, a belügyminister beleegyezésével, erre az igazságügyminister által felhatalmaztatik: a szolgabiró;

3. törvényhatósági joggal felruházott és rendezett tanácsu városokban, nagyközségekben, körjegyzői szövetkezetek területén a békebirák.

A békebirák minősitvénye: jogvégzettség, birói vizsga vagy birói hivatalviseltség. Az igazságügyér által neveztetnek ki a városok, nagyközségek, szövetkezetek igazgatási bizottsága ajánlatára.

A szolgabiró ezen biráskodást hivatala tartamáig viseli; a közigazgatás meghallgatása mellett a belügyminister beleegyezésével az igazságügyér által felmenthető.

A községekben biráskodnak: a tanács által kirendelt tisztviselők, nagyközségben a biró 1 tanácsnokkalés a jegyzővel, kisközségekben a biró két előljárósági taggal.

Békebiró nem lehet: az állami tisztviselő, a községi és körjegyző, az ügyvéd, ügyvédjelölt, a királyi közjegyző, katona, honvéd, lelkész, segédlelkész szerzetes, néptanitó.

Biráskodási kör:

1. pénzkövetelés 50 forintig;
2. ingóságok, munkakereset 50 forintig;
3. kamat, életjáradék, tartás és élelmezés 50 frtig;
4. mezei rendőri ügyek 100 forintig;
5. Lakbérleti kérdések falun 200, Budapesten 400 forintig;
6. haszonbérlet 50 forintig;
7. becsületsértés;
8. vásári bíróság hetivásár alatt 50 forintig;
9. megyei igazitás, lakás és tartozmányai visszahelyezése, ha 1 kataszteri holdnál nem nagyobb.

Váltó- és bányaügyek azomban alá semmi esetre sem tartoznak. Az elősorolt eseteken kivül ezen bíróságok még akkor sem biráskodhatnak, ha a felek ezen bíróságot elfogadták.

A községi bíróság elé tartoznak 20 forintig: az adósság, munkakereset, kamat- és életjáradék; a mezei rendőri ügyek 20 forintig hasonlag megindithatók a község előtt.

A községi biráskodás szabályozása: A tárgyalásrul jegyzőkönyvet kell felvenni, itéletei 8 nap alatt a járásbiróság elé felebbezhetők.

A községi biráskodás elé nem tartozó ügyekbeni eljárás:

A biró irásban rövid határnapot tüz, a tárgyalás szóbeli, nyilvános, azonnal megtartandó, az egyezség megkisérlendő, az első tárgyalásnál itéletet kell hozni, a tanu és szakértők kihallgatását, a birói szemlét a biró szóval rendeli meg, eskünek a törvény által megszabott esetekben van helye. Felebbezni csak a törvényszékhez lehet, ez azomban az itélet végrehajtását nem akadályozza, a semmiségi felebbezés birája a törvényszék.

A végrehajtás:

Előleges biztositásnak nincs helye, a végrehajtás a szokásos törvényes módon eszközöltetik, végrehajtás csak az ingóságokra intézhető, a megitélt munkára a fél pénzbirsággal szorítható.

A birák az okozott károkért felelősek.

Ezen törvényben csak a békebirói intézmény uj, ez azomban a valódi békebirói intézménynek csak gunyja, mert a békebirói intézménynek czélja a barátságos kiegyezés eszközlése, ez csakis a békebirák iránti tisztelet, az egyéni tekintély által elérhető; falun a közönség tiszteli és szereti a földbirtokost, a lelkészt, városban az orvost, kereskedőt, gyárost, nagyobb iparost, ha tehát az igazságügyminister megtartotta is a kinevezési jogot, számos békebirót kellett volna kine-

vezni, és pedig minden község számára egyet, a városokban 2000 lakos után egyet. Helytelen a törvényes vizsga iránti minősitvény, mert 50 forintot a legostobább falusi biró esze is megér; világos, kisebb adóssági perekben és kis bérletügyekben tehát az általános törvényes képzettség felesleges; az eszme és intézmény kijátszása, mert a jogvégzett hivatalnok, tisztviselő, képviselő lesz, ki már gyermekkorában gazdaságra, kereskedelem-, iparra szánja magát, az végzi a gazdasági, kereskedelmi, ipariskolákat, ezen minősitvény következtében tehát lámpával kell keresni a békebirót, csak a név és czimmel, a békebirói tisztet azomban a szolgabirák és járásbirák végzik, kiknek a kiegyeztetésre számos elfoglaltatásuk miatt sem kedvök, sem idejök nincs. Czélszerütlen a hatáskör túlságos megszoritása is, ki kellene ezt terjeszteni legalább 100 forintig, mert ma a kapás vagy cseléd adóssága is több 50 forintnál, ¼ hely haszonbérlete jó helyeken majd 100 forint; ki kellene ezt terjeszteni a kis osztályos ügyekre, a becsületsértési esetekre, mert ezek egyezkedés által könnyebben elintézhetők, mint hosszas per utján, az egyeztetésre legalkalmasabb a viszonyokat ismerő falusi birtokos vagy lelkész. A valóságos békebirói intézmény alkalmazása által sokat nyerne az igazságszolgáltatás is, mert a kis perek nagyrésze általa beszünvén, a birák a fontosabb ügyeket gyorsabban intézhetnék.

XXVI. *Felhatalmazza a kormányt a határörvidéki vasutaknak a határvidéki erdöalapbuli kiépitésére.*

VIII. FEJEZET.

Beszédek.

Simonyi Ernő.

A román kereskedelmi szerződésrül. — 1875. deczember 18.

E szerződést Magyarország anyagi állására igen fontosnak tartom, ha a képviselőház elfogadja, ezáltal magát jövőre már előre compromittálta, mert ezen szerződés megköti a kormány kezeit jövőre a vám- és kereskedelmi szerződés megkötésénél is.

A földmüvelési minister ur a javaslat elfogadását már tegnap indokolta, és pedig a javaslatot következőleg támogatta:

Először is Nemes képviselőnek felel és azt mondja, hogy az oláhországi gabonának az európai piaczok már azelőtt nyitva voltak, igenis áll ez a Galaczbul eszközlött vizi összeköttetésekre, de ezen piaczokra ezen szerződés semmi befolyást sem fog gyakorolni. Az oláh-angol gabonakereskedést mi sem nem könnyithetjük, sem nem nehezithetjük. Ez tehát közönyös, de lényeges az, hogy ezen szerződés az oláh gabonának a szárazföldön uj piaczokat nyit.

Azt mondja a minister, ha vas- és vizi utaink jövedelmezőségét akarjuk, akkor a külföldi gabonát vámmal ne terheljük. Engedelmet kérek, ezen nézetöket nem oszthatom, mert a vasutakat mi nem egyesek és társulatok meggazdagodására épitettük, de anyagi jólétünk gyarapitására. Ha mi a vasutakat elibe tesszük

közgazdasági érdekeinknek, ez tyukölés a tojás kedvéért.

De ha ezen érv állana is, a kérdéses vasutra épen nem alkalmazható. Az osztrák államvasut magyar állambiztositást nem élvez, nyereményének többlete a külföldi részvényesek zsebébe megy. Én szeretem, ha a vasut-társaságok nyernek, de ezt Magyarország jóléte gyarapodásának érvéül felhozni nem lehet, mert a keleti vasut azon állapotban van, amibe volt, az egyetlen vasut tehát, amely ezáltal nyer: az osztrák államvasut.

A minister ur gr. Nemes Nándornak szemére hányja, hogy az előbbi kormányt támogatja, a mostanit pedig megtámadja. A minister ur ezt épen nem róhatja fel, mert ő a multban ostromolta, ma pedig védi, tehát quittek, csak az ország maga károsodik ezen quittelés által; az egyébbaránt nem áll, hogy az, ki egyszer egy kormányt támogatott, azt mindig köteleztetnék pártolni, mert a képviselőnek kötelessége mindig meggyőződését követni, a képviselő a kormányt bizalombul bizonyos határig követheti, de a bizalomnak is megvan határa, melyet túllépni nem szabad és ha Nemes a kormányban csalódott, méltán szemére hányhatja, hogy bizalmára érdemetlen volt. Igy bukik meg a parlamentben minden kormány és csakis ugy bukhatik meg, ha azok, kiknek bizalma megszünik, elhagyják; igy fognak önök is megbukni, ha a többség felismervén, hogy nem a vélt irányban haladnak és ennek következtében önöket elhagyja. Ez tanuság és intés Chorin és Wahrman képviselő uraknak is, kik

kijelenték, hogy nem helyeslik ugyan a szerződést, de bizalombul elfogadták, mert ha fordul a koczka, akkor önöknek is szemükre fogják hányni, hogy miért támogatták a kormányt, midőn meggyőződésük ellenkezőt sugalt.

És pedig uraim ezen képviselőket sokkal nagyobb felelősség fogja terhelni, mint az előbbi kormány pártolóit, mert az előbbi kormány belátva a szerződés káros voltát, azt halogatta, mig a jelen kormány ezen szerződés megerősitését sürgeti, önök ezáltal prejudicálnak a később felmerült kérdéseknek is; az osztrák vám- és kereskedelmi szerződés később mondatott fel, ez maga alapos ok lenne a román szerződés elhalasztására. De önök nemcsak az előbbi, de még a kényuralmi provisorius kormánynál is tovább mennek, ezen kormány nem tarthatott a lefegyverzett Magyarországtul, hanem a művelt világ előtt nem merték Magyarország kereskedelmét zsákmányul odadobni, hanem azt mondták: fizessen az oláh minden mázsától 35 krt, pedig a vámmentes behozatalért ők előnyöket nyertek volna, de ők nem merték ezen nagy igazságtalanságot elkövetni, s önök merik ezt elkövetni? Azt mondja a minister ur, hogy nem Bécs kivánságára teszik, no hát én nem tudom, kinek kivánságára teszik, de azt tudom, hogy Magyarország nem kivánja. Hanem ha önök magukra vállalják a felelősséget, ám legyen, de vessen számot minden képviselő is, aki a felelősséget magára vállalja és azért, hogy Magyarországra rá szavazza ezen vám- és kereskedelmi szerződést, amelyet az országra az absolut

uralommal birt osztrák kormány sem mert rá octroyálni.

A vasuti összeköttetések által önök megkönnyitették és sulyositották ezen vámmentességnek hatását Magyarországra nézve, megkönnyitették az oláh gabonakereskedést és sulyositották hatását. A mult évben ezt az előbbi kormány tette, ez behozta azon vasuti összeköttetést, mely által az oláh gabona 200 mértföldre szállitható, mely oly vételárt tesz lehetővé, minek segélyével az oláh a magyarral versenyezhet. Akkor, midőn ez felismertetett, midőn a kormány ki nem eszközölhette, hogy az engedélyezett vasut-társulat több kedvezményben ne részesittessék, akkor az előbbeni kormány és pártja azt mondá: kezünkben van a határvám, azzal majd segitünk. Az akkori pénzügyminister azt mondá: rendes időben segit a határvám, rendkivüliben nem baj, ha Románia felsegit. Most már rendes időben nem véd a határvám, rendkivüliben természetesen nincs reá szükségünk.

A minister ur Mocsárynak felelve azt mondja: hogy mig ezen kormány a nemzet vélekedése és az országgyülés szerint kormányoz, addig fog kormányozni és nem tovább; e kettő tehát nem mindegy.

Mindez oda mutat, hogy a minister ur szerint ezen törvényjavaslatért a képviselőház többsége felelős. Továbbá szabódik, hogy nem azért fogadta el, mert Bécsben kivánták, de elfogadta, mert Magyarország érdeke kivánja; ha azomban ezt az ország érdeke kivánta volna, azonnal megszünt volna az ellenzés, de épen azért ellenkezünk, mert a kormány legbuzgóbb hivei sem képesek a magyar érdeket felfedezni.

Nem vártam a minister urtól, hogy Mocsáryt előszobai leskelődéssel vádolja. Mocsáry barátom nem igen koptatja a minister urak előszobái pallóját, de ha eszébe jutott volna is a leskelődés, ártatlan leskelődés lehetett volna, mert itt, azt hiszem, nem sokat lehetet volna hallani, Bécsben pedig közelebbi időben nem volt, mint azt mindnyájan tudjuk. A minister ur Orbán Balázsnak azt mondja, hogy gyermekes; Mocsárynak, hogy az előszobában leskelődött, ez nem helyes czáfolati modor és viszonzást von maga után.

Én nem akarok Miletics szerint félóráig a természethistóriábul diskurálni, de azt hiszem, ha ellenkezünk is, meg kell maradnunk a becsülés és tisztelet álláspontján.

A minister ur áttért a szerződés indokaira, de semmit sem bizonyitott. Azt mondja, jobb ügyeinket rendezni szerződések által is, mint rendezetlenül hagyni. Ez igaz, de kétségbevonom, hogy a mindenáron kötött szerződés jobb lenne, mint ha kereskedelmi szerződéseket nem kötünk; azt pedig, hogy az ezen alakban kötött szerződés hasznosabb, minister ur nem bizonyitotta; azt mondá, hogy akkor Románia vámszabályokat hozhatott volna be; meg lehet, hogy bizonyos tekintetben ezek károsak lehettek volna, mert a kormány a fakivitelnél és tulipános ládáink piaczainál egyebet nem tudott bebizonyitani, én nem látom azon ipart, melyért a román gabona versenyét megengedhetnénk.

A minister ur őszintén bevallja, hogy ha Románia akarja, előnyösebb szerződést is köthetett volna; hogy Románia miért nem állott reá, azt nem mondhatom,

hanem azt hiszem, hogy ha a szerződésnél osztrák érdekek is nem szerepelnek, Magyarország magában Romániával hasznosabban szerződhetett volna.

A minister ur azt mondja, hogy a szerződést nem indokolja, mert azt Wahrman már indokolta; lássuk hát mit mondott Wahrman? Azzal kezdi, hogy elfogadja, de nem azért, mert előnyös, nem azért, mert minden tekintetben reánk kedvező volna, nem azért, mintha kedvezőbbet nem lehetett volna eszközölni, de elfogadja az elfogadhatlan alapelvek daczára a kormány iránti bizalombul; elfogadja, mert a közös minister által kötött, a magyar ministeriummal közlött és általa ajánlott szerződést visszavetni nem lehet, mert ez a magyar ministerium és a közös minister állását megingatná. Megengedem, hogy a kormányt könnyelmüen soha sem szabad megingatni, hanem ha az ország hosszas megkárositása vagy a ministerium megingatása között kell választani, én az ország megbuktatása helyett inkább választom a ministerium bukását.

Wahrman a szerződést következő szempontokbul tárgyalja:

1. felad-e politikai jogokat?

2. prejudikál-e a gazdasági kérdések későbbi megoldásának?

3. megkárositja-e az országot?

a) Az elsőre azt mondja, hogy sem ő, sem a delegáczió, sem az országgyülés nem ösmeri a kormány keleti politikáját, ehez tehát nem szól;

b) A másikra azt mondja, hogy a románokkali kereskedelmi viszony rendezése szükséges, mert e miatt

már egy nagy ház rumüzletben 40,000 forintot vesztett. Megengedem, hogy ez igy van, de ennek oka nem annyira a szerződésekben, mint az emberekben rejlik, lehet tehát, hogy az uj szerződést is elfogják csavarni. Igen óvatosan azomban hozzáteszi, hogy ezen szerződés eredményei csak évek mulva lesznek láthatók; ez igen okosan van mondva, mert ha a káros eredmények két év mulva láthatók lesznek, azt mondhatja, várjunk tovább.

c) A harmadikra azt mondja: mérlegelni kell az az adott és nyert előnyöket.

Tisztelt ház! Mi azon sajnos helyzetben vagyunk, hogy midőn mi áldozatokat hozunk, akkor mi nem a másik szerződő félnek adjuk a nyereséget, hanem adjuk a harmadiknak, társunknak. Nem az a mi panaszunk, hogy Románia fog sokat nyerni, hanem az, hogy azon nyereségért, melyet az osztrákok nyernek, mi a magunk érdekeit kárositjuk.

A gabonavám eltörlése és a vám leszállitására nézve Wahrman képviselő ur azon nézetben van, hogy a földbirtokost nem fogja sérteni, ellenben a kereskedelem és ipar nyerni fog. Mi is azt állitjuk, hogy a kereskedő fog nyerni, de a földmives nem; igaz, hogy az ipar is fog nyerni, de nekünk saját iparunk és kereskedelmünk nincs. Hogy a kereskedelem vesziteni fog, még pedig érzékenyen, azt Wahrman bebizonyitotta, meg fogom mutatni miként. Azomban azt, hogy a földmivelő érdeke nem veszit: azt nem bizonyitotta be, mi pedig csak ezt vitatjuk.

Lássuk miként igazolja ezt Wahrman ur, az első

pontrul nem szól, a másikat felosztja 5 kérdésre, s ezek elsejét megoldja, mint mondám, a másodikat ismét felosztja háromra és e három pont elsejét ismét felosztja háromra. A második kérdés második pontjának első pontjára azután azt mondja, hogy Pesten hanyatlott a a kereskedés a vasuti deczentrálizáczió által, most azomban segithetünk rajta, ha a keleti gabona itt összpontosul.

Én nem értem, hogy a Pesten keresztül vitt gabona a vitelbéren kivül Magyarországnak több hasznot nyujthasson. Hogy Pesten pár napra összegyülve, itt hever, ez nem haszon, ebbe az egyedüli nyeremény a raktározás, a fel- és lerakás díja; nem foghatom fel, hogy mi hasznot hoz az egyes helyeknek azon gabona szállitmány, mely Bukarestben felrakatva, futtában Bécsbe szállittatik; hogy haszon a vasutnak, azt elösmerem.

Azt mondja, hogy a külföldi gabonának utja azelőtt is nyitva volt, igaz, hogy a tengeri ut nyitva volt, de utolsó évekig a Brenneren nem igen szállitottak.

Azt mondja, hogy ha a szentgothardi vasut készen lesz, akkor nagyobb lesz a baj, mert akkor a gabonát Genuábul fogják szállitani. Hiszen szállithatják azt most is Turinon át, s onnan a Montcenis alaguton keresztül, de ez, amint látjuk, a mi gabonánkra nem nagy hátrány; annyi azomban mindenesetre áll, hogy ha mi a meglevő utakon kivül az oláh gabonának még uj utakat nyitunk, akkor versenyképességöket mindenesetre neveljük, ezt eredményezte pedig már a mult évben megszavazott Bécs-oláh vasuti összeköttetés, most pedig tetőzetül a vámmentesség adatik meg. Mindez oly dolog,

minek előnyeit élvezni Románia, mi pedig hátrányait fogjuk érezni.

Azt mondja képviselő ur, hogy malmaink visszakapják a 35 kr vámot; ez helyes, de ez azon egyedüli pártolás, melyben malmainkat részesithetjük, de ez nem a jelen, de a mult kormányok érdeme, melyek az előbbi oláh gabonát megvámolták.

Azt mondja Wahrman ur, hogy sem mi, sem az osztrákok nem fizetik ezen 35 krt. Természetes, nem fizetjük az Oláhországbul behozott és kivitelre elkészitett gabonátul, mert ők nemcsak az oláh gabonábul őrölt lisztet jelentik be, hanem azt mondják, mi behoztunk Oláhországbul 1000 mázsagabonát, most kiviszünk 1000 mázsa lisztet, adjátok vissza nekünk a vámot. Ez malmaink premiuma, mit tőlük nem irigylek, sőt elösmerem, hogy a jelen mostoha viszonyok közt legalább ezzel kell támogatnunk.

Azt mondja, a statisztikai adatok nem megbizhatók; ezen nézetét osztom, nekem is vannak statisztikai adataim, melyek a dolognak egészen más képét tüntetnék fel, de hát én megengedem, hogy a statisztikai adatokra nagy sulyt egyikünk se helyezzen.

Áttér ezután a második részre és azt mondja, hogy a belkereskedés, ipar nyerni fog és reményli, hogy a földmüvelés nem fog veszteni.

A ház engedelmével áttérek beszéde végének egy részére; azt mondja, hogy a magyar kereskedés nagyrésze a zsidók kezében van, de a zsidók Oláhországbul ki vannak zárva, ki lesznek zárva ezen szerződés daczára is, tehát ennek következtében a magyar kereskedés is veszniteni fog.

A tisztelt képviselő ur szerint a malom-ipar fennállását annak köszönheti, hogy az előbbi kormány szabadelvüleg intézkedett a restitutió kérdésében, sőt midőn ezen intézkedések fokozása szükségeltetett, a vámmentességet is egy évre behozta.

Ezáltal képviselő ur megmutatja, hogy azon vám, mely ott fennállott, nem oly csekélység, mert annak egy évre eltörlése és a vám visszatéritése képes volt Magyarország szerinte legnagyobb iparának világuralmát biztositani. Tehát ezen vám befolyása, ha a t. képviselő ur tétele áll, nem lehet csekély, sőt nagyfontosságu és mégis akkor egy lélekzetet véve, igy folytatja: „a vámmentességnek vajmi kevés befolyása van az itteni árakra.“ Ezt azon előzmény után, melyben kimutatta, hogy a malom-ipar világuralmát ezen vámmentesség biztositotta, nézetem szerint mondani nem lehet.

Wahrman képviselő ur érvelése gyengeségének nem tehetséghiány az oka, de az, hogy oly ügyet támogat, melynek rosszaságárul meg van győződve, de állásánál fogva kénytelen támogatni. Kérdem a kormányt, saját érdekében cselekszik-e, midőn javaslatait azon legjobb barátjaival is támogattatja, kiknek meggyőződése ellenkező?

A zsidókra nézve csak két álláspont lehet: vagy helyesli Istóczy ur álláspontját és akkor helyesli a román kormány és törvényhozás tényeit, vagy nem és akkor nem szabad ezen kizáró feltételhez hozzájárulni.

Ilyen kérdésben nyiltan kell eljárni, vagy elfogadjuk az ő álláspontjukat és akkor honositsuk meg bent is, vagy nem fogadjuk el és akkor ily szerződésben ne fogadjuk el mellékesen.

Kérdem a minister urat, ha Anglia, Franciaország nem fogadja el és ezen esetben a franczia-angol zsidó megtelepedhet, de a magyar vagy osztrák nem, ez esetben mit fog tenni?

Már most mi az, mit én és elvbarátaim kivánunk ezen szerződésben? Mi nem akarjuk elvetését, de csak felfüggesztését addig, mig tisztában leszünk, hogy milyen vám- és kereskedelmi politikát kell követnünk. Azt mondja a minister ur: nem az ő álláspontja ez, de azokra nézve, kik az önálló vámterületet akarják, épen előnyös. Én az önálló vámterületet buzgón óhajtom, sőt azt hiszem, hogy Magyarország legszentebb érdekei fel lesznek adva, ha nem lesz önálló vámterületünk; én azomban nem vagyok azon helyzetben, hogy most már meghatározhassam azon tarifákat, melyek akkor megállapitandók lesznek. Akkor azon tarifák nemcsak Oláhországgal külön, hanem kombinative az egész külfölddel és kombinative az osztrák tartományokkal lesznek felállitandók. Lehet, hogy némely tételek ezen tarifánál magasabbak, némelyek alacsonyabbak lesznek, de ezt most már nézetem szerint megállapitani nem lehet, mert azt csak akkor lehet meghatározni, ha Austriával rendben leszünk, mert azzal kell előbb tisztába jönnünk, akár a közös vámterület alapján; mig mi az iránt tisztába nem leszünk, hogy milyenek legyenek a tarifák a külföld irányában: mindig prejudicálnak a kérdésnek azzal, ha ily szerződést már előre elfogadunk. Hiszen azon magyarázatokbul, melyeket a ministerium ezen kérdésre adott, azt látjuk, hogy épen arra nézve vannak a kérdések most alkudozás alatt, hogy egyrészt a

fogyasztási adók tekintetében milyen megtérítéseket nyerne Magyarország; másrészt a vámtarifa némely tételei miként változtassanak és állapittassanak meg addig, mig erre nézve az alku meg nem köttetett. A közös vámterület alapján sem lehet anélkül, hogy ne prejudicáljunk a szerződést elfogadni, a külön vámterület alapján pedig épen nem lehet, mert akkor mindent, amit eddig tettünk, el kellene vetni és ujabb, helyesebb alapon, ujabb szempontokbul kiindulva kellene a vámszerződést megkötni. Nem akarjuk mi, mint Wahrman képviselő ur mondta: kompromittálni a magyar kormányt és külügyminister az által, hogy a szerződést elvettetni kivánjuk, mivel ezt rosznak tartjuk.

Nem mondjuk mi, hogy jó-e, rosz-e a szerződés, de miután oly körülmény merült fel, melyet akkor előre látni nem lehetett, csak azt kivánjuk, hogy elhalasztassék.

41 szélsőbali ellene, 216 mellette szavazott.

Mocsáry Lajos.

A megyei javaslat tárgyában. — 1876. január 10.

Én nem szándékozom most hosszas elméleti megvilágitásába bocsájtkozni az önkormányzat kérdésének, mint elméletnek, mint közigazgatási rendszernek. Én ezen alkalommal csakis a minister ur indokolásával, az

előadó ur beszédével állok szembe, ezekben pedig sem az önkormányzat elve, sem magyar rendszere megtámadva nincs, sőt az önkormányzat fenntartását mindketten kijelentették, kijelenté minister ur, hogy helyette ujat felállitani nem akar. De még tovább ment, mert védelmezte, mert az autonomia lényeges alapját a tisztválasztási rendszert védelmezve, kijelenté, hogy az önkormányzat oly kiterjedt jogkörrel, mint a közigazgatási bizottságok által birni fog, eddig nem birt. Köztem és ministerelnök közt nem elvi, de csakis nézeteltérés, igenis erős nézeteltérés van, mert én azt hiszem, hogy ezen javaslat, az önkormányzat nagymérvü rombolása, hid az önkormányzatbul a centralisatióra.

Én azt látom, hogy a törvényhatóság jogkörének tágitása jelentéktelen és e tágitás nem javára történik, én azt látom, hogy az önkormányzatot alapjában támadja meg és rohamosan a centralisatió felé halad, ha kimutatom ezt, a minister ur befogja látni, hogy az eszközöket roszul választotta és az önkormányzat fenntartására más eszközökhöz kell nyulni.

De továbbá kiakarom mutatni, hogy amennyiben a jó közigazgatás önkormányzat nélkül lehetséges, a törvényjavaslat még e tekintetben sem czélszerü, következése nem lehet más, mint zavar és sok költség, tehát nem a minister ur specificus czélja az összhangzat.

Én közigazgatásunk bajainak orvoslására nem fogok javaslatot beadni, mert én önkormányzatunkat, közigazgatásunkat a mostani alapon fenntartandónak vélem; a hiányokat, melyek főleg a jogcsonkitásbul erednek, az elvett hatáskör viszaadásával vélem orvosolhatni.

Szükségesnek tartom mindazon változtatások eltörlését, melyek ujabb időben, nevezetesen az 1870: 42. által, mint reá nem illő czafrangok akasztattak. Én ezt tartanám a közigazgatási bajok legjobb orvosságának, ezt tartanám én az ismételt szervezési kisérletek helyett a legczélszerübb javitásnak.

Ezek után általánosságban még két megjegyzést teszek a törvényjavaslat genezisére. Én ugy látom, hogy a tervezésnél a kiindulási pont nem a hiányok javitása, nem a közigazgatás összhangzatának eszközlése volt, de az, hogy országos közigazgatásunknak sok baja és hiánya tapasztaltatott.

Ezeknek postulatumaként állott elő egy aritmeticai X. és ezen X. valósitása czéloztatik a közigazgatási bizottság törvényjavaslata által, ennek következése a megyék bureaucratizálása, mert hogy azokrul, miket az országos közigazgatástul szándékozunk elvenni, a populáris közgyülés vagy a választott tisztviselők intézkedjenek, nem hangzott össze az országos közigazgatás bureaucraticus szervezetével.

Másik észrevételem a kormány programmjában hangoztatott gyökeres közigazgatási javitásokra vonatkozik, gyökeresnek mondom, mert ez különösen kedvencz kitétele pénzügyminister urnak, ki gyökeresnek jelzi azt is, ha egy számvevő osztályt bevesz vagy kitesz a központbul. Átalakitás tekintetébül a kormány átkarolta az egész közigazgatást, de ezen átalakitást nem tette helyesen, nevezetesen nincs előterjesztve a megyei közmunkáról szóló törvényjavaslat és a javaslatban ismételve emlitett szabályrendeletek.

Már pedig mindaddig, mig a kormány a megyei és országos közigazgatás képét nem állitja előnkbe, addig sötétben tapogatódzunk.

Áttérek most arra, hogy mennyiben való a megyei önkormányzat kibővitése. Legnevezetesebb ezek közt a megyei önkormányzatnak az adóügyekrei befolyása, a vexativus, sőt káros az adóeljárás elleni biztositás.

Hogy a megyei közigazgatásnak az adóügyekre micsoda befolyása lesz, azt a közadó kezelési törvény 4. szakaszából láthatjuk. Azt mondja: a közigazgatási bizottság először is felügyel arra, hogy a királyi adófelügyelők a megyei tisztviselőket ellenőrizzék. Tehát a közigazgatási bizottság felügyel arra, hogy az adófelügyelők a megyei tisztviselőket és községi közegeket ellenőrizzék. A felügyelő közegeknek egymás tetejébe állitása a centralisticus és bureaucraticus fogalomnak quintessentiája.

De külömben is ez nem nagy jog, mert a felügyelet hatóság és hatalom nélkül illusió, már pedig én ugy látom, hogy a közigazgatási bizottságban egyedüli hatalom az adófelügyelő. Az egyedüli, ami van a fegyelmi eljárás, de ez is nehezen foganatositható, ennélfogva illusió.

Azt mondja, hogy a közigazgatási bizottság állapitja meg az adóelengedést árviz-, tüz- és jégkárok eseteiben. De miként? akként, hogy a folyamodások nem a bizottsághoz, de a felügyelőhöz adatnak be és a bizottság csak az adófelügyelő javaslatára intézkedik, már pedig az adófelügyelő, miután specificus feladata a kincstári érdek pártolása, nem fog adóelengedést javasolni.

Az mondatik, hogy a közigazgatási bizottság felügyel a községi adókivetéseknél, továbbá az adófelügyelői fizetési maradványokra és a törvényben kijelölt adómennyiségekre. Ez volna a bizottság egyik leglényegesebb joga. De az adófelügyelő határozatait apellálhatja, sőt a közigazgatási ágak főnökeire is joguk van a közigazgatási végzéseket nemcsak apellálni, de ellenökben vetojoggal is birnak, oly formán, hogy a végzés csak akkor végrehajtható, ha az ellen a minister 14 nap alatt nem intézkedik.

Általában sehol sincs mondva, hogy a bizottságnak joga vagy kötelessége az adózók érdekeire különösen felügyelni, hol adóbani intézkedési jog meg van adva, oda utasittatik hatni, hogy az adófelügyelőt és végrehajtási közegeket támogassa, általában az adóterületen minden az adófelügyelő; ő veti ki a földadót, behajtásárul a hatóság minden közegeivel rendelkezik, ő kezeli a fegyelmi eljárást az állami adótisztviselők ellen, ő ad adóhalasztást és adómentességet, a fizetési elengedések az ő javaslatára adatnak. Szóval az adófelügyelő oly nagy potentat, hogy ellenében a bizottság a fegyelmi eljárást alig rendelheti el.

Én az adózók érdeke irányában tehát a közigazgatási bizottság hatáskörét nagynak nem látom és az e tekintetben semmi garantiát sem nyujt.

De egyebekben sincs tágitva, van benne egy nevezetes frázis. Az mondatik, hogy a megye területén végzéseinek mindenki köteles engedelmeskedni. Én tudom, hogy ez micsoda reális jogot ad.

Én ezeknélfogva azt hiszem, hogy semmi speciális

joggal nem bir, sőt azt hiszem, hogy államhivatalnokok és tisztviselők azon esetben, ha a bizottság instructiójokkal ellenkezőt rendelne el, vagy olyat, mi hatáskörükkel ellenkezik, jogosan megtagadhatnák az engedelmességet és ezért mentséget találnának főnöküknél a ministernél.

Az is mondatik, hogy nehézségek, akadályok és összeütközések esetében intézkedik.

Ezek határozatlan kitételek, melyek egy törvény paragrafusába nem valók, de nem is adnak a megyéknek semmi precisirozott jogokat sem, összeütközés esetében csak körük határáig mehetnek és a javaslatban határozottan ki is van mondva, hogy ha ez körük határán túlmegy, majd a minister határoz.

Az mondatik, hogy joga lesz a börtönöket évenkint egyszer megvizsgálni és errül a ministernek jelentést tenni. Ugyan micsoda különös jog ez? e szerint joga van, hogy egyik tagtársának, a királyi ügyésznek kezelésérül jelentést tegyen a ministernek, de intézkedési joga általában nincs, már pedig az volna czélszerü, hogy a börtönök kezelése kizárólag ne egy tisztviselő kezében legyen, hanem mint administrationális ügy, adassék át a törvényhatóságnak, mert a mostani eljárás, mely egy embert biz meg az élelmezés és szállitásokrai felügyelettel és mindennel, czélszerütlen.

Az mondatik, hogy a bizottságnak joga van megvizsgálni a biróságok eljárását. Ez hatásköre kibővitését nem tartalmazza, mert ezen jog csak feljelentésre szoritkozik, de ez maga a bíróság tekintélyét megrenditi, danausi ajándék ez, melyet az önkormányzat nem fog szivesen fogadni.

A jogkörkibővitéshez tartoznék az államhivatalnokok ellen némely esetekbeni másodfoku biráskodás és az elsőfoku a bizottság tagjai ellen.

Én ebben jogtágitást nem látok, mert a másodfoku biráskodás ritkán fordul elő, hogy micsoda jogokat fog kapni közigazgatási-, posta- és távirdai ügyekben, elképzelni nem tudom, de ha mindezek jogkörtágitást képeznének is, van egy, mely által többet veszt, mint különben nyerhetne és ez az országutak kezelése. Nincsen közzé téve a közmunkatörvény és az sincs precisirozva, milyen lesz a megyei utak kezelése, de egyet látok, azt, hogy megyei mérnök nem lesz, látjuk, hogy az államépitészeti hivatal fog fungálni, hatásköre arra mutat, hogy ő fog rendelkezni a közmunkaerővel és az egész utcsinálás átmegy az állam körébe és elesik a megyétül. Ez nem decentralisátió, de centralisátió. Ezen nézetben megerősit a 25. §., mely azt mondja: hogy a bizottság intézkedni fog a végrehajtásrul, hogy intézkedni fog a közmunka kivetésénél előforduló vitás kérdésekrül, mibül az következtethető, hogy a közmunkárul nem fog rendelkezni, hanem csak a túlterhelési esetekrül.

Most már ezekután meg kell jegyeznem, hogy ha némelyeket a törvényhatóság nyerne is, ezt nem az önkormányzat fogja nyerni, mert én az ezentúl kezelő testületet megyei önkormányzatnak el nem ismerem.

Mert valóban az önkormányzat kiterjesztésének különös módja az, hogy az állami hivatalnokok befolyást nyerjenek azon ügyekre, melyeket eddig tisztán önkormányzati elemek kezeltek. Hogy ez nem bővités, de

csökkentés, az kétségtelen. Hasonló eljárás az is, hogy a megyei tisztviselőkkel idegenek fognak rendelkezni.

De legjobban megtámadtatik az önkormányzat, a megyének eddig fennállott oszlopai, a választott alispán és tisztviselők állásának a közigazgatási bizottság institutiója általi megtámadása által.

Az autonomia sarkkövét nálunk a közgyülés és tisztválasztás képezték. A megye a közgyülésen érvényesitette akaratát és választott tisztviselőkre van szüksége azért, mert ha tisztviselői tőle nem függnének, határozatait végre nem hajthatja, ennélfogva határozatának nincs értelme.

Ha a választott tisztviselők, az alispán felett a főispán fog rendelkezni, akkor, ha a közgyülésnek megmaradna is jogköre, a közgyülés hiába határoz és amely mérvben csonkitjuk a közgyülés hatáskörét, azon mérvben tesszük tönkre az autonomiát.

Hogy a közigazgatási bizottmány intézménye majdnem semmivé teszi a közgyülés hatáskörét, erre nézve legyen szabad némelyeket elmondanom. A szorosan vett adminisztráczió majdnem kizárólag átmegy a közigazgatási bizottság hatáskörébe. A 13. §. intézkedik a közigazgatási összhangzatrul; a 14. §. intézkedik a közigazgatási teendők felosztásárul és a közegeket utasitja; a 15. §. szerint a közigazgatás főnökei a bizottságnak jelentést tesznek; a 65. §. azt mondja, hogy a ministerium rendeletei végrehajtás végett a bizottsághoz fognak intéztetni. Természetesen ezentul a ministerium legtöbb ügyet a bizottsághoz fog intézni; hozzá fog intéztetni az ujonczozás is.

A felebbezési esetek a községi törzsvagyon kivételével hasonlag a bizottság hatásköréhez fognak tartozni, ugy, hogy a közgyülésnek alig marad valami hatásköre. Mindezekkel szemben azt lehet mondani, fennmarad a szabályrendeletek és határozatok hozatalának joga és a bizottság ezen határozatok értelmében rendelkezik.

De mi az értéke ezen rendelkezéseknek; én azt hiszem ezen irott jog is illusorius, mert miben határozhat a közgyülés, midőn az összes adminisztrácziót felkaroló ministeri rendeletek nem hozzá, de a közigazgatási bizottsághoz intéztetnek, miképen rendelkezzék, midőn az administráczionális ügyeket a bizottság kezeli, tehát csak neki lehet fogalma a történtekrül és a szükségelt intézkedések módozatárul.

Egyébaránt a közigazgatási bizottságnak meg van azon joga, hogy ha a gyülés határozatait törvénytelennek tartja, azon esetben megszüntetheti, elhalaszthatja a másik közgyülésig és ellenökbe felterjesztést tehet; ha azomban az ügy sürgőssége miatt az intézkedés el nem halasztható, fel ir a ministeriumhoz és csak akkor köteles végrehajtani, ha a ministerium elrendeli.

Általában sajátságos viszony fejlődik ki közigazgatási bizottság és közgyülés közt. A bizottság hatásköre kiterjed némely állami közigazgatási teendőkre, a közgyülésnek ehhez semmi köze, tehát a gyülésnek alárendelt közigazgatási bizottság tágasabb hatáskörrel bir, mint a közgyülés.

Továbbá a közigazgatási bizottság ventillálhatja, revizió alá veheti a gyülés határozatait, ellenben a közgyülés a közigazgatási bizottságot kérdőre nem vonhatja,

ha ez határozatait nem teljesiti. A bizottság a gyülésnek bevégzett tényekrül tesz jelentést. Mit határozzon ezekrül a gyülés? A közgyülés határozatai mellőzéseért tiszti kereset alá veheti az egész bizottságot, de egyes tagjait nem; tehát a gyülés határozatai valósággal sanctióval nem birnak.

A közgyülésnek tehát micsoda hatásköre marad? Először is a választások, 6 évben egyszer általános tisztujitás, választás az ürüléseknél, közigazgatási bizottsági tagok kisorsolása és választása, a reclamationalis bizottságok jelölése és választása. De a törvényhatóság választott tisztviselőivel rendelkezni nem fog. Sic vos non vobis.

A közgyülés nem lesz egyébb, mint a bizottság szolgálatára rendelt választó testület, mely a közigazgatási bizottság jelentéseit tudomásul veszi.

Az előadó ur azt mondja, hogy a megyei költségvetést a közgyülés állapitja meg, én ezt a javaslatba kimondva nem látom, ezen jogot azomban a közigazgatási bizottság absorbeálni fogja, mert a szükséget legjobban ismervén, a költségvetésnél túlsulylyal fog birni.

A közgyülés köréhez fognak még tartozni a községi törzsvagyon eladásánál vagy átalakitásánáli felebbezések, ez azomban ritka dolog, a közgyüléseket nem fogja terhelni.

A közgyülés joga, a törvényhatóság törzsvagyona feletti intézkedés, ez a városokra jelentékeny, a megyékre azomban semmi, mert a megyeházon kivül alig van valamijök. Joga a tisztviselők kereset alá vonása, de e tekintetben is az oroszlánrész a tisztviselőké.

A közgyülés jogköréhez tartozik a törvénytelen adók és ujonczok tárgyábani intézkedés. Ez nem nagy jog, mert maga a bizottság már azon intézkedés által, mely a törvényjavaslatba iktatva van, visszautasitja a kormánynak ily rendeleteit.

Intézkedik még a képviselőválasztásoknál következőleg: megállapitja a központot, petitiókat küldhet a kormányhoz és országgyüléshez. Megmarad levelezési joga, de még e tekintetben is igen csökkenni fog hatásköre, mert ha az ország megtudja, mily kevés körrel ellátott testület a megye, leveleit nem sokra fogja becsülni. A közgyülés volt eddig minden, ezentúl megcsonkitott hatáskörével az eddiginek csak árnyéka lesz.

Továbbá az igazi autonomia az, mely tisztviselőit valódilag ellenőrzi. E tekintetben is megcsonkittatik a megye, mert az alispán helyett a megye feje a főispán lesz. A főispán bontja fel a megyéhez érkezett leveleket, ha ő bontja fel, ő intézkedik, hogy mit kell a bizottság tárgyalására reserválni, mit kell, mint sürgőst végrehajtani, ebből az következik, hogy a főispánnak ott kell lenni a megye székhelyén, ez esetben természetesen az alispánnak kevés teendője marad és alig lesz egyéb, mint a főispánnak irodafőnöke vagy titkárja.

Az alispán annyi lesz a bizottságban, mint a posta- vagy távirda-előadó, valamennyi államhivatalnok rendelkezni fog a szolgabirákkal, az alispán tehát nem lesz azoknak chevje és főnöke, hogy ezek következtében mivé lesz, képzelhető.

Elesik tehát a közgyülésnek összes administrationális hatásköre, elesik a tisztviselőknek, nevezetesen az al-

ispánnak hatásköre és mindez átmegy a közigazgatási bizottság, illetőleg a főispán kezébe.

Azt mondták: ez is önkormányzat, mert a közigazgatási bizottságban túlnyomó az önkormányzati elem. De ha mellőzzük azt is, hogy arra, hogy egy testület valósággal önkormányzati testület legyen: nem az kell, hogy többségben legyen benne az autonomikus elem, hanem eddig az volt szükséges, hogy tisztán önkormányzati elemekbül álljon, ezt mellőzve, lehet-e azt mondani, hogy oly szükkörü testület, melyben a megye közönségének akarata nem nyilvánulhat, nem érvényesülhet, ez legalább amint ezt Magyarországban értettük, nem autonomia, ez az autonomiának csak homeopaticus dilutiója.

De képes lesz-e ezen bizottság megfelelni a jó közigazgatás kivánalmainak? Kikbül fog állani a 10 tag, kik az autonomiát fogják képviselni a bizottságban? Én megvagyok győződve, hogy oly 10 tagot, kik az autonomia képviseletére képesek, kik ezt a tisztviselői befolyással szemben érvényesiteni tudják, kiknek befolyásától nevezetes eredményt várni lehet, nem fognak egy vármegyében sem kapni.

Én azt hiszem, ez lesz azon szirt, melyen az egész institutió meg fog törni.

Azt mondá az előadó, hogy ha a megyének tagjai ezen bizottságban nem fognak résztvenni, ez azt fogja jelenteni, hogy nem kell az önkormányzat, én nem igy fogom fel, de azt tartom, hogy az önkormányzati szolgálat hurját nem kell túlfeszíteni.

A polgárok önkormányzati tevékenységét általában

csak akkor lehet igénybevenni, ha ezáltal túlságosan megterhelve nincsenek. Miképen lehetséges, hogy Angliában önkormányzatilag intéztetnek el birósági ügyek? Elintéztetnek ugy, hogy oly területen, mint nálunk egy középszerü megye, van 200 békebiró és ezek fele működik. De miként lehet követelni, hogy a bizottsági tag a megye szélérül bemenjen a központba és ott heteljen, mert tömérdek a bizottság teendője és e hosszu időzés alatt a bizottsági tag kénytelen saját ügyeit elhanyagolni, hogy lehet kivánni, hogy a bizottsági tagtársakkal bizalmas viszonyt kössön, ezt a bizottság választott tagjaitul követelni nem lehet. Ennélfogva kikbül fog állani a bizottság autonomicus része? fog állani néhány per nélküli ügyvédbül vagy egy két olyan stats homoreidariusbul, kik a falusi gazdálkodást megunták és szükebb anyagi szempontbul azért, hogy gyermekeikért kosztot ne fizessenek, a városba vonulnak. Ezekbül lehet majd rekrutázni a tagokat és ezek elfognak járni télben akkor, midőn a szőllőbe kijárni, a kertbe pépecsélni nem lehet, midőn a magas politikát, a nemes emberszólást a czukrászda előtti padon gyakorolni nem lehet. És ekkor, kire marad a megyei kormányzat, a közigazgatás? A tisztviselőkre, a hivatalnokokra, ugy, hogy a megye kormányzata igen szükkörü tiszti gyüléseknek lesz feladata, hogy ezek micsoda garantiát nyujtanak, mindenki tudhatja.

De ezen bizottságban a kedélyesség is fog hiányozni, és pedig a helyes működésre szükséges a jókedvü működés is, ez csak ugy lehet, ha homogen elemekbül áll. Már pedig ez olyan lesz, mint amelyet vasvillával hány-

tak össze. A megyei tisztviselők és hivatalnokok oly heterogen elemek, akik egymást sem meg nem értik, sem nem fognak kedélyesen együtt működni.

Én azt hiszem, az még soká elfog tartani, midőn a hivatalnokok a megyei tisztviselőt régi táblabiráknak, comittatswirtsaft embereinek, viszont a tisztviselők a hivatalnokot beamternek, Bach-huszárnak fogják tartani. Hogy ez valjon elő fogja-e mozditani a jó egyetértést, a jó discussiót, a jó viszonyt és jó eredményt, én legalább nem képzelhetem, a jókedvü munka tehát nem várható, a kelletlen munkán pedig nincs áldás.

Micsoda eredmény várható közigazgatási szempontbul? Ezentul minden ügy a bizottsági gyülésen lesz elintézendő, még a chablonszerü nősülési engedélyt, a katonaságtuli elbocsájtást is a bizottság fogja elintézni. Megvallom: midőn ezt elolvastam, kétkedni kezdtem a szervezők megyei administrationális ismeretükön. Hogy kisebb ügyekben az alispán sokkal gyorsabban intézkedhet, az kétségkivüli. Az értelmes tisztviselő pár percz alatt képes határozni, a bizottságba pedig órákig el lehet vitatkozni, kivált ha tagjai járatlanok, eddig a postát az alispán bontotta fel és ha rögtön kellett intézkedni, másnap már expediáltatta rendeletét, ezután ugy kell tenni, mint a rosz molnár, ki fogva őröl, t. i. össze kell gyüjteni minden tárgyat hónapokig, midőn a bizottság gyülést tart.

De egy igen fontos körülmény tisztelt ház az, hogy a bizottsági tárgyalások az államtisztviselők idejét nagyban igénybe vévén, az adminisztrácziót akadályozni fogják.

Mit tegyen az adófelügyelő? a bizottsági ülésbe menjen, vagy a járásba az adóbehajtás unszolására?

Bármelyikét bizza alantas közegeire, mindenikben hiba történhet. Mit csináljon az államm érnök, kinek feladata az országuton járás? Mit csináljon a tanfelügyelő, kinek lakásul egyszer báró Eötvös kocsiját jelölte? ennek tehát természetes következménye a közegek és költségek emelése. Már maga az is költséget fog okozni, hogy ha az illető egy megyébül a másikba utazik, diurnum és utiköltség kell erre, mert ingyenes eljárást az államközegtül követelni nem lehet.

De azt hiszem, hogy a munka ezáltal a ministeriumokban is szaporodni fog, mert e törvény egészen uj agendákat alkot, miután az állami közegeket a bizottság végzései felebbezésére felhatalmazza és ez a ministerium teendőit is szaporitani fogja.

E szerint, tisztelt ház, ezen institutiótul sem jó közigazgatást, sem az adminisztráczió harmoniáját várni nem lehet.

Általában a közigazgatóság harmoniáját paragrafusokkal decretálni nem lehet. Hogy most nincs meg ez, kétségtelen, de mi ennek oka? Oka: az országos közigazgatás a többitül szorosan el van különözve, nevezetesen az összes pénzügyi kormányzat olyan, mint a Bach-rendszer alatt volt, egy darab osztrák absolutizmus ez ma is és ezen állapot megszüntetésére mindeddig semmi sem történt. Az adófelügyelők munkaköre még közeledésnek nem tekinthető. Midőn a külömböző ágak ily szorosan el vannak különitve, nagyon természetes, hogy össze is ütköznek. A közigazgatásba fordulnak elő

olyanok, melyeket maga el nem végezhet, kénytelen tehát ezért más ágakhoz folyamodni.

De azok a megkeresést nem teljesithetik, mert a maguk szempontjából osztván fel az intézkedést, a másik ág felkérését pontosan a legjobb akarattal sem teljesithetik, gyakran megtörténik, hogy a szolgabiró terminust tüz ki, amely órára terminust kér a pénzügyigazgatóság.

De ezen elkülönitésnek még más rosz következései is vannak, ugyanis az elmondott okoknál fogva mindenik ág igyekszik magát a másiktul elkülöniteni és minden végzendőkre elegendő közeggel birjon, igy a pénzügyi igazgatóságok adóbehajtókat, a törvényszékek kézbesitőket eszközöltek ki, holott ha nem merev az elkülönités, egy mind a kettőt elvégezhette volna. Ezen bajokon, ezen az alapon segiteni nem lehet. Hát mivel akarja a belügyminister ur az összhangzatot előállitani? A bizottságban összehozza a hivatalnokot a tisztviselővel, talán azért, hogy egymást szükségleteikrül felvilágositsák.

Azt hiszem, még ebbül összhangzat nem várható. Mert az összhangzat hiánya eddig sem tudatlanságbul eredt, de elkülönitve lévén, mechanice lehetetlen volt egymást kölcsönösen támogatni.

A minister ur a megyei teendőknél összekeveri a megyei és állami közegeket, de abból, hogy kölcsönösen egymás teendőibe beavatkoznak, még az összhangzat hiánya nincs megszüntetve, de az eredmény csak az, hogy a szoros elkülönités következtében folytonosan függnek a ministeriumtul.

A diszharmonián csak egy módon segithetünk, ha

concentricus körökben egyesitjük a közigazgatást a megye területén, ha minden teendőket egyesitünk egy kézbe, melyek most különböző ressortokhoz tartoznak, legyen az közgyülés, közigazgatási bizottság, főispán, alispán, de az összhangzatos működés tekintetében szükséges az egy kézbeni összpontositás.

Át kell adni a megyének az adóügyet, az összes közlekedést, népnevelést, postát, távirdát. Csak akkor lesz rend, ha a község a maga körében, a megye maga körében, a ministerium maga körében, a kormány maga körében elvégzi mindazt, mi a közigazgatáshoz tartozik. Csak akkor lehet az összes államigazgatás összhangzatos, összevágó; különben minden kisérlet haszontalan. És azt hiszem, hogy midőn belügyminister ur azon törvényjavaslatban konstatálja, hogy akadályok, összeütközések fordulnak elő és ahelyett, hogy azok forrását dugná be, megszüntetné a rideg elkülönitést, ugy jár el, mint a rosz orvos, aki csak palliativ szerekkel gyógyit és a baj gyökerét továbbra is meghagyja. Sőt tovább megy, mert a közigazgatást ressortokra osztván, a megyei egységet is megrontja. A törvényjavaslat azt mondja, hogy mindenik ág főnöke adja ki a rendeletet és sürgős esetekben a végrehajtásokat a megye tisztviselőinek motu proprio elrendeli, tehát közvetlenül rendelkezik a megye tisztviselőivel, és pedig a szolgabirákkal rendelkezik 6 vagy 7, és pedig a főispán, alispán, adófelügyelő, állammérnök, posta-, távirdaigazgató, talán még a főorvos is. Lehet, hogy mindenik egy napra tesz terminust. Hogy igy mikép lehessen administrálni, én be nem láthatom és ez valóságos képtelenség.

Előadtam miért roszalom, most előfogom adni, miképen lehetne és kellene a közigazgatást orvosolni.

Erre nézve vessünk egy pillantást belügyminister ur azon nyilatkozatára, hogy ő közigazgatásunkat nagyon rosznak nem tartja.

Szivesen veszem ezt tudomásul, én is azt hiszem, nem érdemli azon sok szemrehányást, melylyel a megye ellenségei által elhalmoztatik. De, hogy sok hiánya van, nem tagadom. De miben állnak, hogy a nagy megcsonkitások után, melyet a rendszer különösen 1869-ben szenvedett, midőn a törvénykezésre való összes hatáskörét elvesztette, annyira meggyengült, hogy azóta alig lézeng. A szolgabirák a megyei hatóság keze, lába a községekben alig látható, teljesen el vannak foglalva bureauikban, a faluknak felé se néznek, kivévén oly dolgok végzésére, mik nekik specifice meg van hagyva. De a járás szükségleteirül sem közvetlen tudomást nem vesznek, sem nem intézkednek.

Észlelhető hiány és nagy baj az érdekeltség megszünte, desolálva vannak a megye termei, csak választásoknál telnek meg. Elernyedt az értelmiségnek a közigazgatásbani részvéte és a tisztviselőknek az értelmiség általi ellenőrzése.

Ezen bajokat én a megyei szerkezetnek nem tulajdonitom, de igenis annak, hogy 1848. óta legfontosabb részei elvétettek, ugy, hogy táplálék hiányában alig működhetik a közigazgatás. Én nem akarok hosszasan értekezni, hogy mennyiben megtámadható, mennyiben jó, mennyiben alkotmányos, mennyire helyes a mi önkormányzatunknak régi és alapjaiban most is fennálló szerkezete.

Én azt hiszem, hogy akárki vizsgálja, nem képes ellene alapos kifogásokat találni; van egy dolog, mely, hogy páratlan, elösmerik az autonomia ellenségei is és ez az ellenőrzés gyakorlása. Hanem nagyon csalatkoznak azok, kik azt hiszik, hogy az ellenőrzés választás nélkül sikeres lehet, én azt hiszem, hogy ez választás nélkül lehetetlen.

Csak arra kívánok még reflektálni, hogy egy oly nagyszámu testület, mint a közgyülés, az adminisztrácziára alkalmatlan, mert lehetetlen, hogy tumultuaris közgyülés adminisztráljon.

E tekintetben hivatkozom Angliára, hol a 200 békebiró nemcsak birói teendőket végez, de adminisztrál is.

Különben szabad legyen még erre megjegyeznem, hogy mint tisztelt belügyminister ur is mondá, nem a nagygyülés adminisztrál. Maga a gyakorlat ugy állapitotta meg, hogy a kisebb fontosságu folyóügyeket arra képes kisebb testület végzi; tehát az nem áll, amit minister ur indokolásában mond, hogy: mert nagyszámuak, a személyek változnak, egyöntetüleg nem járhat el.

De éppen az, hogy a rendes adminisztrativ ügyeket a tisztviselők és a körültök csoportozó néhány tag végzi el, az nem árt, mert többnyire ugy anazok vesznek tényleges részt, ha változnak, ezáltal felfrissülnek, mi soha sem árt, mert ezáltal a slendrián lábra nem kaphat.

Ha azomban közigazgatásunkba összhangzatot és erőt akarunk önteni, addig is, mig a törvénykezés a megyei önkormányzattal szerves összefüggésbe hozatott, át kell adni az összes adóügyeket, az összes utakat, a bagatell-ügyeket. Ha ezek meg fognak történni, meg

lesz az érdekeltség, mert a tagokat a reális nagy hatáskör tevékenységre fogja buzditani.

Továbbá szükségesnek tartanám, hogy a megyei rendszer némely ujabb időkben behozott és hozzá nem illő, lényegével nem harmonizáló dolgoktul tisztittassék meg. Én megszüntetni óhajtanám a 6 évi tisztujitást. A hosszu időre tartó választással az elv maga alterálva van. Megválasztatik, mert választásakor alkalmas, de ki áll jót érte, hogy 6 év alatt érdemes is lesz és ha nem érdemes, a közönség ne menekülhessen tőle. A 6 évre megválasztott alispán nem gondol többé a közönség grácziájával, 6 év elég az alispánkodásra, ennélfogva nem érzi magát többé kötelezve a közönség óhajtásai és akaratához alkalmazkodásra.

Továbbá meg kell szüntetni az állandó választmány intézményét. Az állandó választmányok csak preoccupálják a gyülés tárgyalását. Ki a választmányba be megy, elmondja nézetét és azt a gyülésen restelli megváltoztatni, többen solidaritásba állanak a választmánynyal és a gyülésben hallgatnak, ezáltal a gyülés értéke nagyban csökken.

Ezeken kivül el kellene törülni a virilis intézményt.

Szivesen elfogadom a tisztviselők qualificatióját, szükségesnek tartom a jó közigazgatást szabályozó törvényeket, ha ekként javitjuk közigazgatásunkat, akkor nem lesz szükséges a fennálló szervezet bolygatása, az ujabb reorganisatio.

Midőn én a megye szervezetét védelmezem, ez nem azt jelenti, hogy én a fennálló megyéért rajongok. A

megye mostani eltorzitott és megcsonkitott állapotában nem ami volt és aminek lenni kell. Olyan az, mint egy százados fa, melynek a földben meg vannak erős gyökerei, mely egész mostanáig teljes virulásban állt, de melynek ágai irtózatosan megcsonkittattak ; nem csoda tehát, hogy azok, kik régen nem ösmerték, ma érte nem rajonganak.

Én nem akarom a régi megyét, mely utasitásokkal ellátott követeket küldött az országgyülésre, nem akarom visszaállitani. Én tudom, hogy a megyék ma a politika sulypontját nem képezik, ezt megszüntette az évi országgyülés. Azt hiszem, hogy az önkormányzat nagy életképességét kétségkivül constatálja az, hogy a megyék, midőn az alkotmányos élet csak gyengén lüktetett, képesek voltak e tekintetben is a hiányt pótolni. Én azt a megyét contemplálom, mely az országos közigazgatás legfőbb ágait concentriens körökben egyesitse, azokra az önkormányzatot képes érvényesiteni, valamint a törvénykezésre nézve is, mely képes a tisztviselők felett valódi ellenőrzést gyakorolni, mely képes értékesiteni a közügyek érdekében az összes értelmiséget, mely képes szabadságszerető, alkotmányos polgárokat nevelni.

Én azt hiszem, hogy azon ellenvetés, hogy a megyei önkormányzat nem fér össze a parlamentáris rendszerrel, oly idétlen állitás, hogy czáfolata teljesen felesleges, ott van erre Anglia példája, mely napnál világosabban bizonyitja a parlamentáris rendszernek az önkormányzattali összeférhetőségét.

A megyei institutió még most is, midőn pedig olyan, mint egy nemesvérü paripa, mely kellő táplálék, kellő

gondozás és kellő alkalom nélkül van, hogy mire képes a gyakorlatban, még most is képes megfelelni az autonomia fontos feladatának, még most is képes bebizonyitani azt, hogy mai megcsonkitott állapotában is sokkal jobban tudja biztositani a jó közigazgatást, mint ahogy azt láttuk biztositva az absolutrendszer vagy a provisorium idejében, pedig akkor is magyar emberek vezették a közigazgatást. Kigyót, békát kiáltanak rá, kik csak theoriából ismerik s mindazok, kik a szabadságnak nem barátai és kik gyakorlatbul nem ösmerik. De máskép itélnek azok, akik működését közelrül ismerik és akik látni akarják az eredményt. És én e tekintetben nem kivánok Gneistra vagy más nagy tekintélyre hivatkozni, hogy mik az autonomia előnyei, hanem hivatkozom legelőször is Tisza Kálmán belügyminister urra, a ki maga azt mondotta indokolásában: hogy nem osztozik azok nézetében, kik minden alkalommal oly rosz szinben igyekeznek előmutatni közigazgatásunk hiányait és hogy csodálni lehet, hogy a mostani fegyelmi eljárás mellett az országban még nem történik több visszaélés; hivatkozom gróf Szapáry Gyula volt belügyministerre, ki 1869-ben hozzájárult a megye jogai megcsonkitásához és ő is a megyékhez intézett bucsu leiratában kijelentette, hogy hivataloskodása alatt soha sem tapasztalta, hogy a megyék a kormány intentióit meghiusitották volna; hivatkozom Tóth Vilmosra, ki egyik beszédében kijelentette, hogy mindenesetre nagy előnye az önkormányzatnak az, hogy hivataloskodása alatt a megyék első tisztviselője ellen egyetlen eset fordult elő, midőn hűtlen ügykezeléssel vádolták.

A megyerendszer ellenségeinek ajánlom ezen igen illetékes helyrül és nem a megye barátaitul jött nyilatkozatokat. A tisztelt házat pedig arra kérem, ne engedje meg, hogy lerontassék, eldobassék oly institucziό, mely a szabadság és rend fenntartásának bizonyitékát adta és amely még ma is képes arra, hogy ezen rendeltetésének megfeleljen.

Én, tisztelt ház, nem pietásbul védelmezem az ősi megyei önkormányzati szervezetet, habár azt, hogy ősi, ellene argumentumnak általában el nem ismerem, annál kevésbé, mert látom és tudom, hogy Anglia, amelynek pedig állami élete modern kifejlődésében, ami itt minduntalan felhozatik, sokkal előbbre haladt mint Magyarország, mert legalább 100 évvel áll előttünk kulturájában; hogy Angolország, mondom, képes a maga ezer éves alkotmányának és önkormányzatának keretében a legnagyobb kényelemmel mozogni. Én óhajtom azt fenntartani mindenekelőtt azért, mert meg vagyok győződve, hogy jó közigazgatás önkormányzat nélkül lehetetlen; mert óhajtom megóvni nemzetünket a centrálizáczió átkos következményeitül; mert nem akarom, hogy bezárassék azon iskola, amelyben a nemzet fiai alkotmányos felfogással biró emberekké és honpolgárokká képeztettek századokon át és mert meg vagyok győződve, hogy egy iskolára, daczára a fennálló parlamenti rendszernek, mely e tekintetben egymaga nem elég a nemzetnek, ha élni akar, jövőre is szüksége lesz.

Mindezekbül kiindulva, e törvényjavaslatot általános tárgyalási alapul sem fogadom el és ajánlom benyujtott határozati javaslatomat:

Tekintve, hogy a törvényhatósági bizottságruli törvényjavaslat alapjában támadja meg az önkormányzati szervezetet, tekintve, hogy általa a közigazgatási bajok orvoslását várni nem lehet, hogy sok zavart fog okozni, mondja ki a ház, hogy ezen javaslatot a részletes tárgyalás alapjául nem fogadja el.

Báró Sennyey Pál.

Elvtársaim elveinket már kifejtvén, csak röviden szólok a tárgyhoz; a közigazgatás szervezésére nézve alapeszméink ezek: A törvényhatóság élén kinevezett kormányzó áll, a kormányak felelős, a közigazgatást a kormány által kinevezett, illetőleg megerősitett tisztviselőkkel vezeti. A törvényhatóságok képviselőtestülete — és nem oly dicasterium szerinti alkotás, minőt a törvényjavaslat foglal magában — ellenőrzi a közigazgatást, közreműködéssel, befolyással bir arra s a törvény által körvonalozott helyhatósági ügyekben közvetlenül, természetesen a kormány felügyelete mellett, szabadon rendelkezik, gyakorolja a tisztviselők felett a fegyelmi hatalmat és az egyéni szabadság megóvása végett a tisztviselő egyéni felfogásának tévedései vagy túlkapásai, felfelé a központi kormányzatig, mely a contentiosus és adminisztrativ justice tekintetében elvi döntvények által felebbezés utján határoz.

Ezekkel szemben t. ház a törvényjavaslat meghagyja a törvényhatóságoknak a tisztviselők választási jogát, de

a közigazgatás sulypontját átruházza a közigazgatási bizottságra, melyre nézve — czélszerüségét tekintve, bármily véleményben legyünk — azt az egyet el kell ismernünk, hogy elemeire és összeállitására nézve nem tiszta, nem valóságos kifejezése a törvényhatóság egyetemének. A törvényjavaslat pártolói, ugy látszik, az önkormányzat lényegét a tisztviselők választásában keresik, mi ezen lényeget ellenben a közigazgatási részvétben, az ellenőrzésben és saját autonomiájában keressük; önök centrálizácziót vetnek szemünkre, bizonyos tekintetben nem repudeálom. Államunknak, a lét és fenntartás feltételeinek küzdelmeire utaló fontos feladatai mellett az évtizedek alatt alakult társadalmi viszonyaink, szokásaink és — valljuk meg igazán — visszásságaink mellett, közadózási rendszerünk alapján, monopoliumaival, fiskális rendszereivel és eljárásaival, melyet zilált pénzviszonyainknál fogva még sokáig nem fogunk mellőzhetni és reformálhatni; ujonczozási rendszerünk, véderőnk kiállitása, szükség esetébeni mozgósitása, központi kormányzatunknak egész apparátusa okvetlenül megkivánják, hogy a központi végrehajtóhatalomnak intézkedései hatályosak és biztositottak legyenek.

De másrészrül nem tagadjuk, hogy az önkormányzati tényezők helyesen szervezve pótolják, kiegészitik, sőt hatványozzák a központi végrehajtóhatalomnak intézkedéseit. És hogy e tényezők az autonomiának a territoriális érdekkel összekapcsolt ügyére, nemkülömben a kulturális és humanitárius kérdésekre nézve pótolhatlanok, minthogy a társadalomnak tényezői képezik ezeknek éltető elemeit, ezek nyujtják a támogatás tám-

pontját. Én tehát és elvbarátaim az önigazgatás helyes szervezésére és ekkénti fenntartására nagy sulyt helyezek és szemben a t. ministerelnök urnak megjegyzésével, melylyel egyik barátom kifejezésére reflektált, hogy köztünk nincs senki, aki megtagadná azon kegyeletet, melylyel mindnyájan a régi megyei institucziónak multja, annak alkotmányunk megőrzésével s nemzeti fejlődésünkkel, történelmi multunkkal egybekapcsolt érdemei iránt tartozunk.

Nem a mi iskolánk tanaihoz tartozik megtagadni azt, hogy kivált a megyei rendszer volt hosszas évszázadon keresztül alkotmányunk fenntartásának őre és garanczia. Hiszen nem rég mult el az idő, midőn épen azon körökben, melyek most hidegséggel vádolnak bennünket, a conservativ tanoknak imputáltatott azon törekvés, hogy a régi megyei rendszernek restaurácziója által a parlamentárizmust mellőztetni, ezt azzal pótoltatni kivánják. Ez idők elmultak, a viszonyok lényegesen, gyökeresen megváltoztak. Ma a megyei rendszerrel életerős kapcsolatban volt alkotmányos szervezetnek garancziáját, ennek és annak biztositékát nem többé a tisztviselők választása képezi, sőt én megvagyok győződve, hogy az önkormányzati rendszernek a tisztviselők választása nem ad erőt; ellenkezőleg azon mozgalmaknál fogva, melyek a választással járnak, az következéseiben és behatásaiban a családi érdekek és összeköttetések visszásságainál fogva corrumpálja az önigazgatást és azt hivatásával ellenkező térre tereli.

Én meg vagyok győződve, hogy a tisztviselők kinevezése által az önigazgatási rendszer emelkedni, erőben

nyerni fog. Ha a törvényhatóságok kinevezett tisztviselőkkel fognak szemben állni, meg vagyok győződve ösztönszerüleg, önérdekekben és a helyi viszonyoknak megóvása szempontjából fel fog bennök ébredni azon vágy és azon öntudat, hogy a sikeres és hatályos ellenőrzés gyakorlása által épen az ellen, amit netalán e jognak elvonása által veszteni vélnek, ellensulyt nyerjenek.

És kérdem, nem-e megfelelőbb lesz-e mai alkotmányos rendszerünknek, mely kétségkivül a képviselet alapján gyökerezik, ha a törvényhatóságokat, a képviselet rendszerének törvényei és elvein szervezzük, amint itt a parlamentben a törvényeket alkotja a törvényhozás és befolyása által a törvények végrehajtásait, a végrehajtó hatalmat pedig gyakorolja összhangzásban a törvényhozással a kormány tanácsa; épugy t. ház meg vagyok győződve, hogy sokkal megfelelőbb szervezet az, ha a statutumok alkotása, a határozatoknak hozatala, az utasitások kiadása, az ellenőrzés gyakorlása megilleti a megye képviselőtestületét és ha a végrehajtást felelős, egyéni felelősséggel felruházott tisztviselő gyakorolja.

Egy uj theoriát hallottunk tegnap t. ház és ez az, hogy a testületi felelősség hatályosabb az egyéni felelősségnél. Én egy kissé megdöbbenéssel hallottam ez eszmét, épen azon körbül, hol évtizeden át a tudomány és elmélet minden fegyverével és helyesen épen az ellenkezőt vitatták. Nem állitom én azt, hogy testületi eljárással a felelősség az erkölcsi ép ugy, mint jogi, absolute lehetetlen; de már csak azon példa, melyet egyik képviselőtársunk felhozott, hogy tudniillik annak megóvása szempontjából törvényeinkben egy kissé erőlte-

tett és erőszakolt rendszabályhoz, tudniillik a névszerinti szavazás követeléséhez kellett nyulni, mely alul mint tudjuk, mily könnyen lehet kisiklani, már ez mutatja az egész érvelés visszásságát. A többekre oszlott felelősség épen azért, mert sokak közt feloszlik, a sok tömeg közti feloszlásban elenyészik és semmi esetre sem lehet olyan hatályos, mint az egyéni felelősség, mely közvetlenül az egyént és annak végrehajtását terheli.

A tisztelt ministerelnök ur egyik képviselőtársamnak egy igéretet tett, melyre megvallom: nagy sulyt fektetek azért, mert ha beválthatná szavát, mindenesetre hathatósan elősegitené eszméinknek érvényesitését. Azt igérte a minister ur Bujanovics barátomnak, hogy ha barátom képes bebizonyitani azt, hogy a képesség szakképzettség és választás mellett lehetetlen és hogy mindezen tulajdonokat a kinevezés mellett rögtön lehetséges megszerezni, a t. ministerelnök ur rögtön átszáll barátom pártjához. Ha szószerinti értelemben vette ministerelnök ur ezen igéretet, tartok tüle, hogy nem fogja beválthatni, mert elismerem, hogy azt, hogy választás mellett nem lehet szakszerüleg képzett és felelős tisztviselőket találni, nem állithatni, mert hisz ilyenek vannak most is — fájdalom — kevesen, kevesen azért, mert nem tagadhatjuk, hogy a választásoknál nem az egyéni érdem, hanem a választásoknak oly esélyei határoznak, melyeket itt bővebben jellemezni nem akarok, minthogy mindnyájan ösmerjük.

Azt sem mondhatjuk, hogy a kinevezési rendszer által rögtön és azonnal minden tisztviselő szakszerü képességgel és felelősséggel fog birni. De azt merném álli-

tani, hogy ha mindazok, kik ma a választásoknál elmaradni és hátrálni kénytelenek, mert nem birnak azon befolyással és összeköttetéssel, mely a választásokat kivivni és biztositani képes, hogy ha mindezek számba vétetnek, mindenesetre több alkalmas képviselő lesz, mint van jelenleg.

De uraim, ha mindnyájan elismerjük és fájdalommal ismerjük el azt, hogy hijjával vagyunk ezen elemnek és bajaink egyik kutforrása épen ez: akkor nem oda vezet-e ez tisztelt ház, hogy mindenekelőtt siessünk hát egy oly elemet teremteni egy oly közigazgatási rendszer által, mely lehetővé tegye, hogy jó tisztviselőket nevelhessünk.

Ezt a választásokkal nem érjük el, mert igen jelesen jegyeztetett meg és nem szorul bizonyitványra, hogy ma már a közigazgatás annyi előkészültséget, szorgalmat és szakbeli tudományt igényel, hogy csakis biztositott állás mellett szánhatja magát egy ily qualificatióval biró egyéniség, mely ha jövőjét nem biztositja, egyszersmind szellemi tőkéjének elvesztésével, családjának és egyéni existentiájának romlásával jár.

A t. ministerelnök ur a törvényjavaslat indokolásában azon tapasztalatokra is hivatkozott, amelyek ujabb időkben — gondolom — a biróságok kinevezésénél észleltettek.

Őszintén megvallom, hogy én a birói kart jobbnak tartom hirénél, sőt nagyban és egészben véve jónak tartom. Amely hibák ez intézmény körül tapasztalhatók, azok nem annyira az egyéneknek, hanem az anyagi törvények hiányának, az eljárás nehézkességének és a

perrendnek tulajdonitandók. De elösmerem, történtek hibák és elösmerem, hogy a kinevezés mellett is fognak és foghatnak történni hibák. Ezen hibák azomban t. ház, egyrészt épen onnan eredtek, mert a megyei körök hatása alul szabadulni nem lehetett.

Ami akkor az átmenet idejében menthető volt, az ma nem fog előfordulhatni. A birák körül tapasztalt visszásságok tehát a körülményeknek és nem a rendszernek tulajdonithatók.

És itt áttérek érvelésem sulypontjára. Nem mint a nemzetiségek elleni fegyvert kivánom én a tisztviselők kinevezését. Nem szeretem én a honpolgárokat egymás ellen harczba, mint egy hóditó állásba állitani, mint a rendezett állapotoknak, mint egy egészséges adminisztrácziónak emeltyüjét és eszközét kivánom én azt, hogy oltalma alatt a haza minden polgára élvezze az államélet és oltalom gyümölcseit, a személy- és vagyonbátorságot, szeresse meg a hazát és épen a rendezett állapotoknak megizlelése és megszeretése által büszkén vallja magát az állam polgárának, de érezze egyszersmind a rendezett állapotok és a végrehajtás hatalmát és sulyát az esetben, ha mindezen élvezmények daczára hálátlanul az államtörvényeknek ellenszegülne. De én társadalmi viszonyaink javulását is várom a tisztviselők kinevezésétül. Engedje meg a tisztelt ház, hogy egész nyiltan kijelentsem, hogy azon dilettantismus, mely minden társadalmi viszonyainkon és rétegeinken uralkodik, az élvezés és előretörekvés azon vágya: a jogoknak túlkövetelése, a kötelesség érzetének viszonossága, érzete nélkül; ez az, ami társadalmi viszonyain-

kat corrumpálja és ebbeli állapotunk onnan ered, mert van egy rendszerünk, amely mellett nem az érdem és az érdemmel járó öntudat és magasabb érzés veti meg az előmenetel alapját, de sok tekintetben az összeköttetés, a clientela, a korteskedési fortély és bizonyos tulajdonságok, melyek épen szeretetreméltóságuknál fogva e téren véghetetlenül előnyösek.

Ha képesek vagyunk kiküszöbölni szokásainkbul ezen dilettantismust, mely rákfenéje társadalmi viszonyainknak, ha oly rendszert követünk, mely az érdemet megjutalmazza, azért, mert érdem; én meg vagyok győződve, hogy lassu hatással bár, és ne méltóztassék hinni, hogy mint panaceát állitom oda, mint egyik tisztviselő társam ma mondá: Mondom, hogy fokonkint bár, társadalmunk érintett bajainak orvoslását ez uton el fogjuk érni.

Szemünkre vetik a bureaucratiát, t. ház, egy t. képviselő ur abbeli észrevétele ellenében, hogy a hivatalnok mihelyest belép hivatala körébe, már eo ipso le van alázva, én tartozom azon kijelentéssel, hogy én azon bureaucratiát, mely szorgalommal, pontosan és szakszerüen kezeli országunk szolgálatát, tisztelem. És e tekintetben bármily félreértésre szolgáltassak alkalmat, kijelentem egész őszintén, ily bureaucratiára szükségünk van. Ami a bureaucratia kinövését, tudniillik chablonszerü, slendrian felületességét illeti, az t. ház, meg van ma is, meg van nemcsak a kinevezett, de a választott tisztviselőknél is. Ezen bureaucratiának főjellege az, hogy regisztrál, másol és expediál, de a végrehajtás foganatositására nem ügyel senki. Ez pedig a mai ad-

minisztráczió charakteristikája. De méltóztassanak megbocsájtani, e törvényjavaslat nem a legveszedelmesebb bureaucratiát alapitja-e meg, a testületi rendszeren alapuló bureaucratiát, a dicasteriálisbul növekedő bureaucratiát és az illetékességek superfetatiójával, összezavarásával és összevegyitésével, a jelentések fel, alá és a szomszédba való küldésével, az irka-firka bureaucratiának oly halmazát fogja teremteni, mely adminisztrácziónkbul kiküszöbölhetlen lesz.

Az előttem szólott képviselő ur az absolutismust, mondjuk ki: a Bach-rendszerét emlitette. Én őszintén fogok e tárgyrul szólani, mindamellett, hogy kényes tárgy és félreértéseknek teszem ki magamat. E rendszer hiányait, mint az alatta szenvedők, mi is ismerjük. De méltóztassanak megbocsájtani, a mai emlékezetre, a mai hangulatra provokálok; azon rendszernek főhibáját, azon gyülöletes emlékezet, melyben előttünk van, nem annak adminisztráczio-apparatusa képezte, de nemzetellenes iránya, az alkotmányellenesség tipusa az, mely miatt gyülöltük és elleneztük, köztük én is, tisztelt ház, és ez visszahatással volt magára az adminisztráczióra is; mert természetesen a kormányrendszernek ilyen jellege nem lehetett, hogy a tisztviselők eljárására, egyéniségére, ha öntudatos volt, ha pedig csak tehetetlen, elutasitólag ne hatott volna.

Önök azt vetik szemünkre, hogy a kinevezett tisztviselők által mi, kik a takarékosságot hangoztatjuk, a költségeket fogjuk szaporitani. Én ugy tudom, hogy ma a választott tisztviselők, legalább azon megyékben, melyeket ismerek, szépen fizettetnek. Ha vannak megyék,

hol a fizetés csekély, a fizetésemelés nem fog elmaradni, mert az, hogy egy választott és bizonytalan állásu tisztviselő kevesebbül megéljen, mint a biztos állásu kinevezett, mert azt nem állitják, hogy nobile officium legyen, ezt én nem vagyok képes felfogni: ha csak azt nem akarják megengedni, hogy a tisztviselő a maga hivatalos eljárása mellett még más tisztességes kereseti módot, magángazdálkodást, bérletet s a többi folytasson. Hogy ez az adminisztráczió igényeivel miként compatibilis ma, azt én nem értem.

De kérem a javaslat pártolóit, ne szóljanak a költségszaporitásrul. Azt hiszik, hogy ha ezen javaslat életbe lép, ha a járási tisztviselő mindazt teljesiti, ami tüle kivántatik, el fog-e kerültethetni a fizetésemelés, a számszaporitás, nem lesz-e szükséges a gyakori ülésezések által elfoglaltak mellé póttisztviselőket is nevezni.

Nem mi szaporitjuk a költségeket, kik az adminisztrácziót egyszerüsités által javitani akarjuk, mert a jó adminisztráczió nem mindig drága, ellenben a rosz mindig az; a szakember a magasabb bért megérdemli, de önök vessenek számot magukkal, mennyibe fog kerülni a mai apparatus, elvárjuk.

A kinevezés ellen azon komoly ellenvetést tették, hogy az a választásoknál a kormány hatalmát rendkivül növeli.

Hogy a jelen kormány ezzel mint fogna élni, arrul, azt hiszem, az ezt felemlitő kormánypárti képviselő tőlem bizonyitékot nem vár, de elismerem, hogy ez is, mint minden hatalom, visszaélésre szolgáltatna okot. De alkotmányos országban ezért a hatalmat nem kell

elvonni, de ellensulyozni kell és ez fekszik a szolgálati pragmatikában és itt különösen abban, hogy a tisztviselőt nem lehet csak fegyelmi uton elmozditani, a fegyelmi eljárásra pedig mi szerintünk a törvényhatóságnak közvetlen befolyása lenne. Én tovább megyek és azt hiszem, hogy öntudatos kormány a hatalommal nem fog visszaélni, a tisztviselőkben nem fog korteseket keresni, mert ez a közvéleményben okvetlenül visszahatást idézne elő.

A ház engedelmével errül is őszintén fogok szólani.

Nem áll-e az, hogy a választott ma maga számára a győzelemre a tért előkészíti? mert ugyszólván divattá kezd válni, hogy a tisztviselőség gradus ad parnassum a képviselőségre.

Annyi bizonyos, hogy a tisztviselőválasztást befolyásolja a képviselőválasztás és viszont, kevésbé bizonyos azomban az, hogy e hatalmat a választottak adminisztráczionális érdemeiknél fogva gyakorolják-e, de a visszásság mindkettőnél megvan: a kinevezett és választottnál, tehát gondoskodni kell, hogy a választókerületek a kormány zaklatásai ellen védve legyenek.

A legfőbb érv, melyet a választás mellett felhoznak: az összhang, mely a külömböző közegeknek együttműködése, ellenőrködése által el fog éretni. Ellemezzük.

Mi lesz a főispán állása?

A főispán névszerint a megye kormányzója, tényleg a bizottság elnöke, ki természetesen a többséget fogja kimondani. Az adminisztráczió eseményeirül azon jelentésekbül merit tudomást, melyek a bizottság elé a

szakközegek által terjesztetnek. Tehát ugyszólván figyelő felügyelői állásra szorittatik, észlelni, megtudni azokat, miket a hivatalos szervezeténél fogva nem tud, hanem csak mellesleg tudhat meg; ha minorisáltatik, előtte áll az ut folyamodni a kormányhoz. És véleményem szerint ez a többséggel szembeállásának kellemeit emelni nem fogja. Rendkivüli időben önhatalmilag intézkedhetik. De azt hiszem, ezt csak kivétel gyanánt contemplálja a törvényjavaslat, mert ha rendszeresiteni akarná, őszintén bevallotta volna. Ez a főispán állása.

Az alispán továbbá is főnöke marad a megyei administrácziónak, de mint ilyen, a többi, tőle egészen idegen és szakukra nézve heterogén közegekkel a bizottságba coordináltatik, fegyelmi eljárás tekintetében plane subordináltatik, a helyett, hogy mint az administráczió helyes fogalma kivánná és amint az administrácziónak igényei sok tekintetben követelik, ezen szakközegek neki alárendeltetnének.

A szolgabiró. Közvetlenül rendelkezik vele: az alispán, az adófelügyelő, a főmérnök, a tanfelügyelő, a főorvos; már t. ház, hogy az illetőségeknek ily összezavarása, a felsőbbségeknek ily sokasága mellett ezen szolgabiró mit fog csinálni, arról nekem fogalmam nem lehet, hanem hogy ha a harmoniát csak az által fogja helyreállitani, ha nem tesz semmit és ha minden egyes esetben épen a közigazgatási bizottságtul fog utasitást kérni, az én előttem világos, mert a kapocs t. ház, a közigazgatási bizottságban van, azaz: egy testületben és én őszintén bevallom, hogy ezen testület miként fogja a harmoniát összeállitani, az iránt is vannak kételyeim.

A t. ministerelnök ur tegnap ugyan azt mondta, hogy az ő vélekedése szerint az összhang a külömböző hangszerek összeműködése által éretik el. De ha a zenészek a többség taktusa szerint fognak zenélni, őszintén megvallom, nem jó konczertet várok. Még az általa felhozott példánál is a karnagy az, ki megadja a harmoniát, de térjünk el annak elemezésétül, ha vajjon a testületi eljárás fogja-e létesiteni a harmoniát. Kettőre azomban bátor vagyok figyelmeztetni: az első az, hogy a hibák, a nehézségek, az akadályok nem a megye központjában vannak, nem onnan erednek, hogy itt keveset tanácskoznak vagy intézkednek, hanem van a járási hivatalokban.

A közigazgatási bizottság a törvényjavaslat contemplátiója szerint befogja osztani az ügyeket. Hogy testület azt miként teheti? mert az ügyek beosztása felett először a szakok természete, másodszor az illetékességek szabályai határoznak és azt csak a hivatal vezetője birálhatja helyesen, azt én be nem láthatom. A közigazgatási bizottság fontolóra fogja venni a közigazgatás ágainak minden teendőit. Ez a contemplátió a kedélyhangulatnak oly mozzanata, melynek defunctiójával codificationális munkába ritkán szoktunk találkozni. Ezek t. ház, a harmoniát nem fogják helyreállitani. A nehézségek és akadályok, ismétlem, a járásokban fognak felmerülni. És mert ezekrül gondoskodva épen nincs, minden esetben utasitásért fognak folyamodni az illető közegek azon kapocshoz, mely a harmoniát előállitani hivatva van. Ez tehát egy nehézkes apparatus, mely az adminisztrácziót megakasztja.

De még egyet ne méltóztassanak elfelejteni és ez a második, melyet felemliteni bátor leszek; azon szakközegek, kik ott vannak bizonyos szakokat képviselnek és szakuknál fogva bizonyos mechanikus, technikus szabályokhoz, felsőbb utasitásokhoz, rendeletekhez vannak kötve. Az értesülés a capacitatió, a vélemény szabadságát, az elhatározásnak elfogulatlanságát feltételezi, ámde ők épen hivataluk minőségénél fogva kénytelenek a felülrül nyert utasitásokat érvényesiteni. Ezekben nem minorisáltathatják magukat a többség által, hanem minden esetben a felsőbbséghez fognak és tartoznak folyamodni, hogy a harmonia itt állittassék helyre.

Vajjon nem természetes-e azon contempláczió, melyet mi vagyunk bátrak előadni, hogy ezen harmoniát a megye kormányzója állitsa helyre, aki azon helyzetben van, hogy a szakközegeket akkor, amikor, és pedig azokat, kiknek szakmájárul van szó, nem ily bureaucraticus és dicasterialis apparatusban, hanem épen az előforduló tárgyak minősége szerint egybehivja, meghallgassa és nekik, értesülése szerint, saját felelősségére kiadja az utasitást.

De nem fogok a részleteknek mélyebb vitatásába bocsátkozni, azzal végzem előadásomat, hogy ezen törvényjavaslat nem gyökeres reform-alap, de még nem is kezdeményezés.

Elismerem, hogy minden reformnak a létező tényezőkkel, sőt még a közvéleménynyel is meg kell alkudni, de ha vannak előitéletek, azokat meg kell világitani és azokon felül kell emelkedni. Oly reform, melynek alapja nem egészséges, iránya nem helyes, amely tévesztett,

nem reform. És én nem hiszem, hogy a közvélemény olyannyira megrögzött, annyira erős és szilárd volna bizonyos egységes eszmék ellenében. Én azt hiszem, hogy inkább a multnak emlékezete, a már elfoglalt állások következetes lánczolata képezi a reformtervezetnél az eldöntő sulyt. Az események nagyon hamar befogják bizonyitani, hogy a nemzet egy reménynyel, melyet a kormányalkotáshoz kötött, szegényebb lesz. Mi kisebbség, kötelességünket teljesitjük, midőn nézeteinket nyiltan elmondjuk.

Ha az események és eredmények önöknek adnak igazat, mi ezt annál nagyobb megnyugvással fogjuk venni, minthogy a közjóban mi is fogunk részesülni, de egyet nem fogadhatok el, azt, hogy ez kisérlet, mely az idők hatása alatt, ugyszólván az ellenkező cura által a jó utra fog bennünket vezetni. Ezt, mint vigasztalást nem fogadhatom el, mert nekünk kisérletre nincs időnk, nekünk gyors és gyorsan ható orvosságra van szükségünk, ha mindazt teljesiteni, mindannak megfelelni akarunk, ami szivünkön van. És nem fogadhatom el tisztelt ház, mint érvet azt, hogy ha e kisérlet nem sikerül, akkor be lesz bizonyitva, hogy hazánkban az önkormányzat nem életerős, mert t. ház a korcsalkotás tüzpróbájának az önkormányzati rendszer elvét kitenni nem szabad. Ha ezen rendszer, mely most terveztetik, tarthatatlannak fog bizonyulni, nem az lesz az oka, hogy hazánkban az önkormányzat lehetetlen, hanem : hogy az alkotás hibás és tévesztett.

Ezuttal következő határozati javaslatot nyujtott be: Határozza el a ház, hogy a közigazgatási bizottságrul

szóló törvényjavaslatot a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadja, de egyuttal közigazgatásunk reformjának szükségét elösmerve, felhivja a ministeriumot, hogy a közigazgatási tisztviselők állami kinevezésének és a helyhatósági érdekü ügyekre nézve az önkormányzat biztositásának elvére fektetett törvényjavaslatot terjeszszen a ház elé.

Kállay Béni.

A közigazgatási bizottságrul. — 1876. január 21.

Tisztelt ház! A vita eddigi folyama egy dolgot helyezett kétségen kivül, azt, hogy a közigazgatási reform szükséges s a jelen helyzet tarthatatlan. Maga előadó ur is elösmerte, hogy az „ázsiai állapotok kifejezése“, bár szerinte nem teljes mérvben, hiven illusztrálja álláspontunkat, közigazgatási viszonyainkat és ha egy igen tisztelt barátom, kinek legközelebb bő alkalma volt személyesen meggyőződni az ázsiai állapotokrul, ezekben nem talált hasonlatot a mienkkel; ezen állitását, ha nem csalódom, ugy értelmezte, hogy ott, ahol ő járt, épen az az európai hatalom, melynek önkormányzati rendszerét az egész világ, mint példát szokta idézni, egy erős központi kormányzatot alkotott, hogy a bennszülöttek sáfárkodását ellenőrizze.

Ugyanezen barátom kimutatta azon hátrányokat, melyekkel közigazgatásunknak a tisztviselőválasztás miatt küzdeni kell s mégis elfogadta, mert benne egy lépést

talál a reform felé. Én nem értem azt, hogy a jelen körülmények közt oly fontos kérdésben, mint a minő a közigazgatás rendezése, amely hivatva volna a desorganizáczió megakadályozására, hogyan lehet egy egyszerü kisérlettel megelégedni. Nekünk nincs időnk, mint Angliának, törvényeket kisérletképen megszavazni, nem tételezem ezt fel a kormányrul, ennélfogva javaslatát állandónak tekintem, ezen szempontbul szólok tehát a törvényjavaslathoz.

Minden oldalrul hallottuk, hogy a közigazgatás alapfeltétele az összhang az államhatalom és autonomia közt, nekem azomban ugytetszett, hogy mind a kormány, mind a szélsőbal szónokai nagyobb sulyt helyeztek az autonomia atributumaira, semmint ezen összhang létrejöhessen.

Legyen szabad itt a megyérül néhány szót mondanom:

Nem vonakodom határozottan kimondani, hogy őszinte kegyelettel viseltetem a megye, ha nem is a megyei szervezet iránt, ugy, amint az nálunk kifejlődött, s én ezen kegyeletet nem ezen intézmény történelmi ódonságábul meritem, hanem azon meggyőződésbül, hogy az ország felosztása megyékre, mint erkölcsi testületekre, politikai és közigazgatási szempontbul a leghelyesebb, mert teljesen sajátunk. Nálunk a megye keletkezése összeesik az állam alapitásával s azért én Magyarországnak végalkotó elemeit a megyékben keresem, s ezek, mint ilyenek, igenis megérdemlik a tiszteletet és azért óhajtom, hogy továbbá is a megyék képezzék a közigazgatási egységet, ugy, hogy a megye necsak geo-

grafiai felosztás gyanánt, de mint az állami lét valóságos kiegészitő része, mint politikai testület létezzék.

Nem volnék tehát barátja oly intézkedéseknek, melyek az autonomiát teljesen megsemmisitenék, talán csak én másképen értelmezem az autonomia fogalmát és feladatát, mint azt értelmezni nálunk általánosan szokásos.

Többször hallottam azon nézetet kifejteni, hogy a megyei szervezetet, mely Magyarországnak sokáig büszkesége volt, egy természetszerü folytonos fejlődés eredménye. E nézet illuzión alapszik. Nálunk az állam és megye fejlődése közt parallelismus tulajdonképen nem létezik. Azon nagy és végzetteljes események, melyek hazánk állami életében sokkal messzebbmenő és behatóbb változásokat idéztek elő, mint Európa bármely országában, gyakran megszakasztották a folytonosságot a megyei szervezet fejlődésében és egészen más, az eddigitül eltérő utra terelték.

Igen helyesen jegyezte meg az államtitkár ur, hogy régebben nemcsak a főispánt, de még a szolgabirót is a király vagy helyettese, a főispán nevezte. S ezzel ellentétben azt látjuk, hogy a megyei autonomia, a tisztviselők választása azon korban veszi kezdetét, midőn az állam, mint állam hanyatlani kezd és midőn az oligarchia, az aristokratikus elemek kerekednek felül. De ha Magyarország nem veszti el önállását, ha önálló fejlődése nem vágatik ketté a külesemények hatalma által, nem szenved kétséget, hogy nálunk is kifejlődik azon küzdelem a kiváltságos osztályok és a korona közt, mely legalább Nyugot-Európában mindenütt a korona győzelmével végződött. A XVI. század nagy eseményei ná-

lunk ezen fejlődést nem engedték meg, de épen annak következtében az oly intézmény, melylyel a kiváltságos osztály leginkább saját érdekeit vélte biztosithatni, t. i. az autonom megyei kormányzat választott tisztviselőkkel ezen viszonyok közt igenis a nemzet megmentője lett.

Kállay Ödön.

Január 12.

Ha valaki erős és mondhatjuk spiritisticus képzelőtehetséggel bir, a jelen törvényjavaslatban az önkormányzat netovábbját képzelheti, épen ugy, mint bizonyos országban bizonyos apparatust parlamentáris rendszernek hisznek és vallanak nagy tömeg jámborok, pedig nem egyéb, mint ügyesen szőtt szövedék a tekintetben, hogy a rendelkezőrül az ódiumot elháritani lehessen a nélkül, hogy a jól felszerelt absoluthatalom akarata ellenében a legkisebb feltevésre képes volna.

Én, tisztelt ház, a képzelődés oly magas fokára nem tudok jutni; legközelebbi 20 évi tapasztalataim után megszoktam bármely nagy garral és dicséretek közt, akár ugy mint európai eszme, akár ugy mint a jogállamot megillető, de bármi czég alatt a beteg államnak nyujtott akár politikai, akár jogi orvosszert legelőször az édesség burkátul megmenteni, aztán kétszeres chemiai vizsgálat alá venni és igy 10 eset közül 9-szer rá fog bizonyulni, hogy az nem orvosság, hanem altató vagy lassan, de biztosan ölő szer.

Én e javaslatot e szerint vizsgáltam meg és itéltem el. Az önkormányzatruli mondatok képezik az édes burkolatot. A test maga tisztelt ház nem egyéb, mint a delegátió eszméje utánzásából digerált elixir, amely Tóth Vilmos nagyon tisztelt volt minister ur kegyességéből felmaradt, önkormányzati gyengeségeinket rövid időn elköltözteti oda, hova már hazánk függetlensége jogi testvéreivel elköltözött, tudniillik a nagy semmiségbe.

Aki az önkormányzatot fenntartani és helyes irányban reformálni ugy akarja, hogy az a fejlődött közéletnek megfeleljen, hogy az a kormányzatban ne mint gát, hanem mint életerős prompt és megvesztegethetlen apparatus illesztessék be, aki magát a centralizmus ellenségének és a municipium védőjének tartja, annak vélekedésem szerint mindenekelőtt szükséges bizonyos eszméktül menekülni, bizonyos eszméket elfogadni. Nevezetesen meg kell arrul győződni, hogy az önkormányzati rendszer, a ministeriális felelősség minduntalan pufogtatott, nagyrészben üres frázisával megegyeztethető; másodszor el kell magától lökni a jelen megyei adminisztrácziónak egész filozófiáját, meglehet róla győződni, hogy az 1848. előtti aristocraticus jellegü megyék ma már egyáltalában nem hasznosithatók és ezeket elismerve, első kötelessége, hogy a bizottságok jogkörét meghatározza és a bizottságot ujra szervezze, mert egyenesen a bizottság jogkörében rejlik az önkormányzat principiuma.

Én megvallom, tisztelt ház, hogy a jelenlegi bizottmánynyal kormányozni lehetetlen. Én tisztelem azon

nagyon tiszteletre méltó férfiakat, akik üzérkedésük által meggazdagodtak és most mint virilisek a megyei tanácskozásokban résztvesznek és talán, hogy annál jobban láttassanak, rendesen a főispáni szék mellé szoktak tolakodni; de meg fognak engedni, ha egész őszinteséggel kimondom, hogy a kormányzathoz semmit sem értenek, mert arra nevelve nincsenek s virilisségükkel egyedül hiúságuk van kielégitve, értékük annyi, hogy igen ügyesen tudják fejüket bólintgatni valahányszor a kormány választott képviselője felszólal. Ép igy vagyok meggyőződve a választott képviselők egyrészérül is. Legyen valaki akár democrata, akár más politikai iskolát kövessen, el kell ismerni azon tétel igazságát: mindenki ahoz fogjon, amihez tud. Ennélfogva én azon igen tisztelt polgártársamnak, aki mint helységbirája, mint iskolázatlan földmüvelő egy megye képviselőjeként működnek, minden félelem nélkül, őszintén kijelenteném, hogy helységében igen jó szolgálatokat tehet talán az államnak is, de a megyei gyülésekben, hol néha nagyfontosságu tárgyak felett foly a vita, ott ezen polgártársak egyáltalában nem hasznosak. És a tapasztalás bizonyitja azt is, hogy az illetők rendesen, mint egyszerü kortesek, az illető nagyravágyóktul folytonosan fel is használtatnak.

Azt mondottam, hogy aki megyei autonomiánkat reformálni akarja, annak legelőbb a megyei bizottságok jogkörét kell meghatározni és a megyei bizottságot ujra szervezni. Én azt hiszem, hogy a megyei bizottság csakis választott képviselők gyülekezete lehet és hogy a kellő intellectuális garantiánk legyen, meg kell követelni,

hogy a képviselő legalább a gimnásiális iskolát végezte legyen. Egy képviselőtestületnek nem szükséges nagyszámunak lenni, de mindenesetre kell annyinak lenni, mennyi a tisztviselők és hivatalnokok száma. Ha egy ilyen bizottság megalkottatik, akkor a bizottság magába ölelhetné a törvények végrehajtását s a megye összes ügyei felett határozottan rendelkezhetnék, részben a közigazgatási bizottság utján, részben kiküldöttei, részben tisztviselői által, de ugy, hogy mindezen küldöttek egyedül ő általa választassanak, ő neki legyenek felelősek s első biróságilag általuk lehessenek megfenyithetők. Ha egy ilyen bizottság létrejön, akkor én az autonomiát biztositva látom s ha a tisztelt kormány érzékenysége több garantiát követel, én egész őszintén bevallom, annak elfogadására hajlandó vagyok. Elfogadom azt, hogy a kormány hivatalnokai bizonyos számban résztvegyenek, elfogadom, hogy a kiküldöttek közt a kormánynak képviselői legyenek, sőt még ennél többet is elfogadok, ha a kormány szükségesnek látja, hogy határozatai szabatosan végrehajtassanak, de mindig az önkormányzat csorbitása nélkül. Én azt hiszem, tisztelt ház, fel is tettem a tisztelt ministerelnök ur bátorságárul, hogy midőn autonomiánk reformjával foglalkozandik, bátran szembeszáll a bajokkal és nem fogja a vizzel együtt a gyermeket is kiönteni; de csalódtam s ugy látom, hogy a tisztelt ministerelnök ur egészen ellökte azokat az elveket, amelyeket én most csak ugy felületesen megemlitettem, de amelyek nélkül állitom, hogy nem lehet magyar értelemben autonomia.

Mit tesz ministerelnök ur? Fenntartja a megyei bizottmányt, talán azért, hogy reá lehessen mutatni, miként egy ily gyülekezettel kormányozni nem lehet, vagy talán azért, hogy esetleg a kedvelt közigazgatási bizottságba oly egyének is beválaszthatók legyenek, kik ha akarnak sem tudnak véleményt mondani; fel nem foghatom a ministerelnök ur felfogását. Meg fog tehát maradni ezentúl is egy gyülekezési vár, felczifrázva minden csecsebecsével, amelyben ugyan, ha az ember kritika alá veszi, egyetlen egy jog nincs. Szabad lesz neki kérvényezni, de kérdem, kinek nem szabad? Szabad lesz neki a tisztviselők ellen a vizsgálatot elrendelni: hát van-e oly ország, hol ez meg nem történik. Hisz kötelessége az államnak, hogy ha adózom és a tisztviselőkre panaszkodom, legalább panaszomat megvizsgálja. Ezt tehát nem ismerhetem el municzipális jognak.

Azt mondják s különösen nagy nyomatékkal mondotta Kemény Gábor képviselő ur, hogy ott van ám a költségvetés. Azt tudjuk, hogy a közmunka a közgyüléstül elvétetett. Azt is tudjuk, hogy házipénztáraink nincsenek s tudunk még egy harmadikat is, hogy a megyei közköltségek rovatai majdnem állandóak s hogy igy mirül fognak e rovatban határozni, ha csak nem a hajduk mondurjárul fognak vitatkozni. Komoly arczczal azt mondják, hogy megmarad a statutarius jog, hanem aki meggondolja azután, hogy a mai világban általában divatozik nagyon sokat kormányozni és ha meggondoljuk, hogy némelyik mindenütt egy kanál, ahova nem is hivatott, akkor képzeletünk lehet, hogy micsoda statutarius joga marad azon halálra maltretirozott közgyü-

lésnek. Legalább tekintette volna a t. miniszterelnök ur e gyülekezetnek régi történeti emlékeit, érdemeit és ne méltóztatott volna neki ily gunyteljes helyzetet kijelölni.

Ezekre azt mondja a hivők nagy csoportja, hogy jól van, de ezekért kárpótlás van adva; mert ott van a közigazgatási bizottság. Igaz, hogy a sofistikus filosofia szabályai szerint le lehet vonni azt, hogy a közigazgatási bizottságban az autonomia lelke él, azt is ki lehet talán vonni, hogy a közigazgatási bizottság tanácskozásában az önkormányzati elvek fognak érvényesülni. No, ezen már túlestünk, hányszor volt szerencsénk hallani e házban a delegációkruli dicsériádot, hogy a szabadság még ilyet nem talált fel, hogy ez intézményt Európa többi államai tőlünk el fogják lopni. S végre az igazgató-tanács mivé fog válni, ez lesz egy clique, mely fel fogja falni, absorbeálni az egész megye jogait, hol minden ülésben a postás, vagy telegrafus saját magárul bizonyitékot fog adni, hogy ő a kormányzathoz semmit sem ért s igy csak annyiban lesz érdekelve, hogy szemök, mint a kompaszra, mindig a főispánra lesz dirigálva s a szerint majd eligazodik.

A bizottságban a független elemek többsége élcz. Tessék csak megkérdezni Tóth Vilmost, mily jól kigondolta a candidationalis bizottságot, ugy, hogy most már csak nagy poesissel lehet azt mondani a tisztviselőrül, hogy választatik. Különben pedig másik kollegája is jól szervezte a főispáni hatalmat, ugy, hogy a tisztviselőnek alig lesz kedve őméltóságával ellenkezni. Igy megmarad a 10 hős, ha akad, ezeknek meg fog engedtetni a dikcziózás s mikor szavazásra kerül, azon urak

le fognak szavaztatni, vagyis a megyében is a ministerialis omnipotentia constitutionalis formák közt létre jön. Én az ily önkormányzattal irtózom és végtelenül fáj, hogy az ujabb aera nagy férfiainak bölcselkedése következtében jutottunk ide.

Valóban t. minister ur, ha az autonomia megsemmisitésére forditott munkásságot és energiát az ország anyagi előmozditására forditotta volna, vagy biztositotta volna a személy- és vagyonbátorságot, nagyobb hálával volna a ház iránta.

Ezen javaslat a Tóth Vilmosénál semmivel sem különb, nem fogadom el, mert a divó coquettirozó politikán alapul, mely mindenkit kielégit: egyiket semmivel, a másikat fügével. Ezen politikának programmja nincs, él naprul-napra, rombol, de épiteni nem tud, borzasztó sok papirost fogyaszt, a törvényt, novellát, rendeletet, parancsolatokat folytonosan gyártja, elannyira, hogy a nagy halmazt véges elméjü ember nem képes megtanulni, különben ha mindnyájan tudnánk, a büntetések rovata jövedelmi ággá nem növekedne.

Simonyi Ernő.

1876. január 24. Kivonat.

Péchy gróf beszédére reflektálni nem fogok, mert azokat már mások elmondták.

Várady Gábor azt mondja: az emberek iszonyodnak a nagy változásoktul. Engedelmet kérek, de én

ugy vettem észre, hogy Magyarországban a nagy változástul nem iszonyodnak, hanem iszonyodnak a rosz változástul; azért iszonyodunk mi a jelen törvényjavaslattul, mert ez nagy és rosz változás.

Azt mondja, az emberek egyszerre sokat akarnak, mi nem várunk sokat, csak azt, amit önök 8 év óta igértek.

Azt mondja, hogy mi szeretjük a hiveknek kedves tanokat hirdetni; mi 8 év óta ugyanazt hirdetjük.

Azt mondja, hogy kapaczitáczióra nincs tér és alkalom, mert mindnyájan határozott állást foglalunk el; reménylem, hogy ezt tiszta meggyőződésbül tesszük és nem teszem fel, hogy bárki meggyőződése ellen fogna szavazni. Azt hiszem, hogy önöket a belügyminister beszéde és indokolása győzte meg, lesz alkalmam önökkel megismertetni minister ur gondolkozásmódját és reménylem, komoly figyelemre fogják méltatni azt, mit minister ur a megyékrül irt.

Azt kérdezi, ezen javaslat többet ront-e, mint amennyit épit, elfogadja, mert többet épit és mert nincs idő kisérletre és ez a megyéket véglegesen organizálja. Én ellenkező nézetben vagyok, experimentácziónak tartom és mert az experimentácziókra időnk nincs, nem fogadom el.

Midőn Helfi azon észrevételt tette, hogy ezen javaslatra sem a házban, sem az országban nincs megállapodás, Tisza minister ur azt felelte: „azt kérdem, hogy épen Helfi ur és elvrokonai hogyan tudják azt, hogy ezen javaslat oly végtelenül rosz, káros, veszélyes, ha nem volt idejük megérteni; ez nem egyéb,

mint bevallása annak, hogy anélkül, hogy értenének valamit, rosznak, károsnak, veszélyesnek nyilvánitják.“

Ez sofismának, ha tetszik élcznek megjárja, nem oly argumentum, mely komoly megnyugvást hozna maga után.

Helfi azt mondta, hogy a népek hite a parlamentárizmus iránt Magyarországban hanyatlik, azt mondá, hogy a magyar országgyülés alig több, mint egy megnagyobbitott megye. Erre minister ur azt, hogy a parlamentárizmus tekintélyét a képviselők oly beszédei rontják le, melyek a megyei életnek nem fény, de hanyatló korában mondott beszédeihez hasonlitanak.

Ezen válasz sért, de nem kapaczitál, én megmondom mi rontja, illetőleg felolvasom Horváth Boldizsár 1869-iki ministerre irányuló nyilatkozatát: „Minden párt, mely kormányra jutván, megtagadja a maga elveit, tönkretette a parlamentárizmust, sőt megtámadta magát az alkotmányosságot is, megingatván a hitet és bizalmat a népben azok iránt, kik a nép bizalmának vállain emelkedtek a hatalom polczára és igértek mig odajutottak mindent, de azután egyebet nem tudtak adni, mint keserü csalódást.“

Nem én mondom, de Horváth és minister urra bizom annak megitélését: mi rontottuk-e le, vagy a túloldaliak.

A vita folyamába többször előfordult: milyen volt a megyék eredete és hatásköre. Magyarország politikai és alkotmányos történelme igen hézagosan van megirva, azért is Magyarország megyéinek koronkinti hatásköre homályba van burkolva; annyit azomban a

történelemből még is látunk, hogy a magyar megyék a kor igényeinek minden időben megfeleltek, az alkotmánynak megtartásában legnagyobb részök volt. Eléretett ez pedig az által, hogy mindenkor a kor igényeihez idomultak anélkül, hogy lényeges atributumaikbul valamit vesztettek volna.

A választásrul ministerelnök ur azt mondja, meglehetett ez csirájában régen, de csak ezen század második felében és azóta fejlődött. Ha a minister ur a korteskedést veszi a választás fejlődésének, az igenis e század második felében kezdődött, de maga a választás alkotmányunk egyik sarkpontját képezi.

Magyarország alkotmánya lényegesen választási alkotmány volt és a királytul az utolsó tisztviselőig mindenkit választottak. A megyei tisztviselők választása iránt törvényeink már 1435-ben positive intézkedtek, sőt, hol választásrul beszélnek, ott már a régi hiányos választásra correctivumot hoztak be. Éber képviselő ur e tekintetben Angliára, mint speciálitásra hivatkozott. Mindezek megvannak Zsigmond, Mátyás, Ulászló és más királyok dekretumaiban 1523—1729-ig. Ez tehát nem a jelen század fejleménye, de igenis traditionális jog, mely a magyar alkotmány lényegét és sarkkövét képezi.

Történt még ministerelnök ur és mások által hivatkozás Angliára. A minister ur igen helyesen megfejtette, hogy az angol kinevezett tisztviselők egészen mások, mint a magyarok; igaz, de a dolgot egészen nem fejtette meg, ez az egyik külömbség, a másik az, hogy az angol kormány az önkormányzatba nem ugy

avatkozik be. Angliában az önkormányzat keveset administrál, mert a község a kormány és megye beavatkozása nélkül mindent elvégez. Annyira nem avatkozhat be a kormány, hogy Lord Palmerston törvényjavaslatot terjesztett be az omnibuszokban lámpák alkalmazására, miután az omnibuszokon a lopás elterterjedt, tette pedig ezt azért, mert bevallá, hogy önállólag e felett nem intézkedhetik.

Oly ország, hol a kormány oly kevéssé avatkozhatik az önkormányzati ügyekbe és a mi viszonyaink közt nagy a külömbség a megyei tisztviselők és az ottani megyei tisztviselők közt, ezen külömbséget kell különösen kiemelni és azt kell utánozni.

Ne tekintsék önök az embereket oly kiskoruaknak, hagyják őket magukra és legtöbb esetben a helyes uton fognak járni. De azon rendszeres bizalmatlanság, melylyel önök viseltetnek a nemzet és egyes osztályai iránt, előttem megfoghatatlan, mert arra a kormányt semmi fel nem jogositja. Azt hiszik önök, hogy minden rosszul fog menni, ha önök befolyásukat megszüntetik, pedig higyjék el, különösen az önkormányzati viszonyok Magyarországon sokkal jobban fognak menni, ha önök bele nem avatkoznak, sokkal kevésbé fogja az ország igényelni azon gyámságot, melyet most követel, azért, mert önök beleavatkoznak minden ügyeibe.

Minister ur azt mondá: a törvényjavaslat nem hid a centralisatióra, hanem inkább eszköz a centralisatió és tiszti kinevezés megakadályozására.

Én megvallom, nem értem, miért hangsulyozza a

tiszti kinevezést, miért bibelődik vele, ha a törvényjavaslat nem hid a centralisatióhoz, de az önkormányzat sirja akar lenni? Hanem van reményem a magyar nemzetben, hogy ezen sirba nem fogja a magyar önkormányzatot eltemetni; figyelmeztetem minister urat, hogy aki másnak vermet ás, maga esik bele.

Azt mondja minister ur: ez nem centralisatió, pedig az irnokokat is a minister fogja kinevezni, igenis itt van a 7. §., mely azt mondja: az irodai teendők szabályozásárul a minister rendelkezik.

Indokolásában azt mondja: a törvényhatóságoknak az államélet minden ágaira oly tágkörü, oly kifejlett befolyása nem volt, mint ezen bizottság szervezése után lesz. A 24 tag közül 15-öt a törvényhatóság választ, befolyása kiterjed a közigazgatás minden ágaira.

Hogy ezen 15 tag mennyire független, bizonyitja minister ur nyilatkozata; a főispán jelöli ki ugyanis a tisztviselőket, már épen most egy éve a képviselőház jobb oldalárul azt hallottuk, hogyha valaki kijelöl, ez annyit tesz, mintha választ vagy kinevez.

Kétségtelen az is, hogy a hivatalba juttatás sokkal inkább függ a candidáló, mint a választótul, mert megtörténhetik ugyan, hogy nem azt választják, kit a kijelölő akar, de mindenesetre azt választják kit a kijelölő akar, mert külömben nem jelölte volna ki.

Ezentul a tisztviselők egyrészét a főispán nevezi ki, ezeknél tehát a választási szertartás elmarad, de akár választott, akár kinevezett a tisztviselő, a főispán helyettesitheti, felfüggesztheti, tiszti vizsgálat alá he-

lyezheti, sőt bizonyos esetekben hivatalából kiteheti, helyette mást nevezhet.

Ha már most a tisztviselői kar akár egyenesen, akár a választási apparatus mozgósitásával közvetve a főispán által neveztetik is ki, ugyan kérdem: azon tisztviselő, kit a főispán felfüggeszthet, helyettesithet, vizsgálat alá helyezhet, mennyiben tisztviselője és mennyiben választottja a törvényhatóságnak?

Én részemrül a centralisatiónak, bármely alakban jelentkezzék, határozott ellensége vagyok, de ha valaki azt mondja: én a centralisatiót hazámra üdvösnek tartom és inditványozom, én az ily eljárást becsülöm, de nem azt, ki a centralisatiót az önkormányzat köpenyébe burkolva akarja becsusztatni.

Benne van azon elv is, hogy a kormány törvénytelen rendeletei is végrehajtandók és orvoslást csak az országgyülésen lehet keresni és mert Magyarország még nemrég a törvénytelen rendeleteknek ellenállt, hogy ez többé ne történhessék, kimondják a szabad állam eszméjével ellenkező azon elvet, hogy az, aki ezt felsőbb rendeletre teszi, többé felelősségre nem vonható.

Kérdem minister urat, hogy azon megyei tisztviselők, akik a bizottmány többségét képezik, mennyiben szabadon választottjai a törvényhatóságnak, azaz ők nem képezik, de fogják a többséget képezni, hanem többségét fogják képezni a kormány hivatalnokai a főispánnal, tehát ezen bizottságban nem terjeszkedik az autonomia, hanem oda irányul, hogy a kormány minden esetben többséggel birjon, ez az egye-

düli ok, mert ezen törvény az 1870-ik törvény által okozott sérelmet nem orvosolja.

Szeniczey ur azt mondta: a szélsőbal az önkormányzat legerősebb hive, mert nemcsak megkivánja tartani, de még ki is akarja terjeszteni, hogy azomban mily irányban vagy meddig, egyik sem tudta vagy akarta megmondani. Meg fogom mondani meddig és mily irányban akarunk menni.

Ha képviselő Tisza Kálmánnak a felelős kormány és megyerendszerrül irt röpiratát olvasta volna, ebbül tudhatná, mi mit akarunk. Én azon nézetbül indulok ki, melyet belügyminister ur röpiratában kifejezett, legjobb kormányforma az, amely a testületektül és egyénektül csak annyi és nem több szabadságfeláldozást követel, mennyi az állam egységének fenntartására és nemesebb czéljainak elérésére okvetlenül szükséges.

Miután sok szó volt a centralisatiórul, felolvasom azon tételt, mely minister ur nézeteit megismerteti: „A parlamenti felelős kormányt némelykor együtt találjuk a centralisatióval, ez nem jelent egyebet, mint azt, hogy mint minden hatalom a világon, ugy a parlamentek többsége és a befolyásábul alakuló kormány is hajlandó megtartani azon eszközöket, melyekkel hatalmát terjesztheti, biztosithatja és ezt okvetlenül meg is teszi, ahol azt készen, a nemzet belenyugvása által elfogadva találja.“

Ugyhiszem ez indokolja azt, miért tartja meg minister ur a virilis intézményt, mely ellen 1870-ben oly hévvel harczolt.

A központositásnak a minister ur szerint már természete az, legalább igy nyilvánult még működése mindenütt, hogy a rend érdekében megöli még ott is, hol parlamenti felelős kormány állt az ügyek élén, a testületi és személyes szabadságot, mert ezek mozzanatai zavarnák a mesterséges közigazgatási gépezet ketyegését és épen azért sem magát a rendet, sem a nélkül fenn nem állható valódi szabadságot megvédeni a veszély perczeiben nem képes.

Attól fél a minister ur, hogy az önkormányzatnak szabadon a nép által választott elemei meg fognák zavarni a közigazgatási gépezet egyhangu ketyegését, azért bizza ezt a közigazgatási bizottságra, melyben a többséget magának biztositotta.

Elmondja azután, mennyire kivánja minden kormány hatalmát terjeszteni, elmondja, hogy amint a kormányok egymást felváltják, sorban megtartják azon eszközöket, melyekkel a mult kormány hatalmát megörökiteni vélte; továbbá mondja, mint minden hatalomnak, ugy a parlamenti többségnek és a reá támaszkodó kormánynak is természetes hibája az, hogy hatalmának mind nagyságát, mind tartamát terjeszteni és azt örökiteni igyekszik és mint minden kormányban, ebben is megvan a hajlam az elnyomásra.

Nem én mondom, de a belügyminister ur és azt mondja: „a felelős parlamenti kormány ezen hibái ellenében az óvszer a politikai élet-, a közügyek iránti érdekeltségnek az ország minden részében ébrentartásában és a parlamenti választások szabadságában keresendő.“ (Tisza közbekiált: most is azt mondom.) De

hol lesz feltalálható ezen óvszer akkor, mikor a választások szabadsága az által a sok kinevezés általi befolyás folytán megszünik, a mindenfelé elhelyezett bureaucraták hivatali befolyásukat vetik a mérlegbe, igérnek, fenyegetnek, tetszésök szerint készitik a választók jegyzékét és ily módon, ha nem is mindig, de többnyire keresztülviszik a kormány jelöltjeit. Ily módon alapjaiban hamisittatik meg a felelős kormány, mert a képviselőház nem lehet az ily közvélemény képviselője.

És mi lesz az eredmény? Azt mondja a minister ur: Igy esik az, hogy előbb egy ideig elnyomatik a nemzeti akarat és utóbb törvényesen nem érvényesithetvén magát, erőszakosan kitör; nem én, de Tisza Kálmán mondja. (Tisza közbekiált: most is azt mondom.)

Elmondja a minister ur, hogy különösen Franczia-országban az egymást követő kormányok és kormányformák, bármennyire is kárhoztatták azt a rendszert, melyet a másik kormány követett, mégis, mikor hatalomra jöttek, maguk mindig elfogadták és azt mondja: igy mehet ez sok helyen évtizedeken keresztül, mig nem akad egy igazán szabadságszerető kormány, mely nem saját nézeteinek a nemzetre való erőszakolását, hanem saját vágyai szerinti boldogitását tüzvén ki feladatául, elég önmegadással bir arra, hogy a neki oly kényelmes, de a nemzetre, a szabadságra, sőt elvégre magára is veszélyessé válható központositott kormány gépezete használatárul lemondjon, visszaadja a vidékeknek ama tőlük elvont felesleget, mely a központon

túl csapong; visszaadja a részeknek, az államélet vezetésének azon illetőségét, mely az államélet veszélyeztetése nélkül általuk gyakorolhatók, visszahelyezi az egyéneket, testületeket az őket megillető jogok gyakorlatába, szervezvén igy életerővel, ellenállási képességgel biró testületeket, melyekre épen, mert ellenállási erővel birnak, a vésznek idején támaszkodni lehet, felébresztvén az egyeseknek jogérzetét és élvezetét és ezáltal éreztetve velök a felelősség részét, mely a nemzet, a haza sorsa vezetésében őket is megilleti, teremtvén szóval erős, öntudatos közszellemet, mely nélkül minden a legtökéletesebb alkotmány is mulékony és ingatag.

Ilyenek voltak a minister ur nézetei a magyar megyékrül, melyeknek fenntartását, a ministeriummal való összeegyeztetését nem is tartá nehéznek, mondván: szólok azután, hogy ezen sarkalatos jogainak gyakorlata miképen egyeztethető össze a parlamenti kormánynyal és reménylem, hogy sikerült kimutatni, hogy a követválasztás és utasitásadási jogain kivül a többit épen ugy, de sőt sikeresebben fogja gyakorolhatni, mint eddig.

Ha minister urnak ez volt nézete és azóta nem változott meg, akkor törvényjavaslatát nem értem, mert ez könyvével merőben ellenkezik, mint ezt a t. képviselőház a felolvasott néhány passzusból láthatja. Én a röpirat szellemével teljesen egyetértek és ösmerem a határokat, ameddig az önkormányzatot kiakarom terjeszteni.

Általában ha czélunk az ország boldogitása, ez könnyen elérhető.

Az emberekbül alakultak a községek, ezekbül a megyék, cantonok és ezek csoportosulása képezi az államot. Ezekben a kormányzat igen egyszerü. Hagyjuk a családot magában élni mindaddig, mig másokat nem háborgat; hagyjuk a községet élni önkormányzati szabadságában, mig más községek jogait nem háboritja. A községek közt visszaélések, kérdések támadhatnak, ezeket intézze a megye, de a megyének sem szabad a községek ügyeibe beavatkozni, csak ott, hol több község ügye forog fenn.

Hagyjuk a megyéket, kormányozzák magukat ahogy akarják és csak akkor lépjünk közbe, midőn az egyéni szabadságot korlátolják vagy akadályozzák. Hagyjuk a törvény korlátai közt, melyet mindenkinek tisztelni kell, hanem a törvénynek ugy kell alkotva lenni, hogy az egyének csak annyi szabadságfeláldozást vegyenek el, amennyi az állam fenntartására és nemesebb czéljaira okvetlenül szükséges.

Itt van a vonal meghuzva, mely az önkormányzat határát kijelöli és e határt könnyü megtalálni, hanem hát szeretjük kiterjeszteni azt, mert kiterjesztése a hatalmat növeli, meghosszabbitja, megerősiti.

Megvallom, sajátságosnak találom, hogy ma a vitának negyedik napján még mindig azt vitatjuk: képes-e a megye adminisztrálni? Hiszen a megyének nem az adminisztrácziő a fő atributuma. Bujanovics ur azt mondja, ő nála nem az autonomia a fő, de a közigazgatás hiányainak megszüntetése. Én Bujanovics urral nem értek egyet, előttem nem csupán az adminisztrácziő kérdése lebeg, hanem lebeg a magyar megyék

politikai hivatása is, melyek azt tették, hogy ezek voltak az alkotmány védbástyái, az alkotmány biztositékai és őrei, a nemzeti szabadság védői és fenntartói.

Én nem most, de mindenkor azt találtam, hogy a megyék főjoga a törvényeknek és a törvényes kormány rendeleteinek a megyei választott tisztviselők általi végrehajtásában áll. Ez azon megyei sarkalatos jog, mely a magyar alkotmányra lényeges befolyással van, mely a magyart a többi alkotmányoktul elkülöniti. Ez a kérdés: jó-e? Én azt mondom, hogy ezredév próbáját állotta ki, már pedig az alkotmány csak annyit ér, amennyire biztositani képes az államéletet és az államéletben a polgároknak egyéni és testületi szabadságát. A vármegyéknek ezen atributuma teszi azt, hogy a magyar alkotmány szerint a végrehajtó hatalom magának a nemzetnek kezében van, mert a kormánynak egy rendelete sem hajtható végre anélkül, hogy arra a népképviselet alapján együtt létező vármegyének közege sanctióját ne adta volna és erre tisztviselőit ne utasitotta volna.

Azt mondják: ez a felelős kormánynyal nem egyezik. Ugyan miért? hiszen az 1848-iki törvény a ministert azért nem teszi felelőssé, amit nem tett, hanem azért, amit tett vagy elmulasztott; a vármegye cselekményeiért a ministerium nem felelős. A dicasteriális kormányok századokon át kitudtak a megyékkel jönni, hanem önök szerint a parlamentáris kormány nem élhet meg. Méltóztassanak megengedni, ha én a megyék multját és érdemeit tekintem és választanom

kell, határozottan a megyét választom s feladom a parlamentet minden nemében és formájában.

A jelenlegi és az 1870-iki törvény is intézkedik a törvény rendeletei végrehajtásárul, de törvényességérül nem gondoskodott, az előbbi törvény meghagyta a felirati jogot, de ez már eltörli, bár minister ur ezt annak idejében kielégitőnek nem tartotta.

A javaslatban bennt van, hogy törvénytelenek végrehajtandók, mert felirhat ugyan, de végrehajtani köteles, sőt tovább ment, mert miután a közel multban a törvénytelen rendeleteket csak ostromállapottal lehetett végrehajtani, nehogy mint hajdan végrehajtót kapni ne lehessen, kimondja: hogy az, aki felsőbb rendeletre törvénytelenséget követ el, nem büntethető.

Ez a minister ur szabadelvü törvényjavaslata.

Nekünk egy kormánynyal van dolgunk, melynek pártja a szabadelvü nevet irta zászlójára. Noblesse oblige, önöktül tehát megköveteljük, váltsák be szavukat és teljesitsék a szabadelvüség követelményét.

Azt mondják, hogy az önkormányzatot kiterjesztik; én ezt abban találnám, ha a gyülésben minden polgár részt venne, mint volt 1848. előtt; minthogy azomban ezt ma a számszerinti sokaság lehetlenné tenné, kell, hogy delegáczió történjék, egy bizottság választassék.

A szabadelvüség azt kivánja, hogy minél kevesebb fosztasson meg jogától, vagyis a bizottság számos legyen; minél kevesebb tehát a bizottsági tagok száma, annál közelebb áll a reakczióhoz. Midőn önök ma ezen

2—600 közt álló tagok számát 21-re szállitják le, szabadelvü dolgot követnek-e el, szabadelvü irányban módositják-e a reakcziónárius törvényt; ezen nagymérvü leszállitással önök elérhetnek valamit, de szabadelvü irányban nem működnek.

Méltóztassék elhinni, hogy épen a kormány érdekében ideje lenne már a szabadelvüséget megkezdeni, mert mit láttunk eddig ezen kormánytul, melyet 300 szabadelvü képviselő támogat. Láttuk:

hogy a közös költségek $3^1/_2$ millióval emeltettek;
az arany-agio fejében megszavaztatott 2 millió;
kivetett 15 millió adót;
megszavaztatott 80 millió drága kölcsönt;
a katonai nyugdijakat felemelte;
a romániai szerződés által gabonánknak erős versenytársat szerzett.

Ezekben pedig nem sok szabadelvüség, de annál több teher van.

Hanem kaptunk gyors és gyökeres reformigéreteket. Itt vannak ezen reformok, ez azon keret, melyben a többiek beillesztetnének, ha ez is szabadelvü, akkor Isten mentsen meg a szabadelvüségtül. Más államokban ez egészen másképen történik; ha valaki egy uj eszmét felkarol és a többséget megnyeri, a kormányra szóllittatik és akkor elveit érvényesiti. Ámde errül a 21-es bizottságban soha senki sem szól, ez nem az önök, nem a Deák-párt programmja, ez egészen uj eszme. Méltóztassanak azon programmot létesiteni, melyet az ország önöktül jogosan várhat, melyet igértek, de uj eszmével előlépni egészen inparlamentáris.

Itt van a Sennyey-pártárnyalat, vezére előadta politikáját, ha az ország többségét megnyeri, jogosultan befogja nyujthatni a tisztviselők kinevezésérüli törvényjavaslatot, mert itt már nézeteit kifejtette.

De azon két pártárnyalatbul, melybül a fusio alakult, egy párt sem mondá ki ezen javaslat elvét, a kormány tehát nincs jogositva ezen javaslat beterjesztésére.

Br. Sennyey politikáját nem fogadom el, sőt ha a kettő közt kellene választanom, inkább a kormányét választanám, mert ez ellen van correctivum, mert amint ma behozzuk, holnap eltörölhetjük. De ha 3—4000-et kineveznek, ezeket eltávolitani nem könnyü.

Mennyi nehézséggel jár a megtakaritás a ministeri hivatalnokokra a központban. Miért? mert sok hivatalnokot könnyen elbocsájtani nem lehet.

Felolvassa Somsich Pál 1867-iki beszédének némely tételeit.

Bárminők legyenek is azomban nézeteim, megvagyok győződve, hogy miután ez a pártkörben kormánykérdésnek nyilvánittatott, nagy többséggel törvénynyé lesz, kötve hiszem azomban, hogy üdvös következményei lennének.

Bátor vagyok a kormányt arra figyelmeztetni, hogy 1847-ben is életbe volt az adminisztrátori rendszer léptetve, de épen e rendszer idézte elő az 1848-iki forradalmat; figyelmeztetem a kormányt a lehető következményekre és pártolom Mocsáry határozati javaslatát.